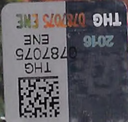
KADİR MISIROĞLU

bir mazlum padişah

SULTAN VAHİDEDDİN

5. BASKI

U BİR SEBİL YAYINIDIR

SEBİL YAYINLARI Nu: **261**
DİZGİ: **Mus'ab CAN**
BASKI-CİLD: **İhlas Gazetecilik A.Ş.**
Tel: 0212 454 30 00
KAPAK: **Raşit Ağzıkara**
YAYINA HAZIRLAYAN: **Ali İhsan Bahadır**

ISBN 978-975-580-060-8

BİRİNCİ BASIM: 2005

İSTANBUL
2016

KADİR MISIROĞLU

BİR MAZLUM PADİŞAH

SULTAN VAHİDEDDİN

"Üç Mazlum Padişah" İsimli Eserden
Genişletilmiş
BEŞİNCİ BASIM

SEBİL YAYINEVİ
Tunusbağı cad. Nu: 16 Doğancılar
ÜSKÜDAR-**İSTANBUL**
Tel: 0216 553 51 51
www.sebilyayinevi.com

KISALTMALAR

a.g.d.	: adı geçen dergi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
c.	: cild
ilh.	: ilâ âhır
k.s.	: kuddise sirruhu'l-azîz
r.a.	: radıyallâhu anh
s.	: sayı
sh.	: sahîfe
vd.	: ve devâmı
terc.	: tercüme

MÜELLİFİN (YAZARIN) YAYINLANMIŞ ESERLERİ

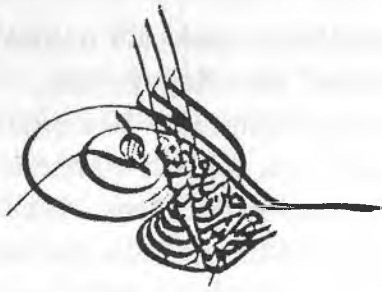
- ÖZLÜ SÖZLER (2015)
- F.GÜLEN'İN GÜNAH GALERİSİNDEN SAYFALAR (2015)
- CHP'NİN GÜNAH GALERİSİNDEN SAYFALAR (2015)
- ERMENİ MESELESİ VE ZULÜMLER (2015)
- OSMANLI TÂRİHİ c.II (2014)
- OSMANLI TÂRİHİ c.I (2013)
- PÎRÎ REİS (Târihî Roman) (2012)
- MUHTASAR İSLÂM TARİHİ, C. III (2012)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C.III (2012)
- ZORAKİ ÂSİ, ŞEHZÂDE BÂYEZİD (Târihî Roman) (2012)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C. II (2011)
- MİMAR SİNAN (Târihî Roman) (2011)
- MUHTASAR İSLÂM TARİHİ, C. II (2010)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C. I (2010)
- MUHTASAR İSLÂM TARİHİ, C. I (2009)
- SOKOLLU MEHMED PAŞA (Târihî Roman) (2009)
- BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (Târihî Roman) (2009)
- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ (2008)
- MAKBUL VE MAKTUL İBRAHİM PAŞA (Târihî Roman) (2008)
- VELİ BÂYEZİD'İN BEDDUÂSI (Târihî Roman) (2008)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN ABDÜLHAMİD (2007)
- CEM SULTAN'IN PAPAĞANI (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN ABDÜLAZİZ (2006)
- ZAĞANOS PAŞA (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN VAHİDEDDİN (2005)
- HAYAT FELSEFESİ YAHUD YAŞAMAK SANATI (2005)
- DÜZMECE MUSTAFA (Târihî Roman) (2005)
- KAVUKLU İHTİLÂLCİ (Târihî Roman) (2005)
- İTHAFLI FIKRALAR (2005)
- FİLİSTİN DRAMI'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ (2004)
- GURBET İÇİNDE GURBET (2004)
- ÜÇ HİLÂFETÇİ ŞAHSİYET (1995)
- ÂŞIKLAR ÖLMEZ!.. (1994)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. I (Hâtırât) (1993)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. II (Hâtırât) (1995)
- BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT (1993)
- İSLÂM YAZISINA DÂİR (1993)
- ÜSTÂD NECİP FÂZIL'A DÂİR (1993)
- GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ İLE HİLÂFET (1993)
- CEMRE (Şiir) (1992)
- HİCRET (Hâtırât) (1990)
- İSLÂMCI GENÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
- KANLI DÜĞÜN (Târihî Roman) (1972)
- UZUNCA SEVİNDİK (Târihî Roman) (1973)
- KIRIK KILIÇ (Târihî Roman) (1973)
- ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I (1965)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. II (1974)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III (1977)
- OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
- MUSUL MES'ELESİ ve IRAK TÜRKLERİ (1972)
- MOSKOF MEZÂLİMİ (1970)
- AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SARIKLI MÜCÂHİDLER (1967)
- YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
SULTAN VAHİDEDDİN'İN DEVRALDIĞI MİRAS VE ŞEHZÂDELİĞİ

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M
İKTİDAR DEVRESİNE ÂİD BAZI HÂDİSELER VE HAKKINDAKİ İDDİALARIN CEVAPLANDIRILMASI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HAYATININ GURBET FASLI VE VEFÂTI

ÖNSÖZ

Diyebilirim ki, **Sultan Vahideddin** ile alâkam ilk çocukluk yıllarımda başlamıştır. Bu alâkanın doğuşunu şöylece hülâsâ edebilirim:

Henüz ilk mektebe gitmeden mahallemizde gizli gizli Kur'ân okutan **"Zehra Hoca Hanım"** adında mübârek bir kadının önüne oturmuş ve **"Rabbi yessir"**[1] çekmiştim. Birkaç ay sonra bu **"gizli Kur'ân kursu"**nu (!) jandarmalar basmış ve kadıncağız karakola celbedilerek eziyete mâruz bırakılmıştı. Bilâhare üç ayrı hocada Kur'ân öğrenme derslerine devam ettimse de, onların her üçü de aynı şekilde basıldığından bir hatim dahi yapamadan bu öğrenimim yarım kalmıştı. Bu hâdiseler bende –ihtimal- ecnebî bir işgal al-

1 Eskiden tahsil **"Rabbi yessir velâ tüassir Rabbi temmim bilhayır"** duâsıyla başlardı. Bu "Allah'ım kolaylaştır, güçleştirme!.. Allah'ım hayır ile tamamlat!" mânâsında bir duâ idi. İlk gün hoca, bu duâyı okur, talebe her kelimeyi, hocanın arkasından tekrarlar, duâ bitince de hoca talebenin başını okşayarak:

"-Hayırlar başına!.. Hayırlar başına!" temennisinde bulunur ve böylece o sâde merâsim biterdi. O gün diğer talebeler ders yapmaz, akşama kadar çeşitli ilâhîler söylerlerdi.

tına düşmüş insanlarda teşekkülü muhakkak olan bir **"idâreye muhâlefet"** hissi doğurmuştu.

Evimizin dindârâne olan havasında bu muhâlefeti takviye eden pek çok söz ve harekete muhatab ve müşâhid olmuştum. Vâlidem, Nakşî Tarîkatı'na mensub, dindar bir kadındı. O'nun, kazamızın **Zaferli** Köyü'nde oturan mübârek bir şeyhi vardı. **Muhammed Efendi** adındaki bu pek tanınmamış, fakat kalp gözü açık büyük zât, arada sırada kazaya iner, müridlerinin birinin evinde **"hatm-i hâce"**[2] icrâ edilirdi. Böyle zamanlarda geceleyin kimseye görünmemeye çalışarak gidilen bu toplantılara, annem, beni de götürürdü. Onların jandarma korkusuyla söyledikleri sözler, rûhumda derin akisler uyandırıyor ve bendeki isyan duygusunu körüklüyordu. Bir defasında böyle bir zikir meclisi de basılmış, fakat jandarmanın insaflısına rastgelinmiş olacak ki, O'nun:

"-Ne ben sizi gördüm, ne siz beni gördünüz, dağılın!" demesi üzerine kaçarcasına evimize geri dönmüştük.

İlk mektebe başladığımda bir 23 Nisan merâsimi dolayısıyla bize bir marş ezberletmişlerdi. Bundaki:

---

2 Nakşî şeyhleri, umûmiyetle zâhir ilimleri hazmetmiş ve ondan sonra tasavvuf yoluna girmiş kimseler olurdu. Bu sebeple onlara **"Hâcegân"** yani hocalar denirdi. **"Hâce"**; **"hoca"**'nın aslı olan farsça bir kelimedir. Bu kelime Osmanlıca imlâda sonuna kadar hâce yazılmış ve hoca okunmuştur. Farsça'da heceyi uzatmak için kullanılan **"elif"** bir kısım câhillerin:

"-Bu ne biçim yazıdır, havâce yazıp hoca okuyoruz!" tarzında bir itirazına sebep olmuştur ki, bu da kelimenin farsça imlâsı dikkate alınmadan onu Türkçe gibi okumak câhilliğinden neş'et etmiştir.

Nakşî tarîkatında müstesnâ bir yeri olan ve **"Şâh-ı Nakşibendî"** sıfatıyla yâd edilegelen türk asıllı **Mevlânâ Bahâuddin Hazretleri** nakşî zikri için bir usûl tertib etmiştir ki, bu hâlâ devam eder ve adına da **"Hatm-i Hâce"** denilir.

"...
Bu yirmi üç nisan ki,
Tarihin dönüm günü
Kan içici Sultan'a
Hakan'a ölüm günü"

kıtası dikkatimi çekmiş ve bunu evde okuyarak annemin, babaannemin ve halamın fikirlerini sormuştum. Annemin:

"-Yalan oğlum, yalan!.. Bunlara inanma! O sultan ve hakanlar bizi yüzyıllardır idâre etmiş insanlar!.. Bu vatanı onlar bize kazanıp bıraktı. Bunlar yeni yetmelerin, Osmanlı'yı kötülemek için uydurdukları yalanlardır. İşit de inanma!" diye haykırışı hâlâ kulaklarımdadır.

Daha sonra ilk mektebin son sınıflarında bilhassa **Sultan Vahideddin** için **"kaçtı, sattı, düşmanla işbirliği etti, hâindi..."** gibi ifâdelere rastlayınca bunlara da büyük bir isyan duygusuyla mukabele etmiş ve evimizde böyle iddiâlara karşı serdedilen muhâlefetin en şiddetli tezâhürlerine şâhid olmuşumdur.

O sıralar benim, mekteb kitaplarıyla yetinmeyerek hâriçten ne bulursam okuduğum bir zamandı. Fakat ortalıkta **Hazret-i Ali** cenk kitaplarından başka okuyacak pek bir şey yoktu. Buna rağmen orta mekteb ikinci sınıfında iken **M. Kemal Paşa** ve **Sultan Vahideddin**'le ilgili bir münâkaşa neticesinde bir haftalık **"tard-ı muvakkat"** yani mektepten geçici uzaklaştırma ile cezalandırılmıştım. Beni büsbütün kovacaklarmış, fakat seçkin bir talebe olduğum için acımışlar ve:

"-Galiba bunu biri zehirlemiş. Çocuktur, zamanla düzelir!" diyerek insaflı davranmışlarmış. Bu durumu çok sonraları mektebin müdürü ile ahbab olan

amcazâdemden öğrenecektim.

1950 yılında demokrasiye geçişle bazı şeylerin söylenir olması bana ruhumdaki muhâlefetin ilmî ve fiilî gerçeklerine vukûf istikametinde bir adım daha atma imkânı kazandırdı. Buna ilâveten Trabzon Lisesi'nin zengin bir kütüphânesi vardı. Kitapların çoğu o mektebin **"idâdî"** adıyla anıldığı Osmanlı zamanından kalma eski eserlerdi. Bense, ilk mektebi bitirdiğim sene, Osmanlıca'yı öğrenmiş, gerek yazı ve gerek lisan itibariyle eskimez yazılarımızla yazılmış kitapları okuyup anlayacak bir seviyeye gelmiştim. Bu sebeple canhıraş bir sûrette o kütüphâneden bir çok eser okuma imkânını elde etmiştim. Lise'nin kütüphânesinden teminle başta **İsmail Fennî (Ertuğrul) Efendi**'nin **"Maddiyyun Mezhebinin İzmihlâli"** olmak üzere okuduğum bu kitaplar, bana **"İslâm Dünya Görüşü"**nün temel esaslarını kavramak ve o görüşle içinde yaşadığım cemiyete hâkim olan siyâsî nizamı değerlendirmek imkânını bahşetmişti. Bu sıralarda **Sebîlürreşâd, Büyük Doğu, Orkun** ve emsâli dergilerle **"Hür Adam"** gibi küçük küçük muhâlif gazeteleri okuyor ve bunlardan topladığım bilgi kırıntılarıyla zihnimde rejime muhâlefetimin esbâb-ı mûcibesini (gerekçesini) oluşturuyordum. O derecede ki, 1954 yılında İstanbul'a geldiğimde ben tâvizsiz bir Cumhuriyet Halk Partisi düşmanı ve Osmanlı müdâfii idim. O devrin muhâlif kalemşörleri **İsmail Hâmî Dânişmend, Necip Fâzıl Kısakürek, Nureddin Topçu, Ali Fuat Başgil** ve **Cevat Rıfat Atilhan** gibi meşhurları ziyâret ve onların sohbetlerinde bulunma, eserlerini tetkik etme keyfiyeti dolayısıyla muhâlefetimin vicdânımı tatmin edecek vasıfta sağlam bir gerekçesini oluşturdum.

Bu sebepledir ki, yazı hayatına başlarken ilk eserim rejimin temeli ve mesnedi olan **"Lozan"** hakkındaki değerlendirmem olmuştur. (1964) Bunu tâkiben vatanımızın yunan işgal ve istilâsından ancak ve ancak gayret-i dîniyye sebebiyle kurtulabildiğini isbat zımnında **"Sarıklı Mücâhidler"** isimli eseri kaleme aldım. (1965) Hocaların yeni rejimin zehirli havası dolayısıyla nisyana terk edilen hâtıralarını canlandırıp gün ışığına çıkaran bu eserde **"Hilâfet"** müessesesinin rolünü de yazmak îcab ediyordu. Bu vesîleyle **Sultan Vahideddin** merhûmun **"Müslümanların Halîfesi"** sıfatıyla vatanın kurtuluşunda oynadığı rolü de ifade etmek gerekiyordu.

Bu sebeple adı geçen kitabın giriş kısmında **Sultan Vahideddin** merhûm hakkında takrîben yüz sayfalık bir beyânla –gâliba- onun hakkındaki ilk müdâfaayı ben yaptım. Bu vesileyle taradığım yakın tarihimizle ilgili kaynaklarda bulabildiğim delillerle o mağdur ve mazlûm padişahın gerçek hüviyetini ve tarihteki ehemmiyetli rolünü ortaya koydum. Pek tabiî olarak bu yayında O'na karşı serdedilen isnad ve iftiralara da cevap vermiştim.

Bugüne kadar defalarca basılmış olan bu eserle iktifa etmeyerek zaman zaman yurtiçi ve yurtdışında verdiğim konferanslarda da **Sultan Vahideddin** merhûmun mazlûmiyetini defâatle, dilimin döndüğü kadar anlatmaktan geri kalmadım.

1974 yılında bir umûmî afv çıkarılması gündeme geldiğinde, "Çıkacak Afva Osmanoğulları da dâhil edilerek vatana kavuşmaları temin edilmek istenildiğinden" Hürriyet Gazetesi'nde **Sultan Vahideddin** ve

Osmanlı âilesi hakkında çirkin ve tamamen ajan raporlarına istinad eden bir iftira kampanyası başlatıldı.[3] Ben de o zaman Eskişehir Örfî İdâre Mahkemesi'nce yedi seneye mahkûm olmuş bulunuyordum. Bu mahkûmiyetin son günlerini Cerrahpaşa Psikiyatri Kliniği'nde geçirmekteydim. Oradan bu yalan ve yanlışlarla mâlâmâl (dopdolu) iftira kampanyasına cevap teşkil etmek üzere Millî Gazete'de günler süren **"Osmanoğulları'na Karşı Son Haçlı Taarruzu"**[4] serlevhalı bir yazı serisi yayınladım.

Bununla da iktifa etmeyerek hapisten çıkar çıkmaz bütün Osmanoğlu âilesinin 1924-74 arasında geçen elli yıllık gurbet hayatlarına âid temin edebildiğim bilgileri, **"Osmanoğulları'nın Dramı"** isimli ve takriben beş yüz sayfalık bir kitap hâlinde umûmî efkâra arz ettim. Bir çok Osmanlı Şehzâdesi meyânında âile reisi sıfatıyla **Sultan Vahideddin** merhûmun hayatının gurbet faslına ağırlık vererek onu bir kere de bu eserle müdâfaa ettim. Arkasından **İsmail Hakkı Okday**[5], **Tarık Mümtaz Göztepe**[6] ve **Albay Hüsamettin**

3 Bkz: Hürriyet Gazetesi, 15 Nisan 1974-20 Nisan 1974.

4 Bkz: Millî Gazete, 21 Nisan 1974 v.d.

5 **Sultan Vahideddin**'in kızı **Ulviye Sultan** ile evlenmiş ve bilâhare Anadolu'daki Millî Hareket'e katılmakla ondan boşanmış bulunan **İsmail Hakkı Okday** (1881-1977), **Tevfik Paşa**'nın oğludur. Sebil Yayınları arasında yayınlanmış olan (1994) **"Yanya'dan Ankara'ya"** isimli hâtırâtın sâhibidir.

6 Harbiye Nâzırı yâverliğiyle Sadâret yâverliğinde bulunmuş ve sonra mâhud **"yüz ellilikler"** listesine dâhil edilmekle yurt dışına kaçmış bulunan **Târık Mümtaz Göztepe, Sultan Vahideddin** devri vekâyii içinde bizzat yaşamış ve gurbette de onun yanında bulunmuş olmak itibariyle bir görgü şâhididir. Hâtıraları, **"Vahideddin Mütâreke Gayyasında"** (1994) ve **"Vahideddin Gurbet Cehenneminde"** (1994) isimleriyle Sebil Yayınları arasında çıkmıştır. Çerkes asıllı olan **Târık Mümtaz Göztepe**'nin bir de yine Sebil Yayınevince müteaddid baskısı yapılmış olan **"İmam Şâmil"** isimli bir diğer ese-

Ertürk[7] gibi görgü şâhidlerinin hâtırat mâhiyetindeki eserlerini yayınlayarak merhûm **Sultan Vahideddin**'in müdâfaasına medâr olacak en ciddî kaynakları ortaya koydum.

1976 başında neşretmeye başladığım **"Sebil Dergisi"**nde **Sultan Vahideddin** merhûmun Mekke'de yayınlanmış muhtasar müdâfaasını da **"Tarih Mahkemesinde Maznûn Dinlenmeden Karar Verilmez!"** serlevhasıyla tamamen yayınlayarak umûmî efkâra arz ettim.[8]

Araya onbir yıllık bir gurbet faslı girdi. 1991 Haziranı'nda Terör Kanunu'na yapılan bir ilâveyle vatana dönme imkânı bulunca mücâdeleme bıraktığım yerden ve aynı şevkle devam ettim. İlk olarak Zaman Gazetesi'nde **"Hilâfet"** başlığı altında birkaç gün süren bir tefrika yayınlayarak[9] **Sultan Vahideddin** merhûmun müdâfaasına devam ettiğim gibi bilâhare bunu genişleterek **"Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet"** isimli eserimde **Sultan Vahideddin**'in yakın tarihimizdeki tâlihsiz rolünü ve son derece nâmüsâid şartlar altında îfâ ettiği hizmetleri anlattım. Hakkındaki iftiralara yerli ve yabancı kaynaklara dayanarak en muknî cevapları vermeye çalıştım. Lâkin gerçekle yüzleşmekten korkan devrimbazlar, bu yayınlarda yer alan vesâike karşı söyleyecek sözleri olmadığından mantık dışı bir taassubla aynı yalanları tekrarlamaktan bir an bile geri kalmadı-

---

ri daha mevcuddur.

7 Teşkilât-ı Mahsûsa reisliği yapmış olan ve Millî Mücâdele esnâsında Ankara'da yine istihbârât teşkilâtının başında bulunan Albay **Hüsâmeddin Ertürk** Bey'in **"İki Devrin Perde Arkası"** isimli hâtırat mâhiyetindeki eserinin ikinci baskısı da (1996) yine Sebil Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

8 Bkz: Sebil Dergisi, 8 Eylül 1978 tarih ve 141 numaralı nüsha v.d.

9 Bkz: Zaman Gazetesi, 25-27 Temmuz 1991 tarihli nüshalar...

lar. İçlerinde bir tanesi olan **Turgut Özakman**[10], -kanaatimce bir heyet tarafından yazıldığı hâlde-[11] O'nun tarafından imzâlanmış bulunan **"Vahideddin, M. Kemal ve Millî Mücâdele"** isimli hacimli ve gûyâ yukarıdan beri sayıp döktüğüm neşriyatıma cevap teşkil etmek üzere bir kitap yazmış ve bunda –kaahir ekseriyetiyle- **M. Kemal Paşa** hakkındaki beyânlarıma karşı itirazlar serdederek beni 5816 sayılı **M. Kemal Paşa** hakkındaki kanunun şümûlüne girmeden cevap verilmesi imkânsız bir noktaya çekmek istemiştir. Bu eserde yer alan iddiâlara ancak 5816 sayılı mâhud kanunun kaldırılmasından sonra cevap verilebileceği gerçeğine rağmen, yine de umûmî bir cevap verme lüzûmunu hissettim. Bu maksadla daha önce yayınlanmış bulunan **"Gurbet İçinde Gurbet"** isimli eserimde bu devrimbaz yazara verilecek cevabı, ruh ve özet itibariyle umûmî efkâra arzettim.[12]

Günün birinde eski başbakanlardan **Bülent Ecevit**, kendisinden beklenmeyecek bir sûrette "**Sultan Vahideddin**'in hâin olmadığı" yolunda bir beyanda bulununca, O'nunla ilgili olarak 1920'li yıllardan beri devam edegelen isnad ve iftiralar tekrarlanmak üzere yeni bir iftira kampanyası başlatıldı ki, bunlardan en çirkin ve en yanlış olan birine 11 Eylül 2005 (v.d.) tarihli Vakit Gazetesi'nde cevap vererek, yüklendiğim **"Sultan Vahideddin'i Doğru Olarak Anlatma Misyonu"**na

10 Bkz: **Turgut Özakman- "Vahideddin, M. Kemal** ve Millî Mücâdele", Bilgi Yayınevi, Eylül-1997, Ankara.

11 Bu kanaatte olan sâdece biz değiliz. **Prof. Dr. Yalçın Küçük** de, O'nun **"Şu Çılgın Türkler"** isimli eserinin MİT tarafından yazdırıldığını iddia etmiştir. (Bkz: 27 Ekim 2005 tarihli Yeni Şafak Gazetesi'ndeki "Şu Çılgın Türkleri Devlet Yazdırdı." başlıklı haber.)

12 Bkz. **Kadir Mısıroğlu**- "Gurbet İçinde Gurbet" (İstanbul-2004), sh. 372'de yer alan 153 numaralı dipnot.

yeni bir katkıda bulunmak yoluna gittim.[13] Muhterem okuyucularım bu cevabı da, bu eserimizin ilerleyen sayfalarında bulacaklardır.

Bu cevaptan az bir zaman önce Flash TV'de **"Ceviz Kabuğu"** programında Lozan Muâhedesi'nin yıldönümü vesilesiyle 23 Temmuz 2005 ve **"Alternatif"** isimli programda ise 31 Temmuz'da imkân nisbetinde **Sultan Vahideddin**'le ilgili olarak çeşitli iftiralara cevap vermiştim. Ayrıca 31 Temmuz 2005 ve 13 Ağustos 2005 tarihlerinde de Özel FM radyosunda da saatler süren programlarda bu iftira kampanyasında ileri sürülen iddialara da gerekli cevapları vermiş olmakla kendimi cidden bahtiyar addediyorum.

Bu sûretle vâkî olmuş bulunan mütevâlî cevaplarımızın dağınıklığını gidermek ve onları derli toplu bir sûrette umûmî efkâra arz etmek ihtiyacıyla böyle bir eser telif etmek mecbûriyetini hissettim.

Gerçi aynı düşünce ile **"Üç Mazlûm Pâdişah"** (**Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid** ve **Sultan Vahideddin**) adıyla bir eser telif etmiştim. Bu eser henüz yayınlanmadan **Sultan Vahideddin** ile ilgili olarak yenilenen iftira kampanyası sebebiyle, merhûm hakkında orada muhtasaran yazdıklarımı genişleterek müstakil bir kitap hâline getirmenin daha doğru olacağını düşündüm. Böylece bu eser ortaya çıkmış oldu.

Filhakîka son zamanlara **Sultan Vahideddin** üzerinde yayınlanmış –lehte, aleyhte- bir çok kitap mevcuddur. Bunların çoğu hâtırât mâhiyetinde olduğu ve hâtırâtlar ise, onun etrafındaki gerçekleri bütünüyle

---

13 Bkz: Vakit Gazetesi, 11 Eylül 2005 tarihinden itibaren yayınlanan **"Sultan Vahideddin Hakkındaki İftiralara Cevaplar"** ünvanlı tefrika.

ifade edemeyeceğinden böyle bir eser telifinin elzem olduğu kanaatindeyim.

Hâtırat dışındaki eserlerden **Necip Fâzıl Kısakürek** Üstadımızın eseri, sansasyonel mâhiyette olup ilmî bir değeri hâiz değildir.[14]

Murat Bardakçı'nın **"Şahbaba"** isimli eseri ise, vesâik bakımından oldukça zengindir ve **Sultan Vahideddin**'in değerlendirilmesinde hayâtî ehemmiyeti hâiz bir eserdir. Bununla beraber hânedân mensubu kadınların o zaman harem dâhilindekibir kadın fotoğrafçı tarafından çekilmiş olan resimlerini –bu keyfiyet belirtilmeden- yayınladığı için aslında mahremâne bir sûrette saklanmakta olan bu resimler dolayısıyla bir yanlış anlamaya sebebiyet vermektedir.[15]

---

14 Bu eserin ruhu, **M. Kemal Paşa**'nın Anadolu'ya **"Yunan'a karşı harbetmek üzere"** gönderilmiş bulunduğu yolunda hülâsâ edilebilirse de bu görüş tamamıyla yanlıştır. İleride izah edileceği üzere O, şartları tebellür etmeye başlayan Sevr Muâhedenâmesi'nin ıslâhına medâr olacak birtakım mitingler ve protesto hareketleri için Anadolu'ya gönderilmiştir. İstinad ettiği vesâik bakımından da son derece zayıf olan bu eserde fiilî vak'a yanlışlar da vardır. Meselâ **Sultan Vahideddin** merhûmun Şam'daki Süleymaniye Câmi-i Şerifi hazîresindeki mezarının, oranın istimlâk edilerek yola kalbedilmesi şeklinde ortadan kalkması iddiası gibi (Bkz: **N. Fazıl Kısakürek**- **"Vahidüddin"**, İstanbul, 1968, sh. 226.) ki, bunun gerçekle hiçbir alâkası yoktur.

Bir diğer yanlış da **Sultan Vahideddin** merhûmun tek erkek evlâdı **Mehmed Ertuğrul Efendi**'nin adını **Mehmet Turgut** şeklinde zikretmesidir. (Bkz: **N. Fazıl Kısakürek**- a.g.e., sh. 217.)

Bence asıl yanlış bu eserin kapağında yer alan **"Vatan Hâini Değil, Büyük Vatan Dostu"** ibâresidir. Zira padişahlar, mülkün sahibiydiler. Dostsa hâriçten olur. Sahipten **"dost"** diye bahsedilmesi garip değil mi?

15 Bir çok okuyucumuz bize:

"-O zaman sultan efendiler böyle açık-saçık mı geziyorlardı?!" suâlini tevcih etmişlerdir. Bununla beraber daha önce yayınlanmış olan ve zikri geçen hâtıratlardaki doğrulara ilâveten **"Şahbaba"**da yer alan vesîkalar gerçeği öğrenmek isteyenler için kâfî ve doğru bir

Yılmaz Çetiner[16] ve **İlhan Bardakçı**'nın[17] yayınladığı eserlerse "ne şiş yansın, ne kebab" kabîlinden herkesi memnun etmek maksadıyla kaleme alınmış değersiz şeylerdir.

Ne türlü delil gösterilirse gösterilsin, kemalist kalemşörlerin ikna olup yanlışlarından dönecekleri zannında değilim. Onlar –aslında- **Sultan Vahideddin**'in kötülenmesinin rejim icabı olduğunu ve o zarûretle başlatılmış bulunduğunu çok iyi bildikleri hâlde hâdiselerin üzerinden şu kadar sene geçmiş olmasına rağmen iki sebeple bu yalan ve yanlışlardan vaz geçmezler:

1-Rejimin geleceği bakımından kendilerini hâlâ emniyette hissetmemektedirler.

2-Onların asıl hedefleri İslâm'ın gücünü kırmak olduğundan **"hâlîfe"** sıfatını hâiz olan bir padişahın kötülenmesini de gâyeleri hesâbına zarûrî addetmekte ve bundan bir fayda ummaktadırlar.

Gençliğimde tekerleme kabîlinden vezin ve kâfiyeli sözler söylerdim. Pek çok olan bu sözlerden hiçbirini şiir addederek **"Cemre"**[18] isimli kitabıma dercetmemiş bulunmaktayım. Onlardan biri şuydu:

"..................
Kim ileri, kim geri,
Ne ile olur belli!..
Bayram nutuklarıyla,
Taşlaşmış beyinleri!.."

---

kanaat elde etmeye yetecek bir vasıftadır.

16 Bkz.: **Yılmaz Çetiner- "Son Padişah Vahideddin"**, Milliyet Yayınları, (İstanbul-1993).

17 Bkz: **İlhan Bardakçı- "Vahdeddin'den Mustafa Kemal'e"**, Türk Edebiyatı Vakfı (İstanbul-1994)

18 Bkz. **Kadir Mısıroğlu- "Cemre"**-Şiirler, (İstanbul-1992).

Bütün devrimbazları toptan değerlendirmeye medâr olan bu kıta ile sözlerime son verirken bu eserin, bir kısım insanımızın, dinimiz ve tarihimizle yüzleşip anlaşmasını sağlamaya –belli ölçüde de olsa- faydalı olacağını ümid ve temennî ediyorum.

Ve minallâhi't-tevfîk.
(Başarı, Allah'tandır.)

Kadir MISIROĞLU
28 Eylül 2005
ÜSKÜDAR/İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN VAHİDEDDİN'İN DEVRALDIĞI MİRAS VE ŞEHZÂDELİĞİ

A-DEVRALDIĞI MİRAS

"Ben tahta değil, bir yangının kızgın külleri üzerine oturdum!.."
Sultan Vahideddin Merhûm

Her topluluk, ferdleri arasında sulh, sükûn ve intizâmı temin etmek için bir otoriteye muhtaçtır. İlk ibtidâî kavimlerden itibaren devam edegelen bu ihtiyacı karşılamanın en mütekâmil şekli **"devlet"**tir. Devlet, bir topluluğun belli kâidelere riâyetle idâresi için, O'nun müesseseleşip siyâsî bir otorite hâline gelmesidir.

İslâm'ın zuhûruyla dağınık kavim ve kabîleler hâlinde yaşayan Araplar, hemen hemen târihte ilk defa

Hazret-i Peygamber'in Medîne'de getirdiği hukuk kâideleri ve bunlara müsteniden kurduğu müesseseler ile devlet hâline gelmişti. Bu adı konulmamış olan devletin, Emevîlerle birlikte hânedan adıyla anılması sadece örfî bir zarûretten doğmuştur ki, bu durum daha sonraları da hep bu şekilde devam edip gitmiştir.

Bu itibarladır ki, İslâm tarihinin -asr-ı saadetten sonra- en büyük siyâsî varlığını teşkil eden Osmanlılar, devletlerini Hazret-i Peygamber tarafından Medine'de kurulmuş bulunan o çekirdek devletin bir devamı olarak kabul ediyor ve onu zaman zaman **"Devlet-i Muhammediye"** sûretinde yâd ediyorlardı. Gerçekten 1821 Mora isyanı[19] dolayısıyla yapılan tahkikatla, bu isyanı

---

19 1821 yılında henüz Yunanistan kurulmamıştı. Fakat onların da bugünkü PKK gibi tedhişçi (terörist) bir teşkîlâtları vardı. **"Etniki Eterya"** adındaki bu teşkîlâtın başkanı **Aleksandre İpsilanti** isimli, Rus Çarı'nın yâveri olan bir zâtdı. Bununla da sâbittir ki, Yunanlıları istiklâle götüren faaliyetler, aynı mazhepten olmaları dolayısıyla daha ziyâde Ruslar'ın desteğiyle yürümüştür.

1821 yılında Mora'da **Etniki Eterya** mensupları ânî bir gece baskınıyla on bin müslümanı öldürmüşlerdi. Ordu yetişmiş, isyanı bastırmış ve suçluları cezalandırmıştı. Fakat bu kadar müslümanın katledilmesine sebep olan fâcianın Osmanlı Devleti tarafından din adamlarına ve dînî müesseselere tanınan müsâmahadan istifâde sûretiyle İstanbul'da oturan **Patrik Gregoryus** ve bazı metropolitler tarafından gerçekleştirilmiş olduğu sâbit olunca **Patrik Gregoryus** ve Tarabya Metropoliti ile daha birkaç papaz, Patrikhâne'de hâlâl kapalı tutulup intikam kapısı denilen "Orta Kapı" önünde idam olunmuştu. O sırada Türkiye'de Rus elçisi sıfatıyla bulunan **General İgnatiyef** -ihtimal teşvikçilerden birisi de kendisi olduğu için- tâziyet ve yeni **Patrik Vermanos**'u tebrik için patrikhaneye gittiğini anlatmaktadır. Hatırâtında, **Patrik Vermanos**'un kendisine **Patrik Gregoryus**'un çara ulaştırılmak üzere bir mektup yazdığını, fakat buna imkân bulamadan yakalanıp asıldığını ve Çar'a ulaştırmak üzere onu **İgnatiyef**'e verdiğini anlattıktan sonra bu mektûbun muhtevâsı üzerine şâyân-ı hayret bir bilgi nakletmektedir. Yaklaşık olarak o bilgi şudur:

"Türkleri yok etmenin yegâne çâresi harb değildir. Onları ayakta tutan

İstanbul'da oturan **Patrik Gregoryus**'un plânladığı sâbit olunca, O'nun idamına hükmedilmiş ve idam yaftasında Osmanlı Devleti, **"Devlet-i Muhammediye"** sûretinde zikredilmiştir. Bu husustaki beyân ve gerekçe yaklaşık olarak şöyledir:

"Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâullâhı (Allah'dan gayri her şeyin teşkil ettiği âlem) halketmekten murâd-ı ilâhîsi, insanlar ve cinler tarafından Zât-ı Ulûhiyeti'ne muvâfık bir sûrette bilinmesidir. Bu ise, İslâm ile kâimdir. İslâm'ın devamı da devlet sâyesinde mümkün olmaktadır. Böyle bir devlete ihânet, Zât-ı Ulûhiyet'in şu murâd-ı ilâhîsine mugâyır olduğu cihetle muhakkak ki, idâmla tecziye edilmelidir."

Bu fikir, **Patrik Gregoryus** ve diğer bazı papazların idam yaftalarında Osmanlı Devleti'nden **"Devlet-i Aliyye-i Muhammediye"** tavsifi ile geçmekte ve ayrıca o devlet, **"Allah tarafından müeyyed"** (te'yid olunmuş) ve **"bekâsı, âyât-ı semâviyye ile sâbit bulunan din ve devlet"** sûretinde zikredilmekteydi.

Bu telâkkî tarzının bir başka tezâhürü de **Hüseyin Nesîmî-i Girîdî** imzasıyla en buhranlı bir devir olan **"Harb-i Umûmî"** hengâmında yayınlanmış olan bir eserde mevcuddur. Şöyle ki, bu görüş:

"Hükümet-i Seniyye, vaziyet-i tarihiyyesi itibariyle himâye-yi semedâniyyeye mevdûdur. Devlet-i Osmaniye bizzat Hazret-i Peygamber'in te'sis buyurdukları hükümettir." serlevhasıyla uzun uzun anlatıl-

---

sağlam inanç ve ahlâklarıdır. Aralarına yalandan müslüman olmuş gözükerek insanlar sokmak gerekmektedir. Bu, onların inançlarını ve ahlâklarını sarsar ve zamanla yıkılıp yok olmaları kolayca mümkün olabilir."

Tafsilât için müteaddid baskıları yapılmış olan **"Yunan Mezâlimi"** adlı eserimize bakılabilir.

maktadır.[20]

Aynı görüş **Sultan Vahideddin** merhûmun Mekke'de neşrolunan Muhtasar "**Müdâfaanâmesi**"nde de şu sûretle yer almış bulunmaktadır:

*"Ceddim **Osman Gâzi**'den **Selim-i Evvel**'e (**Yavuz**) kadar Devlet-i Osmaniyye nâmıyle Türk saltanatı vardı. **Selim-i Evvel**'den sonra ise, bu saltanat, "**Hilâfet**"in inzimâmıyle "**Saltanat-ı Muhammediye**" hâline gelmişti.*

*Şimdi bana bigayr-i hakkın (haksız olarak) ihânet-i vataniyye isnâd edenler, hilâfeti hukuk ve nüfuzunu tecrid ve tâdil ederek bu «**saltanat-ı Muhammediye**»yi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün Âlem-i İslâm'a ihânet etmişlerdir."*[21]

Osmanlıların, devletlerini bu mâhiyette telâkkî etmeleri sebebiyledir ki, onu aynı zamanda sonuna kadar "**Devlet-i Ebed Müddet**" nâmıyla yâd edegelmişlerdir. Hakîkatte bu âlemde ebedî hiç bir şey mevcud değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bekâ sıfat-ı ilâhiyyesini Zât-ı Ulûhiyetine hasretmiş, ondan hiçbir varlığa bir tecellî nasibi lütfetmemiştir. Bütün varlıkları fânîliğe mahkûm kılan bu keyfiyet, o kadar umûmîdir ki, Cenâb-ı Hakk'ın Kâinât'ı yaratmaktaki murâd-ı ilâhîsini gerçekleştirmeye medâr olan yüce İslâm Dini bile bundan bir istisnâ kılınmamıştır. Hazret-i Peygamber'in:

"-Bu din garib başlamıştır, sonu da garib bitecektir!" beyân-ı nebevîsi karşısında Osmanlılar'ın kendi

---

20 Bkz: **Hüseyin Nesîmî-i Girîdî**- Sâhib-i Zuhûr, (İstanbul-1332), sh. 224 v.d.

21 Mekke'de basılmış, tarihsiz, **Sultan Vahideddin** merhûmun "**Beyânnâme-yi Hümâyunlarıdır**" isimli küçük kitab! Bunun tam metni, bu eserin ilerideki sayfalarında mevcuddur.

Sultan Vahideddin'in bu ifâdesinin, henüz sadece Saltanat'ın ilgâsı ile Hilâfet'in icrâî güçten mahrum bırakılarak sırf şeklen devam ettirildiği bir zamanda vârid olduğunu unutmamak lâzımdır.

devletlerini **"Devlet-i Ebed Müddet"** sûretinde yâd etmeleri, uzunluktan veya kıyâmete kadar devam keyfiyetinden kinâyedir. Esâsen **Muhyiddin-i Arabî** hazretleri de bir eserinde **"Osmanlı Devleti"** adıyla bir devlet kurulacağını ve bunun kıyâmet alâmetleri zuhûr etmedikçe yıkılmayacağını bildirmişti.[22]

Buna göre kuruluşundan itibaren dört yüz sene mütemâdiyen yükselmiş, genişlemiş ve kuvvetlenmiş bulunan bu devletin de şu umûmî ve ilâhî kanun ve kâideye tâbî olarak zamanla zaafa uğrayıp ortadan kalkmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Lâkin sıfat itibariyle **"câmiu'l-ezdâd"** olan Cenâb-ı Hak, bu âlemi zıt tecellîlerin terkibleriyle vücûda getirdiğinden bu zıdlar arasında bir münâvebe (nöbetleşme) murad etmesi, hiçbir şeyin ne kemal üzre ve ne de zeval üzre, bekâ şansı olmamasının tabiî ve mantıkî bir neticesidir.

Ancak zıtlar arasında bir galebe nöbetleşmesini icab ettiren bu ebedî tehavvülât (değişiklikler) ânî olmayıp tedrîcen vukû bulduğundan Osmanlı için de aynı sûretle gerçekleşmesi normaldi. O, yükselebileceği kadar yükseldikten sonra tarihlerin uzun uzun sebepler zikrederek anlattığı vechile önce bir duraklama devrine girmiş ve sonra da çöküş ve yıkılış vetiresi başlamıştır. Biz her fânî varlığın tâbî bulunduğu bu umûmî kâidenin gerçekleşmesi için vâki olan hâdisâtı burada uzun uzun tahlil edecek değiliz. Sadece birkaç nirengi noktasına işâret ederek çöküş ve yıkılış vetiresinde kaderin **Sultan Vahideddin** merhûmu ne gibi güç şartlar içinde

---

22 Bu beyân, bir hüsn-i hat levhası hâline getirilmiş ve **Sultan II. Abdülhamid Han**'a takdim edilmişti. O da bunu, Yıldız'daki **"Hamidiyye Câmi-i Şerifi"**ne göndertip astırmıştır ki; bu levhâ hâlâ oradadır. Tafsîlât için bakınız: **Kadir Mısıroğlu- "Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet"**, (İstanbul-1993), sh. 137.

vazifelendirdiğini tebârüz ettirmeye çalışacağız.

Önce şunu söyleyelim ki, Âlem'deki zıtlık ebedî olduğundan, zıdlardan birinin galebesi hengâmında diğerinin de dâima mevcud olması ilâhî kanun icabıdır. İmanın galebesi zamanında küfür de böyledir. Yine hayâtiyyetini devam ettirir. Bu devam, mağlûbendir. Tıpkı milyarlarca tohumun bütün bir kış toprak altında bekleyerek kendilerine neşv ü nemâ şansı bahşeden ılık bahar iklimini bekledikten sonra, filizlenmeye başlamaları gibi küfür de 1839 Tanzimat Fermânı'yla zevalden kemâle doğru bir gelişmeye namzed olmak üzere ortaya çıkmıştır. Çünkü bu âlem, ilâhî takdir ile bir **"âlem-i esbâb"** olarak yaratılmıştır. Yani her oluş, zâhirde bir sebebin eseridir.

Buna göre Tanzimat'ın hazırlık safhası ise, 1492 Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'ya bâkir servet akmaya başlaması ve buharlı gemilerin icadıyla Uzakdoğu'ya Ümid Burnu'ndan dolaşarak gidilmeye başlanılması gibi sebeblerle Osmanlı topraklarının - zenginleşmenin asıl sebebi bulunan ticâret yollarının güzergâhı olmaktan çıkması tarzında izâhı kaabil olan- çeşitli müessirlerle izah olunabilir.

Hakikatte murad-ı ilâhî sebeblerin zuhûrundan evveldir. Hazret-i Peygamber *"Allah bir şeyi murâd edince esbâbı o murâd-ı ilâhiyyeyi gerçekleştirmeye müsâid bir vasıfta halkeder."* buyurmuştur. Buna göre murad-ı ilâhînin Osmanlı Devleti'nin ve binnetice imanın galebe vasfını kaybederek zaafa uğramak istikâmetinde menfî bir gelişmeye namzed olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre arka arkaya gelen ricâlin bazen kifâyetsizliği, bazen de ihânetleri sebebiyle –murâd-ı ilâhîye bağlı olan çöküş- adım adım gerçekleşme istikametinde gelişmiş ve

nihayet en mühlik (helâk edici) safhada –yine sevk-i kaderle- **Sultan Vahideddin** merhûm vazifelendirilmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, biz bu gelişmenin **Sultan Vahideddin**'e vâsıl oluncaya kadarki mâcerâsını bir telgraf üslûp ve mnatığı ile nakletmeye çalışalım.

a- Tanzimât

Gerçekten 1839 Tanzimat Fermanı, gûyâ Avrupa'da ortaya çıkan teknik terakkîye ayak uyduramayıp geri kalmışlığı ve Batılılar'ın Osmanlı dâhilindeki gayr-i müslimleri tahriklerini önlemek zâhirî maksadıyla ortaya çıkmış[23] ve İslâm nizâmından hafif bir inhiraf (ayrılma) mânâsını tazammun etmek üzere vâkî olmuştu. Esâsen şark-garb muhâsebesini yapmaktan âciz ricâlin teşvikleriyle bu yanlış tutum 1800'lerin başında **II.**

---

23 Tanzimat Fermanı'nın muhtevâsı **"müslümanlarla gayr-i müslimlerin hukûkunu eşitlemek"** sûretinde hülâsâ edilebilir. Halbuki İslâm Hukûku'nda **"müslim"** ve **"gayr-i müslim"**lerin hukûku ayrı ayrı ve iki kategori hâlinde tanzim edilmiş ve bunların muhtevâsında hak ve mükellefiyetler dengelenerek adâlet o sûretle sağlanmıştır. Tanzimat Fermanı, bu noktada sarâhaten şeriat hükümlerinden bir inhiraftı. Halk bu gerçeği keşfetmekte gecikmemiş ve Tanzimât Fermanı'nı:

"-Artık gâvura gâvur denmeyecek!" esprisi ile doğru anlamış bulunduğunu göstermiştir.

Tanzimât Fermanı'nın fiilî ve hukûkî durumlar îtibariyle de değişiklik getirdiği **"emniyet-i mâl ü ırz..."** ibâresiyle üstü kapalı bir sûrette ortaya konulmuştur. O güne kadar Osmanlı'da mal ve can emniyeti yokmuydu ki, fermanda böyle bir ibâre yer almıştır. Bu ibâre aslında padişahın **"siyâseten katl"** hakkını kaldırmış oluyordu ki, bu durum da paşaların ihânetlerinin cezâsız kalması neticesini doğuracaktı. Nitekim yıkılışa kadar tatbîkat böyle tecellî etmiş ve en son olarak devleti batıran İttihad Terakkî'nin şef kadrosu ülke dışına kaçıp kurtularak cezâsız kalmıştır. Tuhafı şu ki, **Sultan Vahideddin** merhumu, vatanı terk etmesinden dolayı hâinlikle itham edenlerin aynı tenkid ve târizi İttihad Terakkî kadrolarına tevcih ettikleri pek de görülmemiştir.

Mahmud'la başlamış ve öleceğini anladığını anda son nefesini bir câmi-i şerifte vermek istediğini söyleyen o dindar padişah, fiilî şu kavline uymayacak sûrette bir çok icraat gerçekleştirmişti. Bunların başında birtakım yanlış hareketleri bahâne edilerek 1826 yılında **"Yeniçeriliğin İlgâsı"** gelmektedir. O yeniçeriler ki, Osmanlı'nın giriştiği fütuhât için nüfus kifâyetsizliğini telâfî etmek üzere hıristiyan çocuklarından devşirilmiş ve bir **"hassa ordusu"** olarak padişahın muhâfazasına memûr edilmişti. An'aneye, her müesseseden fazla muhtaç olan ordunun bir anda bu sûretle yıkılması, yenisinin süratle teşekkülünü imkânsız kıldığından **"Vak'a-yı Hayriye"** denilen ve aslında **"Vak'a-yı Şerriyye"** olan bu hâdiseden sadece iki sene sonra **"Yunanistan'ın kurulması"** gibi bir talihsizlikle karşılaşılmıştır. Felâket bu kadarla da kalmayarak üç-dört sene sonra Osmanlı'nın bir vâlisi olan **Kavalalı Mehmed Paşa** ordusunun Kütahya'ya kadar gelmesi, kendisini İngilizler ve Fransızlar'ın desteklediği bilindiğinden Devletimizin Rusya'nın kucağına düşüp ondan yardım istemesi fâciasına yol açmıştı.

II. Mahmud, sadece yeniçeri ordusunu lağvetmekle kalmamış birtakım batılı usûl ve esâsı da ülkesine ithal ederek cebren tatbik mevkiine koymuştu. Cenâzelerin bando müzika ile kaldırılmasından, beşyüze yakın serpûşu bulunan Osmanlılara cebren ve sadece **"fes"**i giymeyi mecbur kılması gibi...

Millet, padişahlarında **"yedi evliyâ kuvveti"** tevehhüm eder ve onları **"zillullâhi fi'l-ard"**[24] vasfıyla

---

24 Allah'ın yeryüzündeki gölgesi demek olan bu tâbir, öteden beri kemalistlerce yadırganıp tenkid edilmiştir. Halbuki bu tâbir, bir çok hadîs-i şerîfte sahîh olarak yer almış bulunmaktadır. Bu **"âdil sultan"**ların zayıfları himâyesinde bulundurması mânâsıdır. Tafsilât için **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'den naklen **"Lozan**

yâd ederken **II. Mahmud** için gözyaşını içine akıtarak **"Gâvur Padişah"** demek mecburiyetinde kalmıştı.

Peygamber –aleyhissalâtu vesselâm, *"Hükümdarlar, ilhama mazhardır."* buyurmuş olduğu cihetle müslüman halk, padişahlarının ne emrederse doğru olduğuna inanmaktayken **II. Mahmud** hakkında şu **"gâvur padişah"** tavsifinin yaygınlaşması, devlet ve millet arasındaki ayrışmanın ilk ve en ehemmiyetli bir tezâhürü idi.

Batı Âlemi'ndeki teknik terakkîye ayak uydurmanın içerden ve dışardan tafsilâtı uzun olan engellenmesi[25], yavaş yavaş düşman telkiniyle bir **"aşağılık duygu-**

Zafer mi, Hezimet mi?" isimli eserimizin birinci cildinin 69 ve müteâkip sayfalarına bakılabilir.

25 Buna dâir câlib-i dikkat bir tek misal zikredelim:

İslâm Âlemi'nin müsbet ilimler sahasında bütün Ortaçağ boyunca kaydettiği terakkînin **"Haçlı Seferleri"** neticesinde Batı'ya intikal eden mu'talarıyla Avrupa'da **"yeni keşifler"** ve **"yeni ticaret yolları"**nın sağladığı maddî imkânların meczedilmesiyle doğmuş bulunan **"Sanayi İnkılabı"** memleketimizde maalesef zamanında ve lâyıkı veçhile gerçekleştirilememiştir. Bu durum; Türk yarı münevverinin dehşetli bir aşağılık duygusuna kapılarak kendisinden kaçmasına âmil olmuştur. O derecede ki; dînî, hatta ırkî hasletleri üzerinde şüphe ve tereddüte dûçâr olan Türk idârecileri, her gelen gideni aratacak tarzda millî kıymetlerimizi daha şedid bir sûrette yıkmayı **"sanâyileşmek"** için zarûrî addetmişlerdi. Halbuki Avrupa karşısında geri kalışımızın sebeplerini **"din"** ve **"millî kültür"**üzün husûsiyetlerinde değil, dâhilî ve hâricî düşman faaliyetlerinde ve değişen Dünya şartlarında aramak lâzımdı. Bu görüşü te'yid eden çok kıymetli bir târihî vak'a, İstanbul'da misyoner faaliyetlerinin ilk köprü başını teşkil eden **"Robert Kolej"**in kurucularından misyoner **Cyrus Hamlin**'in **"Amoung Turcs"** (Türkler Arasında) isimli hâtırâtında yer almış bulunmaktadır.

Cyrus Hamlin telgrafı îcad eden **Samuel Morse**'un, bir **"İhtirâ Beratı"** almak için muhtelif Avrupa Devletleri'ne vâkî müracaatlarından hiçbir netice alamayınca bir kere de Osmanlı Devleti'ne başvurmayı düşündüğünü ve bu maksadla bir arkadaşı ile birlikte kendisine keşfettiği âletin Osmanlı Sultanı **Abdülmecid**'e takdim edilmesi vazifesini verdiğini, bu vesîleyle Beylerbeyi Sarayı'nda yapılan tecrübeleri anlattıktan sonra Sultan'ın memnuniyet ve ar-

su" doğurmuş, o güne kadar aksine, misli görülmemiş bir **"üstünlük duygusu"**na[26] sahip bulunan milletimizin hâlet-i rûhiyyesinde dehşet verici bir değişikliğin başlangıcı olmuştur.

Bozuk kafalı, batı hayrânı ve mason birtakım ricâlin iş başına gelmesiyle gerçekleşen Tanzimat Hareketi, 1856 Islahat Fermanı'yla daha da gelişecek bu gelişme 1924 yılında **"Hilâfet'in İlgası"** ve **"Ahkâm-ı Şer'iyyenin Yasaklanması"**yla kemâle erecekti.

---

zusuna rağmen telsizin Türkiye'de tesisine âid projenin dâhilî baltalamalarla akîm kaldığını anlatmakta ve:

"İkinci bir telgraf verilmedi. Biz sonradan buna çok sevindik. Çünkü âletlerden birinin teli kopmuştu. İkinci telgraf denemesi başarılı olmayacaktı. Telin kopma şeklinden bunun, telgrafın Türkiye'de kurulmasını istemeyen biri tarafından koparıldığı anlaşılıyordu." demektedir.

Müteâkiben **Sultan**'ın kendileri ve **Samuel Morse**'u çeşitli hediyeler ve **"ihtira beratı"** ile taltiflerini naklettikten sonra:

"Sultan'ın ilgisine rağmen İstanbul ile Edirne arasında telgraf hattı kurulması işi tahakkuk etmedi. Paşalar, Sultan'ın aşyehine birleşmişlerdi. Memleketin uzak vilâyetlerinde, böyle süratle haber verecek bir makine onların rahatlarını kaçırabilirdi." demektedir. (Bkz: a.g.e.'den nakledilen Hilâl Mecmuâsı, s: 101, sh: 10-12, İstanbul, Mart, 1970)

26 Frenklerin **"superioriti kompleks"** dedikleri bu üstünlük duygusu, Osmanlı Devleti'nin bilhassa îtilâ (yükseliş) devirlerinde sık sık rastlanan bir keyfiyettir. Meselâ papazların padişahı ziyâret için gelişlerini anlatan metinler, **"lâbisi libâs-ı katrânî olduğu hâlde südde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-i penâhîye yüz sürerek arz etti ki..."** diye başlar.

Bunun en dehşetli örneği **Kânûnî Sultan Süleyman Han**'ın Fransız kralı **Fransuva**'yı hapisten çıkartmak için yazdığı meşhur mektupta görülür. O koca Sultan, bir sayfa dolusu idâresi altındaki memleketleri sayıp döktükten sonra: "Ve şuranın, ve buranın... ilh. hükümdarı Hân oğlu Hân **Gazi Sultan Süleyman**'ım!.. Sense Fransa eyâletinin hükümdarı **Frençesko**'sun!" demekteydi.

Şunu da ilâve edelim ki, 16. asır nihâyetlerine kadar hiçbir Avrupa hükümdarı, Osmanlı padişahına muhatab olamazdı. Onun muhâtabı, ancak ve sırf sadrazamdı. Bu devletler arasında kabul edilmiş bir kaideydi ki, bu husus bütün yazışmalarda sabit olmuş tarihî bir gerçektir.

Bu gelişme seyri içinde hiç şüphesiz sûretâ din değiştirip müslüman olmuş gözükerek devlette üst makamlara gelebilmiş pek çok hâinin rolü olduğu muhakkaktır. Böyle kimseler, devletin başlangıcından beri hiç şüphesiz mevcud idiler. **Sultan Fâtih**'i zehirleyip[27] öldürmeye muvaffak olan yahudi asıllı sertabib **Yakup Paşa** gibi insanların her devirde mevcud olduğu bilinen bir gerçektir. **Kânunî**'nin Avrupa'daki istihbarat işlerinde kullandığı **Yasef Nassi** isimli hâinin, hem de müslüman olup kendini gizlemeye ihtiyaç duymadan oynadığı meş'um rol, bizim tarihçiler tarafından hâlâ lâyıkıyla incelenebilmiş değildir. **"Galata Bankerliği"**nin, yani Türkiye'deki **"gizli fâizciliğin kurucu"**larından olduğu bilinen **Yasef Nassi** gibi hâinler hiç şüphesiz az değildir. Ancak biz burada sözü **Sultan Vahideddin** devrine getirebilmek için bunlar üzerinde lâyık-ı vechile duramıyoruz.

Bu içten ve dıştan yanıltmalarla açılmış olan batının iktibası istikâmetindeki sakîm davranış üslûbuna karşı doğru yolu gösteren kimseler de yok değildi. Lâkin onların sesi, mâalesef devletteki bozuk ricâl çokluğu sebebiyle cılız kalmıştır. Biz sırf bir misal olmak üzere bunlardan bir tekini zikredelim:

Tanzimat Fermânı'nı, onaltı yaşında tahta geçen **Sultan Abdülmecid**'in genç ve tecrübesiz olmasından istifâde ile kuvveden fiile çıkaran **"Koca"** ünvanlı hâin

27 Yahudi asıllı **Yakup Paşa**'nın bu işi, Papalığın emriyle yaptığı Roma arşivlerinde çalışarak fethin beşyüzüncü yıldönümünde yayınladığı **"Fâtih ve Fütûhâtı"** (İstanbul-1966) isimli eseriyle **Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan** tarafından müdellel bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca bu yahudinin **Fâtih**'e tatbik ettiği ilâcın formülü bulunmuş ve bunun öldürücü bir zehir olduğunu meydana çıkmıştır. Tafsilât için bkz: **"Tarih Dünyası"** Dergisi, s.2'deki (İstanbul, 1965) **"Fâtih Zehirlendi"** isimli makale…

Reşid Paşa'nın sadâretten ayrılmasından birkaç hafta sonra Avusturya başvekili ve su katıksız bir türk dostu olan **Prens Metternich** Osmanlı Devlet ricâlini şu sûretle ikaz ediyordu:

"Bâb-ı Âlî'ye şu sûretle hareket etmesini tavsiye ederiz:

*Hükümetinizi mevcudiyetinizin temeli olan ve Zât-ı Şâhâne ve Müslüman teb'ası arasında en esaslı bağı teşkil eden **"Din Kanunları"**na hürmet ve riâyet esâsı üzerine kurunuz! Zamanın icablarına göre hareket ediniz! Ve zamanın doğurduğu ihtiyaçları nazar-ı itibara alınız. Bütün idârenizi intizam altına alınız ve ıslah ediniz! Lâkin âdet ve maîşet tarzlarına uygun olmayan bir idâre usûlü kurarak eski idâreyi yıkmayınız!.. Aksi takdirde Padişahın ne tahrip ettiğinin, nede harab ettiği şeylerin yerine koyduklarının kadr u kıymeti bilinmediğine hükmolunur.*

*Avrupa medeniyetinden sizin kanun ve nizamlarınıza uymayan kanunları iktibas edip almayınız!.. Zira garb kanunları, hükûmetinizin temelini teşkil eden kanunların müstenid bulunduğu usûl ve kâidelere aslâ benzemeyen kâideler üzerine kuruludur. Garb memleketlerinde esas olan şey **"Hıristiyanlık Kanunları"**dır. Siz Türk kalınız!.. Lâkinn mâdem ki, Türk kalacaksınız şeriata sımsıkı sarılınız!.. Diğer dinlere karşı müsâmahakâr olmak için şeriatın size gösterdiği kolaylıklardam istifâde eyleyiniz. Hıristiyan teb'anızı tamamıyla himâyeniz altına alınız. Onların paşalar tarafından sıkıntıya mâruz bırakılmalarına mânî olunuz!.. Zikri geçen teb'anın din işlerine karışmayınız. Mazhar oldukları imtiyazlara riâyetle "Gülhâne Hattı"ndaki vaadleri yerine getiriniz.*

Bir kanunun tatbik ve icra şartlarını temin etmeden onu asla ilân etmeyiniz. Doğru yolda ilerleyiniz. Fakat bunu yaparken garbın umûmî efkârı addeddiğiniz şeye ehemmiyet

atfetmeyiniz. Siz bu efkâr-ı umûmîyyeyi, Avrupa'nın umûmî sedâsını anlamıyorsunuz. Eğer terakkî yolunda adâlet, vukûf ve mâlumât ile ileriye doğru hareket ederseniz Avrupa umûmî efkârının ehemmiyetli olan bir kısmı size temâyül ve teveccüh edecektir.

...Hülâsâ biz Bâb-ı Âli'yi kendi idâre tarzının tanzim ve ıslâhı için vâkî olan teşebbüslerinden vazgeçirmek istemiyoruz. Lâkin ahvâl ve şartları, Türkiye İmparatorluğu'nun ahval ve şartlarına uymayan garb hükümetlerini her şeyden evvel taklide değer bir nümûne telâkkî ederek ona göre ıslahatta bulunulmamasını, aslî kanunları şarkın âdet ve âdâbına uymayan hükümetleri taklid hâl-i hazırda her türlü ibdâ ve tanzim kuvvetinden mahrum olup müslüman memleketlerinde zararlar husûle getirmekten başka bir netice hâsıl etmeyeceği âşikâr olan ıslahatı kabul ve tatbik etmemesini tavsiye ederiz.

Acaba beni siyâsî hayallere tâbî olmakla mı itham edeceklerdir? Varsın öyle olsun!.."[28]

Bu yerinde nasihat, ricâl üzerinde hiçbir tesir hâsıl etmemiş olmakla beraber genç ve tecrübesiz padişahı binnisbe ikaz etmiş olmalıdır ki, O'nun bilhassa israfı önlemek için Bâb-ı Âli'ye gelip bazı ricâli, hatta yakın akrabalarını haşladığı ve pek çoğunun tahsisâtlarını kestiği görülmüştür.[29]

---

28 **Engelhart- "Türkiye ve Tanzimat"**, (İstanbul-1338), sh. 49 v.d.'dan sadeleştirilerek...

29 Bkz: **Cevdet Paşa- "Mâ'rûzât"**, Dr. **Yusuf Hallaçoğlu** Neşri, Çağrı Yayınları, (İstanbul-1980), sh. 12-13.

Büyük tarihçi **Ahmed Cevdet Paşa, "Mâruzât"** isimli bu değerli eserinde Mısırlı zenginler ve **Kavalalı Mehmed Ali Paşa** hanedanına mensup kimselerin Tanzimat Fermanı'nın ilânını müteâkiben İstanbul'a gelmeleriyle, onların ölçüsüz israflarının tesiri altında kalarak bazı devlet ricâli ve hânedân mensuplarının kendilerini bu israf seline kaptırarak bir hayli borçlanmış bulunmalarından rahatsız

Bununla beraber esaslı bir değişiklik olmaksızın aynı yanlış yolda yürünmüş ve üstelik ayyuka çıkan israflara bir de borç para alınarak saraylar inşâ etme modası eklenmesiyle devlet dönüşü olmayacak bir sûrette âdeta batağa itilmiştir.

Sultan Mecid, kimi hâin, kimi gâfil bu devlet ricâlinin elinde âdeta bir oyuncak hâlindeydi. Kendisine yapılan telkinlerin tesiriyle **II. Mahmud**'un başlattığı

---

olan **Sultan Abdülmecid**'in bir gün Bâb-ı Âli'ye gelerek bu ölçüsüz harcamalara bir "dur!" demek ihtiyacını hissettiğini şöylece anlatmaktadır:

"....On gün sonra Zât-ı Şâhâne Bâb-ı Âlî'ye teşrif buyurdu. Mehâbet-i şâhâne ve bir tavr-ı nerîmâne ile atdan inüp ve kimseye iltifat eylemeyerek nerdübandan çıkıp dâire-i hümâyunlarına girdi. Vükelâ dûçâr-ı dehşet olarak birer birer nerdübandan çıkup Meclis-i Tanzîmât odasına girdiler.

Zât-ı Şâhâne ibtidâ **Âlî Paşa**'yı huzur-i hümâyunlarına celb ile bir hayli müsâhabetten sonra **Serasker Rıza** ve **Kapudân-ı Deryâ Mehmed Ali Paşa** içerü girdiklerinde, Zât-ı Şâhâne **Refî'a Sultan**'ın (**Mehmed Ali Paşa**'nın gelini) altmış bin kese düyûnundan (borcundan) bahisle, **Mehmed Ali Paşa**'yı fenâ hâlde tekdîr etti. **Mehmed Ali Paşa** bundan haberi olmadığını yemin ile te'min edecek oldukta, Zât-ı Şâhâne, gazaba gelüp: «*Senin yeminlerine de inanılmaz. Mukaddemâ suhteleri ayaklandıran da sen değil misin?*» diyerek pek çok acı sözler söyledi. «*Hâin herif, sen dîn ü devletine ve pâdişâhına hâinsin. Mukaddemâ seni nefy eden yalnız Reşid Paşa değil idi; ben bu bâbda müttefik idim.*» dedi. Ba'dehû **Âlî Paşa**'ya hitâben: «*Sen nasıl Sadr-ı A'zam olacaksın. Böyle şeylere bakmıyorsun. Mührü alırlar da adamı koğuverirler. Mes'ûliyet altındasın.*» deyû buyurdu.

Bizler kapunun hâricinde bu ateşli sözleri istimâ' ile lerzân olmakda (titremekte) idik. Bu sırada sâir **Damad Paşa**'lar gelmekle Zât-ı Şâhâne: «*Sultanlar gece mehtablarda gezermiş. Benim gece mehtapta gezer kızım yoktur. Anları da reddedeceğim. Bu heriflerin harekâtı artık nâmusuma dokunur oldu.*» diyerek **Damad Paşa**ları ve bilhassa **Ali Gâlip Paşa**'yı tekdîr ü ta'zir buyurdu. Bâdehû, meclis odasına teşrîf ile vükelâyı ve me'mûrîni celb ettirdi. Ve tasarrufâta riâyet olunması lüzûmuna dâir bir kıt'a hatt-ı hümâyun okuttuktan sonra çıkup bir tarafa nigâh etmeyerek sarây-ı hümâyunlarına avdet buyurdular."
(A. Cevdet Paşa- "Mârûzât", sh. 12-13)

"batıyı içtimâî hayatı itibariyle iktibas" yoluna devam etti. O derecede ki, İstanbul'daki Fransız elçiliğinde verilen bir baloya göğsünde **"Legion d' Honnour"** nişanını takarak katılmış ve kadınlı erkekli bu baloda batılı kıyâfetiyle arz-ı endam etmiştir. Ricâlse, 28 Haziran 1855 günü ilk olarak imzaladıkları kredi anlaşmasıyla devlete ileride çok pahalıya mâl olacak borçlanma yolunu açmışlardı. Borç parayla Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı ile Küçükssu ve Ihlamur Kasırları hep batı özentisi, asâletsiz, piç, barok stilinde inşa edilmiş ve devlet böylece dönüşü olmayan bir borçlanma macerasına sürüklenmiştir.

Zayıf, nahif, mûsikîye düşkün ve doğu-batı muhâsebesi yapmaktan âciz bu Tanzimat padişahı, 1861 yılının 25 Haziran günü veremden vefat etti. Kendisinden önceki Osmanlı padişahı **II. Mahmud** da veremden vefat etmişti. **Sultan Abdülmecid**'in yerine geçen **Sultan Aziz** ise, pehlivan yapılı, ruh ve bedeni sağlam, **Yavuz Sultan Selim Han** zihniyetinde aynı zamanda şâir ve bestekâr bir padişahtı. Onun tahta geçmesi eski fütuhat devirlerinin hasreti içindeki halk tarafından büyük bir sevinç ve coşkunlukla karşılandı.

b- Sultan Abdülaziz

O sırada batılılaşmak istikametinde gemi azığa alan devlet ricâli, medenî hukuk münâsebetleri için Fransızların meşhur **Napolyon** zamanında yapıldığından **"Napolyon Cod Civil"** olarak anılan kaanunu alıp müslüman Türk Milleti'ne tatbik etmek istiyorlardı.[30]

30 Türk Milleti, zihniyet itibariyle asırlardan beri tamamen İslâm ile hemhâl olmuş ve her doğruyu kabul husûsunda **"Hikmet, müminin kayıp malıdır!"** düstûrunu benimsemişti. Binâenaleyh her yeni ve fakat doğru olan, maslahat icabı bulunan şeyi kabulde

Sultan Abdülaziz büyük fıkıh âlimi ve tarihçi **Cevdet Paşa**'nın da ikazı üzerine bu sakîm davranışı önledi.

---

tereddüd etmezdi. Ancak kendisine teklif edilen her yeni fiilî tavır ve düşünceyi de İslâm ile mîzan ederek ona mutâbakati sâbit olmadıkça aslâ içine sindirip benimsemezdi. Üzerinde vâkî bir cebir ile İslâm'a mutâbakatı isbat ve bu sûretle vicdânı tatmin olunmayan bir husûsta itaati temin olunsa bile içindeki muhâlefet bâkî kalır ve eline geçecek ilk fırsatta İslâm'a uygunluğu isbat edilememiş olan bir usûl ve esâsı, ona mutâbık olan bir diğeri ile tebdil etmek arzusunu içinde dâimâ muhafaza ederdi ki, bu durum el'ân da aynıdır.

Bugün hâlâ bu gerçeği görmekten gâfil **"lâiklik zorbaları"**nın aksine **Sultan Abdülhamid** merhûmun Tanzimât sonrası icabından olarak Dâhiliye vekilliğine getirdiği rum asıllı **Sava Paşa**, bu gerçeği her Türkiye idârecisinin kulağına küpe edineceği bir sûrette şöyle ifade etmektedir:

"... İşte bütün bunlar içindir ki, bu mütevâzî mesâîyi (İslâm Hukuku'na dâir yazdığı eseri) yeni bir görüş ufku açacağından iftihar duyarak Avrupa ulemâsının ıttılâına arzediyor ve bununla dikkat nazarlarını muhammedî hukûkun menâbiine (menbâlarına) ve bu hukûkun ne sûretle vücûda geldiği husûsuna çekebileceğimizi ümid ediyoruz.

Teb'aları arasında bir çok müslüman bulunan siyâsî devlet ricâli bu kitapta İslâm içtimâî teşkîlâtının bütün esaslı kâidelerini muhtevî bulacaklardır.

Bugün Fransa'nın mukadderatını idâre edenler meşgalelerinden vakit ayırarak bu kitaba bir göz atacak olurlarsa, Muhammedî olan akvâmın (kavimlerin) idâresi için lâzım olan sırrı, iki hakîkat şeklinde tebârüz etmiş bulacaklardır ki, bu iki hakikat, Cezâyir Müslümanları'nın ne sûretle idâre edilmeleri lâzım olduğu yolunda umûmî efkârı ve matbûâtı işgal etmeye başlayan mes'elenin çözülmesine yol açacaktır. Bu hakîkatlerin nelerden ibâret bulunduğu şu sûretle telhîs (hulâsa) olunabilir:

1-Müslüman, ne kadar itikadı zayıf olursa olsun, din değiştirmediği takdirde hiçbir hâdisenin sıhhata mukarrin olup olmadığına o hâdise islâmîleştirilmedikçe inanmaz. Zira müslümana göre bir şeyin sıhhata mukarrin bulunması ve onun doğru telakkî edilebilmesi için muhakkak sûrette dînen emredilmiş bulunması, Allah'ın kelâmına veya Peygamber'in sünnetine, yani dinin bu iki temel taşından birisine istinad ettirilmiş olmaları lâzımdır.

2-Bütün kaziyelerin islâmîleştirilmek sûretiyle dînî temellere istinâd ettirilmesi ve binnetice bu hakîkatlerin yalnız kabulü değil,

Cevdet Paşa riyâsetinde "**Mecelle Cemiyeti**" adıyla bir heyet teşkil edilerek İslâm Hukûku'ndan bir "**Medenî Hukuk Mevzûâtı**" vücuda getirmek için çalışmaya başlanıldı. Bu heyetin ortaya çıkardığı ve 1926 yılına kadar meriyette kalan "**Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**" adıyla bilinen kanun dolayısıyla Fransız İlimler Akademisi, **Cevdet Paşa**'yı bir altın madalya ile taltif etti.[31] Kendi kanunlarının iktibâsen alınmasına mani olmuş bulunduğu hâlde **Ahmed Cevdet Paşa**'nın bu sûretle taltîfi, kısaca "**Mecelle**" denilen bu kanunun üstünlüğünün insaflı ecnebîlerce bile takdir olunduğunun bir göstergesidir.

Sultan Abdülaziz sadece böyle Tanzimât'la atılmış yanlış adımları durdurmaya çalışmakla iktifa etme-

---

aynı zamanda riâyet olunması mecbûriyeti altına sokulması da, Muhammedî Kanun'daki menbâların mebzûliyeti (bolluğu) dolayısıyla güç bir mesele değildir.

Müslüman da sâir fertler gibi günahkâr olabileceği gibi, cürüm işlemek sûretiyle insanların en bayağı derecesine de düşebilir. Fakat bütün bunlara rağmen yine müslüman olarak kalır. İslâmiyet'te hakîkî sûrette din değiştirmek âdetâ meçhuldür. Müslüman, islâmîleştirilmemiş olan bir kanuna mutavaat ederek (boyun eğerek), kendi kudret ve kuvvetini gösteremediği müddetçe bu kanuna zâhirî şekilde mutavaat edebilir. Kanunun esaslı bir kaidesine göre bu cebir altında bulunma keyfiyeti, din değiştirme keyfiyetini ortadan tamamen kaldırır. Kudretlendiğini hisseder etmezdir ki, Allah'ın Kelâmına ve Peygamber'in Sünnetine istinad ettiği isbat edilememiş bulunan bir kanuna itaatten uzaklaşmak, müslüman için farz olur.

Cebir kâidesiyle müslüman vicdanı her nevî şiddete karşı himâye edilmiş, sâir dinlerde olduğu gibi din uğrunda ölüm, asgarî hadde indirilerek din değiştirme husûsu da imkânsız bir hâle konulmuştur." (**Sava Paşa- "İslam Hukûku Nazariyâtı Hakkında Bir Etüd"**, c: 1, Ankara, 1955, sh. 14-15)

31 Fazla bilgi için bkz: **Ebu'l-Ulâ Mardin- "Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa"**, (1946-İstanbul) veya **Peyami Safa**'dan seçmeler-İstanbul 1976, sh. 179-80.

miş, tasarrufa azâmî derecede riâyet etmesine rağmen[32] devlete askerî sahada da takdire şâyân hizmetler îfâ etmiştir.

Ordu ve donanmayı takviye ederek Rusya'yı son bir defa ve kat'î bir sûrette yenmenin lüzumuna inanmış ve bunun için müthiş hazırlıklara girişmiştir. O diyordu ki:

"-Bu devlet Dünya'nın gözü önünde Rusya'yı dize getirmeli ve eski kuvvet ve kudretinden bir şey eksilmediğini âleme isbat etmelidir. Bir kere bunu yaparsa, en az yüz sene daha **«Düvel-i Muazzama»**dan, yani Dünya'nın büyük devletlerinden biri sayılmaya hak kazanacaktır!.."

Hakikaten yurt dışı seyahatleriyle de devletin milletlerarası sahada eski ihtişâmını canlandıran adımlar atmıştır. 1863 yılında Mısır'a vâkî seyahati, bize bağlılığı münâkaşalı olan bu vatan toprağını yeniden bir vâlilik hâline getirmiştir. O derecede ki, şehri dolaşırken büyük iddiaların sahibi **Mehmed Ali Paşa**, atının yularını tutarak O'nu gezdirmek mecbûriyetinde kalmıştır. 1867 yılında Batı Âlemi'ne yaptığı seyahat ise bilhassa Fransa ve İngiltere'de çok iyi tesirler husûle getirmiş ve devletimizin yeniden "**Düvel-i Muazzama**"dan addedilmesi neticesini doğurmuştur.

Dünya'da gelişen silâh endüstrisini yakînen takip etmiş, o sırada Amerika'da ortaya çıkan **Martini Henry**

32 **Kolonel Lamouçhe**- (Trc: **G. Kemâlî Söylemezoğlu**) **"Türkiye Tarihi"**, (İstanbul-1943), sh. 377'de, "Terakkî düşmanlarının tesirine mâruz kaldığından ıslahat aleyhinde olmakla tanınmıştı. Fakat ekseriyâ görüldüğü veçhile vekâyiin inkişâfı, ilk hisleri tahakkuk ettirmedi. Yeni Padişah tahta çıkar çıkmaz, ihtimal ki, selefinin icraatına karşı tabiî olarak duyduğu bir aksülamel sevkiyle Harem-i Hümâyun'da büyük tâdilât yaptı ve saray masraflarını azalttı." demektedir...

Şehîd-i Muazzez, Hakaan-ı Mağfûr
SULTAN ABDÜLAZİZ
Millî Târihimizin büyük fakat tâlihsiz şahsiyetlerinden biri!..

tüfeklerini devlet kasasından bir kuruş ödemeden yardım kampanyasıyla bin adet getirterek Tophane'deki silâh fabrikasına teslim etmiş ve bunların Türkiye'de imalini gerçekleştirmek için gerekirse bin tanesinin de hurdaya çıkarılmasını emretmiştir. O derecede ki, bazı geceler gecelik entarisinin üzerine bir harmani alarak Tophane'deki çalışmaları teftişe gitmiş ve nihayet menzilleri beş yüz metreyi mütecâviz bulunan bu tüfeklerin İstanbul'da imalini gerçekleştirmiştir. O güne kadar Osmanlı ordusunda kullanılan tüfeklerin menzili iki yüz metreyi aşmıyordu. Rus ordusundaki tüfekler de böyleydi. Daha sonra gerçekleşecek olan **Plevne Müdafaası**'nda bu **Martini Henry** tüfekleri Ruslar'a onbinlerce kayıp verdirmiştir.

Sultan Abdülaziz merhûm, bugünkü hava kuv-

vetlerine benzer bir müessiriyeti olan donanmayı da ele almış ve onu kısa zamanda Dünya'nın bir numaralı veya en azından iki numaralı donanması hâline getirmiştir.

Büyük bir ressam olan **Sultan Aziz**, Haliç tersânesinde inşâ edilmiş gemilerin pek çoğunun çizimini bizzat yapmış ve bunların bir kısmı ressamlar cemiyetinin mecmuâsında yayınlanmıştır.[33]

Haliç'te muazzam bir tersâne kurmuş ve burada en modern harb gemilerinin inşâsına başlamıştır. O derecede ki, Fransa gemilerini tâmir için buraya göndermiş ve bu tâmirden dolayı **III. Napolyon**, Padişah'a bir teşekkür mektubu göndermiştir.

Tophâne'de en mükemmel topların dökülmesine mahsus imâlâthâneler vücûda getirilmiş, Haliç'te inşâ edilen gemilerin topları burada imal edilmiştir.

Diğer yandan maârif hizmetlerine de son derece ehemmiyet vererek bir çok mektepler açmıştır. Bir-iki misal vermek gerekirse; 1862'de bir çok **"mekteb-i ibtidâiyye"**, 1864'de bugünkü **"Erkân-ı Harbiye Mektebi"**, 1867'de **"Mekteb-i Sultânî"** adıyla ilk liseler, 1872'de **"Mâden Mektebi"** ile yeniden bir çok idâdîler, 1874'de **"Topçu Mektebi"** ile **"Dâru'l-Fünûn-i Osmânî"**, 1875'te pek çok **"Askerî Rüşdiye"** gibi maârif müesseselerinin kuruluşu ile eskiden mevcud olanlarının yeniden ıslâh ve tanzim edilerek geliştirilmiş bulunduğunu zikredebiliriz.[34]

Bu güzel gelişme, Ispartalı bir katırcının oğlu olan hâin **Hüseyin Avni Paşa**'nın mâhud ihtilâliyle[35] akîm

---

33 **Danişmend- "Osmanlı Tarihi Kronolojisi"**, c: IV, İstanbul-1961, sh. 264.

34 Fazla bilgi için bkz: **Osman Engin- "Maarif Tarihi"**, c: II, (İstanbul-1943).

35 Tafsîlât için bkz: **Yılmaz Öztuna- "Bir Darbenin Anatomisi"**,

kalmış ve bu mübârek padişah, tahttan indirilişinin haftasında câniyâne bir sûrette katledilmiştir.[36]

(İstanbul-2003)

36 Bu gerçeği kavramak için **Mahmud Celâleddin Bey**'in (Paşa) **"Mir'ât-ı Hakikat"** isimli eserine bakılmalıdır. Ayrıca **Ahmed Cevdet Paşa**'nın zikrettiğimiz **"Tezâkir"**i de bu hususta gerekli tafsilâtı ihtivâ etmektedir. Bunlardaki mâlumatı şöylece hulâsâ edebiliriz:

1-**Sultan Aziz** merhumun ölümünü **"intihar"** olarak tavsif eden resmî rapora nazaran, merhûmun sol kolunun büklüm yerinin biraz aşağısında beş santimetre genişliğinde ve üç santimetre derinliğinde kenarları pürüzlü bir yara tesbit edilmiştir. Sağ kolunda ise, ikibuçuk santimetre derinliğinde diğer bir yara mevcuttu.. **Sultan Aziz** merhûm gûyâ bileklerine bu yarayı sakallarını düzeltmek için temin ettiği bir makasla açmışmış!.

Halbukî mantıken ve tıbben bir kimsenin sol kolunda bu kadar büyük bir yara açtıktan sonra o el ile sağ kolunda da tekrar ikibuçuk santimetrelik bir yara açmasına aslâ ihtimal verilemez. Hem de meselâ ustura gibi keskin bir âletle değil de sakal düzeltmeye yarayan küçük ve âdî bir makasla!..

2-Esâsen yukarıda bahsi geçen resmî rapor bir çok bakımlardan şâyân-ı itimat olmaktan uzaktır.

a- Rapor usûlüne göre tanzim edilmemiştir. Bu cinâyetin baş fâili olan **Hüseyin Avni Paşa**, cesedi muâyene etmek isteyen doktorların başında elinde kılıcı olduğu hâlde dikilerek, son vak'anüvislerden **Abdurrahman Şeref Bey**'in ifâdesine göre: "Bu cenâze, **Ahmed Ağa**, değildir, bir padişahtır. O'nun her tarafını açtırıp size gösteremem!" demiştir.

b-Bu tehdid sebebiyle cesedi iyice muâyene edemeyen doktorlar, sadece kollardaki yaraları tesbit ile iktifâ etmiş ve **Hüseyin Avni Paşa**'dan korktukları için **"intihar"** kelimesini tamâmen mesnedsiz olarak zikretmişlerdir. Hatta **Marko Paşa** gibi bazı doktorlar, raporu, cesedi muâyene etmeden imzalamışlardır.

Buna mukabil bu muâyeneye iştirak eden doktorlardan biri **"intihar"** kaydıyla raporu imza etmek istemediği için derhal Trablusgarb'a sürüldüğü gibi saray doktorlarından bu şartlar altında müstenkif kalmayı tercih eden **Ömer Bey (Paşa)** ise **Hüseyin Avni Paşa** tarafından hakarete mâruz kalmış ve derhal oracıkta kordonları sökülerek askerlikten tardedilmiştir.

c-Raporda vak'a mahallinin durumu, cesedin görüldüğü şekil, orada bir mücâdele geçip geçmediğini tesbite yarayan emâreler, cesetteki elbiselerin yırtık ve kan lekeleri ve buna benzer hâdisenin hakîkî mâhiyetini tesbite yarayacak unsurlar belirtilmemiştir. Halbuki bu

c-Sultan V. Murad

Sultan Abdülaziz'den sonra taht sırası "**verâset kanunu**"na göre kendisinde olduğu için **Abdülmecid**'in büyük oğlu **Şehzâde Murad Efendi "Sultan V.**

---

gibi hâllerde gerçeğin keşif ve tesbitine yaraması ihtimâliyle en küçük teferruat bile raporlara geçirilir. Ve ekseriyâ da cinâyetleri böyle ilk nazarda dikkati çekmeyen küçük delil ve ipuçları meydana çıkarır.

d-Vak'a ister intihar, ister cinâyet olsun, bu gibi hâllerde rapor tanzim edilmeden nâşın yerinden kaldırılmaması adlî tıbbın vazgeçilmez bir kaidesidir. Halbuki **Sultan Aziz** merhûmun nâşı, vak'ayı müteâkip her nasılsa doktorlardan evvel hâdise yerine gelen **Hüseyin Avni Paşa** tarafından kaldırttırılarak Fer'iye Karakolu'na nakledilmiş ve buradaki kahve ocağında ottan bir şilte üzerine atılmıştır. Bahsi geçen rapor da işte burada tanzim edilmiştir.

Karakola götürüldüğü zaman bile henüz ölmemiş bulunan merhûmu kurtarmak için doktorlar tarafından hiçbir tıbbî müdâhale yapılmamıştır.

Cinâyet şebekesinin ortaklarından biri olan **Mütercim Rüşdü Paşa**, bu hâdiseden beş yıl sonra **Sultan Hamid** merhum tarafından kurdurulan Yıldız Mahkemesi'ndeki ifadesinde bu husûsu itiraf etmiştir.

3-Hükûmet bu vak'a için ciddî bir adlî tahkîkat yaptırmamıştır. Ondokuz doktora imzalattırılan ve emniyet verecek her türlü vasıftan mahrum bulunan bir raporla iktifâ edilmiştir. Meselâ vak'anın şâhidi olan veya bir çok bildikleri bulunan yüzlerce saraylı ile merhûmun âile efrâdından gerekli soruşturma yapılmamıştır. Tarihçi **Abdurrahman Şeref Bey**'e göre câriyeler "**asla intihara kâil olmayıp hep şehâdetten bahsetmişlerdir.**" Gerçi bazı şehzâdelerin intihardan bahsetmiş oldukları mâlumdur. Bunlar vak'a sırasında yaşça küçük olmaları sebeiyle hakîkate nüfuz imkânından mahrum bulundukları gibi bu beyanlarında da **Sultan Aziz** merhumun hasımları ile onların "**etraf**"larına karşı duyulan bir endişe ile söylenmiş siyâsî sözler olduğu muhakkaktır. Daha ziyâde taht'a varan yolda birtakım muârızlar kazanmamak, mânîler ihdas etmemek ve bir siyâsî gaf yapmamak maksadıyla bir nevî kelâm rüşveti olarak ortaya çıkmış bulunan bu gibi beyanlara mukabil hâdise sırasında temyiz iktidarı bakımından tamamen yetişmiş bir durumda bir çok saray mensubunun "**şehâdet**"ten bahsetmiş olduklarını hatırdan uzak tutmamak lâzımdır. Bunlardan o zaman elli yaşlarında bulunan ve gayr-ı matbû bir dîvânı olan merhûmun ablası **Âdile Sultan**, O'nun için yazdığı mersiyede bu cinâyeti yana yakıla anlattıktan

Murad" ünvânıyla tahta cülûs etti. Şehzâdeliği, Kurbağalıdere'deki köşkünde dâimî bir sûrette **Midhad Paşa**'nın tesiri altında geçmiş bulunan **Sultan V. Murad**, daha şehzâdeliğinde Mason Derneği'ne kaydolmuş ve kısa zamanda otuzüç dereceye yükseltilmişti.[37] O derecede ki, bugün Mason locaları arasında da **"Murad Locası"** adıyla bir loca dahî mevcuddur.

Devleti ele geçirmiş bulunan eşirrâ grubundan **Hüseyin Avni Paşa**[38] ve **Midhad Paşa** ekibiyle bu yeni padişaha **Sultan Abdülaziz** merhûmu câniyâne bir sûrette nasıl katletmiş olduklarını tafsil ederek, bu yeni

---

sonra:

"Nasıl hemşiresi bu Âdile yanmaz o Hâkâna
Ki kıydı bunca zâlimler karındaşı cihanbâna

demektedir. Saray çevrelerinin müşterek his ve kanaatlerini terennüm eden bu mersiye ortada dururken siyâsî ve temyiz kudretinden mahrum kimselerden sâdır olmuş bulunan bu gibi beyânlara itibar edilemez.

37 "...Hatta Londra'da İngiltere Veliahdı **Edvard**'ın delâletiyle ve 33 derece ile Fran-Mason teşkîlâtına girmiş olması bile bir kanaat mes'elesinden ziyâde o zümrenin siyâsî müzâheretini temin maksadıyla izah edilebilir." (Bkz: **İsmail Hami Danişmend**- a.g.e., sh. 266)

38 **Sultan Abdülaziz** merhûmu haksız ve mesnedsiz bir sûrette tahttan indiren, birkaç gün sonra da bir kısım eski pehlivanları kullanmak sûretiyle onu vahşiyâne bir sûrette katlettiren **Hüseyin Avni Paşa** da kısa bir müddet sonra aynı âkıbete uğrayarak bertaraf olunmuştur.

Sultan Aziz merhumun kayınbiraderi olan **Çerkez Hasan**, Soğanağa Semti'deki Midhad Paşa Konağı'nı basarak **Hüseyin Avni** hâinini katletmiş ve kendisi de bir hafta zarfında Beyazıd'da bir dut ağacına asılmak sûretiyle idam edilmiştir.

Sultan Vahideddin merhum, böyle halkın sevdiği insanların asılmasının, böyle kimseleri kahraman mevkiine yükselttiğini işaret ederek Boğazlayan Kaymakamı **Kemal Bey**'in idamı dolayısıyla şöyle ifâde etmiştir:

"...İşte bu söz her ciheti şâmildir. Altınla yazılacak bir sözdür. Çerkez Hasan intikam ile hareket etmiş bir kâtil iken, mezarında mum yaktıklarını gözümle gördüm." (**Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 203)

padişahın da kendilerine itaat etmediği takdirde aynı âkıbete mâruz kalacağı noktasında îmada bulundular. Bu durum zaten sinirleri zayıf ve ruh hastalığına mütemâyil bulunan **Sultan V. Murad**'ın âsâbını bozmuş ve kısa bir müddet sonra kendisinde dengesizlik alâmetleri görülmeye başlamıştır.

Bu durumu uzun müddet saklamaya çalışan **Midhad Paşa** ve ekibi, nihâyet **Sultan V. Murad**'ın rahatsızlığının saklanamaz bir hâle geldiğini kabul ederek sıradaki şehzâde **Abdülhamid Efendi** ile temâsa geçtiler ve O'nu Meşrûtiyet tâvizine ikna ederek tahta geçirdiler. Bu sûretle **Sultan V. Murad**, Osmanlı tarihinde üç ay (93 gün) gibi en kısa bir müddet padişahlık yaptıktan sonra ecnebî bir doktorun verdiği raporla tahttan indirilmiş Çırağan Sarayı'nda ikamete memur edilmiştir ki, vefâtına kadar (25 yıl) burada yaşayıp ölmek mecbûriyetinde kalmıştır.

d- Sultan II. Abdülhamid

Devleti görünmeyen bir işgal altına almış bulunan **Midhad Paşa** ve ekibine verdiği sözde sebât ederek **"Kaanun-i Esâsî"**yi ilân etti. Böylece meşrûtî idâre başlamış oldu. **Sultan II. Abdülhamid** ünvânıyla Osmanlı tahtına oturan yeni padişah, henüz devlet dizginlerini tam mânâsıyla eline alamamışken daha sonra ortaya çıkacak olan **"İttihad Terakkî Komitesi"** mensuplarının mübeşşirleri olan **Sultan Aziz** düşmanlarının zoraki bir sûrette çıkardıkları **"93 Harbi Felâketi"**ne mânî olamamıştı. Bu hâinlerin, Rusları Yeşilköy'e kadar getirtmek bedbahtlığına sebep olmalarını mâhirâne bir siyâsetle kullanan **Sultan Abdülhamid Han**, **"Kaanun-i Esâsî"**yi rafa kaldırıp Meclis-i Mebûsân'ı dağıtmış ve bu muhte-

ris kadroyu tasfiyeye tâbî tutmuştur.

Sultan Abdülhamid, o sırada Hindistan'ın kuzey kesiminde Ruslar'la çatışmakta olan İngilizleri **"Kıbrıs Tâvizi"** ile yanına almak sûretiyle Rus generali **Grandük Nikola**'nın Ayastefanos (Yeşilköy)'de kılıcına dayanarak dikte ettiği sulh şartlarını, Berlin Muâhedesi ile değiştirip hafifletmeye muvaffak olmuş ve **Sultan Abdülaziz**'in rağmına büsbütün başka bir siyâset takibine koyulmuştur. O siyâset de, ihtilâl yapan orduların başarıyla harb edemeyeceği düşüncesiyle **"devletlerarası muvâzene"**den istifâde yoluyla devleti ayakta tutmaya çalışmaktı.

Memleket dâhilinde maârif ve umrân hareketlerine hız veren **Sultan II. Abdülhamid**, yerinde bir **"Hilâfet Siyâseti"** ile Osmanlı Devleti'nin sarsılan nüfûzunu kurtarmaya çalışmış ve bu yolda da bir çok başarılar elde etmiştir:

Çin'de 1900 yılında başlayan **"Boxer İsyanı"**[39] ile meşhur **"Akabe Meselesi"**nde[40] olduğu gibi...

---

39 1900 yılında Çin'de milliyetçi bir akım başgöstermiş ve buna tâbî insanlar ecnebî büyükelçilere karşı Pekin'de bir tedhiş rüzgârı estirmişlerdi. Bu sırada Alman büyükelçisi **Kettler**, sokak ortasında öldürülmüştü. Bunun üzerine alman imparatoru **Wilhelm**, **Sultan Abdülhamid**'den yardım talebinde bulunmuştu. Çünkü o zaman Çin'de elli milyondan fazla çin asıllı müslüman vardı.

Sultan Abdülhamid, bu talebi ganimet bilip oraya çince yazılmış bir sükûnet fermanını hâmilen bir heyet göndermiş. Heyetin Pekin'e vâsıl olduğu sırada isyan bastırılmışsa da, **Sultan Abdülhamid** bu fırsattan istifâde ile Pekin de **"Hamidiye İslâm Üniversitesi"** adıyla bir mekteb açmaya muvaffak olmuş ve bu mekteb, **Mao**'nun ihtilâline kadar orada faal olarak hizmet vermiştir. (Tafsilat için, **"Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet"** isimli eserimizin 127. sahifesine bakılabilir.)

40 **Sultan Abdülhamid Han**, yahudi güdümündeki İngilizler'in devletimiz üzerindeki siyâsî emellerini dengelemek maksadıyla Almanları devamlı bir sûrette teşvik ediyordu. Bu teşvik cümlesinden

Diğer taraftan ülkesini **"muvâzene-yi düvel"**den istifâde sûretiyle sulh ve sükûn içinde yaşatma siyâsetini benimsemiş olan **Sultan II. Abdülhamid Han**, '93 Harbi Fâciası'nı vesile ittihaz ederek –yukarıda izah edilmiş olduğu üzere- ülkeyi parçalamaya müsâid yapısından dolayı Meclis'i dağıtmış ve **Midhad Paşa** ve ekibini tasfiye ettikten sonra memleket dâhilinde ümrân hareketlerine girişmiştir.

Bu cümleden olmak üzere İstanbul'dan Medîne'ye ve yine İstanbul'dan Bağdad'a demiryolu inşâ etmiştir. Ki, O'nun zamanında ülke dâhilinde inşa edilmiş bulunan demiryolları şebekesi mecmûân on bin kilometreyi mütecâvizdi. Bunlardan **"Hicaz Demiryolu"**, tâkip etmekte olduğu **"Hilâfet Siyâseti"**nin parlak bir zaferi idi. Zira, bu hattın inşâsı için gerekli masrafların üçte iki nisbetinde İslâm Âlemi'nden iâne sûretiyle temin edilmiş olması da câlib-i dikkat bir husustur.

---

olmak üzere Hicaz Demiryolu'nun inşasını onlara vermişti. Bu esnada Necid'deki Suûdiler isyan etmiş ve devlete sâdık **Şammar Aşireti (Reşîdîler)** tarafından tenkîl olunmuşlardı. O zaman bize tâbî olan Kuveyt'e sığınmış bulunan **Suûdîler**'i devlete teslim etmesi istendiğinde Kuveyt Emîri **Mübârekü's-Sabbah** İngiliz himâyesine geçtiğini, İngilizlerin de bunu kabul ettiklerini beyan etmeleri üzerine devlet bu emr-i vâkîyi kabullenmek zorunda kalmıştı.

Bu durumu içine sindiremeyen **Sultan Abdülhamid**, Hicaz Demiryolu'nu Akabe'ye yaklaştığı bir sırada ânî bir kararla Akabe'yi işgal etmiştir. O zaman Mısır'a yerleşmiş bulunan İngilizler ehemmiyetli görmeyerek Akabe'ye asker yerleştirmemişlerdi. Bu emr-i vâkîyi protesto ettiler ve harb tehdidiyle donanmalarını Londra'dan yola çıkardılar. **Sultan Abdülhamid** bu İngiliz tehdîdine meydan okuduğu gibi, Almanlara da bu harekâtta Osmanlı'nın yanında yer aldıkları yolunda bir beyânât verdirmişti. Türkiye'ye karşı, Almanları da karşısına alarak bir hareket yapmayı göze alamayan İngilizler, ileri harekâta devam etmeyerek donanmalarını Kıbrıs'a çekip bu emr-i vâkîyi sineye çekmek mecbûriyetinde kalmışlardı. Böylece Kuveyt'e mukâbil, Akabe devletin hâkimiyetine geçmiş oldu.

Yakın târihimizin bir siyâset dehâsı
SULTAN II. ABDÜLHAMİD

O'nun otuzüç senelik saltanatı boyunca kendi irâdesinin dâhil olduğu bir tek harb vâkî olmuş ve ondan da parlak bir zaferle çıkılmıştır. Bu, 1897 Türk-Yunan Harbi'dir.

Devri, (1876-1909) iç ve dış düşmanların el birliği ile ortaya çıkardıkları **"Boğazlar"**, **"Bulgaristan"**, **"Girit"**, **"Bosna-Hersek"** ve **"Ermeni"** meseleleri[41] gibi halli güç buhranlara sahne olduğu hâlde düşmanlarının birbiriyle olan ihtilâflarından istifâde sûretiyle devletin mülkî tamamiyetini koruyabilmiştir. Gerçekten O'nun arzusu hilâfına ortaya çıkan **"Doksanüç Harbi"** istis-

41 Başta Rusya olmak üzere dış düşmanların tahrîki ve iç düşmanların yardımlarıyla ortaya çıkan bu meseleler hakkında derli toplu bir bilgi için bkz: **Kadir Mısıroğlu- "Moskof Mezâlimi"**, (İstanbul-1970), sh. 213-236.

nâ edilirse, çoktan beri kaybediliş sayılmak gereken Tunus'un Fransızlar tarafından ânî işgali ve Mısır'ın İngilizlerce zaptı hâricinde düşmana bir karış toprak vermeden bütün buhranları tehlikesizce atlatmıştır. Mısır'da da **Mehmed Ali Paşa**'yı bağlayan anlaşmanın ana hukukunun muhafaza edildiği hatırlanırsa **Sultan Abdülhamid** merhûmun bunca gâileye rağmen devleti nasıl mahâretle koruduğu daha da vâzıh bir sûrette ortaya çıkar.

Bu neticeyi elde edebilmek için Avrupa milletlerinin siyâsetlerine âdeta istikâmet vererek onları birbirlerine rakip vaziyete getirmiş ve bu sûretle her birinin emeline sed çekmiştir. İngiltere'yi, Suriye'nin Fransızlar tarafından işgali isteğine; Fransa'yı ise, İngilizlerin Irak'ı ele geçirmek husûsundaki arzularını baltalamaya imâle edebilmiştir. Almanya ile Avusturya ve Macaristan'ı, Makedonya'nın Balkan Devletleri arasındaki taksimine karşı çıkmaya, İtalya, Fransa ve hatta Rusya'yı Avusturya ve Macaristan'ın Selânik'e kadar bütün Arnavutluğu ele geçirme arzusuna mânî olmaya azmettirmiştir. Bütün bu devletleri, herbirinin Osmanlı toprakları üzerindeki gâyelerini baltalamaya o derece sevketmiş ve bunda öylesine muvaffak olmuştur ki, Ermeniler'in istiklâl koparabilmeleri ve hatta imparatorluğun mukadderatına müteallik bir çok meselenin halledilmesi için **Sultan II. Abdülhamid**'in ortadan kalkması lüzûm ve kanaati umûmîleşmiştir.

Siyâsî dehâsı herkesçe kabul olunan **Sultan II. Abdülhamid Han** merhûm böylece Osmanlı Devleti'nin sarsılan itibarını kurtarmak ve bozulan mâliyesini düzeltmek[42] için gece gündüz çalışırken hâriçte ve dâhilde

42 **Sultan Abdülhamid** tahta geçtiği zaman devletin batılılara

ülkemize pek pahalıya mâl olacak bir mesele zuhûr etti. O da "**Siyonizm**"di.[43]

Yahudiler, Roma İmparatorluğu tarafından Roma toprakları dışına sürüldüklerinde gittikleri yerler de daha önce hıristiyanlaşmış bulunduğundan her tarafta umûmî bir nefrete muhâtabtılar. Bunun için insanların birbirlerini kolayca ezberleyip tanıyabildiği küçük yerleşim yerlerinde oturamadılar. Büyük şehirlere yerleştiler. Başlangıçta hıristiyanların umûmî nefreti dolayısıyla hiçbir devlette âmme hizmetine kabul olunmadılar. Bu durumda kendilerine "**ticâret**" ve "**tahsil**"den başka bir meşgale bırakılmamış oluyordu. Ticârette bile ancak eskicilik nev'inden işler yapmalarına müsâade olunuyordu. Onlar uzun asırlar boyu sürünüp çeşitli eziyetle-

---

üçyüz milyon altın borcu vardı. O muktesid padişah memlekette bir çok ümrân eseri vücûda getirdiği hâlde bu borcun tahtta bulunduğu müddet zarfında onda dokuzunu ödemiş, yani borcu otuz milyon altın seviyesine indirmişti. İttihatçılar bunu on sene zarfında dört yüz milyon altına çıkarmışlardır.

Sultan Abdülhamid'in bütün ülke dahilinde vücuda getirdiği eserlerin listesi yirmibeşinci cülûs yıldönümü olan 1900 yılında "**Tebriknâme-i Millî**" adıyla kitaplaştırılmıştır. Bu hacimli kitabı tetkik edenler bu kadar hizmete rağmen dış borcun nasıl olup da onda bire indirildiğini anlamakta müşkilât çekerler. Zira bu eserde görüleceği üzere merhûm, sayısız mekteb, kışla ve hastahâneye ilâveten on bin kilometre demiryolu yaptırmıştır.

43 Siyonizmin mâhiyetini ve bunun kurucusu **Teodor Herzl**'in faaliyetlerini bütün şümûlüyle anlamak için O'nun hâtıratından derlenmiş şu kitaba bakılabilir. **Doç Dr. Yaşar Kutluay**- "**Siyonizm ve Türkiye**". Müteaddid baskısı yapılan bu eser, müellifin hayatına mâl olmuş ve bu değerli âlim, bir gün Antalya'da çıktığı deniz gezintisinden bir daha geriye dönememiş ve birkaç arkadaşıyla birlikte yok olmuştur. Kayığın parçalarının dahî sahile çıkmamış olmasıyla sâbit olan bu cinâyetin fâillerini merak edenler, zikri geçen kitabı ferâsetle incelemelidirler. Bunu yaptıkları takdirde **Sultan Abdülhamid** merhumun siyonistlerce ne derecede husûmet hedefi olduğunu da kolayca anlayabilirler.

re mâruz kaldıktan sonra, eskicilikten antikacılığa, antikacılıktan sarraflığa yükselebilmişlerdir.

Sarraflığa geçtikleri sırada Batı Âlemi'nde sanâyi hareketleri hızlanmış, sanâyinin belli başlı handikaplarından biri olan **"finans"** yani sermâye temini dolayısıyla dehşetli bir fâizcilik mekanizması işletmeye muvaffak olmuş ve böylece bir hayli zenginleşmiş bulunuyorlardı. Kâğıt para ve bankayı icad ederek bu fâizciliği sür'atle müesseseleştirdiler.

Yahudiler bölünmüş âilelerdi. Farazâ Berlin ve Frankfurt'ta oturan bir yahudinin bir diğer akrabası da Paris'te veya Londra'da oturmaktaydı. Bundan istifâde ederek beynelmilel bir ölçüde yardımlaşmak sûretiyle bütün Batı ülkelerinin ticâretini, bilhassa ithâlât ve ihracât itibariyle ellerine geçirmişlerdi.

Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin iktidarı hengâmında aralarından **Teodor Herzl** adında bir ideolog zuhûr ederek Yahudiler'in Filistin'e dönüş dâvâlarını tazelemeye koyuldu. Bunun için, Viyana'da yayınlanan **"Nouye Presse"** gazetesinin muhâbiri olan **Teodor Herzl** önce, **"Der Juden Stadt"** yani **"Yahudi Devleti"** isimli bir kitap yazdı. Arkasından fikirlerini daha geniş bir yahudi topluluğuna intikal ettirebilmek için İsviçre'nin Basel şehrinde ilk siyonist kongreyi topladı. (1897) Siyonizmin gâyesi, Filistin'i ele geçirip orada bir yahudi devleti kurmak şeklinde özetlenebilir.

Teodor Herzl, bu gâye için bir zenginin desteğine muhtaçtı. Bunun için o gün Dünya'nın en büyük zengini olan yahudi **Rochild** âilesini seçti. Bu âileyi Münih civarında mahallî bir gazetede aleyhine bizzat yazdırdığı yazılarla korkutup iknâ ederek[44] kendisine destekçi

---

44 **Rochild**, o zaman iş merkezi Frankfurt'ta olan Dünya'nın en

yapmayı başarabildi.

Rochild'in mümessili sıfatıyla gûyâ Türkiye'de yatırım yapmak isteyen birisiymiş gibi göstererek bir kaç kere İstanbul'a geldi ve **Sultan II. Abdülhamid Han** hazretleriyle görüşme fırsatını buldu. **Sultan**'dan Osmanlı borçlarının ödenmesi mukâbilinde isteyen her yahudinin Filistin'e gidip yerleşmesi müsaadesini koparmaya çalıştı. O hamiyetli padişah:

"-Ecdâdımın kanla aldığı toprakları benden parayla geriye almak mı istiyorsun!" diyerek bu yahudi çıfıtını huzûrundan kovdu.

Bu sûretle siyonistler, **Sultan Abdülhamid Han**'ı devrimedikçe emellerine muvaffak olamayacaklarını anladılar. Bunun için ülke dahilinde ve hariçte korkunç bir propagandaya başladılar. **Sultan Abdülhamid Han** için hâlâ bir kısım din ve tarih düşmanlarının ağzında pelesenk olan **"Kızıl Sultan"** iftirası –Ermeniler'e at-

---

zengin adamıydı. Gıda ticâretini, Dünya çapında elinde tutuyordu. Arjantin'de çiftlikler kurmuş, gıda üretimi yapıyordu. Yahudilerin fakir kısımlarını da çalışmak üzere oraya taşıyordu.

Teodor Herzl'in ona kızma sebeplerinden biri de buydu. Çünkü Avrupa'daki bir yahudiyi Filistin'e nakletmeyi düşünen **Herzl**'e mukabil **Rochild**, onların bir kısmını Güney Amerika'ya taşımakta ve böylece **Herzl**'in işini güçleştirmekteydi.

O, bir gazeteci olmak dolayısıyla, aynı zamanda istihbaretçıydı. **Rochild**'in bazı kanunsuzluklarını Münih'te mahallî bir gazetede yayınlatmış, sonra da bunları cebine koyarak O'nun yanına gelmişti. Almanlar'ın böyle işlerden haberi olduğu takdirde kendisini yok edeceğini, bundan kurtuluşun çâresi ise, bir yahudi devleti mevcud olursa oraya sığınmak olabileceğini anlattı ve O'nu siyonizme imâle ederek, kendi tarafına çekmeyi başardı.

Herzl biliyordu ki, İstanbul'a gelip **Sultan Abdülhamid Han**'la görüşmek istese, sıradan bir gazeteci olarak buna muvaffak olamazdı. **Rochild** gibi bir Dünyâ devini temsilen gelirse, yatırım yapacağı ihtimâline binâen huzura kabul edilebilir ve dinlenebilirdi. Nitekim öyle de olmuştu.

fedilmesine rağmen- aslında yahudilerin eseridir. En azından yaygınlaşması, onlar sâyesindedir. Hatta bir iddiaya göre, Türk-Ermeni kıtâli (vuruşması)nde Ermenileşmiş ve **"Pakradunîler"** adıyla bilinen bir Yahudi grupunun işidir.[45]

Ermeni meselesinin başlangıcı, Rusların Akdeniz'e İskenderun üzerinden çıkmak gâyelerinin eseri olduğu hâlde o dâvâ yine beynelmilel siyonizmin desteğiyle hâlâ devam eden bir iftira kampanyası hâline getirilebilmiştir.

Yahudiler sadece böyle hâriçte çalışmakla kalmamış, dâhilde de **"İttihad Terakkî"** adıyla bir siyâsî partinin teşekkülüne ön ayak olarak **Sultan Abdülhamid** düşmanlığını bir kısım nâdân vatan evlâdları (!) eliyle de tezgâhlayabilmişlerdir.[46]

Bu gerçek, İttihad Terakkî Merkezi'nin yahudilerin imparatorluk dâhilinde büyük ölçüde ikamet etmekte oldukları Selânik'te teşekkülü ile sâbittir. Aynı zamanda Selânik mebusu **Emanuel Karasu**'nun o mübârek padişahı tahttan indirmek için giden dört kişilik heyete dâhil olmasıyla da sâbittir.

O Padişah, karşısında bu yahudi çıfıtı **Emanuel Karasu**'yu görünce heyetteki diğer üç müslümana:

"-Sizler, birer müslümansınız. Benim halîfe olarak bu tahtta kalmamı arzu edip etmemek hakkınızdır. Peki bu adamın aranızda işi ne?!" deyince, heyettekiler başlarını önlerine eğmek mecburiyetinde kalmışlar ve o yüce **Sultan** da Yâsîn Sûresi'ndeki:

"-Zâlike takdîru'l azizi'l-alîm" yani *"Bu, aziz ve*

---

45 Fazla bilgi için bkz: **Leon Panos Dabağyan**- Osmanlı'da Şer Hareketleri ve **II. Abdülhamid Han**, İstanbul, 2006, sh: 469 vd.

46 Bkz: **Resneli Niyâzî- "Hâtırât-ı Niyâzî Yahud Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir-i Osmânî'den Bir Sahife"**, (İstanbul-1326)

alîm Allah'ın takdiridir." diyerek tahtı terketmiştir. İttihatçılar bununla da kalmayarak **Sultan Abdülhamid**'i Selânik'teki yahudi bir âile olan **Alâtinî** biraderlerin köşküne hapsetmişlerdir. Peki ama onlar bu neticeyi nasıl elde edebilmişlerdi? Kısaca anlatalım:

Sultan II. Abdülhamid, var gücüyle ülkenin sulh ve sükûn içinde kalkınmasını temine çalışırken içeride ve dışarıda siyonistler, O'nun aleyhindeki faaliyetlerine son sür'atle devam ediyorlardı. Bu faaliyetler neticesinde memleketin yahudi propagandası tesiri altında kalan birtakım yarı münevverleri, o mübârek padişahın devrini **"istibdâd"** sûretinde yaftalıyor ve gûyâ bu istibdâda tahammül edemeyerek Avrupa'ya kaçıyorlardı.

Mısır'da Hidiv olamayan **Fâzıl Mustafa Paşa**'nın maddî desteğiyle Batı Âlemi'nde toplanan bu nâdânlar, kendilerine Batılılar'ın taktığı **"Genç Türkler"** adıyla teşkilâtlanmış bulunuyorlardı. Birbirlerini **"ahrâr"**dan, yani istibdâda tahammül edemeyerek gurbete çıkmış hür tabiatlı kimseler olarak kabul ve ilân eden bu gâfiller, 1900 yılında Paris'te bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda Ermeni İhtilâl Komiteleri ile anlaşarak, ermeni davasının halledilmesi, yani ülkemizin bölünmesi sûretiyle bir **"Ermenistan"** kurulması için, Batı Devletleri'nden Osmanlı'ya müdâhelede bulunulmasını istemek tarzında bir karar almaya kadar ileri gitmişler[47] ve bu karar sebebiyle ikiye bölünmüşlerdi.

Dâhildeki teşkîlâtlanma ise, yine yahudi güdümlü olarak 1890 yılında Askerî Tıbbiye'de kurulmuştu. İttihad ve Terakkî Cemiyeti (aslında siyâsî bir parti) olarak ortaya çıkan bu ihânet teşkîlâtı aslında her müesseseden daha fazla millî ve muhafazakâr olmak lâzım

---

47 Fazla bilgi için bkz: **İ. H. Danişmend**- a.g.e., sh. 358-359.

gelen orduda dal-budak salmıştı. O derecede ki, buna karşı daha sonra kurulmuş olan muhâfazakâr temâyüllü **"İtilâf Fırkası"** daha çok hocalardan, İttihad Terakkî ise askerlerden müteşekkildi.

1908 yılında İttihad Terakkî propagandalarının neticesi olarak Manastır'a bağlı Resne'de **Kolağası Niyazi Bey**, birliğini dağa kaldırarak devlete isyan etmiş ve bir beyannâme neşrederek **"Meşrûtiyet"**in yeniden ilânı talebinde bulunmuştu.

Tuhafı şu ki, ülkenin her tarafı sükûnet hâlinde iken, sadece Selânik'ten Meşrûtiyet ilânı için saraya telgraflar yağmaya başlamıştı.

İttihad Terakkî'nin Manastır merkezi, Avrupa Devletleri'ne takdim ettiği bir muhtıra ile Makedonya'nın istiklâle kavuşturulması için **Sultan Abdülhamid** merhûma cebir ve tzyik icrâ etmeleri talebinde bulunulmuştur.[48]

Bu sırada telgrafhaneden çıkan Manastır kumandanı **Şemsi Paşa**, bir sûikasde mâruz kalarak hayatını kaybetti. Onun yerine tâyin edilen **Tatar Osman Paşa** ise, âsî birlikler tarafından 23 Temmuz 1908'de dağa kaldırıldı.

İttihad Terakkî'nin devletin üçüncü ordusunu topyekûn isyana dâvet etmesi üzerine **Sultan Abdülhamid** muztar kalarak 1876 tarihli daha önce rafa kaldırmış bulunduğu Kanûn-i Esâsî'yi (Anayasayı) yeniden mer'iyete koymasıyla **"II. Meşrûtiyet"** ilân edilmiş oldu. Esâsen bundan önce Manastır'da toplar atılarak Meşrûtiyet ilân edilmiş bulunuyordu.

Bu sûretle İttihad Terakkî idâresi başlamış oldu.

---

48 Bkz: **"Hâtırât-ı Niyazî yâhud Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebîr-i Osmanîden Bir Sahife"**, İstanbul-1326, sh. 61.

Kısa zamanda makamında nâzır öldürmek, köprü üstünde muhâlif gazetecileri katletmek gibi sayısız cinâyetleriyle işe koyulan İttihad Terakkî idâresi, kendilerine karşı tahassül eden umûmî bir nefret ve muhâlefete karşı icabında kendilerini müdâfaa etmek maksadıyla Rumeli'den bir kısım avcı taburlarını getirterek Taşkışla'ya yerleştirdiler. Subayları siyâsetle meşgul olup bu taburların efradını başıboş bıraktılar. Onlar da serbest kalınca halkla temâs sonunda, gözleri açılarak kısa zamanda İttihad Terakkî'ye düşman bir vaziyete geldiler. Halkın umûmî nefretine tercüman olmak üzere 31 Mart'ta (Milâdî tarihle 13 Nisan) isyan ederek metbûlarına (İttihad ve Terakkî) başkaldırdılar. Kendisini tehlikede gören İttihad Terakkî:

"-Meşrûtiyet tehlikede! Yardım ediniz!.." feryâdıyla Rumeli'deki âsî kuvvetleri İstanbul'a dâvet etti.

Bunun üzerine **Mahmud Şevket Paşa** kumandasında Selânik'ten onbeş bin kişilik ve **"Hareket Ordusu"** adı verilen bir kuvvet İstanbul'a geldi. Kumandanları yolda askerlerine **"Padişahı kurtarmak için İstanbul'a gittikleri"** yolunda telkinde bulunmuş oldukları hâlde İstanbul'a gelince, **"31 Mart Hâdiseleri"**nde hiçbir dahli olmayan[49] **Sultan Abdülhamid Han** hazretlerini yukarıda anlatılmış olduğu üzere tahttan indirip dişlerine göre yumuşak ve halim selim **Şehzâde Reşad Efendi**'yi tahta çıkardılar.

e-Sultan V. Mehmed Reşad

Sultan Abdülhamid Han'ın yerine tahta geçen **Sultan Reşad**, İttihad Terakkî komitesinin elinde oyun-

---

49 **Yusuf Kemal Tengirşenk- "Vatan Hizmetinde"**, (İstanbul, 1967), sh. 119.

caktan başka bir şey değildi. Onların her emirlerine kendisini itaatla mükellef addediyordu. O derecede ki, meşhur Hareket Ordusu kumandanı ve sonra Sadrazam **Mahmud Şevket Paşa**'nın bir sûikaste kurban giderek öldürülmesi üzerine idam kararı çıkan onaltı kişiden biri olan **Tunuslu Hayreddin Paşa**'nın oğlu **Sâlih Paşa** kendisinin damadı idi. Kardeşinin çocuğu olan **Münîre Sultan**, kocasının günahsız olduğu ve asılmaması gerektiği yolunda padişaha yalvararak ayaklarına kapanmıştı. **Sultan Reşad**'ın cevabı:

"-Kızım, bunu **Enver Paşa** istiyor. O isterse beni de asar!"dan ibâret olmuştu.

Kendileri de yahudiler'in elinde oyuncak olan mâcerâperest İttihatçılar, gâfilâne idâreleriyle devleti bâdireden bâdireye sürüklediler.

1911 Trablusgarb, 1912 Balkan Harbi ve 1914-18 Cihan Harbi, devleti on senelik bir müddet zarfında bitip tükenmek noktasına getirdiler. Bunların her üçünün de gaflet ve ihânet eseri olduğuna ikişer-üçer cümle ile temas edelim:

1911 Trablusgarb Harbi çıktığı sırada sadrazam olan **Hakkı Paşa**, bu makama Roma Büyükelçiliği'nden gelmiş bulunuyordu. Bir büyükelçinin Roma'daki hazırlıklardan haberdar olmaması mümkün değildi. Buna rağmen İtalyanlar'ın Trablusgarb'a askerî çıkarma yapmalarından az evvel oradaki askerleri geriye çekip Yemen'e göndermişti. Vâli ve kumandanı ise, basit bir mesele için İstanbul'a celbederek bu kadîm Türk toprağını İtalyanlar'ın işgaline âmâde bir vaziyete sokmuştu. Fazladan olarak İtalya'nın yirmidört saat içinde cevap verilmek üzere gönderdiği ültimatom kendisine ulaştığı sırada O, Türk Ordusu'nda vazifeli bir italyan subayıyla

عالم اسلامك محترم و مقدس خليفه‌سی و بتون عثمانلیلرك سوكیلی و محبوب باباسی
مشروطیت پرور پادشاهمز
سلطان محمد خان خامس حضرتلری

S. M. I. Sultan Mehmed V, Père adoré de tous les Ottomans, Calife honoré du monde mahométan.

فوطو : آپوللون

Photo Apollon

٨١١

İttihad ve Terakkî mensupları elinde bir kukla padişah: SULTAN MEHMED REŞAD

briç oynuyordu. Ültimatomu açıp bakmaya bile lüzum görmeden:

"-Şuraya kenara koyunuz!.. Sonra bakarım!" ifadesiyle oyuna devam etmişti. Askersiz, vâlisiz Trablusgarb vilâyetimize trampet çala çala girmiş olan İtalyanlar'a karşı bazı subaylar koşup giderek yerlilerden toplayabildikleriyle bir mukavemet hareketi gerçekleştirmeye çalışırlarken, Balkan Harbi Felâketi'nin zuhûruyla vaziyet bir kat daha müşkilleşmişti.

'93 Harbi nihâyetinde toplanan Berlin Konferansı, Bulgaristan'ı iç işlerinde serbest, bize tâbî bir prenslik hâline getirmişti. Bulgarlar'la Yunanlılar arasında ileride bir anlaşma meydana gelmemesi için **Sultan Abdülhamid**, Bulgarlar'ı tahrik ve teşvik ederek onlara ayrı bir kilise kurdurmuştu. Çünkü o güne kadar Bulgarlar'dan papaz mevcud değildi. Hıristiyanlığın aynı mezhebine bağlı bulunmaları sebebiyle rum papazlar idâresi altında âyin yaparlardı.

Sultan Abdülhamid, Bulgarlar'ın papaz yetiştirmesine, ayrı bir kilise hâlinde teşkîlâtlanmalarına yardımcı olmuş ve Fener'de rum patrikhânesinin tam karşısına Berlin'de hazırlattırıp getirdiği metal kilise parçalarını bir gecede inşa ettirerek **"Bulgar Eksarhlığı"**nı kurdurmuştu. Fakat bir çok köylerde Rumlar'la beraber yaşayan Bulgarlar arasında kısa zamanda kiliselerin taksiminden dolayı bir ihtilâf zuhûr etmiş ve bu ihtilâf sebebiyle kendisine her müracaat vukuunda **Sultan Abdülhamid** kâh birine, kâh öbürüne mavi boncuk dağıtarak onları oyalamıştı.

Câhil ve hâin İttihatçılar, iktidârı ellerine geçirir geçirmez. **"Kiliseler Kanunu"** adıyla bir kanun çıkarmış ve her köy için nüfus ekseriyetini esas alarak, kili-

senin bunlardan birine tahsisini ve kilisesiz kalan tarafa da devletçe iki sene içinde kilise yapımını taahhüt etmişlerdi. Bu kanunun tatbikinden sonra aralarında ihtilâf mevzuu kalmayan Yunanlar'la Bulgarlar birleşerek Türkiye'ye karşı Balkan Harbi'ni başlatmışlardır.

Bu harbin zuhurundan sadece altı ay evvel devrin Dahiliye Nazırı **Âsım Bey**, böyle bir harp vukuu ihtimâlinden bahseden milletvekillerine hitâben Meclis kürsüsünden:

"-Balkanlardan nâmusum kadar eminim!" demişti.

Harb esnasında ise, sonradan muhâkeme olunan **Abdullah Paşa**'nın hâtıraları tetkik edildiğinde İttihatçılar'ın hıyânetlerine âid sayısız vak'a görmek mümkündür. Müşârunileyh, bazı subayların Anadolu çocuklarına:

"-Siz Rumeli'li değilsiniz!.. Burası için niye dövüşüyorsunuz!" dediklerine şâhid olduğunu ve mermi diye cepheye gönderilen bazı sandıkların açıldığında içinden sadece kum çıktığını ifade etmektedir.

Aynı şekilde yunan donanmasıyla Ege'de vâkî muhârebelerde de ihânetler mevcuddur. Buna dâir de bir tek vak'a zikredelim. Saros Körfezi'nde Türk donanmasıyla Yunan donanması harbe tutuşmuştu. Yunanlıların o zaman en meşhur zırhlıları olan **"Averof"** yaralanmıştı. Filo kumandanı **Ramis Bey** adında bir miralaydı. O, körfezin ağzında bulunan Hamidiye Gemisi'nin kumandanı **Rauf Orbay**'a, Averof'u torpillemesini emretmiş, fakat **Rauf Bey** bu emri dinlemeyerek kenara çekilmiş ve Averof'un kaçıp kurtulmasına müsaade etmiştir. Bunun sebebi Îtilaf Fırkası'nın sadrazamı olan **Kâmil Paşa**'nın burada vâkî olacak bir muvaffaki-

yetsizlik sebebiyle istifa etmesini temindi.

Averof, Pire limanında tâmirdeyken **Rauf Bey** dam-dum kuru sıkı atışlarla Yunan sahillerini bombardıman etmiş ve bu sûretle İttihatçı basın tarafından hâlâ bertaraf edilmemiş bir yalanla **"Hamidiye Kahramanı"** ilân olunmuştu. Averof, tâmirden çıkar çıkmaz da, kömür almak bahanesiyle İskenderiye Limanı'na sığınmış ve gemisinin kaburgası midye bağlayıncaya, yani harb bitinceye kadar da oradan çıkmamıştır.

Trablusgarb Harbi devam ederken İtalyanlar, Ege'deki on iki adamızı işgal etmişlerdi. Balkan Harbi zuhûr edince uzaklığı sebebiyle Trablusgarb'dan vazgeçip Balkanlı devletlerle uğraşmak üzere, İtalyanlar'la **"Uşi Anlaşması"** imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre bizim Trablusgarb'ı, İtalyanlar'ın ise, On İki Ada'yı tahliye etmesi kararlaştırılmasına rağmen bu adaları koruyamayarak Balkan devletlerine kaptırma ihtimalinden dolayı bunların harb bitene kadar İtalyanların elinde **"emâneten"** kalmaları kararlaştırılmıştı. Lozan'da bu emânetlik keyfiyeti hiç nazar-ı itibare alınmadan bilâ müzâkere velâ münakaşa bu adalar İtalya'ya verilmiştir.

Balkan Harbi'nin acı gerçeklerinden biri de Şarköy civarında mâruz kalınan büyük zâyiattır. Burada mevcud iki tümenden birinin kurmay başkanı **M. Kemal**, diğerininki ise **Fethi Okyar**'dı. Bulgarlar, Edirne'yi muhâsara etmişlerdi. Yakın tarihimizin gerçek kahramanlarından biri olan **Şükrü Paşa** askerlerin ağaç kabuklarıyla beslenmelerine rağmen yiğitçe mücadele ve mukabele ediyordu. Bulgarlar yüz seksen bin kişilik ordularıyla Çatalca istihkâmlarının önüne gelip dayanmışlardı. Burayı aşıp İstanbul'a gelmek istiyorlardı. Bunu başarmalarına imkân yoktu. Çünkü **Sultan II. Ab-**

dülhamid, '93 Harbi'nden (1877-78) aldığı dersle şarkta Aziziye Tabyaları'nı; batıda ise Boğazları ve Çatalca İstihkâmlarını takviye etmişti.

Bu yüzden Bulgarlar bu tahkîmatı aşamıyorlardı. İstanbul cihetinden ise, Harbiye Nâzırı sıfatıyla **Enver Paşa**'nın idâre ettiği Türk Kuvvetleri bu bulgar tahşîdâtını (yığınak) püskürtemiyorlardı. Halbuki bunu başarıp Edirne'yi kurtarmak mecburiyeti vardı. Eski bir pâyitahtımızın bu sûretle düşman muhâsarasında bulunması milleti dilhûn ediyordu. 16. Kolordu'yla denizden bir çıkarma takviyesi yapılarak Bulgarlar'a arkadan **"taktik muhârebe"** sûretinde hücum etme plânlanmıştı ki, burada bir günde yirmi bin mehmetçiğin ölümüne sebep olan hâdisâtın tafsîli mâhud bir kanun (5816 sayılı kaanun) dolayısıyla imkânsız bir keyfiyettir.

Balkan Harbi, şöyle veya böyle ikinci bir safha nihâyetinde sonuçlandırılarak aşağı-yukarı bugünkü Trakya hududlarımız gerçekleşmişken, henüz bu harbin yaraları sarılmadan İttihatçıların cahilâne bir hareketiyle devlet harb-i umûmî yangının içine atılmıştır.

Birinci Cihan Harbi başladığı hengâmda Osmanlı Devleti henüz bîtaraf vaziyetteydi. Bu bîtaraflığı belki de koruması kolay olmayacaktı. Çünkü İngilizler yukarıda siyonizme dâir serdettiğimiz mütâlaalar yüzünden yahudi siyâsî emellerine yatkın bir duruma gelmişlerdi. Onlar kendilerine Musul petrollerini yem olarak gösteren yahudi telkinlerinin tesiri altında idiler. Bizi yanlarında görmek istemezlerdi. Nitekim İttihatçı rüesâdan **Cemal Paşa**'nın Fransızlar'la anlaşmak için birkaç teşebbüsü olduğu bilinmektedir. Lâkin Almanlar'ın pohpohlayageldiği[50] **Enver Paşa** bir emr-i vâkî ile, daha doğrusu

---

50. Bu pohpohlama ahmak kandıran nev'inden o derecelere var-

bir alman yahudisinin emr-i vâkîsiyle devleti vakitsiz bu yangına itmiş oldu. Şöyle ki:

Günün birinde Ege'de sıkıştırılan iki alman zırhlısı **"Goben"** ve **"Breslaw"** gûyâ düşmandan kaçıyormuş gibi bir manevrayla Çanakkale Boğazı'ndan içeriye girip İstanbul'a demirlermiştir. İtilâf Devletleri, bunların çıkarılmasını isteyince **Enver Paşa**, kargaları bile güldürecek bir tedbire başvurdu. Gûyâ bu gemiler satın alınarak bize geçmişti. Geminin kumandanı **Amiral Şuson** aslen yahudiydi. Gemideki Alman askerleri başlarındaki şapkaları denize atarak birer fes giydiler. Bu gemilerin her ikisinin kıçına da Türk bayrağı çekildi. Bunlar, birkaç gün İstanbul limanında bekledikten sonra, Alman kumandan askerlerinin böyle hareketsiz kalmaktan sıkıldıklarını ve Karadeniz'e doğru bir tur atmaları husûsunda **Enver Paşa**'dan bir müsâade kopardı. Karadeniz'e açılınca üstündeki Osmanlı bayrağı ile bir Rus nakliye gemisine hücum ederek Türkiye'yi bu emr-i vâkî ile harbe sokmuş oldu. Daha sonra ortaya çıkan bir vesika ile **Enver Paşa**'nın bunu **Amiral Şuson**'a emretmiş bulunduğu tebeyyün etmiştir.

İşte bu sûretle başlayan Harb-i Umûmî esnâsında Türkiye, Filistin cephesinde İngilizlerle, Kafkas ve Galiçya'da Ruslarla, Çanakkale'de ise İtilâf Devletleri'nin her üçüyle birlikte (İngiltere, Fransa ve İtalya) aynı zamanda boğuşmak mecburiyetinde kalmıştır. Bizim Galiçya cephesine iki tümen asker göndermemize mukabil Almanlar bize birkaç topla birkaç subay gönderme dışında hiçbir yardım yapmamışlardır. Bu harbin her cep-

---

mıştı ki, bir gün Münih'te İstanbul'a hareket eden bir trenin üstüne bir alman tebeşirle **"Nach Enverland"** yani **"Enver'in Ülkesine..."** yazmıştı.

hede vâkî olan ihânetler saymakla bitmez.

Kafkas Cephesi'nde **Enver Paşa**'nın câhilâne bir taarruz emri vermesi neticesinde **"Allâhuekber Dağları"**nın tepesinde seksen bin mehmedçik bir tek Rus kurşunu isâbeti olmadan, haşîn kış şartları dolayısıyla donup telef olmuştur. Yerde ikibuçuk metre kar varken, askerin sırtında yazlık elbise, ayağında delik çarıklar olduğu hâlde Şubat ortalarında taarruz emri vermek cehâletten başka ne ile izah edilebilir.

Aynı şekilde bu harb içinde İtilâf Devletleri, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Rusya'ya yardım götürmek istiyorlardı. Zira Rusya'da o derecede açlık başgöstermişti ki, kadınlar tırnaksız çocuk doğuruyorlardı. Müttefikler bu maksadla Çanakkale Boğazı'nı geçmek istemişler ve **"Çanakkale Harbi"** zuhûr etmişti. Bu harpte tehlikeli bir durumda olan düşmandı. Bizim askerin siperde bulunmasına mukabil, düşman daracık bir sudan, üstelik gizlenme şansı olmaksızın geçmek mecburiyetinde idi. Kısacası bu, sırf bir müdâfaa harbiydi. Böyle bir harpte iki yüz elli bin cephe, yüzelli bin hastahane zâyiâtı ile dörtyüz bin şehid vermek sûretiyle kazanılan **"Çanakkale Zaferi"** askerî bakımdan zâbitân için yüzkarasından başka bir şey değildir.

Filistin Cephesi ise, düşmana altmış beş bin esir ve üçyüz altmış top kazandıran bir korkunç hezimet idi ki, bunların tafsîlâtı sözün **Sultan Vahideddin** merhûma intikalini geciktireceği için bu kadarcık bir işâretle iktifâ ediyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, **Sultan Vahideddin** merhumun devleti teslim aldığı 4 Temmuz 1918 tarihi, bütün cephelerden mağlûbiyet haberlerinin yağmur gibi yağdığı bir zamandı. Biz, başka vesîlelerle bir

çok kereler tafsil etmiş bulunduğumuz bu fâciâları sırf Sultan'ın devraldığı mîrâsın mâhiyeti hakkında, burada böylece birkaç cümle ile özetledikten sonra bahsi, **Sultan Vahideddin**'e intikal ettirmek istiyoruz.

B-SULTAN VAHİDEDDİN'İN ŞEHZÂDELİĞİ

a-Çocukluk ve Gençlik Yılları ile Şahsiyeti ve Meşgûliyetleri

aa- Gençlik Yılları

Şehzâde Vahideddin Efendi, Tanzimat padişahı **Sultan Abdülmecid**'in kırk ikinci ve son çocuğu olarak 4 Ocak 1861 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda Dünya'ya gelmiştir. Göbek adı **"Mehmed"**dir. Annesi, **Sultan Abdülmecid**'in dördüncü ikbâli **Gülistû Kadınefendi**'dir.

Şehzâde Mehmed Vahideddin'in tâlihsizliği doğumla başlamıştır. Zira O, henüz bir yaşını bile doldurmadan **Sultan Abdülmecid** 28 Haziran 1861'de vefât etmiş, annesi **Gülistû Kadınefendi**'nin ise, O, henüz dört yaşının içinde iken (1864) Hakk'a yürümesi ile tâlihsiz şehzâdemiz hem anadan, hem babadan yetim kalmıştır.

Sarayda âdet olduğu üzere bir pâdişah vefât edince, O'nun âile efrâdı ve câriyeleri yeni pâdişahın ikamet etmekte olduğu saraydan çıkarılır ve önceleri **Fâtih Sultan Mehmed Han**'ın Beyazıd'da, bugünkü İstanbul Üniversitesi bahçesinde inşâ ettirdiği **"Eski Saray"** adıyla anılan saraya yerleştirilirlerdi. Artık o saray mevcud olmadığından, bu durumda olanların Fer'iye saraylarına yerleştirilmeleri âdet olmuştu. Fer'iye Sa-

rayı diye asıl büyük saraylara nisbeten çoğu Beşiktaş, Ortaköy arasına inşâ edilmiş tâlî (ikinci derece) saraylara denirdi.

Sultan Abdülmecid Han merhûm, **Gülistû Kadınefendi**'yi, kızı **Medîha Sultan** ve oğlu **Mehmed Vahideddin** ile birlikte Eyüp'te eski sultanefendilerden birine âit olan bir sahil sarayına yerleştirmişti. **Gülistû Kadınefendi**'nin burada kısa bir müddet sonra –yukarıda belirtilmiş olduğu üzere- koleradan vefât etmesi üzerine bir kere daha öksüz kalan **Mehmed Vahideddin Efendi** ile bir yaş büyük ablası **Mediha Sultan**'ın bakıp gözetilmelerine **Sultan Abdülmecid**'in beşinci ikbâli **Şâyeste Kadınefendi** memur edilmiştir.

Gâyet sert mîzaçlı ve otoriter olan **Şâyeste Kadınefendi** bu iki yetim çocuğa şefkatli bir analık yapmış olmasına rağmen **Şehzâde Mehmed Vahideddin** delikanlılık çağına geldiğinde bu baskılara daha fazla tahammül edemeyerek ilk çocukluk yıllarını geçirdiği Eyüp'ten ayrılmış ve Beşiktaş-Ortaköy arasında eskiden pek çok olan Fer'iye Sarayları'ndan birine yerleşmiştir. Yanında ablası ve birkaç sâdık bendesi olduğu hâlde bu Fer'iye Sarayı'na yerleşen **Mehmed Vahideddin**, kendisine taht sırası gelmek ihtimâli uzak olduğundan başka şehzâdeler askerlik mesleğine intisâb ederlerken O, ilim ve sanatla meşgul olmayı tercih etmiştir.

bb-Evlenmesi

Yirmi yaşına geldiğinde, ablası **Cemile Sultan**'ın sarayında tanıdığı Abaza asıllı **Nâzikedâ Hanım**'la tanışmış ve gönlünü O'na kaptırmıştır. Ablası, şehzâdelerin teaddüt-i zevcâta (birden fazla evlenmeye) çokça

îtibar etmeleri sebebiyle bu evliliğe önceleri muvâfakat etmemiştir. Daha sonra **"üstüne yeni bir nikâh akdetmemek"** şartını kabul edince[51] bu evlilik gerçekleşebilmiştir.

Bu evlilikten önce **Fenîre** isminde bir çocukları olmuş, fakat bu yaşamamıştır. Daha sonra **Nâzikedâ Hanım**'dan, önce **Fatma Ulviye**, sonra da **Rukiye Sabiha** isminde iki çocukları olmuştur.

Bu iki çocuktan sonra **Nâzikedâ Hanım**'ın başka çocuğu olmayacağı doktor raporuyla sâbit olunca, O'nun nikâhındaki şart yüzünden verdiği müsâadeyle kocası **Sultan Vahideddin** merhûm, dört defa daha evlenmiştir. Bunlar **İnşirah Hanım, Şâziye Meveddet Hanım, Nevvâre Hanım** ve **Nevzat Hanımlar**'dır.

Bunlardan sonuncusu, **Sultan Vahideddin** merhum vatancüdâ olduğu sırada İstanbul'da kalmış, O'nunla birlikte gurbete çıkmamıştı. Daha sonra vâkî dâvete icâbetle oraya gitmiş ve vefât edinceye kadar kocasının yanında kalmışsa da bilâhare Türkiye'ye dönerek bir kaptanla evlenmiş, hayatının sonuna kadar **Nimet Seferoğlu** adıyla İstanbul'da kendini gizleyerek yaşamıştır. Kim, nasıl kandırmışsa kandırmış, bu hanıma **Sultan Vahideddin** hakkında çirkin iftiralarla dolu

---

51 Şer'î nikâhta boşama hakkının erkeğe âidiyeti kaaidetendir. Yani akd-i nikâh esnâsında bu husûsta hiçbir şey konuşulmuş olması hâlindedir. **"Taaddüt-i Zevcât"** (birden fazla evlilik) da böyledir. Kadın isterse nikâhın akdi esnâsında, kendisinin kocasını boşaması hakkı olması şartını ileri sürer ve tarafların o esnâda anlaşmasıyla bu hakkı elde edebilir. Buna İslâm Hukûku'nda **"Tefvîz-i Talâk"** denilir. Aynı şekilde kocasının daha sonra bir başka kadınla evlenmesini de men' edebilir.

Hazret-i Ali, Hazret-i Fâtıma vâlidemizle evlenirken bu şartların her ikisi de bizzat Hazret-i Peygamber tarafından ileri sürülmüştü. Binâenaleyh bunlar sünnettirler.

bir kitap yazdırtılmıştır.[52]

Sultan Vahideddin merhûmun eşlerinden **Meveddet Hanım**'dan **Mehmed Ertuğrul** (1912-1944) adında bir erkek evlâdı olmuş ve bu tâlihsiz çocuk 1944 yılında Mısır'da Nil Nehri'nde yüzdükten sonra mikrop kapıp hastalanmış ve genç yaşta ânî bir sûretle vefât etmiştir.

cc- İlk Meşgûliyetleri

Osmanlı hânedânı mensuplarında bazı meşgûliyetler âdeta müşterekti. Bunlar edebiyat, mûsikî ve hat sanatıyla fıkıh tahsîli olarak temâyüz eder.

Gerçekten bir çok Osmanlı padişahı şiir ve edebiyatla meşgul olmuş ve dîvânlar vücûda getirmişlerdir. Çoğu, bu dîvânlarda bir mahlas (takma ad) kullanmış olsa da bunların kime âit olduğu edebiyat tarihince mâlum bulunmaktadır. Meselâ **Fatih Sultan Mehmed Han "Avnî"**, **Kanunî Sultan Süleyman Han** ise **"Muhibbî"** mahlasını kullanmışlardır. Pek çok Osmanlı padişahı ve hatta **Cem Sultan** gibi bazı şehzâdelerin şiir ve edebiyatla meşgûliyetleri meşhurdur.

Şehzâde Vahideddin'in de ilk gençlik yıllarını tamamen ilim ve sanatla meşgul olmak üzere geçirdiği bilinmektedir. Taht sırasının kendisine geleceği husûsunda bir ümîdi mevcud değildi. Bu kanaatimizi te'yid etmek üzere, cülus merâsiminden sonra **Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi**'ye:

---

52 Bu eser, 1937 yılında **Tan Gazetesi**'nde tefrika edildikten sonra İstanbul'da Arma Yayınları arasında Şubat 1999'da tab' edilmiştir. Baştanbaşa yalan ve yanlışlarla dolu bu eserde hâtırât sahibi olarak gösterilen **Nevzat Hanım**'a atfen, aslında O'nun bilmesine imkân olmayan sayısız vak'a inkılâpçı bir zihniyetle kaleme alınmış bulunmaktadır.

"-Ben bu makam için hazırlanmadım. Çocukluğumdan beri vücudça rahatsız olduğundan (!) lâyıkıyla tahsil edemedim. Sinnim (yaşım) kemâle erdi. (O sırada elli yedi yaşındaydı.) Dünya'da bir emelim kalmadı. Birâderle hangimizin evvel gideceğimiz mâlum olmadığından bu makama intizarda değildim. Fakat takdir-i ilâhî ile teveccüh etti, bu ağır vazîfeyi deruhte eyledim. Şaşmış bir hâldeyim. Bana duâ ediniz!.." demiştir.[53]

Sultan Vahideddin merhûmun yukarıya alınmış sözlerinde *"vücudça rahatsız olduğu"* yolundaki ifâde vücudunun zayıf, nahîf ve hastalığa müstaid (istidatlı) olmasından kinâyedir. *"Lâyıkıyla tahsil edemedim."* sözü ise tam bir tevâzûdan ibârettir. Çünkü O'nun gençlik yıllarında Fâtih Câmii'nde fıkıh, hadis, kelâm ve tefsir gibi derslere devam ederek bilhassa fıkıh sahasında dirâyetli bir âlim hâline gelmiş bulunduğu red ve cerhi imkânsız bir husustur. Bunun bir çok delili meyânında O'nun mâbeyn başkâtipliğinde (protokol dairesinde) bulunmuş olan **Ali Fuat Türkgeldi**'nin **"Görüp İşitiklerim"** adlı eserinden bir vak'a zikredelim:

İşgal kuvvetleri tarafından kurdurulan Dîvân-ı Harb-i Örfî'de eski Boğazlayan Kaymakamı **Kemal Bey**'in idamına hükmedilmişti. Bu hâdise üzerine meselenin şer'ân câiz olup olmadığı yolunda padişahın itiraz serdetmesinden bahsederken müşârun ileyh:

*"-Zât-ı Şâhâne'nin (**Sultan Vahideddin'in**) ahkâm-ı fıkhiyyeye (fıkıh hükümlerine) bu derece vukûfuna ihtimal vermedikleri cihetle, bu tezkereyi de benim telkinâtıma haml ve hakkımda şüphelerini te'yid ettiler"* dedikten sonra müteâkiben şu izâhâtta bulunmaktadır:

---

53 **Mahmud Kemal İnal- "Son Sadrazamlar", (İstanbul-1964), cüz: 14, sh. 2095-2096.**

*"Cuma günü selâmlık resminden sonra **Şeyhülislâm Efendi** kütüb-i meşhûre-i fetevâdan (meşhur fetva kitaplarından) **İbn-i Âbidîn**'i alarak saraya gelip huzûra kabul olundu. Zât-ı Şâhâne beni de birlikte bulundurdu. Şeyhülislâm, kitab-ı mezkûrdan bazı cihetleri kıraat ve tavzih etmekle beraber **Kemal Bey** hakkında yazmış olduğu fetva-yı şer'î, bir müslimin bir gayr-i müslimi katli hâlinde alelıtlak (umûmiyetle) cevâz-ı idamına dâir ve hükm-i âm ise de zîrinde (aşağısında) muharrer (yazılı) olan nükûl-ü şer'iyye (şer'î nakiller) emîri'l-mü'minînin ta'zir-i şer'î sûretiyle hâiz olduğu hak ve selâhiyeti mübeyyin (bildiren) olarak kütüb-i fetevâdan (fetvâ kitaplarından) muktebes bulunduğunu ve **Kemal Bey** nâmına tahsîsen fetvâ îtâsı(verilmesi) iftâ değil, kazâ olacağından bu da ancak bilfiil icrâ-i murâfaa (duruşma yapılması) ile kaabil olabileceğini tekrar etti. Bunun üzerine Zât-ı Şâhâne:*

"-Birkaç senedir nüfus-u beşeriyye çok israf olundu. İdam kararlarında ifrada gidilmemelidir. Benim gerçi Cenâb-ı Hakk'a karşı pek çok kusurlarım varsa da o Hâlık ile kul arasında bir şeydir. Fakat ben pâk nâsiye (alın) ile geldim. Haşre de itimad-ı tâmmem vardır. Ömrümün eyyâm-ı âhirinde (son günlerinde) âhirete kirlenmiş olarak gitmek istemem!"

Başmâbeyincinin orada vâkî olan fıkıh münâkaşalarını nakletmemesine rağmen bunu **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**:

"-Hayatımda böyle bir fıkıh imtihanı vermedim!" sözleriyle hülâsâ etmiş ve Boğazlayan Kaymakamı **Kemal Bey**'in ermeni tehcîri sebebiyle **Nemrut Mustafa** Divan-ı Harbi'nce verilmiş olan îdam fetvasına dâir kararını, bu kararın **"hak ve adle muvafık bir sûrette icra edilmiş olduğu takdirde"** ibâresini ilâve ederek

bu husustaki fetvasını şarta muallak kılmak mecburiyetinde kalmıştır.[54]

Sultan Vahideddin merhûmun Boğazlayan kaymakamı **Kemal Bey**'in idamı dolayısıyla devrin **Şeyhülislâmı allâme Mustafa Sabri Efendi**'yi derin bir fıkıh münâkaşasıyla üç-dört saat terletmiş olmasına ilâveten şunu da söyleyelim ki, bugün elde mevcud muâmelâtlı ilmihal kitaplarının en meşhuru olan **"Nîmetü'l-İslâm"** isimli eser de O'nun kaleminden çıkmıştır. Tevâzuu sebebiyle bu eserin, devrinin büyük âlimlerinden ve şahsî dostu olan **Hacı Zihni Efendi** tarafından imzâlanıp yayınlanmasını istemiş olduğu yakın akrabaları tarafından bize bizzat ifâde edilmiş bulunmaktadır. Esâsen bu keyfiyet, eserin dilinin **"Saray Türkçesi"**ne âid husûsiyetleri ile de sâbit bulunmaktadır.

Merhûm **Sultan Vahideddin**'in şehzâdeliğinde devam ettiği islâmî dersler, sadece böyle Fâtih Câmii ile mahdud değildi. O, aynı zamanda Cağaloğlu'nda müesses **"Gümüşhâneli Dergâhı"**na da uzun yıllar devam etmiş, buranın değerli postnişîni **Ömer Ziyâeddin Dâğistânî**[55] hazretlerinden de gerek zâhirî ve ge-

---

54 **Ali Fuad Türkgeldi- "Görüp İşittiklerim"**, (Ankara 1951), sh. 206.

55 **Ömer Ziyâeddin Dağistânî** (1851-1921): Değerli bir İslâm âlimi olup **"31 Mart Hâdisesi"** sebebiyle Medîne'ye sürülmüştür. Aslen Dağistan'lı olup Lezgilerin Avar kolundandır. Bir müddet **Şeyh Şâmil**'in gazvelerine katıldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da kendini ilmî ve tasavvufî çalışmalara hasretmiştir. **"Lezgi Lisânı Üzerine Mevlid-i Şerif"**, aynı lisanla **"Kısas-ı Enbiyâ"**, **"Fetevâ-yı Ömeriyye"**, **"Ehâdis-i Buhârî"** **"Hadis-i Erbaîn"** **"Buhari-i Şerif Tercümesi"**, **"Zübdetü'l-Buhârî"** ve O'nun türkçeye tercümesi gibi matbû ve **"Âdâbü'l-Kur'ân"** ile **"Fihrist-i Buhâri-i Şerif"** v.s. gibi gayr-ı matbû pek çok eserin sahibidir. Âhir ömründe **"nakşî şeyhi"** sıfatıyla Cağaloğlu'ndaki **"Gümüşhâneli Dergâhı"**nda postnişînlik etmiştir.

برادر اكرم حضرت پادشاهی دولتلو نجابتلو وحيدالدين افندی حضرتلری
A. I. Vahideddin effendi, Frère de S. M. I. le Sult

— ٣ —

Tâlihsiz ve mazlum bir padişah:
SULTAN VAHİDEDDİN
-Şehzâdelik Zamanı-

rekse tasavvufî dersler alıp[56] bilgisini bir hayli genişletmiştir.

Ricâl-i sûfiyyenin büyüklerinden biri olan **Gümüşhânelizâde Ahmed Ziyâeddin Efendi**'nin te'sis etmiş olduğu bu nakşî dergâhı, bugün defterdarlık binasının inşâsı sırasında tamâmen yıkılıp ortadan kaldırılmış sadece **"Gümüşhâneli Sokak"** ismiyle, o sokakta ancak geçmişi bilenlerin hatırlayabileceği küçük bir iz kalmıştır.

Sultan Vahideddin bu ilk gençlik yıllarında hüsn-i hat ile de meşgul olmuş ve çeşitli levhalar vücûda getirmiştir ki, bunlardan 50x70 ebâdında bir levha –fotokopi olarak- şahsî arşivimizde mahfuzdur. O'nun küçültülmüş bir baskısı, **M. Bardakçı**'nın **"Şahbaba"** isimli eserine de dercedilmiştir.[57]

Sultan Vahideddin merhûmun şehzâdeliğindeki ilim ve sanatla meşgûliyetinin en mütemâyiz olanı mûsikîdir. **İbnü'l-Emin Mahmud Kemal** bu husûsta şunları söylemektedir:

"Tâlihsiz padişahın mûsikîde mahâreti vardı. Sarayda haftada bir gün fasıl yapan Muzika-i Hümâyun hey'etinin reisi **İsmail Hakkı Bey**'e kendisinin beste ve şarkılarının notasını göndererek:

"-Eski kalfalarımızdan birisinindir. İşe yarar bir şeyse çalsınlar, okusunlar; değilse bıraksınlar!" dedirtirmiş.

İsmail Hakkı Bey ve arkadaşları bu notaları çalıp okudukça kalfa hanımı olan eski bir câriyenin, böy-

---

56 **Sultan Vahideddin**, ihtimal bu sebeple San Remo'da **Şerif Paşa**'ya dikte ettirdiği notlarda: **"kendisini İslâm Felsefesi'ne vakfetmiş"** bir kimse olarak ifâde etmiş ve kaderi, tasavvufî bir sûretle izah buyurmuştu. (**M. Bardakçı, a.g.e., sh. 441**)

57 **M. Bardakçı- a.g.e., sh. 39.**

le metîn ve dilnişîn (gönül alıcı) eserler ibdâ etmesine (yaratmasına) hayret ederlermiş. Bilâhare padişahın âsârı (eserleri) olduğunu anlamışlar.

Vaktiyle gaflet edip de o notaları tedârik etmediğime pek müteessifim. Şimdi ara da bul!.

Hazinedârlarından bir hanımla bu mevzûda konuşurken padişahın hangi sazı çaldığını sordum.

"-Eline hangi sazı alsa bilerek çalardı. Çalmadığı saz yoktu." dediğini nakletmektedir.[58]

M. Bardakçı, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in muhafaza edemediğine hayıflandığı **Sultan Vahideddin**'e aid bestelerden kırk iki tanesinin mevcûd olduğunu ve bunların **"Sultânî Besteler"** isimli bir kasede dercedilmiş bulunduğunu ifâde etmektedir.[59]

Edebiyâtla bütün gençlik yılları boyunca meşgul olduğu bilinen **Sultan Vahideddin**'in, aynı zamanda pek çok şiir vücûda getirdiği; fakat bunların muhafaza edilememiş olduğu da kızı **Sabiha Sultan**'a atfen bildirilmektedir.[60]

Sultan Vahideddin'in edebiyatla bu alâkasına sadâret yâverlerinden **Tarık Mümtaz Göztepe** de bir delil sunmaktadır:

Sultan Vahideddin, Tarık Mümtaz Göztepe'nin çıkarmakta olduğu **"Ümid"** adlı dergiyi tâkip eder ve son derecede beğenirmiş:

"-Aman, bu güzel eseri olsun, siyâsete karıştırmayın!" dermiş.[61]

---

58 **İbnü'l-Emin Mahmud Kemal**- a.g.e., sh. 2101-2102.

59 **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 612.

60 **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 38.

61 **Tarık Mümtaz Göztepe**- **"Gurbet Cehenneminde"**, (İstanbul-1993), sh. 153.

Tarık Mümtaz Göztepe, "Sultan Vahideddin Mütâreke Gayya-

Tarık Mümtaz Göztepe'nin kendisinden dinlediğine nazaran, yüzellilikler listesine dâhil edilerek vatandan ayrılırken cebinde sadece **Sultan Vahideddin**'in bu **"Ümid Dergisi"** abone bedeli olarak verdiği yüz lira varmış.

Aynı şekilde diğer bir yüzellilik olan[62] **Refik Hâlid** (**Karay**) da yurt dışına çıkarken, cebinde, **Sultan Vahideddin**'in **"Aydede Dergisi"**nin abone bedeli olarak verdiği ikiyüz lira varmış.[63]

Sultan Vahideddin merhûmun gençliğinde at ve silâh meraklısı olduğu bilinmektedir. Çengelköy'ün tepesindeki köşkünüğn bahçesinde yarış atları beslediği ve bunları satarak bedellerini Anadolu'ya gönderdiği **Mustafa Kemal**'e verdiği bilinmektedir.[64]

Merhûmun silâh merakı da meşhurdur. Gençliğinde zengin bir silâh kolleksiyonu vücûda getirmiş olduğu bilinmektedir. Mâbeyn başkâtibi **Ali Fuad Bey**:

---

sında" isimli eserinde O'nun için şöyle demektedir:

*"...**Sultan Vahideddin**'in kuvvetli vasıflarından biri de hitâbet hassasıydı. İrticâlen bir nutuk söyler gibi konuşur ve muhâtabı üzerinde devamlı bir tesir bırakırdı. İnsanı düşünceye sevk eden nüktelerle süslü bir lisânı vardı. Aruz'a, bu vezni istediği şekle sokacak kadar hâkimdi. Oldukça ince bir bestekârdı. Filozof Rıza Tevfik'in:*

"Felâket bağını gezdim serseri
Feryâd ü zârımı duyan kalmamış"

*isimli manzûmesini beyâtî makamından besteleyip küçük kızı **Rukiye Sabiha Sultan**'a bizzat piyano meşkettirdiği meşhurdur. Aynı zamanda hattattı."* (Bkz: a.g.e., sh: 287)

62 Lozan'da imzalanan umûmî af protokolünde istisnâ edilen yüz elli kişiye **"yüzellilik"** denir.

63 *"Beyrut'a vardığımı gün, cüzdanımdaki bütün mevcudum 100, bilemedin 200 Türk Lirası'dan ibâretti. Görülüyor ki, memleketi pek ucuza satmışlardanım. Bahsi geçen iki yüz lirayı Aydede abonesi olarak VI. **Mehmet Vahdettin**, Başkâtibi vâsıtasıyla ihsan buyurmuştu!.. Başıma geleceği bildiğimden sıkı sıkı saklamıştım."* (**Refik Halid Karay**- Minelbâb ilel Mihrab, İstanbul, 1964, sh: 9)

64 **Nihal Atsız**- **"Türk Ülküsü"**, (İstanbul, 1956), sh. 86.

"-Cülûs-u Hümâyun, Ramazan nihâyetlerinde vukû bulmuş olduğundan Bayram'a kadar mârûzâta geceleri bakarlardı. İlk defa olarak yazı odasında mârûzâta bakarken Zât-ı Şâhâne masanın üzerine eğilmiş olduğu halde ayağımın dibine çat diye bir şey düştü. Bir de bakayım ki, büyük kıt'ada dolu bir Rovelver'miş, ateş almasına ramak kalmış. Hünkâr, hemen Rovelver'i yerden alıp ve tozunu üfleyip cebine koydu."[65] demektedir.

Atıcılıktaki maharetini ise, kız kardeşi **Mediha Sultan**'ın torunu **Fethi Sâmi Bey**, Londra'daki ikametimiz sırasında bize şöyle anlatmıştır:

"-San Remo'da biz bir gün oturduğumuz villânın bahçesinde duvar üzerine gazoz şişelerini dizerek silâh tâlimi yapıyorduk. Babam (**Sâmi Bey**) dâhil hiçbirimiz bir şişe deviremedik. Bu durumu villânın bahçesinde gezinmekte olan dayım **Sultan Vahideddin** görüyordu. Bize istihfafkâr bir söz söyleyince, biz de, bir kere de kendisinin ateş etmesini ricâ ettik. Duvar üstüne ondan fazla şişe dizilmişti. Civar villâlardan insanlar, yoldan geçmekte olan kimseler, toplanmış bizi seyrediyordu. Dayım ricâmızı kırmayarak bizim atış menzilimizden daha geride durarak bütün şişeleri bilâistisnâ devirdi. Bir tane bile boşa atmadı. Bu durumu gören italyan seyirciler:

"-Viva Sultan!" (Yaşasın Sultan!..) diye haykırıştılar.

Kendisinin Mâbeyn başkâtipliğini yapmış olan **Ali Fuat Türkgeldi, "Görüp İşittiklerim"** isimli değerli eserinde **Sultan Vahideddin** için:

"Kitâbeti ve imlâsı düzgündü. Fikirlerini kâğıt üzerine koymakta zahmet çekmezdi. Yazıyı kurşun kalemle yazar-

---

65 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e, sh. 141.

dı." [66] demektedir.

Sultan Vahideddin'in bilâhare damadı olan **Tevfik Paşazâde, İsmâil Hakkı Bey**'e **(Okday)**'a yazdığı müteaddid not ve mektup, şahsî arşivimizde mahfuzdur. Hakîkaten bunların hepsi de düzgün bir imlâ ile ve hüsn-i hat sayılacak derecede güzel ve kurşun kalemle yazılmışlardır.

Çeşitli kaynaklarda **Sultan Vahideddin** merhumun arapça ve hatta farsçayı gâyet iyi bir sûrette anlayabildiğini ve fakat mümâresesi olmadığından konuşmakta güçlük çektiğini ifâde etmektedir. Bunlardan biri olan **Ali Fuat Türkgeldi**, bu husûsta şunları söylemektedir:

*"**Sultan Vahideddin**, birâderi (**Sultan Reşad**) kadar arabî ve fârisîye vâkıf değilse de, O'nun da fıkha intisabı vardı. Okuduğunu iyi anlardı."* [67]

dd- Şahsiyet ve Karakteri

Sultan Vahideddin merhûmu yakînen tanıyanlar O'nu hep ağabeyi **Sultan II. Abdülhamid Han** hazretlerine benzetmektedirler. Gerçekten O'nun gibi zeki ve cesur bir şahsiyeti olduğu, gâyet dürüst ve vakur bir kimse bulunduğu sayısız şehâdet ile sâbit bulunmaktadır. Kendisinin mâbeyn başkâtibi, O'nu **Sultan Reşad**'la mukayese ederken şöyle demektedir:

*"**Sultan Reşad** ile **Vahideddin** beyninde (arasında) mukayese yapılınca **Sultan Reşad**, fıtraten zekî sayılmazsa da zannolunduğu gibi idrâksiz de değildi. Şuuru yerinde ve hâfızası metin idi. Harekâtâtındaki betâet (ağırlık) ve fikrindeki rehâvetten vaktiyle hafif bir nüzûl geçirmiş olduğu*

---

66 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e, sh. 275.
67 **Ali Fuat Türkgeldi**- a.g.e., sh. 275.

Sultan Vahideddin'in el yazısı

"Güzelim,

Şimdi Harbiye Nâzırı ile görüştük. **İsmail Hakkı Bey**'in terfii için lâzım gelen muâmeleyi ikmâl ettik. Binâenaleyh tebrik eylerim.

Pederin

M.V.

(Damadı **İsmail Hakkı Okday** hakkında kızı **Ulviye Sultan**'a kurşun kalemle yazıp gönderdiği not. Aslı şahsî arşivimizde mahfuzdur.)

istidlâl edilir ise de, adamları bunu ketmetmekte idiler. ***Sultan Vahideddin*** *ise, bilâkis cin fikirli ve seriyyü'l-intikal olup yanına girince insanın ruhundaki inbisat (genişlik) ve inkıbâzı (daralmayı) gözlerinden hisseder ve:*

"-Bugün sizin canınızın bir sıkıntısı var!.." derdi."[68]

Ali Fuad Bey, mukâyesesine devam ederek:

".....

Sultan Vahideddin *ise, asabiyyu'l-bünye ve hadîdü'l-mizaç (sert) olup arasıra adamlarına bağırır ve fakat hiddeti çabuk geçerdi."*

*"......****Sultan Vahideddin*** *dâiresinde ne kadar nâzik ise, hâriçte de o kadar bârid (soğuk) görünürdü. Selâmlığa*

68 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e, ṣh. 274.

azîmet ve avdet ederken başını önüne eğip kimseye iltifat etmeksizin çatık çehre ile geçerdi. Vükelâyı (Nâzırları) müçtemian (toplu olarak) kabul ettiği sırada gözlerini kapayıp her kelime ağzından birer ikişer dakikada çıkmak sûretiyle ve hafif sesle birkaç söz tefevvüh (söyleme) ederdi. Ekser vükelânın kendisinin iyi söz söylediğine değil, hatta lâkırdı söyleyebildiğine bile kânî değillerdi. Fakat bir adamı birkaç kere yanına kabul edip de kendisine alıştırdıktan sonra gittikçe açılarak bazen bir saat muntazam söylerdi."[69]

Sultan Vahideddin merhûmun dindârlığı üzerinde ne söylense azdır. **Ali Fuad Türkgeldi**, O'nun âilesinin dindarlığı ile şu sûretle iftihar ettiğini nakletmektedir:

"**Sultan Vahideddin**:

"-Bizim hânedânımızdan her türlüsü gelmiştir: Sarhoşu gelmiştir, zâlimi gelmiştir, delisi gelmiştir, aptalı gelmiştir; fakat dinsizi gelmemiştir!.. İçimizde en mubâlâtsızı olan ***Sultan Abdülaziz*** *bile son nefesinde Kur'ân'a sarılarak öyle teslim-i ruh etmiştir. Kanı ile mülemmâ (renklenmiş olan) Mushaf-ı Şerif'i Yıldız Kütüphânesi'nde siz de gözlerinizle gördünüz!"* dedi."[70]

Sultan Vahideddin merhumun, câniyâne bir sûrette katledilmiş olan **Sultan Abdülaziz** hakkında **"İçimizde en mubâlâtsızı olan Sultan Aziz"** tarzındaki ifâdesi muhakkak ki, herkes gibi O'nun kulaklarını da doldurmuş olan bir menfî propagandanın eseridir. Çünkü hakikat-i hâlde **Sultan Abdülaziz** merhum, dînî meselelerde değil böyle ulu-orta iddiâ edildiği gibi **"mubâlâtsız"** yani hafif meşreb ve tâvizkâr olmak, aksine emsâli nâdir bulunacak derecede dindar

69 **Ali Fuat Türkgeldi**- a.g.e., sh. 274-275.
70 **Ali Fuat Türkgeldi**- a.g.e., sh. 273.

bir kimseydi. Hayatı boyunca namaz kazası olmadığı gibi, dâimî bir sûrette su yerine zemzem içmiş, Avrupa seyahatine çıkarken de ecnebîlere güvenmediğinden aşçılarını, hatta abdest suyunu dahî beraberinde götürmüştü.

Sultan Vahideddin merhûmun mes'uliyet duygusunun kuvvetine ve dindarlığına bir delil de, O'nun San Remo'da başyâver **Avni Paşa**'ya dikte ettirdiği şahsî hâtıralarında görülmektedir. Burada **Sultan Reşad** vefât edip de taht sırası kendine geldiğinde bunu bildirmek üzere ziyâretine gelen **Talât** ve **Enver Paşa**lar'la **Şeyhülislâm Hayri Efendi**'lerden düşünmek için müsâade istemiş olduğu ve o gece ibâdet ve taatle meşgul bulunarak abdestli yattığı ve istihâre yaptığını, nefsiyle uzun uzun murâkabe ve mücâdele neticesinde bu mes'uliyetli vazîfeyi kabulden imtinâ etmesinin vebâli mûcib olacağını **"düşündüğünü"** anlatmaktadır.[71]

Sultan Vahideddin merhûmun cesâretine dâir de bir-iki vak'a zikredelim. Eyüp'de biât merâsimi yapıldığı gün İstanbul'un üzerinden düşman uçakları geçmişti. Bu vak'ayı nakleden **Ali Fuad Türkgeldi** şöyle demektedir:

*"Eyüp'te arabalara binileceği sırada **Talat Paşa**, boğazdan düşman tayyare filoları geçmiş olduğuna dâir telgraf aldığını haber vermişse de Hünkâr:*

"-Onlar mütemeddin adamlardır. Böyle dînî merâsim esnâsında taarruz etmezler!" diyerek eser-i telâş göstermedi."[72]

Şehzâdeliğinde **Sultan Vahideddin**'in İttihatçılara amansız bir sûrette diş bilediği bilinmektedir.

---

71 **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 421.

72 **Ali Fuat Türkgeldi**- a.g.e., sh. 146.

İttihat Terakkî'nin zulüm ve istibdâdını tenkid ettiği için tâkibâta mâruz kalan **Mülâzım** (Teğmen) **Şaban Efendi** adında bir zât, şehzâdeliğinde ahbablığı bulunan **Vahideddin Efendi**'nin Çengelköy'deki köşküne sığınmıştı. Zamanın Örfî idâre kumandanı **Mahmud Şevket Paşa**'nın emriyle bu zâtı yakalayıp tevfik etmek üzere **Vahideddin**'in köşkü abluka altına alınmış, hattâ mukavemet ederse kendisinin de tevkîf edilmesi emredilmişti. **Vahideddin Efendi**, köşkün kapısına çıkıp silâhını çekerek:

"-Bana mensûb olan, sarayıma ilticâ eden mâsumiyeti de bence mâlum olan bir adamı garezkâr düşmanlarına teslim edemem!.. Cebren içeri girmek isteyenleri vururum. Beni öldürmedikçe **Şaban Efendi**'yi alamazsınız!"[73] diye bağırmıştır.

O'nun cesâreti hakkında bir vak'a da **Nihal Atsız** bey tarafından nakledilmektedir. İleride anlatılacağı üzere **Sultan Vahideddin** veliahd iken Almanya'ya seyahat etmişti. Almanlar, harbin kazanılacağına dâir telkinlerde bulunmak üzere veliahdi Galiçya Cephesi'ndeki siperlerde dolaştırdılar. Bunun için herhangi bir tehlikeye karşı başını eğmesi ihtar edildiği zaman O'nun cevabı şu olmuştur:

"-Türk başı düşman karşısında eğilmez!.."[74]

Bu husustaki bir diğer beyân sahibi de değerli yazar **Hüseyin Hilmi Işık**'tır. O da **Sultan Vahideddin** merhûmun şahsiyeti ve devrinin hâdiselerini tam bir müslüman Türk hassâsiyeti ile tahlil ettikten sonra şöyle demektedir:

---

73 **Ahmet Reşit Rey (H. Nazım)- "Gördüklerim, Yaptıklarım" (İstanbul-1945), sh. 263**

74 **Nihal Atsız- a.g.e., sh. 85.**

*"... **Sultan Vahideddin Han**, ordunun silâhları alındığı, düşman filolarının Çanakkale Boğazı'nı aştığı, İmparatorluğu parçalamaya başladıkları bir zamanda halîfe oldu. Bir felâket olan Sevr Andlaşması'nı imzâlamadı. Osmanlı ordusu olarak şahsını korumak için bırakılmış olan biricik taburu, Ayasofya etrafında sipere sokup «**Câmi'e çan takmak veya müze yapmak isteyenlere ateş ediniz!..**» emrini verdi. Vatanın, düşman çizmesi altında kalan İstanbul'dan kurtarılamayacağını anladı. Güvendiği paşaları Anadolu'ya gönderip, İstiklâl Harbi'ni hazırladı. Anadolu'ya subay, cephâne, para kaçırdı.*

*«**Kuvvâ-yı İnzibâtiye**» diye hazırladığı birlikleri de açıkça gönderip kumandanlarına, «**Anadolu'daki kuvvetlere katılınız!..**» diye gizli emir verdi. İstanbul'daki işgal ordularına sezdirmeden, Kuvvâ-yı Milliye'yi kurdu ve kuvvetlendirdi. Bütün müslümanları cihâda dâvet etti. Büyük âlim **Abdülhakîm Arvâsî** buyurdu ki: «Beşiktaş'ta, Sinan Paşa Câmii'nde vaaz edip çıkıyordum. Kapı önünde duran bir saray arabasından, kibar bir bey inip «**el-Melikü yakraüke's-Selâm ve ye'dûke ilettaâm**» dedi. Yani, Sultan sana selâm ediyor ve seni iftara çağırıyor, dedi. Araba ile saraya gittik. İstanbul'un seçilmiş vâizleri imamları çağrılmış idi. Mükellef bir yemekten sonra sermuhâsib geldi. Sultanın selâmı var. Hepinizden ricâ ediyor. Anadolu'da kâfirlerle çarpışan Kuvvâ-yı Milliye'nin gâlib gelmesi için duâ etmenizi ve Anadolu'daki mücâhidlere para, mal ve duâ ile yardım etmeleri, eli silâh tutanların onlara katılmaları için milleti teşvik etmenizi ricâ ediyor, dedi. Bu emir üzerine çok kimseyi Anadolu'ya gönderdim. Çok yardım yapılmasına sebep oldum."*[75]

---

75 Bkz: **Hüseyin Hilmi Işık- "Saâdet-i Ebediyye"**, İstanbul-1968, (6. baskı), sh. 976 v.d.

Hüseyin Hilmi Işık'ın "Ayasofya" ile ilgili söylediklerini **Dr. Selâhaddin Tansel** de şöyle te'yid etmektedir:

"Öteden beri Ayasofya'yı tekrar kilise olarak görmek isteyen Rumlar, bunun gerçekleşmesi husûsunda bazı teşebbüslere girişmişlerdi. Bu teşebbüsler arasında, Bolşevikler'in zulmünden kaçtıklarını iddia eden Rusyalı «onbinlerce Rum âilesinin» İstanbul'a yerleştirilmesi[76] *ve Ayasofya civarındaki Müslümanlar'ın evlerinin zengin Rumlar tarafından yüksek fiyat verilmek sûretiyle satın alınması işi de vardı. Bu durum karşısında Hükümet, Ayasofya civarındaki mülklerini ellerinden çıkarmak isteyen Türkler'in bu mülklerini, Evkaf Nezâreti'nce satın almaya karar verdi, herhangi bir olayı önlemek üzere de bir Türk askerî birliğini de Ayasofya Câmii avlusuna yerleştirdi."*[77]

Sultan Vahideddin merhûmun, işgal şartlarına rağmen cesâretinden bir nebze kaybetmeyerek gereken her şeyi yapmış bulunduğuna bir delil de eski vâlilerden **Ebubekir Hazım Tepeyran** hakkında aynen Boğazlayan Kaymakamı **Kemal Bey** gibi **Nemrut Mustafa** Divan-ı Harbi'nce verilmiş olan idam kararını, işgalcilerin baskılarına rağmen devlet başkanlığı sıfatıyla afvetmiş olmasıdır. Bu husûsu **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** şu sûretle anlatmaktadır:

"1920

Saray.

Gece yarısından sonra saat iki.

---

76 Bu bilgiyi **Kinross** da şöyle te'yid etmektedir:

"Bir gün İstanbul'da «Ayasofya'ya çan takıyorlarmış.» diye bir söylenti çıktı. Bu yüzden büyük bir Müslüman halk kütlesi Ayasofya'ya koştu. Ancak hâlâ orada Türk askerlerinin nöbet tuttuklarını görmeleri bu insanları rahatlaştırdı." (Bkz: **Kinross**- I, sh: 219)

77 **Dr. Selâhaddin Tansel**- a.g.e., sh: 85-85.

Açılan bir kapı.

Gür ve kalın bir ses:

*"-Gel yâver! **Ebûbekir Hâzım Beyefendi** tarafımdan afv edilmiştir. Al işte irâdem!"*

Her köşesinde yabancı süngüsü ışıldayan koca şehrin gecesi.

Ve...

*Boynundan çapraz geçirilmiş kılâptan işlemeli irâde, çantasından başka üstünde tabanca, kılınç, hatta çakı, iğne hiçbir şey olmayan yâver, dört nala tek başına bu gecenin içinden geçmiş, gözlerinin feri sönmek üzere olan **Niğdeli Murad Paşa** torunu, **Beylerbeyizâde Hasan** oğlu **Ebûbekir Hâzım** boynundan yağlı ilmik çıkarılarak hayata iâde edilmiştir."*[78]

Sultan Vahideddin'in başmâbeyciliğinde bulunmuş olan **Lütfi Simâvî Bey** de hâtırâtında **Sultan Vahideddin**'in dirâyet ve iktidârını gösterecek muhtelif vak'alar zikretmektedir: Meselâ Avusturya İmparatoru **Franz-Josephe**'in cenâze merâsiminde padişahı temsil etmek üzere Viyana'ya gitmiş olan veliahd **Vahideddin Efendi**'nin yeni imparatorla mülâkâtından bahsederken:

"-Cereyân eden husûsî bir mükâlemeyi pek güzel idâre bulundular!" demektedir.[79] **Lütfi Simâvî Bey**'in bu seyahat hakkında sadâret makamına gönderdiği bir raporda ise:

---

78 **N. Nazif Tepedelenlioğlu-** Yeni İstiklâl, (26 Ekim 1966), sayı: 272. Ayrıca bu vak'a ile ilgili tafsilât için; **Ebubekir Hâzım Tepeyran-** Zâlimâne Bir İdam Hükmü (İstanbul 1946) isimli esere bakılabilir.

79 **Lütfi Simâvî- "Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefi'nin Sarayı'nda Gördüklerim"**, (İstanbul-1340), Kısım II, sh. 117; **İ. H. Danişmend-** a.g.e., c: IV, sh. 441.

"Müşârunileyh hazretlerinin, Viyana'ya vukû bulan memûriyetlerinde devlet ve milletin şân u şeref ve haysiyetini ilâ buyurduklarını (yükselttiklerini) ve kendileriyle temasta bulunanlara kıymetli bir hâtıra bıraktıklarını arzetmeyi bir vecibe-i vicdâniyye addettiğinden" bahsetmektedir.

İşte bu vicdânî teminattan dolayı **Lütfi Simâvî Bey**, İstanbul'a geldiği zaman Dâhiliye Nâzırı **Talât Bey** kendisine:

"-Size bütün memleketin emniyet ve itimadı vardır. Bu satırları başkası yazmış olsaydı inanmazdım. Demek ki; **Vahideddin Efendi** tahminimiz gibi değilmiş!" diyerek İttihatçıların O'nu da kendileri gibi dirâyetsiz ve zekâsız bir şey zannetmiş olduklarını itiraf etmiştir. Gene **Lütfi Bey**, veliahd **Vahdeddin Efendi**'nin Almanya seyahatinden bahsederken de *"Müşârun ileyh hazretlerinin meftur oldukları nezâket, akl u kiyâset ve evsâf-ı bergüzîde ise imparator hazretlerinden bed ile (başlamak üzere) kendileriyle temasta bulunanlarca fevkalade takdir olunmuştur."* demektedir.[80]

Tarihçi **İsmail Hâmî Danişmend**, O'nun dâsitânî nâmuskârlığını da şu satırlarla ifâde etmektedir:

"Bu son Osmanlı padişahının muhtelif taksîratı içinde para ve umûmiyetle servet hırsından da bahsedilir. Hatta bir zaman «**Altıncı Mehmed**» isminin başındaki «**altıncı**» kelimesini bir tevriye oyunu yapılıp "**altın düşkünü**" mânâsına geldiğinden bile bahsedilmiştir!.. Bu doğru değildir. Bir çok siyâsî hatalarına mukabil, mâlî ahlâk bakımından **Sultan Vahideddin** yeryüzünde misli ender bulunacak kadar nâmusludur. Bu büyük meziyetinin en mühim delili, memleketten kaçarken meçhûl bir âkıbete doğru gittiği hâlde şahsî

80 **İ. H. Danişmend**- a.g.e., c: IV, sh. 441-442.

mîras olarak padişahtan padişaha intikal eden Hazîne-i Hümâyun'a kat'iyyen dokunmamış ve hatta öz babasına âid olan kıymetli eşyaya bile el sürmeyip hepsini millete bırakmış olmasında gösterilebilir.

Altıncı Mehmed bu kadarla da iktifâ etmemiş, o sırada oturduğu Yıldız Sarayı'nda ve kendi nezdinde bulunan **"musannâ"** ve **"murassâ"** bir altın çekmeceyi Hazine Dâiresi'ne iâde ettikten sonra firâr ettiği resmî tahkîkatla sabit olmuştur!. Bu nokta Büyük Millet Meclisi'nce teşkil edilen **"Hesapları İnceleme Komisyonu"** Reisi ve İstanbul Milletvekili **Sâlih Keçeci**'nin 3 Haziran 1951 tarihli **"Vatan Gazetesi"**'nin dördüncü sayfasında çıkan beyânâtının şu fıkrasıyla sâbittir:

"-Bu çekmece son padişah **Vahideddin**'in firârından evvel Hazine Kâhyası **Refik Bey**[81] mârifetiyle Hazine-i Hümâyun'a iâde edilen çekmecedir!.."

Altıncı Mehmed'in bırakıp gittiği muhteşem mücevherler içinde babası **Sultan Abdülmecid**'in **"murassâ"** ve ortasında **"müstatil"** (dikdörtgen) şeklinde pırlanta büyük bir taş bulunan sorgucu da vardır. Dünya'nın bütün kanunları baba malını evlâda verdiği hâlde **Sultan Vahideddin**'in bunları alıp götürmeye tenezzül etmemesi efsânevî bir nâmus ve istikamet eseridir. **Sabiha Sultan**'ın izahına göre babası kâğıt para

---

81 **Refik (Emin) Bey, Sultan Vahideddin** merhûmun gençliğinde Fer'iye Sarayı'na yerleşmesi hengâmında yanında bulunan babası **Abdülmecid**'in ikinci haznedârı **Mihrifelek Hanım**'ın oğludur. O'nu, **Sultan Vahideddin**, önce Dâruşşafaka'da, sonra da Almanya'da okutmuş, Türkiye'ye dönüşünde ise, kızlarına hoca tâyin etmiştir. Sonradan **"yüzellilikler"** listesine konularak vatancüdâ bir hayat yaşayan **Refik Bey, Sultan Vahideddin**'in hayatı boyunca O'nun bir nevî **"sır kâtibi"** durumunda olan emin bir adamıydı. Hiçbir şey yazıp söylemeden 1951 yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

olarak yalnız elli bin türk lirası ile yola çıkmıştır."[82]

Büyük bir vekar ve istiğnânın eseri olan bu dürüstlük için şu iki vak'ayı da zikretmek isteriz:

Sultan Vahideddin merhûmun San Remo'ya yerleştiği sırada İtalyan Kralı olan **Emanuel**, veliahdliği esnasında Türkiye'ye gelmişti. O sırada Osmanlı tahtında bulunan **II. Abdülhamid Han** bu İtalyan veliahdine mihmândârlık etmek vazifesini en güvendiği kardeşi **Şehzâde Vahideddin Efendi**'ye havâle etmişti. Şehzâde **Vahideddin Efendi, Emanuel**'i Çengelköy'deki köşkünde misafir etmiş ve O'na îzaz ve ikramlarda bulunmuştu.

Emanuel, İstanbul'da böyle turistik bir seyahat için bulunmakta iken İtalyan Kralı vefât etmiş ve O, buradan kral olarak İtalya'ya dönmüştü.

Sultan Vahideddin merhumun gurbet mâcerâsında Hicaz'da rahatsızlanarak geriye avdet edişinde Malta'ya gitmeyip İtalya'nın küçücük kasabası San Remo'yu tercih etmesinde belki de oranın kralı **Emanuel** ile eskiye dayanan dostluğu sebep olmuş bulunabilir. Bundan dolayı **Kral Emanuel** yâverini göndererek **Sultan Vahideddin**'e saraylarından birini tahsis etmek ve ona nakdî yardımda bulunmak husûsunda bir teklifte bulunmuş ve bu teklif **Sultan Vahideddin** merhûmun biriken borçları yüzünden San Remo bakkallarından veresiye kuru soğan bile alamadığı bir zamana rastladığı hâlde O'nun tarafından büyük bir vekar ve istiğnâ ile geriye çevrilmiştir. Buna dâir bir görgü şâhidi olan **Refi' Cevâd Ulunay'ı** dinleyelim:

"...**Kral Viktor Emanuel** daha veliaht iken Truva harebelerini ziyâret için 1900'de İstanbul'a gelir. **Sultan**

---

82 **İ. H. Dânişmend**- a.g.e., sh. 423.

Abdülhamid kendisine mihmandar olarak **Şehzâde Vahidüddin Efendi**'yi tayin eder.

İtalya Kralı **Hümiberto**'nun bir anarşist eliyle öldürüldüğü tarih budur. **Prens Viktor Emanuel** İtalya Kralı **Viktor Emanuel** olarak İtalya'ya azimet eder.

O tarihten beri, aralarında mektuplaşma eksik olmaz.

Seryâver:

"–Metbû'um Kral Hazretleri Zât-ı-Şahâneleri'nin memleketlerini bazı hâdisât dolayısıyla terk ettikten sonra, kendi ülkelerine, misâfir olmalarını büyük bir iptihâç (sevinç) ile karşılamışlardır. Kendileri İtalya toprağına ayak bastıkları günden itibaren, misafir-i hâssı olduklarını arz ederler. Kral Hazretleri **Zombardo**'da bir, **Floransa** civarında bir Şato, **Venedik**'de bir saray, **Napoli**'de yine bir sarayı olduğunu ve bunlardan hangisinde ikaamet arzu ederlerse, arabalara varıncaya kadar, her şeyi mevcud olarak, bütün personeliyle emirlerine âmâde olduğunu hatırlatmayı bir vazife bilir.

Haşmetpenah irâdenizi bekliyor!.."

Tâhir Bey bunu tercüme ederken ağzı kulaklarına varıyordu. Garp hayatının kibar yaşayışına pek müştak olduğu için, İmparatorluğun inhitâtını gösteren bu fazla Şark usûlü yaşayış onda endişeler uyandırıyordu.

Sultan Vahîdüddin'in San Remo'daki masârif karışıklığı görülmemiş bir tezebzüb(karışıklık)dü. Hesabın içinden **Zühtü Bey**'den (**Zeki Bey** olacak) başka hiç kimse çıkamaz hale gelmişdi. Zâten hesab diye bir şey yokdu. Vaziyeti düzeltecek olan ancak **Sultan Vahidüddin** idi.

Mahlû Hükümdar, İstanbul'u terketdiği zaman

yanında nakit olarak yalnız 20 bin altın lira vardı. Böyle her dakika türlü masrafa ihtiyaç gösteren bir gurbet hayatı için, bunun üç misli bir nakid de olsa yine kar gibi erirdi.

Sultan Vahîdüddin İstanbul'dan çıkmadan evvel, Hazîne-i-Hümâyun'dan, makbuz mukabilinde **"Kıyâmetnâme"** adlı kitabı getirtmiş ve minyatürleri iki milyon değeri olan bu eseri, makbuzunu getirterek yine Hazîneye iâde etmişdi. O zaman yakınları:

"–Padişahım! Hazîne-i Hümâyûn'umuzdaki bütün eşya ecdadınıza ve hânedanınıza, hükümdarlar tarafından hediye edilen eşyadır, bunlar sizin malınızdır. Bâhusus iâde buyurmak istediğiniz kitabın iki belki de üç milyona alıcısı hazırdır. Hiç olmazsa bunu bir ihtiyat olarak nezdi-i Şahânenizde alıkoymak doğru değil midir?"

Sultan Vahîdüddin, şu cevabı verdi:

"–Haklısınız, bunlar hesabını kimseye vermekle mükellef olmadığımız, şahsî malımızdır. Fakat ecdâdım bu milletin hükümdarları olmasa idiler, onlara kim bu hediyeleri verirdi? Binâenaleyh bu kıymet biçilmez eşya ve evânide, benim kadar milletin de hakkı vardır. Ben bu ihâneti kabul edemem!"

Bunu söyleyen adam siyâsetde muvaffakiyetsizliğe uğrayınca bir İngiliz gemisine iltica ederek memleketini terkediyor, kadere boyun eğmesini istemiyor. Halbuki, ihtiyarî menfâda, O'nu bekleyen âkibet memleketinde mâruz kalacağı vaziyetten çok daha elimdir!..

Miralay **Tâhir Bey** Kralın dâvetini birer birer, ağır ağır tercüme etdi, **Sultan Vahîdüddin**, uzun uzun düşündü, yutkundu:

1909 yılında şehzâdeler topluca "İstanbul Yatı"nda
Önde oturanların ortasında **Şehzâde Vahideddin Efendi**

"–**Tâhir Bey**." dedi, "Söyleyeceğim sözleri, bir harfini bile değiştirmeden olduğu gibi tercüme edeceksin!.."

"–Emredersiniz efendim."

"–Biraderim Kral Hazretleri'ne, gösterdiği misâfirperverlikden dolayı samimiyetle teşekkür ederim. Fakat bu dâvetlerini kabule büyük bir mâni vardır."

Tâhir Bey afalladı ve sordu:

"–Ne gibi mâni efendim?"

"–Söyleyeceğim; memleketimdeki vukuât ve hadisât, her ne kadar beni muvakkaten veya ebediyen, taç ve tahtımdan ayırdıysa da, üzerimde **"Halifelik"** sıfatı mevcuddur. Ben bütün Müslümanlar'ın reis-i-rûhânisiyim, Peygamber postunda oturuyorum. Bu sıfat, kendi dînimden olmayan bir zâtın teklifini kabulden beni meneder. Bundan dolayı, biraderim Kral Hazretleri'nin bu dâvetlerini kabul edemeyeceğim, beni mâzur görmelerini rica ederim."

Tâhir bey büsbütün afalladı, zira gerek **Sultan Vahîdüddin** ve gerek mâiyyeti, bu vaziyetden kurtaracak ancak böyle bir çare olabilirdi. **Tâhir bey** tercümanlığı bir tarafa bırakdı ve mahlû Hükümdarı ikna etmeye çalışdı:

"–Efendimiz, bugün iyi kötü sâyenizde yaşıyoruz, fakat hazıra dağ dayanmaz, bunun yarını da var!"

Sultan Vahîdüddin aynen söyle söyleyerek meseleyi kesip attı:

"–Ne yapalım azizim **Tâhir Bey**, soğan-ekmek yeriz!.."

Ser yâver vaziyeti öğrendikden sonra **Sultan Vahîdüddin**'i askerce selâmladı ve salondan çıkdı."[83]

---

83 **Refi' Cevad Ulunay- "Bu Gözler Neler Gördü?"**, Sebil Yayı-

Bir diğer yardım teklifi de Hind Müslümanları'ndan gelmiş, **Sultan Vahideddin** merhûm bunu da içinde bulunduğu mâlî müzâyakayı kaale almaksızın aynı şekilde büyük bir istiğnâ ile geriye çevirmiştir:

"Pakistan'ın çok basan aynı zamanda çok sahifeli (30 sahife) günlük gazetelerinden biri **"Sindhi Hürriyet"** gazetesinin 22 Cemâziyelevvel 1388 tarihli ilâveli nüshasının 15. sahifesinde, Hindistan'ın Sind ülkesinin basın tarihine âid mufassal bir yazı vardı. Bu ülkede ilk gazetecilik nasıl başladığından bahisle, İngilizler'in Türkiye'ye baskı yaptıkları ve **"Hilâfet Mes'elesi"** bahis mevzuu olduğu zaman Haydarâbâd (Sind Haydarâbâdı'dır. Nizam Devleti'nin Haydarâbâd'ı değildir. Bugün Pakistan'dadır. Meşhur Sind Üniversitesi de bu şehirdedir.) şehrinde merhum **Vahidüddin Han**'ın hakkını korumak ve İngilizler'in baskısına karşı koymak maksadiyle **"el-Vahid Müslüman"** isimli sind dilinde bir gazete çıkmıştır. Onun arkasından Karaçi'de yine Sind dilinde başka bir zâtın teşebbüsü ile yine aynı maksadı güden **"Halifetü'l-Müslimîn Vâhid"** ismiyle başka bir gazete daha neşredilmeye başlamıştı. Birincisinin başyazarı ve sahibi **Kadı Abdurrahman Sindî Thattâî** idi. Bu gazete 1956 senesine kadar, yani bundan 12 sene evveline kadar (yazının neşredildiği tarihe nazaran) devam etmiştir. İkincisinin başyazarı ve sahibi **Şeyh Abdülmecid** isimli Karaçi ulemâsından ve ashâb-ı servetten bir zâttı. Bu gazete de 1939 Harb başına kadar devam etmiştir. Tabiî ki, gazetenin ikisi de sonradan asıl gâyeden ayrılmışlardı.

Burada asıl daha mühim bir mesele öğreniyoruz. Bu ülkede bazı müteşebbis zevâtın himmetiyle bir he-

---

nevi, (İstanbul-2004), sh. 41-43.

yet kurulup, merhum **Vahidüddin Han**, Avrupa'da sıkıntı içinde bulunduğu zaman, külliyetli bir miktar para toplanıp **Ağa Muhammed Nureddin Câfer** isminde bir zât vâsıtasıyla kendisine gönderilmiştir. Fakat râvînin belirttiğine göre, merhum **Vahidüddin Han**, bu parayı kabul etmemiş ve:

"-Hamd olsun şimdi ihtiyacım yoktur!" demiş. Parayı götüren zât ise:

"-Bu parayı müslümanlar islâmî bir hizmete sarf etmeniz için göndermişlerdir." diye Halîfe'nin gönlünü almak sûretiyle parayı almasını temin etmek istemişti. O zaman Halîfe, parayı getiren zâta:

"-Sizin ülkenizde islâmî bir medrese veya buna benzer bir müessese var mıdır?" diye sormuş. Zât-ı muhterem de **"Sind-i İslâmiyye"** medresesinden ve diğer bir-iki medreseden bahsetmiş. Merhum Halîfe:

"-Mâdem ki, bu parayı benim bir islâmî işe sarfetmem için getirdiniz, ben de Halîfe sıfatıyla sizi nâib tâyin ettim. Bu parayı alıp götürün, Sind İslâmiyye Medresesi ile O'nun yanındaki diğer medreselere Halife'nin nâmına sarf edin!.." demiştir.

Râvî'nin anlattığına göre;

"Halife bu sözü söylediği zaman, Halîfe'nin huzurunda ağlamamak için kendimizi zor tuttuk. Zira ihtiyacı olduğunu biliyorduk. Huzurundan ayrıldık ve bu parayı dediği yerde sarf eyledik. Fakat geri gelip Hindistan'a vardığımız zaman Halîfe'nin vefât etmiş olduğu haberini aldık." demişlerdir."[84]

Sultan Vahideddin merhûmu, şehzâdeliğinde, ağabeyi **Sultan Abdülhamid**'le sıkı münâsebetlerin-

---

84 **Ali Genceli- "Sultan Vahideddin'e Dâir Bir Hâtıra"**, 5 Ekim 1968 tarihli Bugün Gazetesi.

den dolayı O'nun hafiyeliği ile itham etmişlerdir.[85] Halbuki gerçek, **Sultan Abdülhamid** merhûmun zekâ ve ferâsetine fevkalâde güvendiği bu küçük kardeşini, hânedân mensuplarını göz hapsinde tutmak için istihdam etmesinden ibârettir. **Sultan Abdülhamid Han,** o zaman yüz lira olan şehzâde maaşıyla geçinmesi mümkün olmayan bu küçük kardeşine şahsî parasından devamlı bir maaş tahsisi yapmıştı. O'na fevkalâde güvenmekteydi. **Sultan Abdülhamid Han** hazretlerinin ikballerinden **Behice Hanımefendi**, kendisiyle yapılan bir röportajda bu husûsta aynen şunları söylemektedir:

"Cennetmekân (**Abdülhamid Han**) birâderi **Şehzâde Vahideddin Efendi**'yi pek çok severdi. En küçük kardeşleri idi. Tahttan indirilince bir gün:

"-**Vahideddin Efendi** bu işi yapar. Devleti iyi idâre eder. Yaparsa o yapar. Şâyet O'na da mânî olurlarsa bizim hâne (hanedân) yok olur, dağılır." Nitekim öyle oldu."[86]

Sultan Abdülhamid merhumdan sonra şâyet **Sultan Reşad** gibi öz damadının idam hükmünü bile tasdik edecek derecede İttihatçıların elinde oyuncak

---

85 Bunu kimi âşikâr, kimi de îmâ yollu ifâde etmiştir. Meselâ **Lütfi Simâvî Bey, Veliahd Vahideddin**'i zikri geçen Avusturya Seyahati dolayısıyla Bâb-ı Âlî'ye verdiği raporla göklere çıkarmakla beraber:

"Meclis-i Vükelâ'da (Hükûmet) kıraat olunan (okunan) bu raporumun **Vahideddin Efendi**'ye büyük bir reklâm yaptığını muhtelif zevâttan işittim. Padişah olduktan sonra o vakitki vükelâ (vekiller), kendisiyle temâsda bulunan ricâl, velhâsıl cümlemiz **Sultan Abdülhamid** devrindeki **«sû-i şöhreti»**ne rağmen, **Vahideddin Efendi**'den millet ve vatan için hizmetler ümid ediyorduk." (**Lütfi Simâvî**- a.g.e., sh. 117.) demektedir ki, bu **"sû-i şöhret"**, işte böyle bir îmâdır.

86 **"Tarih ve Düşünce"** Dergisi, sayı: 55, Şubat-2005.

bir padişah araya girmemiş olsaydı, Trablusgarb, Balkan ve Harb-i Umûmî bâdirelerine mâruz kalınmaz ve devletin hazin bir sûrette çökmesi gerçekleşmez idi. Bu kanaat sadece bize âid değildir. **İsmail Hâmi Danişmend** ve emsâli bir çok tarihçi de aynı kanaattedir.

Ekserî tarihçiler, **Sultan Vahideddin** merhûmu cennetmekân **Sultan II. Abdülhamid Han** hazretleriyle mukayese ederler. Aleyhtârlar, **"vehim ve istibdad"** gibi birtakım menfî sıfatlarda onları müşterek addederken, her iki padişahın da lehinde kalem yürütenler, onları **"zekâ ve dirâyet"** gibi birtakım mümeyyiz sıfatlar itibariyle aynı kıratta görürler. Halbuki **Sultan Vahideddin** merhûmun mukayesesine medar olmak lâzım gelen asıl, eslâftan **Yavuz Sultan Selim Han**'dır. Mîzâçlarındaki benzerlikleri bir tarafa bırakacak olursak garib bir tesadüfle iki hususta Osmanlı tarihinin bu ilk ve son halifeleri[87] şâyân-ı hayret tavır benzerliği içindedirler. Bunların her ikisi de teâmüle aykırı olarak sakal bırakmamışlardır. **Yavuz Sultan Selim Han**'ın:

"-Sakal bırakıp da, onu paşaların eline mi vereceğim!" dediği rivâyet edilir. **Sultan Vahideddin**'in gerekçesi de aşağı-yukarı aynıdır.

Kadîm Osmanlı an'anesine göre şehzâdeler sakal bırakamazlardı. Tâ ki, tahta cülûs edene kadar!.. Bir kere padişah olduktan sonra ise, sakal bırakmaları âdetâ mecbûrî idi. Bu iki padişah da bu kadîm Osman-

---

87 **Sultan Vahideddin**'den **"son halife"** diye bahsedişimiz yadırganmamalıdır. Zira hilâfet sıfatı **Sultan Vahideddin**'de devam ederken TBMM'nin, **Abdülmecid Efendi**'yi halife nasbı şer'ân gayr-i meşrû idi. Onun hilâfetini veliahd bulunması itibariyle ancak **Sultan Vahideddin** merhumun vefatından sonrası için meşrû kabul edebiliriz. O da icrâ gücü demek olan **"saltanat"**sız gerçek mânâda bir **"hilâfet"** midir, düşünmek lâzım!

lı an'anesini çiğnemişlerdir. **Sultan Vahideddin** merhum gurbet yıllarında sakal bırakmışsa da iktidarı yıllarında matruş (traşlı, sakalsız) olduğu mâlumdur.

Diğer bir benzerlik de şudur: Padişahlar seleflerinin o, babaları olsa bile, cenâze merâsimine katılamazlardı. Beşeriyet icabı gözyaşı dökerek zaaf göstermeleri mehâbet-i hükümdârîye (padişahlık vekarına, ciddiyetine) aykırı telâkkî olunurdu.

Yavuz Sultan Selim, ihtilâl teşebbüsünde bulunmuş olan kardeşi **Şehzâde Korkud**'u kıstırıp yakalatarak yay kirişiyle boğdurtmuş, sonra da tabutunun altına girerek hüngür hüngür ağlamış ve:

"-Ey benim güzel kardeşim, sen ihtilâl teşebbüsünde bulunmasaydın da, ben de sana kıymak mecbûriyetinde kalmasaydım, olmaz mıydı?!" diyerek halkın içinde feryad etmiştir.

Sultan Vahidedin merhum ise selefi **Sultan Reşad**'ın cenâzesini Eyüp'e kadar tâkip edip[88] o da rivâyete nazaran:

"-Memleketi bir yangın yeri hâlinde bana terkedip nereye gidiyorsun!" demiştir.

Sultan Vahideddin'in bir şahsiyet tezâhürü de şudur:

O tahta geçtiği andan itibaren imzasını, evrakın altına değil; baş tarafına atmak hususunda irâde izhar etmiş, bu husûs, İttihad Terakkî Hükümeti'nce itirazlara uğramışsa da o bunlara aldırış etmeyerek sonuna kadar önüne gelen evrakı bu sûretle imzalamıştır.[89]

Sultan Reşad, bir Meşrûtiyet padişahı olarak halkın arasına karışmak ve memleketin ahvâline vâkıf

---

88 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 139.
89 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 141.

olmak üzere önce 1909 yılında Bursa'ya kadar bir seyahat yapmış, ertesi sene ise Edirne ve Rumeli seyahatine çıkmıştı. Bu seyahatlerde **Şehzâde Vahideddin** henüz veliahd olmadığı hâlde **Sultan Reşad**'la beraber olmuş ve dolaştığı yerlerden kızlarına yazdığı mektuplarında bu seyahatlerine dâir müşâhedelerini tafsîlâtıyla nakletmiştir.

1914 yılında ise büyük kızı **Ulviye Sultan**'ı **Tevfik Paşa**'nın oğlu **İsmail Hakkı Bey**'le evlendirmiştir.[90]

Sultan Vahideddin merhûmun şahsiyeti üzerinde söylenecek daha pek çok söz olmakla beraber bunların çoğu onun hakkındaki iftiralara ileride verilecek cevaplarda yer alacağı cihetle burada bu kadarla iktifa ediyoruz.

b-Veliahtliği

Sultan Reşad'ın iktidârı boyunca, ağabeyi **Sultan II. Abdülhamid**'in satın alıp kendisine hediye ettiği Çengelköy'ün tepesindeki köşkünde mütevâzî bir hayat süren **Şehzâde Vahideddin Efendi**, bir gün gelip de Osmanlı tahtına oturabileceğini aslâ ümid etmiyor ve burada yarış atları yetiştirmekle meşgul bulunuyordu. Zîra tahta namzed olarak kendisinden büyük iki

---

90 Hânedân mensuplarıyla evlenen damadlar bu sıhriyet dolayısıyla siyâsî bir hüviyet iktisab ettiklerinden nikâh akidlerinde hânedân reisi olan padişahın göreceği lüzum üzerine nikâhı –taraflar râzı olmasalar bile- feshetme selâhiyeti vardı. Bu, İslâm hukukçularının **"maslahat"** muvâcehesinde vâkî bir içtihada dayanmaktaydı. **İsmail Hakkı Bey**'in devrin şeyhülislâmı **Hayri Efendi** tarafından kıyılmış olan nikâhında bu şart mevcud bulunduğundan, damad **İsmail Hakkı Bey**, bilâhare Ankara'ya geçip Millî Mücâdele'ye iltihak edince **Padişah Vahideddin** bundan dolayı işgalci güçler tarafından muâheze edilmemek maksadıyla bu nikâhı re'sen ve resmen feshetmiştir. (Tafsilât için bkz: **İsmail Hakkı Okday- "Yanya'dan Ankara'ya"**, İstanbul, 1994, sh. 191 v.d.)

şehzâde mevcuttu. Bunlar **Enver Paşa**'nın kayınpederi **Şehzâde Süleyman Efendi** ile **Sultan Aziz** merhûmun en büyük oğlu **Yusuf İzzeddin Efendi**'ydi. **Vahideddin Efendi** ise, üçüncü sırada bulunduğundan tahtı kendisi için muhtemel görmüyor, esâsen de buna arzulu bir hâlet-i rûhiyye içinde bulunmuyordu.

Fakat günün birinde **Şehzâde Süleyman Efendi**'nin ânî bir sûrette vefâtı O'nu taht sırasında ikinci sıraya yükseltmişti.

Veliahd **Yusuf İzzeddin Efendi** için de aynen, **Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülhamid** ve **Sultan Vahideddin** gibi lehte aleyhte pek çok şey yazılıp söylenmiş ve O'nun hakkında gerçeğe vukûf bir hayli güçleşmiş bulunmaktadır. Sinirli, evhamlı ve öldürülmekten korktuğu yolunda uydurulmuş sayısız yalanın sis perdesini –binnisbe- aralayarak O'nun şahsiyetine vâkıf olunduğu takdirde görülür ki, bunların hepsi kendisinin İttihadçı düşmanı olmasından dolayı uydurulup yaygınlaştırılmış gerçek dışı şeylerdir.

O'nun 1 Şubat 1916 tarihinde Zincirlikuyu'da, şimdi bir teknik okul olarak hizmet gören eski bir av köşkünde, esrârengiz bir sûrette ölümü -aynen babası **Sultan Abdülaziz** için iddia edildiği gibi- asla bir intihar değildir. Bu iddia ve propagandaların hiçbirinin hakikatle en küçük bir alâkası yoktur. O, **Enver Paşa** tarafından husûsî bir tertiple burada babası **Sultan Abdülaziz** merhûmunkine benzer bir sûrette, yani intihar süsü verilmek üzere bilekleri kesilerek katledilmiştir.[91]

---

91 Rivâyete nazaran Çanakkale Cephesi'ni teftişe giden **Yusuf İzzeddin Efendi**, burada vâkî zâyiâtın çokluğu sebebiyle **Enver Paşa**'ya kızıp bağırmış ve eldiveniyle yüzüne vurmuştur.

İhtimal bu hâdiseden doğan intikam hissiyle **Enver Paşa, Yusuf**

Yusuf İzzeddin Efendi'nin veliahdliği sırasında **Sultan Vahideddin** de teâmül hârici olarak **"ikinci ve-**

İzzeddin Efendi'yi öldürtmüştür. Bu iddiayı kanaatimizce **Enver Paşa** da Birinci Cihan Harbi nihayetinde Türkiye'yi terk ederken **Sultan Vahideddin**'e yazdığı kısa bir mektupta kabullenmektedir. Bu mektupta:

"....**Mustafa Kemal**'i vâkî dâvetime icâbet ettiremedim. **Enver**, benim için **Yusuf İzzeddin**'e yaptığını bana da yapacak!..." demektedir. (Tafsilât için bkz: **Kadir Mısıroğlu- "Osmanoğulları'nın Dramı"**, İstanbul-1992, sh. 85)

Mantıken bir insan, kendisi hakkındaki bir cinâyet iddiâsını herhangi bir sûretle nakle mecbur kaldığında, mutlaka onu, bu iddianın doğru olmadığına dâir bir beyan ve tavsifle zireder. Hakkındaki böyle bir ithamı herhangi bir kayd-i ihtirâzîye lüzum görmeden bu sûretle nakil ve ifâde etmesi **Enver Paşa**'nın bunu zımnen de olsa kabulü mânâsına gelmez mi?

Zikrettiğimiz bu vesîkanın doğru olmadığı yönünde, **Murat Bardakçı**'nın (**"Şahbaba"**, sh. 629) bir sayfaya varan izahâti bizce cevâba bile değmez bir mantık sefâletidir. Kaçmak üzere olan bir adamın telâşlı bir ânında resmî yazışma üslûbuna riâyet etmemesinde ve **"Harbiye Nezâreti"** başlıklı bir kâğıt kullanmasında ne beis olacak. Bu vesîka, bize **Kâzım Kap** adında bir emekli binbaşıdan intikal etmiştir. O'na da **Miralay İbrahim Bey** adında bir zâttan... **Miralay İbrahim Bey** ise **Enver Paşa**'nın yâverliğini yapmış bir kimsedir. O'ndan bize intikal etmiş, daha pek çok vesîka şahsî arşivimizde mahfuzdur.

Bu vesîka hakkında **Turgut Özakman**'ın mütâlaaları da **Bardakçı**'nınkinden farksız olup bizce, cevaba değmez.

Bundan otuz beş-kırk sene evvel bir hac esnâsında Mina'da, **Yusuf İzzeddin Efendi**'nin ölümünün **"katil olduğu"** yolundaki beyânım üzerine hacılar arasında emekli hâkim olduğunu hatırladığım, fakat maalesef ismini unuttuğum bir zât: *"**Yusuf İzzeddin Efendi**'nin öldüğü esnada kendisinin yedek subay olarak zikri geçen av köşkünde nöbetçi bulunduğunu ve nöbetinde bağırışmalar işittiğini, ancak kapı nöbetini bırakarak gidip bakamadığını, sabahleyinse binadan **Yusuf İzzeddin**'in cesedinin çıktığını, bu cesed üzerinde hiçbir doktor incelemesi yapılmadığını"* anlatarak bizi te'yid etmiştir. Bu konuşmaya pek çok kimse şâhid olmuştur ki, bunlardan biri de ilmi ve ahlâkı ile herkesin takdirini celbetmiş olan **Emin Saraç** Hocaefendi'dir.

Bilinen bir diğer nokta da budur: Veliahdların da, aynen padişahlar gibi yatak odalarının kapıları sabaha kadar açık bulunur

liahd" ilân edilmişti. İttihad Terakkî aleyhtarlığı ile temâyüz etmiş olan **Vahideddin Efendi**'nin böyle kadîm usûl ve teâmülleri zorlayarak kendisini **"ikinci veliahd"** ilân ettirdiği yolunda sayısız iddia ve iftira mevcutsa da, bunların hiçbiri doğru değildir. Merhûmun tahta geçmek husûsundaki istiğnâsı, hayatının her safhasında müşâhede edilegelen bir gerçek olduğu cihetle bunlar üzerinde durmak ihtiyacını hissetmiyoruz.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, 1 Şubat 1916'da **Yusuf İzzeddin Efendi**'nin bu sûretle vefâtından itibaren **Şehzâde Vahideddin Efendi** resmen **"veliahd"** sıfatını ihrâz etmiş bulunuyordu. Bu demektir ki, 1 Şubat 1916'dan tahta geçtiği 4 Temmuz 1918'e kadar, takrîben iki sene beş ay bir veliahdlik devresi yaşamıştır. Bu devreyi Dolmabahçe Sarayı'nın **"Veliahd Dâiresi"**nde geçirmiş ve burada sabahtan akşama kadar güvendiği bazı subaylar ile cephelerde artık vehâmet kesbeden askerî harekâtı tâkiple ve müzâkere ile meşgul bulunmuştur.

O'nun veliahdliği zamanında Batı Âlemi'ne yaptığı iki seyahat vardır ki, bunlardan biri şudur:

Avusturya-Macaristan İmparatoru **Franz-Josephe** 21 Kasım 1916'da ölmüştü. Cenâzesi, Viyana'da yapılacak olan bir merâsimle defnolunacaktı. Bu merâsime, Osmanlı Devleti'ni temsilen veliahd **Vahideddin Efendi**'nin katılması kararlaştırılmıştı. Mâbeyinci **Lütfi Simâvî Bey** de bu seyahatte kendisiyle beraberdi. Dönüşünde Bâb-ı Âli'ye vermiş olduğu rapor, veliahdin

---

ve iki kapı hâriçte bir kadın nööbetçi sabahlardı. **Yusuf İzzeddin Efendi**'nin vefâtı gecesi orada vazifeli kadına izin verilmiş ve bu av köşkünde dış kapıdaki nöbetçiden ve içeride hizmetle mükellef (!..) birkaç insandan başkası mevcud olmamıştır. O hizmetçiler de ihtimâl ki, husûsî sûrette vazifelendirilmiş kimslerdi.

dirâyet, liyâkât ve vekarını gözler önüne koyan müşâhedelerle doludur[92] ki, bundan evvelce bir nebze bahsetmiştik.

Veliahd **Vahideddin Efendi**'nin Batı Âlemi'ne ikinci seyahati Almanya ve Avusturya'ya olmuştur ki, bunun üzerinde biraz etraflıca durmak istiyoruz.

c-Almanya Seyahati

Alman İmparatoru **Willhelm**, biri **Sultan II. Abdülhamid Han**'ın, diğeri ise **Sultan Reşad** zamanında olmak üzere iki kere Türkiye'yi ziyâret etmiş bulunmaktaydı. Bu ziyâretlere Padişahın da bir mukabelede bulunması gerekmekteydi. Fakat **Sultan Reşad** rahatsız olduğundan, O'nu temsîlen **Veliahd Vahideddin Efendi**'nin gitmesi Hükümetçe kararlaştırıldı. Almanlar, Harb-i Umûmî'nin artık ümid vaad etmeyen geleceği için, müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin ricâline bir mânevî takviye yapmak ve onları harbin İttihad Devletleri'nce kazanılacağına inandırmak istiyorlardı. Almanya ve Avusturya'ya 15 Aralık 1917 tarihinde vâkî olan bu seyahat için teşekkül eden heyete yâver sıfatıyla **M. Kemal Paşa, Albay Nâci (Eldeniz)**, eski başmâbeyinci **Lütfi Simâvî**, teşrifatçı **İhsan Bey** ve husûsî doktoru **Reşad** (sonradan Paşa) katılmışlardır.

Bütün bu kadro, **Talat Paşa** hükümetince tesbit edilmişti ve hepsi de kendilerine yakın kimselerdi. Bununla daha veliahd olmadan evvel bile, İttihadçıların dehşetli bir sûrette aleyhinde bulunduğu bilinen **Vahideddin Efendi**'yi kontrol altında tutmak istiyorlardı. Gerçekten heyettekilerin bilâhare temâyüz edip sâbit olan şahsiyet ve fikirleri de bu hükmümüzü doğrula-

---

92 **Lütfi Simâvî Bey**- a.g.e., sh: 109 vd.

(فوطو : فبوس)

ولى عهد يوسف عزالدين افندى حضرتلريله صرب قرالى پيەر حضرتلرى

(ولى عهد حضرتلرينه اعادهٔ زيارتلرى اثناسنده چكيلان بر رسم)

Le Roi de Serbie et le Prince Héritier Youssouf Izzeddin Eff.

لوثيات وسياست اجتماعيه‌يه قارشى‌ده بويوك بر
غيظ ونفرت استشمام اولونور . احتوا ايتديكى

چيقار اوسولرى آرتيق سوينديكك بيتدير :
چيقار، برآزده شو اوكوز كيندين ، اكلنين ،
برآز كوزلدين

٥٤٣

Aynen babası Sultan Abdülaziz merhum gibi intihar süsü verilerek katlolunmuş tâlihsiz bir şehzâde:

YÛSUF İZZEDDİN EFENDİ

-Sırp Kralı ile-

maya yeter. Heyettekilerden bilhassa **Dr. Reşad** hayatının son demlerine kadar **Sultan Vahideddin**'le birlikte bulunmuş[93] ve O'nun aleyhine olarak istihbârâtçılık yapmış bir masondu. Bu husûs, **Sultan Abdülaziz** merhûmun evlâdlarından **Seyfeddin Efendi**'nin oğlu **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'ye mason olması için gönderilen dâvet mektubunda açıkça görülmektedir. **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'nin mason olmaya davet edilmesine dâir mektupta **"Dr. Reşad Paşa'nın tavsiyeleriyle"** ibâresi mevcud olup bu vesîka şahsî arşivimizde mevcuddur.

Sultan Vahideddin merhûmun, kendisi için tahta geçmek ihtimalinin henüz çok uzak olduğu zamanlardan başlayarak hayatının sonuna kadar İttihad Terakkî erkânınca dehşetli bir şekilde göz hapsinde tutulduğu muhakkaktır. Bu heyetin teşekkülü de şu gerçeği gözler önüne koymaktadır.

Veliahd Vahideddin Efendi bu heyete daha önce **M. Kemal Paşa**'nın isteyip de alamadığı **Sabiha Sultan**'ın kocası **Damad Şehzâde Ömer Faruk Efendi**'yi de Avusturya'da okuduğu ve Almanca bildiği cihetle ilâve etmişti.

Heyet, Balkan trenine eklenen husûsî bir vagonla Sofya, Budapeşde ve Viyana üzerinden AlmanyaYa ulaşmak üzere 15 Aralık 1917 tarihinde Sirkeci Garı'ndan hareket etti. Yolda **Veliahd Vahideddin Efendi**, damadı **Ömer Faruk**'u yanına çağırarak O'na:

"-Bu **M. Kemal Paşa**, **Enver**'in ve İttihadçıların

93 **Doktor Reşad Paşa**, San Remo'da **"her nedense"** dehşetli bir vicdan azabı duyarak **Sultan Vahideddin**'e kendisini aldattığı yolunda bir mektup bırakarak intihar etmiştir. (Tafsîlât için bkz: **Târık Mümtaz Göztepe- "Vahideddin Gurbet Cehenneminde"**, sh. 114-115.

şiddetle aleyhinde bulunuyor. Bu fikirlerinde samimî olup olmadığını merak ediyorum. Kendisi çok içki içermiş. Oğlum!.. Bilirsin ki, sarhoşlar sır saklayamazlar. Onu içirerek gerçek fikirlerini öğrenmeye çalış. İttihadçı aleyhtârlığında samimî midir?! Hilâfet ve Saltanat Makâmı'na bağlılığı ne durumdadır. Öğren ve gelip bana şifâhî bir rapor ver!." tâlimâtını vermiştir.

Ömer Faruk Efendi denileni yapmış ve seyahat esnâsında **Sultan Vahideddin**'e **M. Kemal Paşa**'nın "İttihatçı aleyhtarlığında samimi olduğunu, Hilâfet ve Saltanat'a bağlı bulunduğunu" bildirmiştir.

Ömer Faruk Efendi'nin gurbette **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'ye naklettiği bu vak'ayı, bize Fransa'nın Bagnols S/cezé Şehri'ndeki ziyaretimizde (1965 Aralık sonları) **Mahmud Şevket Efendi** bizzat anlatmış ve **Ömer Faruk Efendi**'nin sözlerini şu sûretle bitirdiğini hikâye etmiştir:

"-Kayınpederimi, yani **Sultan Vahideddin**'i ben yanılttım. Daha sonra Anadolu'ya birisini göndermek istediğinde **M. Kemal Paşa**'yı tercih etmesinin birinci sebebi benim bu şifâhî raporumdur. Fakat ben ne yapabilirdim, adam (**M. Kemal**) renk vermeyip defaatle ve canhıraş sûrette hem İttihad Terakkî'ye muhâlefetini ve hem de Hilâfet ve Saltanat'a bağlılığını öylesine samîmî görünen ifadelerle ortaya koydu ki, ben de bu sözlere inanarak kayınpederimi yanıltmış oldum. Ne diyelim, kader böyleymiş!.."

Sultan Vahideddin merhûmdan **Şerif Paşa**'nın tuttuğu notlarda da O'nun, "**M. Kemal Paşa**, yolculuk boyunca **Enver Paşa** aleyhine konuştu. Hareketlerini ve büyüklük kompleksini eleştirdi. Hatta Osmanlı

Hânedânı'nı bile yıkmaya çalıştığını söyledi."[94] tarzında bir beyânda bulunduğu görülmektedir.

Heyetin treni, Sofya'ya vâsıl olduğunda Bulgar Hükümeti, bu müttefiki olan hükümetin heyetini resmî bir merâsimle karşıladı. Bundan sonra tren yoluna devamla Alman umûmî karargâhının bulunduğu Bad Kreuznach'a geldi. Garda heyetimizi **II. Wilhelm**'in yeğeni **Prens Waldemar** kalabalık bir askerî erkân ile karşıladı. Birlikte otomobillere binerek Alman Umûmî Karagâhı'na vâsıl olduklarında kendilerini **Kayzer Wilhelm**, yanında **Mareşal Von Hindenburg** ve **General Erich Ludendoff** olduğu hâlde karşıladı.

Çeşitli görüşmeler, müzâkereler, ziyâfet ve hediyeleşmelerden sonra Almanlar, veliahda o zaman Batı Cephesi denilen **Galiçya Cephesi**'ni gezdirdiler. Almanlar, veliahdi harbi kendilerinin kazanacağına inandırmak istiyorlardı. Bunun için çeşitli brifingler vererek bu yolda bir hayli telkînâtta bulundular. Sonra heyete bazı Alman askerî tesisleri ve fabrikalar gezdirildi. Dünya'da en dayanıklı çelikten top dökmekle meşhûr olmuş Krupp fabrikaları ziyâret edildi. Sonra Berlin'e dönüldü. Burada birkaç gün ikametten sonra heyetimiz bir basın toplantısı tertipleyerek gazetecilere seyahat intibâlarını anlattı.

Heyet, Berlin'de Türk sefâret erkânı mensuplarıyla kalabalık Alman askerî ve sivil şahıslarınca parlak bir merâsimle Ocak 1918 tarihinde teşyî edildi. 4 Ocak 1918 Cuma günü Sirkeci Garı'na ulaşıldı. Burada Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı **Enver Paşa**, hükümet ileri gelenleri ve kalabalık bir şehzâdeler topluluğu tarafından resmî bir merâsimle karşılandı.

---

94 **M. Bardakçı- a.g.e., sh. 74.**

تحصیل ایچون اوروپایه کیدن ایلك عثمانلی شهزاده‌سی

شهزاده عبدالمجید افندی حضرتلرینك مخدومی وبانه‌ده کائن ترزیانوم دارالفنونی طلبه‌سندن عمر فاروق افندی حضرتلری

Sultan Vahideddin'in dâmâdı

Şehzâde

ÖMER FÂRUK EFENDİ

Bu seyahat esnâsında **M. Kemal Paşa**, **Sultan Vahideddin**'in iyice itimadını kazanmıştı. O derecede ki:

"Pek fazla hasta olan **Sultan Reşad**'ın yerine yakında Hilâfet ve Saltanat Makamı'nı işgal edecek olan **Vahideddin Efendi**, **M. Kemal Paşa**'yı müstakbel hükümetinin emin bir istinatgâhı yapmayı düşünüyordu."[95]

"Dostlukları o kadar ilerlemişti ki, bir gün Berlin'de Adlon Oteli'nde **M. Kemal**, Veliahde:

"-Sizden sarâhatle bir şey söylemek müsâadesini isteyeceğim. Size öyle bir teklifte bulunacağım ki, eğer kabul ederseniz beni hayatınız müddetince kendinize bend edeceksiniz." Mukaddemesiyle İstanbul'a gidince bir ordu kurulmasını talep ve kendisini de bu orduya Erkân-ı Harb Reisi yapmasını teklif etti. Veliahd:

"-Reddedecekler!" dedi.

M. Kemal:

"-Cesâret edemeyecekler. Onlara gösteriniz ki, hesâba katılması lâzım gelen bir şahsiyetsiniz. Zât-ı necâbetpenâhîleri gölgede kalmamalısınız!.." dedi.

Veliahd:

"-İstanbul'a gidince görüşürüz!" cevabını verdi.[96]

İstanbul'a avdetlerinde **M. Kemal**, Sofya'da yakalandığı hastalık tedâvî edilmediğinden tekrar hastalandı ve Almanya'nın Karlsbat şehrinde tedâviye gitti.[97]

Seyahatleri esnasında bir gün de **Nâci Paşa**, **Mus-**

---

95 **Dagobert Von Mikusch- "Gası Mustafa Kemal-Zwischen Europa und Asien"** ,(Leipzig-1929), sh. 139.

96 **Armstrong- "Greywolf :Bozkurt"**, sh. 96.

Aynı görüşmeler kelimesi kelimesine **Falih Rıfkı Atay**'ın **"Çankaya"** isimli eserinde de yer almaktadır. Bkz: **Falih Rıfkı Atay- "Çankaya"** (İstanbul-1984) sh. 105-106.

97 **Armstrong**- a.g.e., sh. 98.

19. XII. 1917

Gez.: General Zeki Pascha.

M. Schmidt, Rittmeister u. Ordonnanz Offz des Kaiserl. kom. Mil. Bevollm.

1) Muhamed Wachdedin
Kaiserlich Osmanischer Thronfolger 19. XII. 17.
2) Mustafa Kemal, Armeeführer
3) Lutfi - bey Oberkammerherr Sr. Majestät des Sultans
4) Oberst Nadji - bey
5) Hauptmann Houlousi Flügel Adjutant S. K. H. des Thronfolgers
6) Hauptmann Hussni
7) Major Assaf

Almanya Umûmî Karargâhı Bad Kreuznach'ı ziyârette Veliahd **Vahideddin Efendi** ve maiyyetindekilerin şeref defterindeki imzaları

tafa Kemal Paşa'ya Veliahd hakkındaki fikrini sormuştu. **M. Kemal Paşa** şöyle cevap verdi:

"-Daima gözönünde bulundurmak ve O'na sadâkatle hizmet etmek şartıyla bu adam ile çok iş görülebilir!."[98]

Mustafa Kemal, kaplıcaları ile meşhûr Almanya'nın Karlsbad Şehri'ndeyken, İstanbul'da çoktan beri hasta olan **Sultan Reşad**, 3 Temmuz 1918 tarihinde şeker hastalığından vefât etti. Ertesi gün, yani 4 Temmuz 1918 tarihinde **Sultan Vahideddin** tahta cülûs etti.

Bu durumu Karlsbad'da öğrenen **Mustafa Kemal**, yeni padişahı tebrik için Saray'a bir telgraf çekti. Daha sonra 10 Temmuz 1918'de Mâbeynci **Lütfi Simâvî Bey**'e gönderdiği ikinci bir telgrafta

"......

Efendimizin tahta cülûsları, bendenizde vatanımızın saâdet ve selâmeti nokta-i nazarından fevkalâde ümidler tevlîd etti. Sultan-ı Merhûm'un ziyâ-ı ebedîsinden mütessir olmakla beraber vatanın, milletin, ordunun bâziçe (oyuncak) olmaktan halâs edileceği kanaat-i tâmmesi teessür-i vâkii tâdil eylemiştir.

....

Beş-on güne kadar İstanbul'a avdet etmek tasavvurundayım. Ubûdiyet (kulluk) ve tâzimât-ı çâkârânemin Zât-ı Şâhâne'ye (Padişaha) arzını ricâ eder ve Zât-ı Âlinize takdim-i ihtirâmât eylerim, beyim!..

Ordu Kumadanı
Mustafa Kemal"[99]

---

98 Dagobert Von Mikusch- a.g.e., sh. 104.
99 Lütfi Simâvî- a.g.e., sh. 138.

M. Kemal Paşa Karlsbad'da (1918)
-Niyetler ve fikirler daha o günlerde belli değil mi?!-

M. Kemal Paşa, bu telgrafında **"beş-on güne kadar"** avdetinden bahsetmektedir. Zira **Sultan Vahideddin** merhûmun cülûsunun hemen akabinde çektiği ilk telgrafında dönmesinin arzu edilip edilmediğini sormuştu. Buna karşı –hiç şüphesiz- **Sultan Vahideddin**'in tâlimâtıyla kendisine mâbeynden:

"-Gelirseniz iyi olur!.." tarzında bir cevap verilmiş olduğu cihetle hakîkaten beş-on gün sonra İstanbul'a dönmüş ve **Sultan Vahideddin** tarafından kabul olunarak kendisiyle o zaman pek çok dedikodulara sebep olan husûsî bir görüşme yapmıştı ki, bunun tafsilâtı ileride anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR DEVRESİ VE BU DEVRE ÂİD BAZI HÂDİSELER İLE HAKKINDAKİ İDDİALARIN CEVAPLANDIRILMASI

"Ben devlet ve memleketime bir hizmet etmek ümidinde bulunmasaydım, Çengelköyü'nde rahat rahat otururken, bu bâr-ı azîmi (ağır yükü) kabul etmezdim. Bu yaştan sonra mezarıma «padişah» diye yazdırmak emelinde değilim!"

Sultan Vahideddin[100]

I- İKTİDAR DEVRESİ VE BU DEVRE ÂİD BAZI HÂDİSELER

A-SULTAN VAHİDEDDİN'İN İKTİDARI DEVRESİ

a-Cülûs Merâsimi

Şehzâde Mehmed Vahideddin, 4 Temmuz 1918 tarihinden itibaren artık **"Sultan VI. Mehmed Vahideddin"**dir. O gün Topkapı Sarayı'nda usûl-i kadîm üzere biat merâsimi yapılmıştır. Bu merâsim için geldiği Topkapı Sarayı'nda romatizmadan muzdarip olduğu için elli yedi yaşındaki Padişah yürümekte güçlük çekiyordu. Mâiyyetinden bastonunu istedi. Basto-

100 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 163.

nun Çengelköyü'nde unutulmuş olduğunun söylenmesi üzerine:

"-Eyvah! Bu bir felâket!" diyerek[101] yoluna devam etmiştir. Herkesin ittifak ettiği husûs şudur ki, ecdâdının bu kadîm sarayında ağzından çıkan ilk söz olan bu tâlihsiz cümle, O'nun bütün iktidarı devresinin âdeta en yakışan bir tavsif ve ifâdesi olmuştur.

Nice zamandan beri biat merâsimlerinde saçak öpmek âdeti kaldırılmış bulunuyordu. Yeni padişah, bir ucu dizinin üzerinde, diğer ucu tahtın kenarından sarkıtılmış olan ve **"saçak"** denilen şalı öper gibi yaparak devletin üst kademedeki bütün ricâlin biatını kabul etti. Biz bu merâsimi, bir gazete haberi sûretinde yayınlayan ve **Sultan Vahideddin**'in resmini kapak yapan, bu yayınıyla da kapanan **Harb Mecmuâsı**'ndan aynen aktaralım:

"TOPKAPI SARAYI'NDA CÜLÛS-İ HÜMÂYÛN

Sultan V. Mehmed Han Hazretleri'nin irtihâlleri üzerine Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin cülûs-i hümâyûnları Topkapı Sarayı'nda parlak bir sûrette icrâ edildi. Temmuz'un dördüncü günüydü. Topkapı Sarayı'nda fevkâ'l-mutad hazırlıklar görülüyordu. Bâbü's-saâde'nin önü halılarla döşenmişti. Bir zamanlar, sancâk-ı şerîf çıkarıldığı zaman, sancak temreninin (direğinin) konulduğu yer, Bağdat Köşkü'nde zarîf, çiçekli ve nakışlı halıyla kapatılmıştı. Halının yanlarına yol keçeleri serilmişti. Parlak zümrütlerle müzeyyen altın taht, Bâbü's-saade'nin mermer sütunları altında, kapının geniş, müzeyyen (süslü) ve oymalı saçakları altında parlıyordu. **Sultan VI. Mehmed Han hazretleri**, ecdâdının parlak

101 **Ali Fuad Türkgeldi- a.g.e., sh. 138.**

ve muhteşem tahtına burada cülûs edecekti.

Bâbü's-saâde, böyle (nice) pek muazzam tarihî günler görmüştü. **Sultan V. Mehmed Han** Hazretleri'nin biat merâsimi, Harbiye Nezâreti Dâiresi'nde icrâ edilmişti. Fakat **Sultan IV. Mehmed Han**'ın cülûsu yine aynı mahalde, Bâbü's-saâde önünde, aynı tahtta vukûa gelmişti. O zamanlar henüz yedi yaşında bulunan padişah, başında parlak sorgucu, arkasında ipekli esvâbı, koltuğunda **Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi**, Taht-ı Hümâyûn'un önüne gelmiş, cesîm çınarlar ve serviler altındaki müthiş kalabalığı gördüğü zaman şaşırmıştı.

Sultan IV. Mehmed'den sonra **"Mehmed"** nâmını taşıyan Osmanlı padişahlarından Bâbü's-saâde önünde cülûs eden Hakan-ı Celîlüşşan, **Sultan VI. Mehmed Vahideddin Han** Hazretleriydi. O gün herkesin sîmasında bir sürûr ve beşâşet (neşe) âsârı (eserleri) görülüyordu. Hemen herkes, yeni padişahın cülûsuyla Osmanlı vatanında yeni bir hayat, bir yümn (uğur) ü saâdet, bir feyz u bereket husûlü ümîdindeydi. Sabahtan beri İstanbul sokaklarında bir şevk ve neşât, bir kalabalık fevç fevç Topkapı Sarayı civârına toplanıyordu. Biât merâsimi saat onbirde icrâ edilecekti. Sarayın etraf ve civârı askerle doluydu. Kahraman ordumuzun muntazam safları, caddelere başka bir hayat bahşediyordu.

Az bir zaman zarfında Bâbü's-saade önleri, Hırka-i Saâdet dâiresi civârı; vükelâ, ricâl-i devlet, erkân ve ümera-yı askeriye ile doldu. Saray avluları Temmuz güneşi altında üniforma parıltılarıyla şenlenmişti.

Saat on'a doğruydu ki, Taht-ı Hümâyûn'un etrafı şehzâdegân, vükelâ (vekiller), ayân (senatörler), mebusân (milletvekilleri), umerâ-yı askeriye (askerî âmirler) ile ihâta edildi. Bâbü's-saade önü muhteşem bir

manzara iktisâb etmişti. Tahtın sağında, veliahd-ı saltanat ve şehzâdegân, solunda sadrazam ve vükelâ-yı devlet, kemâl-i hürmetle **Sultan Mehmed Vahideddin Han** Hazretleri'nin teşrîflerine muntazır bulunuyorlardı.

Biraz sonra, Zât-ı Şâhâne, Çengelköyü'ndeki kasr-ı hümâyûnlarından teşrif buyurdular. Bağdat Köşkü'nde istirahat buyurdukları sırada, veliahd-ı saltanat **Şehzâde Abdülmecid Efendi** hazretlerini dâvet buyurdular. Osmanlı hânedânının iki necl-i necîbi (iki soylu evlâdı), cedlerinin mübeccel (yüce) hâtıralarıyla meşhûn (dopdolu) kubbeler altında mülevven (renkli) ve müzehher (çiçekli) çitlerle müzeyyen (süslü) duvarlar arasında yekdiğerini tebrik ettiler. Zât-ı Şâhâne salâbet-i dîniyesi, mekânet-i fıtriyesiyle (fıtrî gücüyle) mümtâzdı. O gün cedlerinin altın tahtlarına cülûs buyurmazdan evvel, Hırka-i Cenâb-ı Seyyidi'l-Mürselîn'i ziyâret buyurmayı en birinci ve en mukaddes vazîfe olmak üzere îfâ buyurdular. Bu ziyâret cidden muhteşemdi. Âl-i Osman, her işte rahmâniyet-i ilâhiyeye ilticâ ile necat ve muvaffakiyet ümid ediyor, Hilâfet vazîfe-i kudsiyesine başlamazdan evvel, mukaddessâtın ulviyet ve ruhaniyetinden istimdat eylemeyi en mübeccel bir vazîfe telâkkî eyliyordu.

Bir-iki dakika içinde Bâbü's-saâde önünde derin bir sükûn hâsıl oldu:

Zât-ı Şâhâne teşrîf buyuruyordu. Osmanlı tahtı, altınları, zümrütleriyle göz kamaştırıyordu. Zât-ı Padişahî, mâiyetleri erkânıyla içerden Bâbü's-saâde'yi teşrif buyurdular. Taht-ı Hümâyûn'un önüne teşrif buyurdukları sırada tatlı bir âvâz kubbelerde şöyle bir akis bıraktı:

"-Devletinle Padişahım Bin Yaşa!.."

حرب مجموعه سی

ییل = ۳ — صایی — ۲۷

فیاتی : ۳ غروش

رمضان ۱۳۳۶ — اون بش کونده بر چیقار عسکری محاربه دن بحث ایدر رسالهٔ مصوره — حزیران ۱۳۳۴

خلافت و سلطنت تختنده نصرت مقيم : اولو سلطانمز محمد وحيدالدين خان حضرتلری

Sultan Vahideddin merhûmun cülûs günü fotoğrafı

-Kaynak: Harb Mecmuası-

Enderûn-i hümâyûn ağaları alkış tutuyorlardı. Bu alkış bir zamanlar, mehîb kavukları, rengârenk kisveleriyle sırmalar ve ipekler içinde, Âl-i Osman padişahlarını alkışlayan saray agavâtının (ağalarının):

"-Aleyke Avnellah!.." (Allah'ın yardımı üzerine olsun!..)

Sadâlarını andırıyordu.

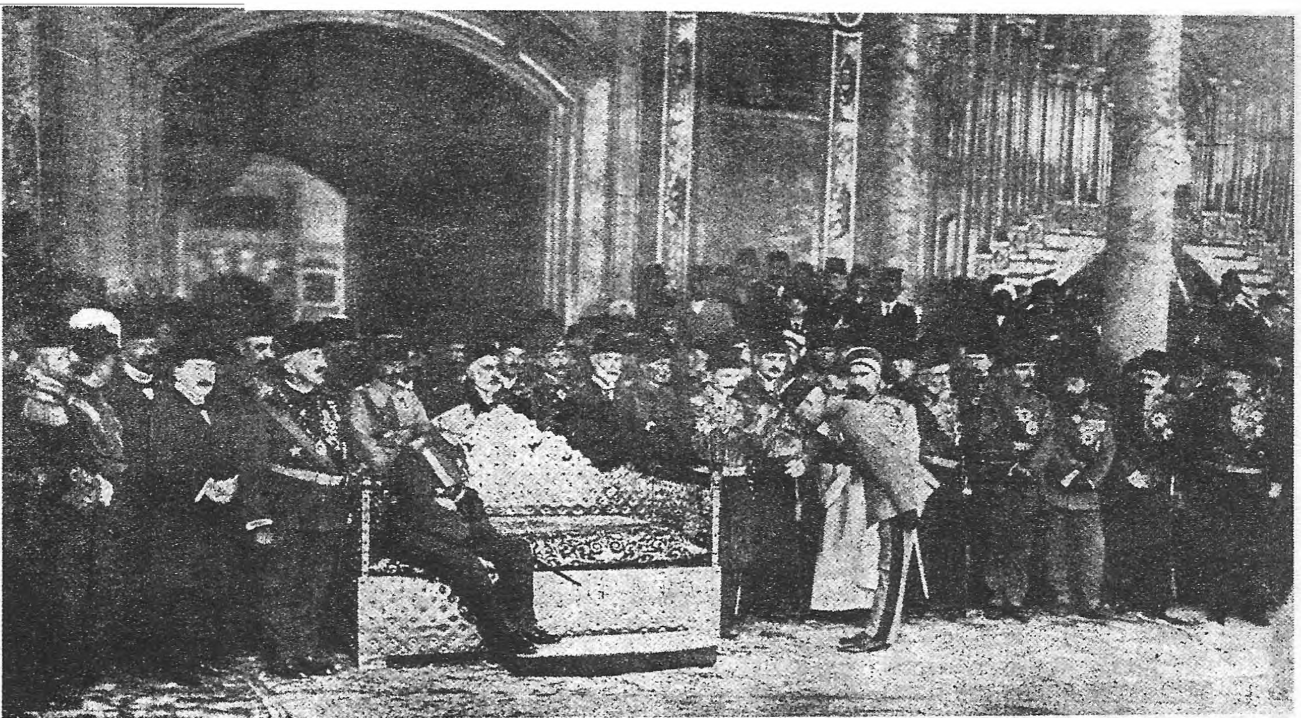
Taht-ı Hümâyûn'un önünde kısa bir dua başladı. **Sultan Mehmed Vahideddin Han** Hazretleri, ellerini açmışlar sükûn ve huşû ile duâ ediyorlardı. Duâ bitti.

"-Padişahım çok yaşa!.."

âvâzesi sarayın serviler, yüksek çınarlarla sâyedâr (gölgeli) bahçesinde neşeler ve hürmetler uyandırdı. Artık biât resmi başlamıştı. Evvelâ veliaht-ı saltanat, bâ'de (sonra) şehzadegân (şehzâdeler), vükelâ-yı devlet (bakanlar), âyân ve meb'ûsân (senatörler ve milletvekilleri), erkân ve ümerâ-yı askeriye, ümera-yı kirâm, rüesâ-yı rûhâniye kemâl-i hürmetle biat ediyorlardı. Biat esnasında mûzika terennüm ediyor, Hakan-ı Zîşan Efendimiz hazretleri ayakta, erkân-ı devletin biatlerine şâhâne selâmlarıyla mukabele buyuruyorlardı. Bu manzara cidden mehîb ve muhteşemdi. Bâbü's-saâde böyle ne parlak ve mutantan biatler görmüştü! Biatın hitâmında idi ki, alkış sadâları etrafa aksetti.

Zât-ı Şâhâne, bu parlak merâsimin hitâmını müteakip Bâbü's-saâde'den içeri teşrif buyurdular.

Sultan Vahideddin Han Hazretleri, muazzam cedlerinin her türlü evsâfını hâizdirler. Azîm ve mekânetleri, ilim ve fazîlete muhabbetleriyle cidden temeyyüz etmişlerdi. Cevval fikirleri, hak ve adle muhabbetleri, vatanı dûçâr olduğu müşkilâttan kurtarmaya azm-ü şahâneleri, Osmanlı vatanının îtilâsını (yükselmesini)

Sultan Vahideddin'in Biat Merâsimi

yegâne gâye ittihaz buyurmak gibi muhterem cedlerinin en tatlı emellerini tatbîke sâî bulunmaları, en ulvî ve şâyân-ı tebcîl mezâyâsından (meziyetlerinden) mâduddur. Başkumandan-ı âzamımız, şanlı ordumuz için hem mübeccel bir serdâr-ı zîşân, hem müttefik ve mükerrem bir peder şevkat-i nişandırlar. Bir zamanlar Osmanlı yurdunu en uzak memleketlere kadar büyüten, Osmanlı nâmını selâmıyla, şânıyla, şerefiyle îlâ eden (yücelten) ordumuz, ahd-ı şâhânelerinde yenilmez bir kahraman, bükülmez bir pazu, kırılmaz bir silâh-ı zaferdir. Bütün millet ve ordu, Ulu Hakanımız, Başkumandanımız **Sultan Mehmed Han-ı Sâdis** hazretlerinin kemâl-i sıhhat ve âfiyetle Osmanlı tahtına zîb ü ziynet (süs ve ziynet) vermesini ve dâima muvaffak bi'l-hayr olmasını Cenâb-ı Hak'tan istidâ ile ilân-ı mefharet eyler."[102]

Bu merâsimden sonra Dolmabahçe Saray-ı Hümâyun'una avdet eden **Sultan Vahideddin** merhûm Osmanlı tahtındaki bu tebeddülât vesîlesiyle ilân olunacak beyannâme üzerinde düşüncelerini başkâtip beye dikte ettirmiştir ki, bunlar şundan ibâretti:

"1-Âdâb-ı hakîkiyye-i İslâmiyye ve vekar u haysiyet-i Osmâniyye'nin muhâfazasına ihtimam olunması,

2-Tevzî-i adâlet ve takrîr-i emn ü inzibat husûsunda tezyîd-i mesâî ve gayret edilmesi,

3-Galay-i es'âr (pahalılık) sebebiyle ahâlinin dûçâr olduğu ihtiyaç ve zarûretin def'i için tedâbir-i serîa ve müessire ittihaz olunması,

4-İstihsâlât-ı memleketin tezyîdi esbâbının istikmâl (tamamlanması) kılınması,

5-Mücrimîn-i siyâsiyyeden mahbûs veya muvakkaten menfî (sürgün) bulunanların afvı,

---

102 Harb Mecmuâsı, sayı: 26'dan.

6-Cerâim-i âdiyye eshâbından sülüsân-ı müddet-i cezâiyyelerini (cezalarının üçte birini) ikmâl edenlerin itlâkı (serbest bırakılması),

7-Menâtık-ı harbiyeden mâada mahallerde muâmele-i örfiyye icrâsından sarf-ı nazar ile umûr-ı cezâiyyenin (ceza işlerinin) mahâkime (mahkemelere) sevki,

8-Hukuk-ı umûmiyyeye müteallik olup kuvve-i teşrîiyyenin tasdîkine vâbeste bulunan kararnâmelerin ve umûr-ı mâliyyeye müteallik mukarrerâtın akab-i içtimâda hemen Hey'et-i teşrîiyyeye tebliğ kılınması,

9-Memûrîn ve müstahdemîn-i devletin evsâf-ı kanuniyyeyi hâiz, erbâb-ı iffet ve istikametten intihâbına itina olunması,

10-Memûrînin esbâb-ı kanuniye mevcud olmadıkça azil ve tebdilleri cihetine gidilmemesi."[103]

İlk icraat olarak istifâyı düşünen **Sadrazam Talat Paşa**'yı makamında ibka etmiş bulunan **Sultan Vahideddin** merhûmun bu düşüncelerinin bir kısmı, hükümetçe Kanun-i Esâsî (Anayasa)[104] ileri sürülerek birtakım itirazlara uğramış, bu itirazları padişahça kısmen kabul olunduktan sonra hazırlanan beyannâmeye son şekli verilmiştir.[105]

---

103 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 141-142.

104 Bir meşrûtiyet padişahı olan **Sultan Vahideddin** bu hâdiseden sonra önüne getirilen herhangi bir kararnâmeyi imzâlamadan önce Kanun-i Esâsî'nin alâkalı maddelerini inceler ve kesin bir kanaat hâsıl etmedikçe bu evrâkı imzalamayıp Bâb-ı Âli'ye geri gönderirdi. (Bkz: **Ali Fuat Türkgeldi**- a.g.e., sh. 144.)

105 Cülüs-i Hümâyun'u müteâkiben yayınlanan bu ilk beyannâmenin son şekli şöyledir:

"Birâder-i mükerremim **Sultan Mehmed Han-ı Hâmis** hazretlerinin irtihâl-i dâr-ı naîm eylemelerine binâen cenâb-ı vâhibü'l-mümkün irâde-i ezeliyesi ile Kanun-i Esâsî'miz ahkâmına tavfîkan ecdâd-ı izamımız tahtına cülûsumuz vuku buldu.

Sizin derkâr olan rü'yetinize ve devletçe sebk eden hide-

Sultan Vahideddin merhûm bundan sonra İttihadçıların önünü kesmek için ilk icraat olarak **Enver**

---

mât-ı sadakatkârânenize binâen mesned-i sadâret uhdenize ve meşîhât-ı İslâmiyye dahî **Musa Kâzım Efendi** uhdesine ibkâen ve tecdîden tevcih edilerek teşkil olunan hey'et-i cedîde-i vükelâ tasdîk-i hümâyunumuza iktirân eylemiş ve sâir bilcümle memurîn ve hükkâm da yerlerinde ibkâ ve takrir kılınmıştır.

Hakan-ı mağfûrun selâmet-i devlet ve milletin yegâne istinâdgâhı bulunan usûl-i meşrûtiyetin teessüs ve istikrârı için masrûf olan ve cümlenin hâtıra-i şükrân ve minnetinde menkuş (nakşolunmuş) bulunan hizmetlerini burada yâd ve tezkâr eyler ve ehass-ı âmâl ve efkârımız ahkâm-ı şer'iyyemizin ve Kanun-i Esâsîmizin tamamen icrâ-yı tatbiki bulunduğunu beyan ederim.

Temin-i bekâ ve mevcûdiyet maksadiyle iştirak etmiş olduğumuz Harb-i Umûmî'yi muvaffakiytele intaç edebilmek üzere bilcümle kuvâ-yı milletin tevhidi akdem-i vezâif bulunduğundan bu gâyeye vusûl için (tevzî-i adâlet ve takrîr-i emn ü inzibat husûsunda tezyid-i mesâî ve gayret edilmekle beraber âdâb-ı hakikiyye-i İslâmiyye ve vekar u haysiyet-i Osmaniye'nin muhâfazasına ihtimam kılınmasını ve ahvâl-i hâzıra neticesi olarak husûle gelen gala-yı es'âr (pahalılık) sebebiyle ahâlinin dûçâr olduğu ihtiyaç ve zarûretin izâlesi için tedâbir-i serîa ve müessire ittihazı ve mücrimîn-i siyâsiyyeden mahbus veya muvakkaten menfî bulunanlardan ıslâh-ı hâl edenlerle cerâim-i âdiyye eshâbından sülüsân-ı müddet-i cezâiyyelerini ikmal eyleyenlerin afiv olunmak üzere defterlerinin tanzim ve takdimi ve menâtık-ı harbiyyenin gayrı mahallerden idâre-i örfiyyenin ref'i zımnında menâtık-ı mezkûrenin hey'et-i vükelâmızca bittayin bir an evvel arzı ve bu mahaller divan-ı harb-i örfîlerinde rüyet edilmekte (görülmekte) olan umûr-ı cezâiyyenin de mahâkime (mahkemelere) sevki ve istihsâlât-ı memleketin teksîri ile ahvâl-i iktisâdiyyemizin ıslâhına bilhassa sarf-ı gayret edilmesi matlûbumuzdur).

Devletimizin selâmet ve tezyîd-ı şân u kudreti ve memleketimizin ilcaât-ı zaman ve mukteziyât-ı medeniyyete göre husûl-i terakkiyâtı zımnında avn-i hakka ve imdâd-ı rûhâniyyet-i Hazret-i Peygamberî'ye müsteniden vâkî olacak mesâîmize vükelâmızla Meclis-i Umûmî-i Millî'mizin ve bilcümle memurîn-i hükümetimizin ahvâl-i hâzıranın ehemmiyet-i fevkalâdesini pîş-i nazar-ı hamiyyet ve gayrete alarak o nisbette bezl-i muâvenet

Paşa'nın **"Başkumandan Vekili"** sıfatını kaldırarak, O'nun kabinede sadece **"Harbiye Nâzırı"** olarak kalmasını temin etti. Damadı **İsmail Hakkı Okday**, bu vak'ayı anlattıktan sonra şöyle demektedir:

"Bunu da bir gün bana (padişahın):

"-İttihad ve Terakkîde ilk rahneyi açtım!" demek sûretiyle bu işe ne kadar ehemmiyet verdiğini belli etmişti. Bu davranış gösteriyordu ki, ***Sultan V. Mehmed Reşad*** *devrinde memlekette diledikleri gibi hareket eden "İttihad ve Terakkî Cemiyeti"nin sultası artık sona ermek üzere bulunuyordu. Yeni padişahın, rahmetli ağabeyi gibi pasif ve silik şahsiyet, İttihatçıların bir nevî kukla padişahı değil, memleketin idâresinde söz sahibi gerçek bir hükümdar gibi hareket etmek niyetinde olduğu anlaşılıyordu."*[106]

Aslında **Sultan Vahideddin** merhûmun İttihad Terakkî'ye karşı menfî tavrı, O'nun daha tahta oturduğu gün biat merâsiminde ortaya çıkmıştı. **Sadrazam Talat Paşa**, partisinin mûtemed bir adamı olan **Sultan Reşad**'ın serkarîni **Tevfik Bey**'i biat merâsiminde mû-

---

edeceklerine vusûk ve itimadım berkemâldir.

Selef-i muhteremimin düvel-i merkeziyye ve komşumuz Bulgaristan ile ittifak ve idâme-i hüsn-i münâsebet husûsundaki siyâseti menâfi-i hakikiyye ve memlekete bilvücûh muvâfık olmakla düvel-i müşârunileyhim ile devletimiz beyninde teyemmünen mevcud olan revâbıt-ı ittifâkiyye ve münâsebât-ı samimiyyenin teşyid ve tevsîkine sarf-ı mezîd-i gayret olunması tahtiye-i makasıdımızdır.

Harb-i hâzırın zümre-i ittifakımızın muzafferiyet-i kâmilesi ile resîde-i hüsn-i hitâm olabilmesi için kuvvâ-yı berriye ve bahriyemizin umum cephelerde kemâkân ihrâz ve ibzâl-i şehâmet ve şecaat edecekleri ve cephe arkasındaki efrâd-ı milletin dahî azm-i fedâkârîsinde sebat ve devam eyleyeceği nezdimizde şüpheden berîdir. Hemen Cenâb-ı Hak cümlemizi mazhar-ı tevfikât buyursun; âmin bi hürmet-i seyyidi'l-mürselîn. (Kavs içine alınan ibârât sonradan ta'dil ve ilâve olunanlardır.)" (**Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., s: 144-145)

106 **İsmail Hakkı Okday**- a.g.e., sh. 347

tad olan saçağı tutmaya memur etmişti. **Tevfik Bey**, bu hizmet için tahta yaklaştığı sırada **Sultan Vahideddin** eliyle O'nun uzaklaşmasını işâret etmiş ve bu işi:

"-İkinci Mâbeyinci **Nüzhet Bey** yerine getirsin!" demişti.

Sultan Vahideddin merhum tahta geçer geçmez Harb-i Umûmî'nin vahim âkıbetini kavramak dirâyetini göstermiş ve bundan dolayı ilk günden itibaren, bilhassa İngilizleri iknâ ederek münferid bir sulh imkânı elde edip, ülkesini bu harb yangın ve felâketinden kurtarmak için canhıraş bir faaliyet göstermiştir.[107] O'nun mevcud

107 **Sultan Vahideddin** merhûmun bu gayret ve faaliyetlerinin izahı cümlesinden olarak sayfalar dolusu **mâlûmât** veren **Jaeschke** bu husûsta sayısız delil zikretmektedir. **Sultan Vahideddin** ve O'nun sadrazamlarından **Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa** ve hatta **Damad Ferid Paşa**'nın gayret ve faaliyetlerini sayıp döktükten sonra şu bilgiyi vermektedir:

"Yüksek komiser Amiral **de Robeck**, Sultan'ın kendisiyle mülâkâtta bulunmak için vâkî ricâsını, amiral arkadaşlarıyla istişareden sonra reddetti. Nihayet barış şartlarının tevdîinden ve Millî Mücâdele'ye karşı açıktan açığa savaş açıldıktan sonra Britanya Hükûmeti artık **Sultan**'ı tanımaya hazır oldu ki, bunu **Kral George V.** ile yapılan şu mektuplaşma da isbat etmektedir:

«Sözleşmenin müstakil bir devlet mefhumu ile telif kabul etmeyen maddelerinin hafifletilmesi ve hiç olmazsa Türkçe konuşan vilâyetlerin taksim edilmekten kurtarılması için İtilâf Devletleri ile birlikte müdâhalede bulunmalarının haşmetlû kral hazretlerinden ricâ edilmesi» (27 Mayıs 1920).

Kralın buna cevapları:

«Zât-ı Şâhâneleri'nin 27 tarihli müracaatlarını aldım. Türkiye'nin geleceği müttefik hükümetlerin elindedir. Bu hükûmetler hakkaniyetli bir sulh muâhede akdi husûsunda uzun ve sabırlı bir gayret göstermişler ve bütün alâkalı taraflar ve ilgililer için âdilâne hareket edeceklerinden emin bulunmaktadırlar.» (**Gotthard Jaeschke**-**"Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri"**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, sh. 7)

(...)

Tevfik Paşa da Londra'da barış şartlarının, yeniden tedkik edilmesi için toplanan konferansta **Lord Curzon**'a:

nâmüsâid şerâite rağmen bu hususta nasıl bir gayret ve faaliyet içinde olduğunu anlamak için kendisine en yakın insanlardan biri olan damadı ve yâveri **İsmail Hakkı Okday Bey**, bu hususta şu bilgiyi vermektedir:

"Burada bir kere daha tekrarlamaya lüzum görüyorum ki; ben bu hatıralarımda hiç kimseyi korumak, hiçbir tarafı töhmet altında bırakmak gâyesiyle kaleme sarılmış değilim. Sadece şâhidi olduğum vak'aları tam bir tarafsızlıkla ve mümkün olan bir sadâkatle nakletmeğe çalışıyorum. Şu ciheti kesin olarak biliyorum ki, kayınbabam tahta çıktıktan sonra, İmparatorluğu içinde bulunduğu ümitsiz durumdan bir an evvel kurtarmak için, tıpkı Avusturya-Macaristan'ın genç İmparatoru ***Şarl*** *gibi didinip durmuş, her kapıya baş vurmuştur.*

Padişah olunca, dediğim gibi ***«Başkumandanlık»*** *sıfatını üzerine almış, yâveri olarak zaten yanında bulunduğum için bu vazîfeme bir de* ***«Mâiyyet-i Seniye Erkân-ı Harbiye Reisi»*** *ünvanını ilâve ile sarayında bir* ***«husûsi kurmay»*** *teşkilâtı kurmuştu. Harem Dâiresi'nin hemen bitişiğinde küçük bir odanın ortasındaki büyük bir masa üzerine serilen haritalar üzerinde Harbiye Nezâreti'nden verilen*

«Zât-ı Şâhâne'nin kendi memleketi ve taç ve tahtı için tek ümidin Türkiye ile Büyük Britanya arasındaki eski münâsebetlerin yeniden canlanmasında olduğuna şiddetle kânî ve bu husûs için düşünülebilen şekillerin en iyisi ile uyuşmaya hazır bulunduğunu» beyân ediyor. **Lord**'a vedâ ederken de «Padişahın, Büyük Britanya ile husûsî bir ittifak veya mukavele akdederek daha sıkı bir işbirliğini temin ve takviye hususunda şiddetli bir arzu beslediğini» ehemmiyetle kaydediyordu.

Bir sene sonra da **İzzed Paşa** bu espri dâhilinde bir muhtıra kaleme aldı. Ne gariptir ki, Paşa, millî ordunun zaferi yaklaştığı zaman da İngiltere ile işbirliğini **Mustafa Kemal**'siz temin etmeyi mümkün görüyordu. Sultan, devletler tarafından Türkiye'ye ayrıca bazı müsâadelerde bulunulduğu takdirde Ankara'ya Hükümet-i Merkeziye ile bir anlaşma kabul ettirebilme bakımından epeyce ümid beslemektedir. (**Gotthard Jaeschke**, a.g.e., sh. 11)

*askerî malûmata istinâden Mümtâz Süvâri Yüzbaşısı **Neşed Bey** ile birlikte askerî harekâtı inceler ve raporumuzu yazardık. Padişah bu işle yakından ilgilenirdi. Biz **Neş'et Bey**'le harita üzerinde bizim Filistin, Irak, Kafkas, Yemen ve Trakya cephelerindeki askerî harekâtı günü gününe tâkip edip Rus, İngiliz ve Fransızlar'la karşılıklı durumumuzu (Esâsında Ruslar, çoktan harb sahnesinden çekilmişler, Brest-Litowsk Barış Muâhedesini imzalamışlardı. Rus Cephesi'nde, Kafkasya'da İngilizler'in harekâtı vardı.) harita üzerinde tesbitle meşgûl olduğumuz sıralarda birdenbire odanın Harem Dâiresi'ne bitişik kapısını açar, içeri girer ve askerî durumu bizden sorar, o günkü hâdiseler hakkında inceden inceye bilgi almak ister, sorular sorardı. Kendisi askerî tahsil, hele kurmay tahsili görmemiş olmakla beraber, bizim 1918 yılı ortalarındaki harb durumumuz o kadar fenâlaşmıştı ki, bunu anlamak için asker olmağa bile lüzûm yoktu.*

***Sultan Vahideddin Han**'ın minnacık kurbay odasındaki faaliyetimiz Birinci Dünya Harbi'ni nihayetlendiren **«Mondros Mütarekesi»**nin imzâsiyle sona ermiş, fakat Yunanlıların İzmir'e saldırıp Millî Mücadele'nin başladığı andan itibaren yine faaliyete geçmişti.*

*Bu sefer harita üzerinde Irak, Suriye ve Filistin cephelerindeki askerî harekât yerine mübârek Anadolu'nun göbeğinde cereyân eden kanlı boğuşmanın seyrini takip ediyorduk. Fakat bu faaliyet, Padişahın yakın alâkasını çekmesi bakımından olacak, **Damad Ferid Paşa** Sadrıazam olduktan sonra, bir aralık tavsar gibi olmuştu. **Damad Paşa**, Padişah'ın gerçek duruma bu kadar yakından eğilmesini, bilhassa benim ve arkadaşım **Yüzbaşı Neşet Bey** gibi milliyetsever subaylar tarafından askerî vaziyetten haberdâr edilmesini hoş görmüyor olmalıydı ki; her vesîleden faydalanarak Padişah'tan değiştirilmemizi istiyordu. Hatta bu arada Hünkâr'ın, tahta çık-*

tıktan sonra Başyaveri olan ***Nâci Bey'i (Nâci Eldeniz Paşa)*** *değiştirmek husûsunda âdeta ayak diriyordu.*

Sultan Altıncı Mehmed Han, *tahta çıktığından beri münferid bir sulh akdetmek istemişti. 1 Ekim 1918'de İsviçre'deki İngiliz Sefâreti'nin mûtemedi bulunan Doktor* ***Parodi*** *gizli olarak bu hedefe ulaşmak için üç yol düşündüğünü bildirmişti:*

1-İsviçre üzerinden bir temâs çâresi bulmak.

2-İzmir'deki vâli ***Rahmi Bey*** *delâlet ve vâsıtasiyle İzmir-Midilli üzerinden (Padişah bu yolu tercih ediyordu.)*

3-Sûriye hududu üzerinden İngilizler'e baş vurmak.

Aynı gün nâzırlardan İâşe Nâzırı ***Kara Kemal*** *ve Maârif Nâzırı* ***Şükrü Bey****'ler de Berne'de aynı teklifte bulunmuşlarmış.*

İngiltere Hükümeti Paris Başbakanlar Konferası'nda kararlaştırılan ve Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak mütâreke ve sulh şartlarının Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ***Wilson****'a bildirilmesini teklif etmiş. İsviçre'nin Berne şehrindeki Elçisi* ***Lord Acton****'un verdiği bir memorandumda, Padişahın (****Sultan Vahideddin Han) Enver Paşa*** *tarafından öldürülmekten korktuğu için, doğrudan doğruya, vâsıtasız olarak, hareket edemediği kaydedilmekte ve İngiltere'nin Padişah'ın tahtında kalması şartiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun istiklâlini tanıyıp tanımayacağı sorulmakta imiş. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Berne'deki elçisi* ***Fuad Selim Bey****, 24 Ekim 1918 tarihinde bir nota ile,* ***Talât Paşa****'nın istifâsı üzerine, iktidara gelen* ***İzzet Paşa*** *Hükûmeti'ne mütâreke müzâkereleri için kendisine selâhiyet verildiğini ve İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden aldığı tâlimât üzerine İngiliz Elçisi* ***Lord Acton*** *mütârekenin başka bir yerde müzâkere edileceğini bildirmişti.*

Bu rivâyete göre, Osmanlı İmparatorluğu'nu, sonu kö-

*tüye giden ve nasıl neticeleneceği daha o zamanda belli olan ümitsiz bir harbden çekip çıkararak emîn bir sulha kavuşturmak teşebbüsü ilk defa olarak **Sultan Vahideddin Han**'dan gelmiştir. Hâlbuki kendi Başkâtibi **Ali Fuad Türkgeldi** merhûmun Tarih Kurumu tarafından yayınlanan hatıratında şu satırllar vardır:*

*«Harb ahvâlinin fenâ cereyân almağa başlaması üzerine **Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi**, Saraya geldikçe:*

"-Ben neticeyi iyi görmüyorum, âh şu işin içinden az zararla çıkabilsek!..» diyordu.

*Bir gün Başmâbeynci de beraber olduğu hâlde, kara tarafındaki Vükelâ Odası'nda otururken Şeyhülislâm Efendi, yine bu sözleri tekrar edince Başmâbeyinci **Lütfi Bey**:*

«-Bunu bize söyleyeceğinize, Vükelâ Meclisi'nde söylesenize!...» dedi.

*O gün **Enver Paşa** da Saraya gelip doğrudan doğruya Padişah'ın huzûruna çıkıp büyük binek taşından otomobiline binerek avdet ederken, odanın önünden geçiyordu. **Musa Kâzım Efendi** eliyle **Enver Paşa**'yı göstererek:*

"-Evlâd, söylüyorum amma, şu delikanlıya söz anlatabilir miyiz?!... Şeyhülislâm Efendi yine fetva vermeğe başlıyor diyor, dedi...»

*Vükelâ Meclisi'nde dâima hazır bulunan **Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi** merhûmun bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki; Kabine toplantılarında Osmanlı İmparatorluğu'nun sulh yapmağa teşebbüs edip harbden sıyrılmasına taraftar nâzırlar varmış, amma Almanya taraftarı **Enver Paşa**'ya lâf anlatmak mümkün olamıyormuş. Bu takdirde de sulh teşebbüslerinin sadece Padişah tarafından gelmediği anlaşılmaktadır."*[108]

---

108 **İsmail Hakkı Okday**- a.g.e., sh. 347-351.

b-Kılıç Kuşanma Merâsimi

Osmanlı padişahlarında hükümdarlık alâmeti olarak taç yoktu. Tahta oturmaları ise, biat merasimi, yahud muâyede denilen bayramlaşma ve elçilerin kabûlü gibi fevkalâde hâdiseler dolayısıyla ve istisnâî olarak gerçekleşirdi.

Osmanlı padişahlarının hükümdarlık alâmeti olarak **Ebâ Eyyüb el-Ensârî Hazretleri**'nin türbe-i saadetlerinde celâdetli bir halîfe olması sebebiyle **Hazret-i Ömer**'in kılıcı kuşandırılmak sûretiyle hükümdarlıkları gerçekleşirdi. Biat merâsimi, bir padişahın tahta geçtiği ilk gün yapılmak âdet olduğu, hâlde kılıç kuşanma biraz geciktirilirdi.

Tanzimat'a kadar gayr-i müslimlerin Eyüb semtinde toprağa ayak basmaları yasak olduğundan, ecnebî sefirlerin tebrîkâtı Edirnekapı surları dâhiline kurulmuş olan bir Otağ-ı Hümâyûn'da gerçekleştirilirdi.

Yeniçeriliğin ilgâsına kadar Edirnekapı'da bu sûretle ecnebî sefirlerin tebrîkâtını kabul eden yeni padişahlar, oradan Karaköy'deki Yeniçeri kışlalarının merkezine gelirlerdi. Burada Kışla ağasının ikram ettiği bir tas şerbeti içtikten sonra kesedâra boş kâsenin altınla doldurulmasını emrederlerdi. Yeniçeri ağası bu altın dolu kâseyi alarak padişahın huzûrundan adım adım geriye çekilirken:

"-Padişâh-ı nevcâh hazretlerinden", yani yeni padişahtan "asker kullarının[109] niyâzı odur ki, **ilk seferi-**

---

109 Devrimbaz yazarlar, Osmanlı tarihi boyunca harc-ı âlem olan (çok kullanılan) şu **"kul"** sözünü dillerine dolayarak Cumhûriyet ile insanlarımızın **"kul"** olmaktan çıkarılarak **"vatandaşlık"** seviyesine yükseltildiğini her vesîle ile iddia edip bununla gûyâ ferdî hürriyetlerin genişlemiş bulunduğunu ifâde ederler. Halbuki bu câhilâne iddiaların sahipleri, **"kul"** kelimesinin **"teb'a"** veya **"metbû"**

miz garbî Roma üzerine ola!" der; bu temennîye padişah:

---

yani binnetice **"vatandaş"** mânâsında kullanıldığından gâfildirler.

Evet, Cumhuriyet'le birlikte ferdî hürriyetlerde bir genişleme olmuştur. Ama bunların kâffesi medenî hukuk sahasında olmayıp resmen ve alenen yüce İslâm Dini'nin ahkâmına mugâyeret teşkil eden fiillere münhasırdır: Rahatça içki içersin, zina edersin, çıplak gezersin... ilh. kimse sana karışmaz. Fakat iş fikir vâdisine intikal ettiğinde hâkim şahsiyetlerden birini tenkid edersen yüksek voltajlı bir cereyana çarpmış gibi seni perişan ederler. Buna dâir saymakla bitmez vukuât mevcuddur. Biz yakın tarihimizle ilgili olarak bir tek vak'a zikrederek hürriyetlerin –fikir vâdisinde- ne hâlden ne hâle geldiğini göstermeye çalışalım.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde İzmit Meb'usu ve bilâhare de İktisad Vekili sıfatlarıyla hizmetler îfâ etmiş olan **Sırrı Bellioğlu** adında bir zât vardır. Bu şahıs, Alman Harbi sırasında **İnönü**'yü, tâkip etmekte olduğu siyâsetten dolayı tenkid eden yazılar yayınlamıştı. Bu yazılarından dolayı bir gece ânî bir sûrette yatak odasından sille tokat ve küfürlerle alınıp tevkif edilmiştir. Hatta hapishânede bir vesîle ile **Üstad Necip Fâzıl**'la beraber olmuş ve onunla demir parmaklıklar arasında çektirmiş olduğu bir resim **"Büyükdoğu"**da kapak olarak yayınlanmıştır. Bu zâtın, şahsî arşivimizde mahfûz, mahkeme huzûrundaki müdâfaasında Osmanlı devrindeki hürriyet ile Cumhuriyet devrindeki hürriyeti mukayese eden şu izahata rastlanır:

"**Sırrı Bellioğlu:**

"-Ben, Cumhuriyet tarihcilerinin müstebit ilân ettiği **Sultan Abdülhamid** devrinde o büyük sultan aleyhine vâkî bir talebe nümayişine katılmıştım. Polisler, beni yakalıyarak o zaman müşir rütbesini hâiz olan bir emniyet umûm müdürünün huzuruna çıkarmışlardı. Emniyet müdürü, bana nâzikâne bir sûrette:

"-Efendi oğlum, ne istiyorsunuz? Derdiniz nedir?" deyince dilimin döndüğü kadar istibdattan bahsetmiş ve kafama doldurulmuş olan bütün bâtıl fikirleri heyecan ve öfkeyle nakletmiştim. O yüksek rütbeli adam hiç kızmayarak:

"-Efendi evlâdım, bu düşüncelerin hepsi yanlış. Hayata atılınca anlarsın!.. şimdi git, derslerine çalış, mektebini bitir. Vatana, millete faydalı bir adam olmaya çalış!" diyerek beni serbest bırakmıştı.

Şimdi ise, bugünkü Reisicumhurumuz **İsmet İnönü**'nün takip ettiği siyâseti gazete sütunlarında tenkid etmiş olmam dolayısıyla belki de sadece ilk mektep mezûnu olan bir kısım polisler tarafından gece yarısı yatağımdan sille tokat alınarak karakola getirildim,

"-İnşallâh!" mukabelesinde bulunurdu. Bunun üzerine kışla dahilindeki bütün yeniçeriler hep bir ağızdan vâveylâ şeklinde:

"-İnşallâh!" sayhasını yükseltirler ve böylece merâsim biterdi.

Kılıç alayı merâsiminde bir mesele de, kılıcı yeni padişahın beline kimin tarafından takılacağı idi. Bu iş, umûmiyetle Mevlevî Tarikatı'nın başı olan **"çelebiler"**ce îfâ edilir ve onlarca bir şeref kabul olunurdu.

Sultan Vahideddin merhûmun kılıç alayı 31 Ağustos 1918 tarihinde icrâ edilmiştir. Bu merâsimden önce kılıcı padişaha kimin takacağı münâkaşa mevzuu olmuştur. **Sultan II. Abdülhamid** merhum halledilince o zaman çelebi postunda oturan **Abdülhalim Efendi**, Konya'dan o mazlûm padişaha bir telgraf çekmiş ve bunda:

"-Sen benim ecdâdımın taktığı kılıcı taşımaya lâ-

---

sonra da tevkif edilerek hapse tıkıldım. O zaman sadece bir talebeydim, bugün eski bir milletvekili ve eski bir bakanım. Mâruz kaldığım şu iki muâmele arasındaki azim farkı, muhterem mahkemenin takdirlerine arzediyorum."

Biz buna küçük bir ilâve yapalım:

Ermeniler, **Sultan Abdülhamid** hazretlerine Yıldız Câmi-i Şerifi'nden çıkarken bir Cuma günü bombalı bir sû-i kasd tertiplemişler ve bu hâdise dolayısıyla yirmi altı insan ölmüştü. Devrin şâiri **Tevfik Fikret, "Bir Lâhza-i Teahhur"** isimli şiiri ile sû-i kasdçi ermeniyi alkışlamış ve küçük bir gecikme sebebiyle padişahın hayatta kalmasına teessüfler izhar etmişti. İstediğiniz kaynağa bakınız, **Tevfik Fikret**'in bu şiir dolayısıyla karakola celbedilmiş olmasına bile rastlayamazsınız.

Böyle misaller çoktur, ama bunlar devrimbazların kulaklarına girmez. Onlar kendi bâtıllarına mâkes olan yeni devri, makbul gösterebilmek için geçmişe uluorta ve mesnedsiz bir sûrette sövmekle mükelleftirler.

Sultan Vahideddin merhûmun bir asra yaklaşan zamandan beri mâruz bulunduğu isnad ve iftiralar da bu mantık çerçevesinde değerlendirilmelidir.

yık değilsin!" gibi yakışıksız bir beyânda bulunmuştu. Bundan dolayı **Sultan Vahideddin** bu hizmeti kendi zamanındaki çelebi efendiye gördürmek istemiyordu.

O sırada meşhûr **Ahmed eş-Şerif es-Sünûsî** Türkiye'de bulunmaktaydı. **Sultan Reşad**'ın dâvetine icâbet ederek ilân olunmuş bulunan **"Cihâd-ı Ekber"** fermânının Arap Âlemi'nde müessiriyyetini temin maksadıyla İstanbul'a getirtilmişti. **Şeyh Sünûsî, Sultan Reşad**'ın vefâtı üzerine bu maksad için taşraya gönderilmeyip İstanbul'da alıkonulmuştu. O'nun hatırlatılması üzerine **Sultan Vahideddin**, Osmanlı tarihinin bu en son kılıç kuşanma merâsiminde, bu hizmeti **Şeyh Sünûsî**'ye îfâ ettirmek düşüncesinde karar kıldı. Dolmabahçe Sarayı'na yanaştırılmış olan Söğütlü Yatı'yla beraberinde ricâl-i devlet ve bazı şehzâdeler olduğu hâlde Eyüp İskelesi'ne gelinmiştir. Şimdi burada cereyan eden merâsimi, bir görgü şâhidi olarak çok edebî bir üslûbla anlatmış bulunan **Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey**'den dinleyelim:

"Dar ve sessiz sokakları, şallı tabutlarla bezgin mümin kâfileleri gören Eyüp, zaman zaman –hep aynı merâsim için- bir Dünya haşmetine sahip oluyor.

Zâhid ziyâretçilerin döktükleri darılara inen güvercinler, ufak ve müselsel dalga çarpıntılarını andırır kalabalık, kanat gürültüleriyle bugün şadırvan kenarındaki eski Malta taşlarına üşüşüp havalanmıyorlardı. Hepsi de yaldızları uçuk, boyaları solgun, boyları iri mezar taşlarına yekpâre gölgeler döken nârin selvilere, geniş çınarlara tünemişlerdi. Bir çoğu da türbenin taşkın pervazlarında barınmışlar. Garip, kısa, "hû, hû"lar çekiyorlardı. Perişan kılıkları, acıklı yüzleri, kesik ve sırnaşık sesleriyle yolunuzu kesen dilenciler, darı tene-

kelerine takırtılı deynekler indirip öbür güvercinleri ürküten körler de yoktu. Ne dertlerine devâ arayan inmeli ihtiyarlar bacak sürüklüyor, ne de çocuklarına zihin açıklığı ve uysallık dileyen peçeli kadınlar, parmaklıklara abanmış duâ ediyorlardı.

Kaç asırdır tükenmez bir itikaddan sıza sıza halifeler şehrinin en melül ve en asil bekâ köşesi olmuş bu âhiret ülkesinde bugün bir anlık Dünya saltanatı şa'şaayla çalkandı.

Etrafını ketûm renkli beyaz ve koyu, pembe çiçekli çiniler, nârin mermer sütunlar, yayık revaklarla nefis oymalı, eski tunç parmaklıklar sarmış türbe meydanında, Güneş'in seyrine göre ağır ağır kıpırdaşan gölgeler arasında sırmalar, çuhalar ve murassa nişanlar gittikçe kesifleşiyordu.

Ve güneş doğmadan evvel güzergâhına nazîrsiz renklerden nasıl bir haşmet sahnesi hazırlarsa türbenin önünde de şehzâdelerden, vezirlerden ve müşîrlerden bir renk ve azamet tufanı birikti. Nihayet padişah –kudümünü bekleyen- bu sahnenin ortasından bir Güneş gibi doğdu. Onun azametli tecellâsı karşısında dünyevî her büyüklük küçüldü. Onun dîdarıyla gözler kamaştı. Her parıltı onun huzurunda silikleşti. Her ses onun sesi önünde kısıldı.

Omuzunda **Mahmud-i Adlî**'nin harmaniyesi biçiminde sırma dallı, gümüşî ve uzun bir pelerin, belinde de **Yavuz Sultan Selim**'in fildişi kabzalı, yassı ve kıvrık kılıcı vardı. Sağında solunda taşıdıkları gümüş buhurdanlıklardan tüten beyaz dumanlar, hayâlî bir tuğ nârinliğiyle çinilere ve çınarlara doğru savruluyordu. Havada fiske fiske amber ve ot kokuları dolaşıyordu.

Halife'nin etrafında şehzâdeleriyle yâverlerinden,

vükelâsıyla vüzerâsından bir altın hâle teşekkül etti. Sanki **Ebâ Eyyüb el-Ensârî** Türbesi'nin eşiğine bir parça ışık vurmuştu. Görünmez yerlere sinmiş güvercin sesleri bu sükûnun ortasına uzak, baygın, zikir sadaları döküyordu. Türbenin dar kapısından dışarıya güzel bir misk kokusu gibi yanık Kur'ân âhenkleri uçuyordu. Koyu mâvi zeminli çinilerin önünde beyaz bornozuyla dinç bir esmerin elindeki asayı aşınmış mermerlere hafif hafif dokundurarak bir-iki adım attığı görüldü. **"Şeyh Ahmed es-Sünûsî"** dediler. Çöller ortasında ulaşılmaz bir vaha görmüş gibi heyecanlı ve mutî' bir eda ile Halife'ye yaklaştı. Uzak ve sıcak diyarlardan O'nu bu serin ve sâkin köşeye kadar koşturan kuvvetin kalemle anlatılmaz ulviyetine beyaz ihramlı vücudu canlı ve beliğ bir tâbirdi. Yanında **Çelebi Efendi**, siyah cübbesinin geniş yenleri göğsünden dökülerek uzun sikkesinin altında boynu bükük, dermansız bir pervâne hafifliği ile çinilere sürüne sürüne yürüyordu. Padişah, **Şeyh**'in ve **Çelebi**'nin hürmetlerini samimiyetle kabul etti. Ulemâsını, şehzâdesiyle damadlarını, vükelâsını içeriye dâvet etti.

Ve o ziyâ âlemi türbenin loşluğuna doldu. Kendisi içeriki kapının sağına konmuş sırma dal işlemeli bir beyaz minderde istirahat buyurdu. Dediler ki:

"-O örtü **Ahmed-i Sâlis** devrinde işlenmiş."

Sağında veliahd ve şehzâdelerle damadlar, sol yanında çöllerin şanlı nüfuzlu şeyhi, Şeyhülislâm, **Çelebi Efendi** ve vükelâ, irâdesi üzerine oturdu. Duvardaki çinilerin önünde siyah cübbeli beyaz sarıklı hocaefendiler sıra sıra el pençe divan duruyordu. Onları ve kenarlara bağdaş kurmuş heyeti görünce sandım ki, eski Şehnâme'nin müzehhep, minyatürlü bir sahifesi açıldı.

جلوس همايون

داخليه نظارت جليله‌سنك ٣ تموز سنه ١٣٣٤ تاريخلى تلغرافنامه‌سى بروجه آتيدر.

جنت مكان غازى سلطان محمد خان خامس حضرتلرى بر هفته‌يه قدر تغيرات هضميه ارائه ايتدكدن صكره كچن حزيرانك يكرمى بشنجى كونى بر مرض حاد حمويه دوچار اولوب سير حاليى رأى قويتده‌دى اولديغى ارائه ايدن خسته‌لك اثناسنده اوكجه كنديلرنده زمان زمان ظهور ايدن وباء ضعفيتك بردنبره كسب شدت ايده‌رك دونكى كوندن برى حرارتك اوتوز طقوز بچق درجه‌يه چيقديغى ومداوانك كاركير تأثير اولمه‌ديغى بيان ايديلمكده‌در . اطباى حاذقه طرفندن اجرا ايديلان اهتمامات فنيه ومداوات طبيه‌يه رغماً چهارشنبه كونى اقشامى ساعت اون برى يكرمى كچه ارتحال دار نعيم ايلمشلردر.

ولى عهد سلطنت محمد وحيد الدين افندى حضرتلرى سلطان محمد خان سادس عنوانى ايله بالارث والاستحقاق جالس خلافت وسلطنت اولمشلردر يارينكى پنجشنبه كونى وسطى ساعت اونده ١٠١ پاره طوپ انداختيله رسمى بيعت اجرا اولنه‌جغندن اوراجه‌ده عين ساعتده طوپ انداختيله اعلان جلوس اولنمسى رجا اولنور .

Üstte, Millî Ajans bülteninde "Cülûs-i Hümâyûn"; altta, Sultan Vahideddin'in diğer bir el yazısı:

"Güzelim,

Bu zarfı İsmâil Bey'e veriniz. Şimdilik yevm-i velâdeti mesârifi olmak üzere gönderdim. İkinci kısmını da iki hafta sonra tediye ederim. Tekl sizliğe binâen kusura bakılmaz değil mi?!"

Müessir Kur'an nağmeleri dolu türbenin sessiz, yarı şeffaf dehlizlerinde coştu, kesildi, uzadı, kısaldı, sönükleşti, dindi. Bunu, **Şeyh Sünûsî**'nin bir duâsı takip etti. Nihayetsiz sârî mesafelerin berrak ufuklarına baka baka Allah'ın büyüklüğünü **Muhammed** Dini'nin kudsiyetini Halifeliğin sarsılmaz kudretini dindar îtikâflarının ılık mahremiyetinde mânevî bir ağaç gibi itina ile büyütmüş dinç ve sevimli Şeyh o kadar heyecanlıydı ki!..

Sağ eli beyaz göğsünde yaralı bir kanat telâşıyla çırpınıyor, sesi hummalı bir hasta gibi kesiliyordu. Kademe kademe ilerleyen bu ziyâ son merhalesinde **Eba Eyyub el-Ensârî**'nin gümüş parmaklıklarla çevrili merkadi etrafına kondu. Siyah çuhaların üstünde çinilikleri boğulmuş sarı sırmalara gümüş fânuslardan dışarının ışıkları azar azar damlıyordu.

Şeyh, yeşil atlas örtülü bir ufak kürsüde duran damla damla altın benekli uçuk yeşil kadife kaplı kında mahfûz kılıcı aldı. **Fâruk-i A'zam**'ın eli sürülmüş emâneti bir mukaddes emele kavuşmuş gibi kucakladı, öptü, öptü. Esmer alnına, parlak siyah gözlerine, hafif siyah sakallarına sürdü ve sonra padişahın elmaslar içinde parıldayan göğsüne ellerini hafif hafif dokundurarak kılıcın ince kurdelâlarını omuzuna geçirdi. Halife'nin göğsüne doğru eğilmiş durarak **"Sûre-i Feth"**i fasih ve müessir okudu. Huşû, bu Kur'an'dan başka her sesi boğmuştu.

Padişah, Şeyh'le tanıştığı için pek memnun olduğunu ve daha bazı şehr-i yârâne iltifatlarını nakibu'l-eşraf vâsıtasıyla bildirdi. Asil misafir, her kelimeyi bir mürid tevâzuuyla eli göğsünde eğilerek dinliyordu. Orada şehzâdeler, vükelâ padişaha tebriklerini arzettiler ve **Sultan Mehmed Han** kuşandığı kılıcı öpüp başına koy-

duktan sonra yine kürsüye bıraktı. Eflâtun bir seccadeye doğru yürüdü. Dünya'nın her azametini huzurunda eğilten Dünya'nın en kudsî anları başladı. Halifeyle veliahd **Ebâ Eyyüb el-Ensârî**'nin ruhuna penâh olan bu türbede belki cedlerinin alın koydukları aynı yere secde etmek için alın koydular. Türbeyi kuşatan ziyâ, sessiz bir cereyan hâlinde ağır ağır dışarıya aktı. Halifeyle veliahd huzûr-i ilâhîde yalnız kaldı. (Cumartesi, 31 Ağustos-Sene:1334)"[110]

c-Mondros Mütârekenâmesi

Yeni Padişahın bu sûretle cülûsü üzerine **M. Kemal Paşa** İstanbul'a gelmiş, gelir gelmez de huzûra kabûl olunmuştu. **Sultan Vahideddin** çok kederli bir durumdaydı. **M. Kemal**, Padişah'a hemen **"ordu başkumandanlığı"**'nı eline almasını ve kendisini de **"erkân-ı harbiye reisi"** yapmasını ve sonra da münferid sulh akdetmek için gayret sarfetmesini tavsiye etti.

Sultan Vahideddin merhûmun, münferiden bir sulh akdetmek imkânını araştırdığına dâir tafsîlâtı biraz yukarıda O'nun damadı ve yâveri **İsmail Hakkı Okday**'dan ve eserini İngiliz belgelerine istinâden yazmış olan **Gotthard Jaeschke**'den naklen tafsilâtlı bir sûrette anlatmıştık. Bu görüşmede **Sultan Vahideddin, M. Kemal**'e sordu:

"-Sizin fikrinizde orduda başka zâbitler var mı?"

M. Kemal Paşa'nın:

"-Evet, var!.." mukabelesinde bulunması üzerine padişah, bu husûsu düşüneceğini söyledi.[111]

110 Bkz: **Ruşen Eşref- "İki Saltanat Arasında"**, Dersaâdet, 1334.

111 **Armstrong**- a.g.e., sh. 99; **Mukish**- a.g.e., sh. 141; **Falih Rıfkı Atay**- a.g.e., sh. 107.

Bundan kısa bir müddet sonra bir Cuma selâmlığında **M. Kemal**'i ecnebî sefirlere:

"-İşte **M. Kemal Paşa**!.. Kendisi en fazla itimad ettiğim muktedir bir zâbit!.." diyerek iltifat etti ve sonra da kendisini Filistin Cephesi'ndeki Yedinci Ordu'ya kumandan tâyin eylediğini tebliğ etti.

Ne yazık ki, **Mustafa Kemal Paşa**'nın cepheye muvâsalatından az bir zaman sonra –bir ihânet eseri olduğu iddia edilen- müthiş bir hezîmet ile cephenin çöktüğü görüldü. İngilizler'e üçyüz altmış küsur top kaptırılmış, altmış-yetmiş bin de mehmedçik esir verilmişti. Bu öyle bir dehşetli hezîmetti ki, oradaki üç ordudan biri olan dördüncü ordu kumandanı **Cemal Paşa**, emrinde bir kolordu kumandanı bulunan **İsmet Paşa**'yı **(İnönü)** Şam'da tellâl bağırtarak aramak mecburiyetinde kalmıştı.

Kaçabilen kuvvetlerle Şam'a ric'at edildiğinde cephe kumandanı **Liman Von Sanders** azledilerek O'nun yerine **M. Kemal Paşa**'yı Yıldırım Ordular Kumandanı nasbetmek vaziyeti kurtarmaya yetmemiştir. Bu cephe çöküşü esnasında kendisi de az kalsın esir olacak bir duruma düşen **M. Kemal Paşa**, yâveri Yüzbaşı **Bedri Bey**'in Şeria vâdisinde bulabildiği bir geçidden kaçıp canını güçlükle kurtarabilmişti.

Kuzeye doğru ric'ate devam eden **M. Kemal Paşa**, Halep'te bir sûikaste mâruz kalmış ve bundan dolayı burada da tutunmayarak yoluna devam etmiştir.

O'nun bugünkü Adana Vilâyeti'mizin Bahçe Kasabası'ndan saraya çektiği telgraf, **"Bahçe Telgrafı"** diye meşhurdur. Bunda **M. Kemal Paşa**, cephenin vahim durumunu izah ettikten sonra **Ahmed İzzed Paşa** riyâsetinde yeni bir kabîne kurulması teklîfinde bulun-

muştur. **Sultan Vahideddin** merhûmun kendisine hâlâ tam bir îtimadı bulunduğundan Padişah mühr-i hümâyunu vererek **İzzet Paşa**'yı sadrazam yapmıştır.[112]

Kabine ise, aynen **M. Kemal Paşa**'nın saraya çektiği bu telgrafta zikrettiği isimlerden teşekkül etmiştir. Tek istisnâ, kendisinin Harbiye Nâzırı yapılması idi.

Ahmed İzzed Paşa, M. Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta cephenin nâzik durumu dolayısıyla kendisini oradan ayırmayı doğru bulmadığından istediği Harbiye Nâzırlığı'nı ona veremediğini bildirmiş ve:

"-Refâkatimiz (beraberliğimiz) ba'de's-sulh (sulhden sonra) eltâf-ı subhaniyeden (Allah'ın lütuflarından) me'muldür!.. (umulur.)" tarzında bir teselli beyânında bulunmuştur. **"Bahçe Telgrafı"** denilen o telgraf, aynen şudur:

*"Seryâver-i Hazret-i Şehriyârî **Nâci Bey Efendi**'ye!.. Gayet mahremdir.*

***Talât Paşa** Kabinesi'nin meflûç bir hâlde, **Tevfik Paşa** Hazretleri'nin de muayyen bir kabine teşkilinde müşkilâta mâruz bulunmakta olduğunu haber alıyorum. Ordular muhârebe kudretinden mahrum ve zâten kuvâ-yı mevcûde (mevcud kuvvetler) müdâfaadan âciz bir hâle getirilmiştir. Düşman her gün daha müsâid ve ezici şurût (şartlar) ihrâz etmektedir. Müttefikan olmadığı takdirde münferiden ve behemehal sulhu takarrür ettirmek lâzımdır. Bunun için fevt olunacak (kaybedilecek) bir an dahî kalmamıştır. Aksi takdirde memleketin kâmilen elden çıkması ve gayr-i kâbil-i telâfî mehâlike (tehlikelere) mâruz kalması bâidü'l-ihtimal (uzak*

112 O sırada istifa etmiş olan **Talât Paşa** Kabinesi'nin yerine **Tevfik Paşa** bir kabine teşkiline çalışmış, fakat muvaffak olamamıştı. Zira O, kuracağı hükûmete **"İttihadçı"** olanlardan kimseyi dâhil etmek istemiyordu. (Tafsilât için bkz: **A. Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 157; **İbnü'l-Emin Mahmud Kemal**-a.g.e., sh. 1918.

ihtimal) değildir.

Muhterem padişahımıza olan sadakat ve merbûtiyetim ve vatanımın te'min-i selâmeti itibariyle arzederim ki, ***Tevfik Paşa*** *hazretleri filhakika müşkilâta tesâdüf etmişlerse, sadâretin derhal* ***İzzet Paşa*** *hazretlerine tevcihi ve müşârun ileyhin de esası* ***Fethi, Tahsin, Rauf, Azmi, Canbulat, Şeyhülislâm Hayri*** *ve âcizlerinden mürekkeb bir kabîne teşkil edilmesi zarûrîdir. Zevât-ı mezkûrenin vücûda getireceği kabine vaziyete hâkim olabileceği zan ve itikadındayım.* ***Tevfik Paşa*** *hazretleri size isimlerini saydığım zevâta müracaat ettiği takdirde mazhar-ı teshîlât olabilir zannederim. Münâsib ise, bu zevâtın şevketmeâb efendimize arzını ricâ ederim.*

Fahr-i Yâver-i Hazret-i Şehriyâri

Mustafa Kemal"[113]

İşte devletin mâruz kaldığı işgal ve istilâların müsebbibi olan Mondros Mütârekesi'ni imzalayan hükûmet, bu **M. Kemal Paşa**'nın saraya çektiği telgraf üzerine kurulmuş olan **Ahmed İzzed Paşa** kabinesidir. Bu mütâreke (silâh bırakışması), İngilizler nâmına **Amiral Calthorpe**, **İzzed Paşa** kabinesi nâmına ise Bahriye Nâzırı **Rauf Bey**'in **(Orbay)** riyâseti altında Hâriciye müsteşarı **Reşad Hikmet** ile Kurmay Yarbay **Sâdullah Bey**'lerden teşekkül eden Türk hey'eti tarafından Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Agamemnon zırhlısında imza edilmiştir. Bu sûretle **"Mondros Mütârekenâmesi"** adıyla bilinen meş'um mütâreke ortaya çıkmış oldu.

O sırada, daha önce Irak Cephesi'nde esir alınarak İstanbul'da Büyükada'da ikamete memur edilmiş olan İngiliz Generali **Townshend** bir mütâreke akdi için aracılık etmeye başlamıştı. Bu gerçekleşirse, kendisinin

---

113 **Ahmed İzzet Paşa- "Feryâdım"**, c: 2, İstanbul, 1993, sh. 278.

M. Kemal Paşa'nın Bahçe Kasabası'ndan Saray'a çektiği telgraf
üzerine kurulan ve Mondros Mütârekesi'ni imzalayan
kabinenin reisi
Sadrazam
AHMED İZZET PAŞA

de esâretten kurtulacağını ummaktaydı. İşte O'nun aracılığı ile gerçekleşen bu mütârekenin **yedinci maddesi "müttefiklerin kendi emniyetleri îcâbı olarak lüzum gördükleri her yeri işgal etme hakkını hâiz olacakları"** hükmünü ihtivâ etmekteydi. Buna göre başımıza neler geleceği belli idi. **Rauf Bey**, ingiliz Amiral'den hiçbir Yunan harb gemisi ve askerinin İstanbul'a girmemesi husûsunda -güvenilmesi imkânsız- bir teminât ihtivâ eden mektubu cebine koymakla mütesellî olarak İstanbul'a dönmüştü.

Sultan Vahideddin merhûm, bu fecî mütârekenâmeyi görünce bu kabineden rahatsızlığını ifâde etmiş ve O'nu istifâya icbâr etmiştir.[114] Bunun üzerine **İzzed Paşa** kabinesinin istifasına âid tezkere saraya geldiğinde, bu tezkerede **Sultan**'ın vâkî baskısının, kendisine uymak hususunda yemin etmiş bulunduğu Kaanun-i Esâsî'ye mugâyır olduğu iddiası görülmüştür.

Daha önceki İttihad Terakkî kabînesinin bir şekl-i âharı olduğu görülen[115] **İzzed Paşa** kabinesinin istifasına dâir bu tezkere alındığında **Sultan Vahideddin** hem bu iddianın yersizliğini[116] ifade etmiş ve hem de:

"-Zâde fi't-tambur nağmeten uhrâ!" demiştir.[117]

---

114 30 Ekim 1918'de Mondros Mütârekenâmesi'ni imzâlayan delegeler, **"arz-ı ta'zimât"** için geldiklerinde onları kabul etmemiştir. (Bkz: **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 172; **İbnü'l-Emin**-a.g.e., sh. 1989)

115 Gerçekten bu kabine de bir nevî İttihad ve Terakkî Kabinesi idi. Zîrâ nâzırların çoğu bu uğursuz partiye mensuptu. Bundan dolayıdır ki, mütâreke imzâlanır imzâlanmaz, devleti, Harb-i Umûmî bâdiresine sokmaktan dolayı mes'ul tutulacaklarını anlayan İttihad ve Terakkî liderleri **Talât, Enver** ve **Cemal Paşalar** kolaylıkla firar edip kaçabilmişlerdi.

116 Bkz: **Ali Fuad Türkgeldi**-a.g.e., sh. 158.

117 Bu söz, "Tanburdan aynı nağme doğdu." şeklinde tercüme olunabilir.

Bu sûretle çöken **İzzed Paşa** kabinesinin yerine **Tevfik Paşa** yeni bir kabine kurmaya memur edilmiştir.

Beklenen felâket gecikmemiş, önce İngilizler daha bu mütârekenin mürekkebi kurumadan 3 Kasım günü Musul'u, 9 Kasım günü İskenderun'u, 10 Kasım günü Çanakkale müstahkem mevkiini işgal etmişler ve 13 Kasım 1918 tarihinde ise, ingiliz, fransız, italyan ve yunan gemilerinin teşkil ettiği altmış bir parçalık İtilâf filosu İstanbul Limanı'nda Dolmabahçe Sarayı'nın karşısına[118] gelip demirlemiştir.

İstanbul, artık fiilen İtilâf Devletleri'nin işgali altındadır. Kısa zamanda otuzbeş bin ingiliz, kırk bin fransız, dört bin italyan ve iki bin yunan askerinin İstanbul'a dühûlü ile ülkenin üzerine kapkara bulutların çökmesi gerçekleşerek **Sultan Vahideddin** merhumun iktidarı devresinin en tahammül edilmez ezâ ve cefâlara sahne olacağı günler başlamış oluyordu.

d-Sultan Vahideddin Devri'nin Umûmî Bir Değerlendirilmesi

Sultan Vahideddin, 4 Temmuz 1918 tarihinde Osmanlı tahtına çıkmış ve 17 Kasım 1922'de tacını, tahtını terk ederek vatandan müfârakat buyurmuş olduğu

---

118 Bu mütârekenâmeyi imzâlayan **Rauf Bey**'in **Amiral Calthorpe**'den aldığı şahsî teminâta istinâden bu işgal filosuna mensub yunan gemileri önce –sadece birkaç gün için- Ahırkapı açıklarına demirlemişlerken (Bkz: **Tarık Mümtaz Göztepe- "Vahideddin Gurbet Gayyasında"**, sh. 58) bilâhare onlar da Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında yer almışlardır. Bu yunan gemilerini her gün yüzlerce yerli rum ziyâret ediyordu. Onların çaldıkları lâterna seslerinden ve:

"-Zito!..." (Yaşasın) diye bağrışmalarından rahatsız olan **Sultan Vahideddin**, bu uğursuz rum sayhalarını duymamak için Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız'a intikal etmiş ve vatandan ayrılışına kadar da burada ikamet etmiştir.

cihetle takriben dört sene dört aylık bir iktidar devresi yaşamıştır.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütârekesi imzâlanmış ve bunu müteâkiben on-onbeş gün sonra (13 Kasım 1918) mâhud işgal hâdisesi gerçekleşmiş olduğuna nazaran O'nun iktidarı başlangıçtaki dört ay istisnâ edildiği takdirde, tamamen düşman işgal ve istîlâsı altında geçmiştir. O ilk dört aylık devre de, öyle güllük-gülistanlık değildir. Cephelerden birbiri ardına mağlubiyet ve hezîmet haberleri gelmekte olduğu cihetle, bu mazlûm Sultan'ın bütün iktidarı boyunca vatanın –âdeta- bir yangın yeri hâlinde olduğu kabul edilmelidir. Bu devri dolduran vak'aları değerlendirirken işgalcilerin baskı ve tahakkümlerini hesâba katmamak, insafla kabil-i te'lif değildir. Aynı şekilde dört sene süren Harb-i Umûmî felâketinin sadece son dört ayı, O'nun zamanına isabet ettiğinden askerî mağlûbiyetlerin faturasını O'na çıkarmak da aslâ insafla bağdaşır bir şey değildir.

Şu kıymet hükümlerini te'yide medâr olmak üzere tamamen görgü şâhidi olan birkaç kişiden aşağıya dercedilecek olan nakiller **Sultan Vahideddin** devrinin ne denli bir buhran içinde geçtiğini isbata kâfîdir.

İlk olarak Mâbeyn Başkâtibi **Ali Fuad Türkgeldi**'yi dinleyelim:

"Kânun-i Sânî (Ocak) 1335 (1919) Pazartesi günü huzûra kabûlümde mâruzât çıkarıldıktan sonra Zât-ı Şâhâne ahvâle nakl-i kelâm ile acıklı bir hasbihâlde bulundu. «Ecnebîler pek bî-aman!» cümlesi ile başlayarak, «Gece gündüz ne çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim. Bizi tazyik ile Meclis-i Mebûsân'ı dağıttırdılar. Fikirlerini ihsas değil, âdeta açıktan açığa izhar ediyorlar. Ben meşrûtî bir hükümdar olduğum hâlde, gûyâ mutlak bir hükümdar imişim gibi muâmelede bu-

lunuyorlar ve doğrudan doğruya bana müracaat eyliyorlar. Meşrûtiyet'ten bahsedince «Hangi Meşrûtiyet?!» diye mukabele ediyorlar. «Karşımızda müracaat edecek kuvvet olarak yalnız sizi tanırız ve sizi pâk addederiz.» diyorlar. Yani sözlerimizi isgâ etmezseniz (dinlemezseniz) sizi de tanımayız demek istiyorlar. İstiklâlimizi kurtarmak için bizzarûre bu hâllere tahammül ediliyor. Diğer taraftan bir şey için kendilerine müracaat edilince, «Henüz münâsebât-ı siyâsiyyemiz iâde olunmadı; buradaki memurlarımız askerî memurlardır.» diye cevap veriyorlar. ***Ben milletin ateşli külü üzerine oturdum, taht-ı saltanatın kuş tüyünden minderleri üzerine oturup gömülmedim.*** *Bunlardan kimseye bahsedilemiyor; millete de mâlumât verilemiyor. Elbette bir gün tarih bu hakâyiki yazar. Siz emînim olduğunuz için bu şeyleri mahramâne olarak yalnız size söylüyorum. Vâkıa merhûm birader de dâhilî bir kuvve-i gâlibenin taht-ı tazyîkinde idi. Lâkin ben O'nun kat kat fevkinde olarak diritnavtlarıyla mücehhez bir kuvvet karşısında bulunuyorum.» dedi.* ***«Eğer âkilâne, bîgarazâne ve bî-tarafâne idâre-i umûr edecek bir halefim olsaydı ömrümün devr-i âhırında bu bâr-ı azîmi vallahi, billahi ve tallahi kabul etmezdim. Taht-ı saltanat ile teneşir arasında ne kadar mesâfe olduğunu bilirim; siz de gözünüzle gördünüz, bir tarafta taht, bir tarafta tabut duruyordu.»*** *dedi." (Topkapı Sarayı'nda cülûs merâsimini îmâen).*[119]

Devrimbazlar, bizim serdettiğimiz kıymet hükümlerine ve onlarda aksini bulan mecbûrî bir mantığa itibar etmezler. Çünkü kendileri şartlanmış bulunduğu gibi, bizi de aksine şartlanmış kabul ederler. Fakat dikkat edilirse, biz bütün eserlerimizde –daha ziyâde- onların makbûlü olan kimseleri şâhid göstermekteyiz. Bâri

---

119 **Ali Fuad Türkgeldi**-a.g.e., sh. 182-183.

medhedegeldikleri bu gibi kimselerin sözlerine itibar ederek gerçeği kabul etseler!.. Ama ne gezer!..

Bununla beraber, biz onların ikna olmalarından ümidvâr olmadığımız hâlde bu husûstaki gerçekleri merâk eden bî-taraf vatandaşlarımız için hiçbir devrimbaz yazarın dürüstlüğü üzerinde söz söylemeye cesaret edemeyeceği birkaç görgü şahidinin daha müşâhedeye dayanan ifâdelerini nakledelim.

Bunlardan biri, Türk-Yunan Harbi'nin ikinci rüknü olarak temâyüz etmiş bulunan **Fevzi Paşa (Çakmak)**'dır. Bilindiği üzere O, Ankara'da içtima eden TBMM'ye birkaç gün sonra (27 Nisan 1920)'de iltihak etmişti. **Sultan Vahideddin**'in göndermesiyle Ankara'ya iltihak eden ve –her nasılsa- Kozan Meb'usu ilân edilen **Fevzi Paşa** meclis kürsüsünden uzun ve teferruatlı bir konuşma yaparak İstanbul ahvâlini ve padişahın içinde bulunduğu ağır şartları tafsîlâtıyla anlatmıştı. Şimdi size –Meclis zabıtlarından aktararak- **Fevzi Paşa**'nın bu konuşmasını arz ediyoruz:

*"**Celâleddin Arif Bey** (Erzurum)- Müsaade buyurulur mu? **Fevzi Paşa** hazretleri vekâyii (vak'aları) re'yül-ayn (gözleriyle) görmüşlerdir. İhtisâsâtını tamamıyla bize bildirmeleri için kendilerinden istirhâm edelim. İhtisâsâtını bildirsinler. Ondan sonra bu takriri müzâkereye vaz edelim.*

***Reis Paşa-Fevzi Paşa Hazretleri**'ni beş-on dakika evvel istikbal ettik. Yeni vâsıl olmuşlardır. İstanbul ahvâlinden, Zât-ı Şâhâne'nin zâtından, muhîtinden, yakınından mâlumâttar bulunuyorlar. ("Hay hay, ricâ ederiz!.." sedâları…) **Fevzi Paşa**, alkışlar arasında kürsü-i hitâbe geldi.*

***Fevzi Paşa-** Evvelemirde İstanbul'un esâret muhîtinden kurtularak Ankara'nın hür muhîtine geldiğimden dolayı **Cenâb-ı Hakk'a hamdü şükürler ederim.** (Alkışlar) ve*

beni karşılayan arkadaşlarıma amîk (derin) şükranımı takdim ederim.

Efendiler! Gerek Padişahımız hazretleri, gerek bendeniz beş yüz senelik bâkir pâyitahtımızın ilk defa âdâ (düşmanlar) tarafından işgali fâciasını görmek bedbahtlığına uğramış felâketzedelerdeniz. Üç gün evvel İstanbul'un işgal edileceği haber alındı. Ve bunda bilhassa İslâm kanı dökmek ve dökülen İslâm kanlarıyla yine İslâmları mahkûm etmek cihet-i hâinânesi düşmanlarımızca teemmül edilmişti. Bunun için lâzım gelen evâmir (emirler) ve tebliğât yapıldı. Ve ben bizzat Harbiye Nezâreti'nde gece-gündüz mevcud bulundum. O gece, İngilizler otomobillerle İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu muhîtine bahriye efrâdı çıkararak lâzım gelen nukâtı (noktaları) tuttular. Ve sırf fesad başlangıcı olmak üzere Şehzâdebaşı'nda Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı'nda bulunan karargâh efrâdı üzerine hücum ederek muzikacı efrâdını, efendiler! Şehid ettiler. (Kahrolsun!.. sedâları) ve muzikacı efrâdını meydana çıkararak birer birer öldürdüler. Bir kısmı pencereden aşağıya atladı. Bir kısmı yataklarında öldü. Bunların resimlerini Fransızlar çıkarıp Avrupa'ya gönderdiler. ("Allah rahmet etsin!.." sedâları) Ancak evvelce verilen tâlimât ve bilâhare yapılan tebliğât sâyesinde askerler müsellâh sokaklarda bulunmadı. Kışlalarına çekildi. Hiçbir tarafta kimsenin burnu kanamaksızın İngilizler'in fesâdâmiz olan tertîbâtı, teşebbüsâtı bihamdillâhi teâlâ yalnız beş-on neferimizin hâinâne şehâdeti ile neticelendi.

O sırada İngilizler Harbiye Nezâreti'ni işgal ederek benim nezâret odasına kadar süngülü neferlerini soktular. Lâzım gelen emirleri vermekliğimizi tebliğ ettiler. Zaten evvelce emirler verildiği için ben kendilerini kemâl-i sükûnetle karşıladım. Ancak göğsüne düşman süngüleri dayanmış olan bir Harbiye Nâzırı, İstanbul'un artık hür ve Makâm-ı Hilâ-

fet olmak meziyetini kaybettiğini görmüş bir Harbiye Nâzırı sıfatıyla pek me'yus bulunuyordum. Derekap Sadrazam'a mâlûmât verdim. Kabinenin içtimâını emretti. O sırada dörtyüzü mütecâviz iki sıra dizilmiş süngülü İngiliz efrâdı arasından geçerek, kapılara birikmiş birtakım ermeni, rum ahâlînin enzâr-ı tahkiri (aşağılatıcı bakışları) arasından (kahrolsun sedâları) geçerek sükûnetle Bâb-ı Âli'ye gittim. Hükûmet lâzım gelen protestoyu her hâlde milletin şerefine lâyık bir sûrette yazmakta kusur etmedi. Ve o sırada gerek Meclis-i Milliye'ye karşı yapılmış ahvâli, gerek askerlerimiz uyurken öldürülmeisni protesto etti. Billhassa gerekse bilâ lüzum Harbiye Nezâreti'ne karşı yapılmış tecâvüzü protesto etti.

Ancak İngilizler'in maksadı etrafı tedhiş etmek olduğu için, Nezâret Makamı'nda bulunmuş birtakım zevâtı ellerine kelepçe vurarak yalınayak, başı kabak yük otomobillerine atarak hakaretle şuradan buradan topladıklarını haber aldım. Esbâbını suâl ettiğimizde hiçbir cevap alamadık. Mesele efkâr-ı münevvereye karşı büyük bir tehdid ika ederek herkesi sindirmek ve İstanbul'da hâkim-i münferid kesilmek istendiği anlaşılıyordu.

"Cuma Selâmlığı"na gittiğim sırada Zât-ı Şâhâne'nin selâmlığa çıkıp çıkamamasını İngilizler'den sormaya mecbur olduk. Çünkü efendiler! Silâhlı bir neferin dışarı çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Halbuki Zât-ı Şâhâne ve Makam-ı Hilâfet şimdiye kadar tabii kuvve-i cismâniyye gösteren silâhlı askerler arasından teâmül veçhile câmi-i şerife teşrif buyurmaları lâzım geldiğinden biz buna şüphesiz cesâret edemedik. Böyle bir vaziyette İngilizler'in gelip silâhları toplaması sûretiyle Makam-ı Hilâfet'in büsbütün hakaret mevkiine düşmesini istemedik. Tecviz etmedik. Mecbûr olduk asker göndermeye. Askerler gidemedi, yalnız bahriyeden elli kişilik bir müfreze gitti. Bilâhare İngilizler müsâade ettiler. Sırf mâiyet-i

seniyyede bulunan biraz asker geldi. Onlar arasından Zât-ı Şâhâne kemal-i me'yûsiyetle geçerek câmi-i şerife teşrif buyurdular.

***Fâzıl Paşa** (Yozgat)- Hangi câmie paşam?*

Fevzi Paşa** (devamla)-Yıldız'da «Hamidiye Câmii»ne efendim! Namazdan evvel bendenizi kabul ettiler. Fevkalâde müteheyyiç bulunuyorlardı. Buyurdular ki, «Ben bugün böyle azab-ı elîm içinde câmie gelmek istemiyordum, fakat bir vazife-i diniyyeyi geri bırakmayı münâsib görmedim. Cenâb-ı Hakk'a karşı bir ibâdettir. Ancak elli senelik mevâsinin (günahların), gerek benim ve gerekse sizin kabinenin üzerine yıkıldığını görmekle fevkalâde dilhûnum. Enkazın altında ezildik.» diyerek teessüf buyurdular. Ayağa kalktılar. Birkaç defa kemâl-i hüzün ile bendenize hitab ettiler. Teselli verecek hiçbir şey yoktu. Birkaç defa İngilizler dritnavtlarının toplarını çevirmişler, gûya uzaktan atılmazmış gibi köprüye kadar sokarak, her türlü tehdidâtı yapmakta kusur etmemişlerdir. Oradan çekildik. Her gün yeni tevkifât ve tehdidâta mâruz kalıyorduk. **Zât-ı Şâhâne ertesi gün selâmlıkta bendenizi tekrar kabul ile buyurdular ki: «Aman Anadolu ile irtibatı temin ediniz.» Bendeniz dedim ki: İrtibat müheyyadır. Ancak İngilizler mâni oluyorlar. Herbir telgrafımızı kontrola tâbi bulunduruyorlar. Şüphesiz herbir sühûleti gösteriyoruz. Ancak İngilizler tarafından düçâr olduğumuz müşkülât bizi büyük bir tazyik içinde bulunduruyor.

Bu mâruzâtım üzerine «Aman zinhar siz çekilmeyiniz. Ve Anadolu ile irtibat tesis ediniz.» buyurdular. Bendeniz bu ferman üzerine yâverimi göndermek husûsuna teşebbüs ettiğim gibi kabinede bâzı zevâtın gönderilmesine de teşebbüs ettim. İngilizler muvâfakat ettiler. Gönderildiğini ve bir taraftan da bâzı kolordularla ir-

tibatımızı arzettiğim vakit fevkalâde memnun oldular. *Ve bu sûretle mes'elenin hüsn-i sûretle hallolunacağı ve İstanbul işgalinden İngilizler'in beklediği gâyenin artık kaybolmak üzere bulunduğu hissolunuyordu. Biz de memnun idik.*

Bu sırada efendiler! Bendeniz üzerine vâkî olan tazyikat ref olundu; çünkü samimiyetle İngilizler'e diyordum ki, tehdid ile bir şey yapamazsınız. Tatmin ediniz bizi!... Siz tatmin ederseniz, hakk-ı hayât bahşederseniz; biz her şeyi yapmaya hazırız. Ve bu tatmin de benimle olmaz. Belki kabineyi tatmin ediniz. Bu ricâmız aksi tesir ederek her gün kabineye nota bombardımanı oldu. Gece gündüz, şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş, en ufak şeylerle kabineyi tâciz ederek çekilmeğe icbâr ettiler. Filhakika kabine de bir-iki hafta müddet tazyika tahammül etti. ***Bu tazyikin esâsını efendiler! Kuvva-yı Milliye'nin red ve takbihi teşkil ediyordu. Kuvva-yı Milliye'yi reddediniz diyorlardı.*** *Bizce Kuvva-yı Milliye'nin haksız işgallerden zuhûr ettiğini, İzmir'in işgâalinde Yunanlılar'ın bir çok mezâlimi Avrupa'nın bîtaraf devletleri tarafından tasdik olunduğu malûm ve müberhen (delılli) iken bizim Kuvva-yı Milliye'yi ve bu tazyikten doğmuş olan cepheyi reddetmemiz doğrudan doğruya milletimize karşı bir ihânet olurdu. Biz bunu yapamayız. (Alkışlar)*

İzmir'in, bununla beraber vilâyât-ı şarkiyyenin düçâr-ı tecâvüz olacağına dâir sık sık rivâyetlerin şüyûu ve bir ***"Pontus"*** *hükümetinin Trabzon, Samsun havâlisinde, Karadeniz sahilinde zuhûr etmek üzere bulunduğuna dâir pek sıkı havâdislerin deverânı büsbütün milleti heyecana getirdi. Ve bu sûretle Kuvvâ-yı Milliye teşekkül etmiştir. Bu teşekkülden maksâd milletin bigayr-ı hakkın dûçâr olduğu tecâvüzlere karşı ırz ve nâmûsunu meşrû bir sûrette müdafaa ve muhafaza etmek istiyor. Orduyu kullanamıyoruz. Millet bunu görüyor. Tabiî müdafaa-i meşrûa-i nefsiyede bulunuyor. Milletin*

bazı harekâtı vardır. Biz bunu reddedemeyiz. Ancak şunları reddederiz:. Kuvvâ-yı Milliye nâmına bazı ifratkârların harekâtı vardır. Millete bazı yerlerde fenalık yaparlar. Bâzısını öldürür, bâzısını kaldırır. Bu gibi harekât, milletin arzusu dâhilinde değildir. Keyfî birtakım icrâât yapanları reddetmek istiyoruz. Fakat umûmiyet itibariyle Kuvvâ-yı Milliye nâmına bir reddiye yazmak, doğrudan doğruya kendisini iskat etmek, demektir. Hükümet, ancak milletin arzusuyla ve milletin nef'i (faydası) için mevki-i iktidara gelir. Milletin mazarratı için mevki-i iktidarda duramaz.

Bizim bu nota teâtîsi esnasında tekrar bir hâl hâdis oldu. Dediler ki, nerede Kuvvâ-yı Milliyye köprüleri bozduysa oradan İstanbul'a erzak gelmiyor, İstanbul aç kalırsa Kuvvâ-yı Milliye'yi reddetmediniz. Ve şu asrî insaniyyette şunu da söylemekten çekinmediler ki, biz Amerika'dan un getireceğiz, fakat bunu hıristiyanlara vereceğiz. İslâmları düşünmiyeceğiz. (Kahrolsun sedâları) Maksad bizi tazyik edip Kuva-yı Milliye'yi red ve tel'in ettirmektir.[120]

---

120 Bu hususta **Kâzım Karabekir Paşa** şu bilgiyi vermektedir: "Meclis"i İngilizler'in nasıl bastıkları ve Meclisin ne yaptığı hakkında vak'ada bulunan meb'uslardan sonraları şöyle dinledim: İngilizler **Rıza Paşa** kabinesini tazyik ediyorlar ki; Anadolu harekâtına iştirak edenlere âsi densin. **Rıza Paşa** kabul etmiyor, sonra gelen **Salih Paşa** kabinesi de kabul etmiyor, bunun üzerine 16 Mart Vak'ası hâdis oluyor. (**Kâzım Karabekir-"İstiklal Harbimiz"**, (İstanbul-1960), sh. 550'deki dipnot.

Halbuki gerçek şudur:

İngilizleri, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı'nı basmaya imâle ve iknâ eden, bu Meclis'e **"Sivas Meb'usu"** olarak dâhil olmuş bulunan **Rauf Orbay**'dır!... Maksad, siyâsî faaliyet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya intikalini sağlamaktır. Bunu Sivas'tayken, **M. Kemal Paşa** ile birlikte kararlaştırmış bulunduklarını itirâf eden **Rauf Bey**, kendisi ile röportaj yapan **Feridun Kandemir**'e:

"Anadolu'da Millî Meclis'in, dolayısıyla Millî Hükümet'in kurulmasını temin için, İngilizler'i İstanbul'da toplanacak Meclis'i basmaya tahrik için gerekirse nefsini fedâ etmek....." sûretinde bizzat

Tekrar bendeniz bunun üzerine telgraflar yazdım. Aman köprüleri bozmayınız. Erzak gönderiniz buraya. Biliyorum bunların te'siri olamazdı. Nihâyet efendiler! Bir nota yazdık. Şimdiye kadar arzettiğim husûsâtı bertafsil hikâye ettik. Çünkü bu arzettiğim mevâddın bir kısmının da Hâriciye Nâzırı gidiyor, şifâhî notalarla, şifâhî takrirlerle anlatıyordu. Bunlar sahife-i tarihe geçemiyecek ve inkâr edecekler diye bunları bertafsil hikâye-i hâl ederek yazdım. Bir nota yazdık. Ve bu notada dedik ki; bizim maksadımız sulhu temin etmektir. Ve bu sulh ile biz bizzat Osmanlılar'ın memleketini kurtarmak değil, sulh-i cihanı temin edeceğiz. Siz bize hakk-ı hayât verirseniz biz bunu kabul edeceğiz. Millete kabul ettireceğiz. Ve sizin bahşedeceğiniz âdilâne şerâit-i sulhiyyeyi yapacağız. Ve millete ayrılık gayrılık olmamak hissini bizim kabine tekeffül ediyor. Ve bu kadar sulha teşne ve kendisini ileri alan bir kabineyi ne yolda telâkkî edecektir. Düşmanlarımıza bunu anlatmak istiyorduk.

Mâdem ki, Avrupa sulh istiyor, madem ki sulh teessüs ettikten sonra tavazzuh edecektir. Biz de bunu tekeffül ediyoruz. Biz yapacağız diyoruz. Bu gâyet ağır, belki altından

---

ifâde etmiştir. (Bkz: **Feridun Kandemir- "Hâtıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay"**, İstanbul, 1965, sh. 45 vd.)

Bu gerçeği **M. Kemal Paşa**'yla hayatının sonuna kadar beraber bulunmuş olan **Hasan Rıza Soyak** da aynen kabul ve itiraf etmektedir. (Bkz: **Hasan Rıza Soyak- "Atatürk'ten Hâtıralar"**, İstanbul 1973, c.I, sh. 126-127)

Bu Meclis'te Sinop Meb'usu olarak bulunan **Dr. Rıza Nur**, Meclis'İn İngilizler'ce basılıp dağıtılması husûsunda pek çok tafsîlât verdikten sonra:

"O gün orada bulunan arkadaşlar hikâye etti. Ezcümle Gümüşhâne Meb'usu **Zeki** anlattı. **Zeki** bizzat bir ev bulmuş, hazırlamışlar. **Rauf** ile **Kara Vâsıf**'ı kaçırmak istemişler. İmkân da pek güzel varmış. Tecrübe de yapmışlar. Tamam **Rauf** kaçmak istememiş. Teslim olmuş Dikkate şâyân bir şeydir. Tabiî sebebini **Rauf** kendisi bilir." (Bkz: **Dr. Rıza Nur- "Hayat ve Hâtırâtım"**, Frankfurt 1982, a.g.e., c.I, sh. 432)

çıkamayacağız. Müşkilâta vatan aşkıyla giriyoruz. Fakat acaba İngilizler'in fikri nedir? İngilizler'in teklifi nedir? Bunu anlamak istiyorduk. Efendiler! Bu teklifimizi İngilizler kabul etmediler ve bunun üzerine bir mazbata yazdık. Bâb-ı Âli'de kabinenin siyâset-i muslihânesi İngilizlerce kabul olunmuyor ve İngilizler'in maksadı bizim dâhilimizi nifâk ile birbirimizi düşürmektir. (Kahrolsun sedâları) Maalesef bir hey'et de bulmuşlar, harb istiyorlar. Fakat öyle bir harb ki; kendilerinin burnu kanamaksızın birbirimize düşürmek ve harb etmek istiyorlar. ***Maatteessüf Zât-ı Şâhâne tazyik içinde bulunduğu için biz durduk. Tahammülün fevkinde, tazyike dûçâr olduk.*** *En nihayet bize dediler ki, efendiler! Gâyet ağır muâmeleye dûçâr olacaksınız. Yani bizi Bâb-ı Âli'den süngü ile atacaklar. Bunu ihsâs ettiler. Biz buna tahammül edecektik. Ancak o zaman payitahtlık İstanbul'da kalamazdı. Biz çekildik. Bizden sonraki kabine, bir-iki gün teessüs edemedi. Ancak tabii mâlûmâtınız var. Bu kabinenin teşekkülü ile beraber, benim temâsa geldiğim* ***gerek o kabine erkânından zevâtın, gerekse Harbiye Nezâreti'nde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım mâlûmâta nazaran o kabineyi tazyik ettiler. Fetvâyı veriniz! diye. Nihayet o fetvâyı aldılar. Mâlûmunuz veçhile o fetva, İngiliz süngüsü ile alınmış, İslâm'ı sinesinden birbirine düşürmek için...*** *İlk defa yazılmış acı bir vesîkadır. Milletin hiss-i hakikatbîni (hakîkati gören hissi) ümid ederim ki; bundaki fecaati görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir. (Şüphesiz sedaları)...*[121]

Cumhûriyet rejiminin kurucuları arasında çok ehemmiyetli bir mevkii bulunan **Fevzi Paşa (Çakmak)** gibi bir zâtın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kürsüsü'nden yaptığı konuşmadan yukarıya aldığımız

---

121 Zabıt Cerîdesi, C. I, Ankara 1940, sh. 90 ve devamı.

satırlar, birçok hususları aydınlatmaktadır.[122]

a) Sultan Vahideddin, işgal kuvvetlerinin ağır baskısı altında eli kolu bağlı bir durumdadır. Bu hâlin verdiği elem ve kederle bîtap ve perîşandır.

b) Bu duruma rağmen kabinede inandığı kimselere daima Ankara'yla temâsı kesmemeleri hususunda emirler vermektedir

c) Muârızlarının her vesile ile aleyhine kullandıkları Şeyhülislâm Dürrizâde'nin fetvâsı, padişah tarafından veya O'nun emir ve rızâsı ile değil İngiliz tazyiki ile ortaya çıkmıştır. Esâsen kendisinden evvel Şeyhülislâmlık Makamı'nı işgal eden Haydarîzâde düşman baskısına mukavemet edemeyerek istenilen fetvayı vermemek için makamını terketmişti. Dürrizâde ise, kabinenin tensîbi ile İngiliz tazyikinden kurtulmak için bu fetvayı vermek üzere aranıp bulunmuş ve o makama getirilmişti. Padişahın Kuvvâyı Milliyeciler aleyhindeki bu fetva ile hiçbir alâkası yoktur.

d- İngilizler, sanki M. Kemal'in Anadolu'ya gidişi kendi mâlumâtları ve hatta müsaâdeleri hâricinde olmuş gibi gûyâ O'na mâni olmak yoluna gitmeleri ve bu maksadla İstanbul Hükümeti'nce Kuva-yı Milliye'nin takbihini istemeleri mer'î kanunlar önünde izahı imkânsız bir muammâdır. Bu tarz hareketle İngilizler, iki tarafı karşı karşıya getirmek ve İstanbul Hükümeti ile Halife'yi millî gâye aleyhinde göstererek halkın gözünden düşürmek maksadını gütmüş-

---

122 Fevzi Paşa (Çakmak)'nın bu konuşmasının özü tebliğ hâline getirilerek "Mustafa Kemâl" imzâsı ile her tarafa ta'mim edilmiştir. Bunda daha ziyâde halifeye, mâhud fetvâya ve İngilizler'in tazyiklerine âid kısımların yer almış olduğu görülmektedir. (Bkz: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 367 ve 368 numaralı vesikalar)

lerdir. Peki ama niçin?!.. Bu niçine cevap vermek için bugün sahip olabildiğimiz nisbî fikir hürriyeti maalesef kâfi değildir?!.. Unutmamak gerekir ki, **M. Kemal Paşa** ve arkadaşları İstanbul'dan İngiliz vizesi ile çıkıp Samsun'a gitmişlerdir. Buna dâir vesâik şahsî arşivimizde mahfuzdur.

Bakalım, buna benzer kördüğümleri çözmek ne zaman nasib olacak?!...

Böylesine selâhiyetli bir ağızdan milletvekilleri önünde ifâde edilen bu gerçekler, bugün maâlesef unutturulmuştur. **Sultan Vahideddin** işgalin başladığı ândan itibâren çok ağır şartlar içinde dâima vatan ve milletini düşünerek her türlü ezâ ve cefâya göğüs germişti. Fakat kabul etmek gerekir ki; en nihâyet O da bir insan olduğu cihetle tahammül ve mukavemetinin bir hudûdu olacaktı.

Kendisi ile beraber memleketi terkederek **"San Remo"**da intihâr eden hususî doktoru **Reşat Paşa** bir Fransız gazetesinde yayınlanan hâtırâtında bu durumu şöyle ifade etmiştir:

*"Padişah çok asabî ve sinirleri vehme mütemâyil olacak kadar zayıftı. Saltanatı devrinin ağır buhranlarla geçmiş olması kadar, mîzâcı da bu sıhhî ârızasında âmil olmuştu. Kendisi mühim anlarda birkaç defa baygınlık geçirmiş ve derhal müdâhaleye lüzum hâsıl olmuştu. Bunlardan bir tanesi Sevr Muâhedesi şerâitini ve metnini tetkik için teşkil edilen Şûra-yı Saltanata riyâset etmek üzere **"Mûayede Salonu"**na girecekleri anda vukûa gelmişti. **Sadrazam Damad Ferid Paşa,** uzun süren ve telâşı mûcip olan baygınlıktan sonra içtimâın te'hirini istemiş, fakat padişah muvâfakat etmemişti. Diğer bir baygınlık da, **General Harington**'u dâvet ederek bir gece içinde Malaya zırhlısı ile İstanbul'dan mufârakat (ayrılış) ka-*

rarının İngiltere devletince kabul edildiğinin ***Yâver Hamdi Paşa*** *tarafından arzı sırasında vukûa gelmişti."*[123] Bu beyân O'nun vatandan ayrılırken tırnağın etlen sökülüşü gibi derin ve sarsıcı ızdırabını ne güzel dile getirmektedir.

Bir de bunlara; uzun bir müddet emrinde çalışarak her hâline vâkıf olan **Ali Fuad Türkgeldi**'nin bahsi geçen hâtırâtından alınmış şu satırları eklersek O'nun ne ölçüde vatansever bir insan olduğunu ve kendisine "hâinlik" (!) yaftasını yapıştıran hakîkate saygısız bir çok inkılâp dalkavuk ve yobazına karşı gerçek hüviyetini daha ziyâde belirtmiş oluruz:

"19 Kânun-u Sânî (Ocak) 1335 (1919) Pazar günü Başmâbeyinci ile beraber huzûra dâvet olunduk. Bolşevizme karşı Rusya'da harekât-ı seferiye icrâsı için Fransa'dan bir general ile dört yüz kadar zâbit vürûd edeceğinden ve İstanbul'da karargâh-ı umûmî te'sis olunacağından, bunların ikâmeti için Ortaköy'de şehzâde ve sultanlara mahsus ***"Fer'iye Dâireleri"*** *ile* ***Fehime Sultan*** *yalısının ve Çırağan'da* ***Osman Fuad Efendi***'*nin dâiresi civârında mektep ve muzika kışlası ittihaz edilen mebâninin (binalarının) ve* ***Enver Paşa***'*nın zevcesi*

---

123 **Cemal Kutay** - Tarih Konuşuyor - istanbul 1966 sh. 2445.

Cemal Kutay, bir Fransız gazetesinden naklen verdiği bu bilgiye ilâveten, uzun neşriyât hayatı boyunca bir çok kereler **Sultan Vahideddin**'in **"hâin olmadığı"** yolunda beyânda bulunmuştur. Üstelik O:

"-Damarlarımı kesseniz, **Atatürk** diye akar!" diyen bir kimsedir. Buna rağmen şu sözler de kendisine âiddir:

"-Elbette hâin değildi. Dünyanın en nâmuslu adamlarından biriydi. Ölürken yastığının altından parasızlıktan alamadığı ilaçlarının reçeteleri çıktı. Bunu ***Târık Mümtaz Göztepe*** *anlatıyor. Ve cenâzesini rehin ettiler San Remo'da. Akrabaları, arkadaşları cenâzeyi kaçırdılar da gömüldü. Bunlar hakkında hüküm verebilmek için önce bilgili olmak lâzım. (...)* ***Mustafa Kemal*** *ne yazık ki, kendi Nutku'nda Millî Mücâdele'nin kuruluşunu hakîkî olarak anlatmamıştır."* (Bkz: 23 Temmuz 2005 tarihli Sabah Gazetesi'nde **Mehmed Altan**'ın makalesi.)

***Nâciye Sultan** sahilhânesinin tahliyesini Sadrazam'a gönderdikleri ültimatom ile taleb eylemiş olduklarını ve o dâirelerde ikâmet eden bu kadar âzâ-yı hânedânın nakil ve iskânları emrindeki (işindeki) müşkilâtı mütehayyirâne dermeyân eyleyerek bunlara mukabil **"Beylerbeyi Sarayı"** terk ve tahsis edilmek üzere kendilerini ikna için **Refik Bey**'i Sadrazam'a gönderdiğini söyledi. Beylerbeyi Sarayı gibi memleketin mefâhirinden olan muhteşem bir sarayın ecnebî askeri tarafından işgâli beni müteessir ederek:*

"-Aman Efendim! Beylerbeyi Sarayı, Makâm-ı Saltanata mahsûs bir saraydır. Bunun terkine müsaâde buyurulmasın; bari ona bedel «Validebağı» ile «Kâğıthâne Kasrı»nın verilmesi teklif edilsin." diyerek huzûrda ağlamaya başladım. Çünkü bunu Saltanat-ı Osmaniyye'nin alâim-i inkırazından (yok olma alâmetlerinden) addeyledim. Zat-ı Şâhâne zaten müteheyyiç bir hâlde bulunduğundan bunun üzerine büsbütün sinirlenerek:

***"-Canım siz nasıl kafa taşıyorsunuz? Biz hâl-i esâretteyiz; «Dolmabahçe Sarayı»nı da isterlerse ne yapacağız? «Ihlamur», «Göksu» ve «Beykoz» köşklerini teklif ettim, onları kabul etmiyorlar."** dedi ve cereyân-ı hâli **Veliahd Abdülmecid Efendi**'ye anlatmasını ve iş, hânedâna müteallik olduğundan O'nun da mütâleasını sormasını Başmâbeyinciye emretti. Veliahd:*

*"-Taraf-ı Şâhâne'den ne sûretle tensip ve irâde buyuruluyorsa o veçhile yapılmak münâsip olur. Fakat evvel ve âhir arzetmiş olduğum veçhile bu hey'et-i vükelâ, ve bâhusus Hâriciye Nâzırı **Reşid Paşa**, bu gibi mesâil-i müşkileyi hallü tesviyeden âcizdir. Zât-ı Şâhâne âyan ve sâir itimad eyledikleri zevâtı celb ile istişare buyursunlar." yolunda arz-ı mütaleât ettiğini; **Lütfi Bey** beyân eyledi. Hünkâr:*

"-Canım, âyanı toplayıp müzâkereye vakit var mı? Per-

şembe gününe kadar behemehal bu dâirelerin tahliyesini istiyorlar; eğer bunu yapmaz isek bizzat tahliyeye kıyam ile daha ziyâde muhill-i hürmet (hürmeti ihlâl edecek) harekete tesaddî ederler..."

Ba'dehü vükelânın aczi bahsine nakl-i kelâm ederek:

*"-Bunların kifayetsizliğini ben de görüyorum; lâkin yerlerine kimi yapacağız? **Memlekette iş görebilecek beş-altı kişi varsa onları İttihatçı diye istemiyorlar."** dedi.*

*Bu sırada **Refik Bey** avdet edip **Enver Paşa**'nın yalısı ile peder ve hemşîresine âid Ortaköy'deki hânelerin behemehal tahliyesini talep etmekte olduklarını ve Sadrâzam **"Beylerbeyi Sarayı"** için teklifte bulunmuşsa da Anadolu tarafında olduğu için kabul etmedikleri ve Fer'iye dâireleri hakkında Sadrâzamın teşebbüste bulunacağını ve İngilizler'in de Bebek'te Vâlide-i Hidivî'nin sahilhânesini istemekte oldukları cevabını getirdi.*

Ertesi gün huzûra kabulümde Zat-ı Şâhâne:

"-Dün siz pek müteessir olup ağladınız" dedi. Ben de:

"-Saltanata mahsûs bir saray-ı âliyi ecnebî askerinin işgal etmesinden müteessir olmaklığım tabiîdir efendim" dedim. Zât-ı Şâhâne:

*"-**Bence Âl-i Osmanın mülküne girdikten sonra, hududda bir kulübeye girmekle benim sarayıma girmesi beyninde (arasında) fark yoktur."** cevâbını verdi. Bunun üzerine "Zat-ı Şâhâneniz Padişah sıfatıyle umûm mülkleri düşünmekle mükellef bulunduğunuzdan mütâleât-ı Hümâyun'unuzda haklı olduğunuz gibi kulunuz da tâbi sıfatiyle metbuumun sarayını ecnebî askerin işgali altında görmek istememekteki mütalâamda min gayri had (haddim olmayarak) haklıyım." dedim.*

21 Kânun-ı Sânî 1335 Salı günü mâruzât-ı resmiyye

için huzura celb olundum. Mâ'ruzât çıkarıldıktan sonra müstediyat meyânında hâiz-i ehemmiyet olan üç kıt'a telgrafnâmeyi ayırıp sûret-i mahsûsada kıraat ettim. Biri ***"Bosna Hersek"*** *ahâlisinden üç yüz bin müslümanın hukûk-ı milliyelerinin siyâneti için taraf-ı şâhâneden îstimdâd, diğeri* ***"Urla"****da Rumlar'ın ahâli-i İslâmiyyeye karşı ikâ eyledikleri mezâlim ve tecâvüzâttan bahisle istîtafı, üçüncüsü de* ***"Van"*** *ahâlisinden olup hükümetçe* ***"Burdur"*** *sancağına nakil ve Ermeni hânelerinde iskân edilmiş olan altı bin müslümanın sekiz aydır yevmiyeleri kesilip ve ikâmet edildikleri hâneler dahî sâhib-i aslîlerine iâde olunmak üzere tahliye ettirilip aç ve bî-ilâç sokak ortalarında kaldıkları beyâniyle merhamet-i seniyyeyi isticlâbı hâvi idi.* ***Bu üçüncü telgrafı okur okumaz, Zât-ı Şâhâne'nin gözlerinden yaş gelerek:***

"-Dün siz ağlıyordunuz: (Beylerbeyi Sarayı'nın işgâli keyfiyetinden dolayı); bugün de ben ağlıyorum, ne yapayım? Buna beşeriyet kuvveti, hattâ nübüvvet kuvveti bile kâfi gelmez. Ancak ulûhiyyet kuvvetine muhtaç!.." dedi.

Ben de pek ziyâde müteessir olarak:

"-Hakîkaten ulûhiyyet kuvvetine muhtâcız, ancak Cenab-ı Erhamür Râhimîn o kuvveti Zât-ı Hümâyun'unuza ihsân buyurarak yine ulûhiyyet kuvvetiyle bu işlerin kâffesini tesviyeye inşallah efendimiz muvaffak olursunuz." dedim. Hünkâr:

"-Telgrafları bana verin, bu akşam Dâhiliye Nâzır Vekili gelecek, onunla Sadrazama gönderip icâb eden ihtârâtı icrâ edeyim." dedi. Bunun üzerine tevakkuf etmeyerek, huzûr-i Hümâyun'dan çıktım."[124]

1921'de Londra'da sulh konferansına hem "İstanbul Hükümeti" ve hem de **"Ankara Hükümeti"** dâvet

---

124 Ali Fuad Türkgeldi-a.g.e., sh. 176.

edilmişti. Azılı Türk düşmanı İngiliz baş murahhası **Lloyd George**, Kuvvâ-yı Milliyecilere:

"-Haydutlar!..." diye hücûm edince İstanbul Hükûmeti'nin murahhası **Sadrâzam Tevfik Paşa**:

"-Gerçi ben burada Osmanlı murahhası olarak bulunuyorum, amma memleketin asıl mümessili ve söz sahibi onlardır. Bizim kalbimiz de onlarla beraberdir." diyerek bu Türk düşmanını susturmuştur. Unutmamak gerekir ki, **Tevfik Paşa** orada **Sultan Vahideddin**'i temsîl ediyordu. Kendisine bir cezâ mı verilmiştir?

Aziz Okuyucu; başını iki elinin arasına al da, ibret ve dehşetle düşün! Vatanın felâketi karşısında böylesine vatanperverâne hareket eden bu insan mı vatan hâinidir? Yakın tarihimize âid bütün gayr-i ciddî ve gayr-i ilmî eserlerde taç ve tahtıyla şahsından başka hiç bir şey düşünmediği iddia edilen **Sultan Vahîdeddin** buraya sıraladığımız şu hâtıralarda nasıl âbideleşmektedir, görüyor musun? Şâhidlerin naklettikleri bu vesîkalar karşısında artık o yalan ve iftiraların devamına imkân var mıdır?

Yukarıdaki şâhid ifâdelerine bir de –aşağı yukarı bütün tarafsız tarihçilerin görüşünü aksettirmesi itibariyle- **Reşad Ekrem Koçu**'nun şu satırlarını dikkatlerinize arzedelim:

*"Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin için «**vatan hâini**» derler, ben küçük bir ilâve yapacağım: «**Vatanına ihânet**» ile idama mahkûm olup, yaşının çok ilerlemiş olması, Fransa'ya eski hizmetlerinin hatırlanması ve Fransa'yı sevdiğinden şüphe edilmemesi dolayısıyla ölüm cezası, müebbet kalebentliğe çevrilen **Mareşal Peten** gibi diyeceğim.*

Mâzileri çok temiz olan ve memleketleri felâket girdâbına düştükten sonra işbaşına geçen, ağır mes'ûliyetler yük-

lenen, yenik milletlerini daha fazla çiğnetmemek için nefret edilen, gâlib düşmanlara dostâne el uzatmak durumunda kalan, o kara bahtlı insanlar, milletlerin tarihlerinde sigorta lâmbalarına benzerler. Kendilerinin yanması büyük tesislerin kurtarılmasını temin eder.

***Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin**'in tuttuğu yol, başta Topkapı Sarayı hazinesi ile, müzelerimizde ve millî kütüphânelerimizdeki kıymetlerine paha biçilmez, en küçük bir parçası yerine konulmaz hazinelerimizin kahhar düşmanlar tarafından yağmasını önledi."*[125]

Tuhafı şu ki, bu ifâde bizzat **Sultan Vahideddin**'in San Remo'da bir sohbette yakınlarına ifâde ettiği ve **Mediha Sultanzâde Sâmi Bey**'in oğlu **Rükneddin Sami Bey** tarafından bize kırk yıl önce Londra'da nakledilen ifâdenin hemen hemen aynıdır. Buna göre **Sultan Vahideddin**, San Remo'da demiş ki:

"Biz devlet ve milleti koruyan bir paratönerdik. Bir gün geldi, devlet ve milletin varlığına yıldırım düşecek oldu. Onu üzerimize çektik ve biz yandık, fakat devlet ve millet kurtuldu. Mühim olan da buydu. Ben neticeden yine de memnûnum!.."

Aziz okuyucu, yukarıya dercedilmiş bulunan çeşitli görgü şâhidi ifâdeleri ve değerlendirmelerine ilâveten daha yüzlercesini görmüş ve tam kırk seneden beri **Sultan Vahideddin** merhûm üzerinde okuyup yazmış bir kimse sıfatıyla bir umûmî değerlendirme yaptıktan sonra o devre âid ve padişahın şahsına râcî üç hata görmekte olduğumu söylemeliyim. Bunlar:

1- **Sultan Vahideddin**'in iktidarı nihâyetine kadar İngilizler'in Osmanlı Devleti'ne karşı müzâhir davrana-

---

125 **Reşad Ekrem Koçu-"Osmanlı Padişahları"**, İstanbul, 1981, sh. 439.

cakları hakkındaki kanaatini muhafaza etmiş olması.

2- **Damad Ferid Paşa**'yı arka arkaya tam beş defa sadâret makamına getirmiş bulunması.

3- Anadolu'ya gönderilecek bir askerî şahıs arandığında **M. Kemal Paşa**'yı tercih etmiş olmasıdır.

Şimdi biraz da sırayla bunlar üzerinde duralım:

e-Üç Esaslı Yanılma

Şimdi bunları kısaca delillendirmek isteriz:

1- **Sultan Vahideddin**, İngilizler'in kendisine ve devletine müzâhir olacakları husûsundaki kanaatinde tamamen yanılmıştır. O, İngilizlerle **"Kırım Harbi"** esnâsındaki berâberliği gerektiren şartların tamâmen değiştiğini ve o günün süper gücü olan İngiliz Krallığı'nın siyonizmin güdümüne girmiş bulunduğunu –maalesef- farkedememiştir. Kırım Harbi esnasında İngilizler'in bizimle birlikte Rusya'ya karşı harbetmesinin birkaç sebebi vardı. Önce şunu söyleyelim ki, Hindistan'a yerleşmiş bulunan İngilizler, bu memleketin kuzeyinde Ruslar'a komşu olmuş bulunuyorlardı. Üstelik bugünkü Afganistan havalisinde kendileriyle hudud ihtilâfları vardı. Bu sebeple siyâsetleri mecbûren Ruslar'a karşı idi. Bu Ruslar'a karşı olan siyâsetleri dolayısıyla Osmanlı'nın bir vâlisi bulunan **Kavalalı Mehmed Ali Paşa**'yı tahrik edip üzerimize saldırtmakla bu devleti Rusya'nın kucağına düşürmüş olmaktan pişmandılar. Ruslar'ın bu derecede kuvvetlenip ilerlemelerini kendilerinin geleceği bakımından mahzûrlu telâkkî ediyorlardı. Kırım Harbi'nde bizimle beraber olmaları işte bu iki sebepten doğmuş bulunuyordu.

Kırım Harbi'nden çok değil, yirmi beş sene sonra ortaya çıkan 1877-78 Türk-Rus Harbi'nde onlar bir his-

siyât ve siyâset değişikliği göstermişlerdi. Bu, şu vak'a ile de sâbittir:

Sultan Aziz'i câniyâne bir sûrette katletmiş bulunan **Midhad Paşa** ve ekibi, halk nezdinde sarsılan itibarlarını düzeltmek için Rusya'ya hiç yoktan bir sebeple savaş açmak kararını vermişlerdi. Bu harbde İngilizler'in de bizimle beraber olacaklarını ümid ve iddia ediyorlardı. İleri görüşlü **Sultan II. Abdülhamid** Han, o gün Türkiye'de murahhas olarak bulunan **Lord Salisbury**'yi huzuruna çağırarak **Midhad Paşa** ve ekibiyle görüştürdü. O, çıkarılacak olan harbde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına imkân olmadığını kat'î bir lisânla ifâde etmiş ve sadece "Osmanlı'nın gâlibiyetinden elbette İngiltere'nin memnun olacağını" belirtmekle iktifâ etmişti. O sıralarda İngilizler'in Rusya'ya karşı olan siyâsetleri henüz tam manasıyla değişmemiş olmakla beraber Osmanlı'ya bakışlarında azîm bir fark husûle gelmiş bulunuyordu.

Buna rağmen büyük siyâset dâhîsi **Sultan II. Abdülhamid** Han, tahta henüz çıktığı bir zamanda vâkî olduğu için önleyemediği bu harbin fecî neticelerini değiştirmek üzere İngilizler'i ancak ve güç belâ **"Kıbrıs Tavizi"** ile iknâ ederek, Berlin Muâhedenâmesi'ni toplatıp Ruslar'ı bu harbteki kazançlarının çoğundan mahrum bırakmaya muvaffak olabilmişti.

Bu yıllardan itibaren ortaya çıkan **"Siyonizm Cereyanı"** gâyesini gerçekleştirmek için bir süper güce ihtiyacı olduğu düşüncesiyle İngiliz siyâsetini tam mânâsıyla bir Osmanlı aleyhtârı hâline getirmeye muvaffak olmuştu. Bu durum, Mondros Mütârekenâmesi'nin imzasından az evvel Kudüs'ün elimizden çıkmasıyla sabit olmuştu.

Gerçekten İngilizler Kudüs'e vâsıl olunca o günkü İngiliz Hâriciye Nâzırı **Lord Balfour,** hâlâ **"Balfour Deklerasyonu"** adıyla bilinen ve İsrail'İn kurulmasında bir temel taşı teşkil eden meşhûr beyannâmeyi yayınlamış bulunmaktaydı. Bunda **"Filistin'de bir yahudi devleti kurulması"**nı İngiliz Hükümeti'nin kabul ettiği beyân olunmaktaydı. Buna rağmen **Sultan Vahideddin**'in İngilizler'den sonuna kadar ümidvâr olması gerçekten vahîm bir hata olmuştur.

Ancak, o gün müttefikler güçleri arasında en nâfiz bir durumda bulunan İngilizler'den bir müzâheret beklemekte **Sultan Vahideddin** yalnız değildi. Gariptir ki, **M. Kemal Paşa** da mütâreke esnâsında, daha Anadolu'ya gitmeden önce 17 Kasım 1918 tarihinde Minber Gazetesi'nde yayınlanan bir röportajda aynı görüşleri ileri sürmekteydi. Bu röportajda:

"İngilizler'e karşı perverde eylediğiniz hissiyat hakkında bazı mâlumât verir misiniz?" suâline karşı:

"-Bu harbde İngilizler'le Arıburnu, Anafarta ve Filistin cephelerinde karşı karşıya pek çok muhârebeler verdim. Ben bu muhârebelerde (?!) vatanın müdâfaasından ibâret olan bir vazîfe-i asliyye îfa ettim ve bunun için askerlik hizmetini tahattur etmiyorum. Binâenaleyh kalbimde buğz ve adâvet (düşmanlık) hissi yer bulmamıştır. İngilizler'in, Osmanlı Milleti'nin hürriyetine riâyette gösterdikleri hürmet ve insâniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı Milleti'nin **İngilizler'den daha hayırhâh bir dost olamayacağı kanaatiyle mütehassis olmaları pek tabiîdir."** demiştir.[126]

Bir gün sonra Vakit Gazetesi'ne verdiği bir beyânâtta da:

---

126 **Goothard Jaeschke**-a.g.e., sh. 99.

"Hükümetimizle mütâreke akdeden devletlerin ve bu devletler nâmına mütâreke şartnâmesini yapan **Britanya Hükümeti'nin Osmanlılar'a karşı olan hüsn-i niyetlerinden şüphe etmek istemem."** demiştir.[127]

Bir iddiaya nazaran **M. Kemal Paşa** ile İngilizler arasındaki bu münâsebet, onlardan Anadolu'da bir yerin vâliliğini talep etmek derecelerinde, ileriye varmıştır.[128]

---

127 **Goothard Jaeschke**- a.y.

128 Buna dâir 28 Kasım 2007 tarihli Vatan Gazetesi'ndeki;

"Atatürk, Anadolu Topraklarında İngiliz İdâresinde Bir Vâli Olarak Çalışmayı Teklif Etti." başlığı altındaki haber aynen şöyledir:

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu, Yazar **Mustafa Armağan** dünkü Zaman Gazetesi'nde yayınlanan yorumunda, **Atatürk**'ün 14 Kasım 1918'de Britanya resmî makamlarına "Anadolu topraklarında İngiliz idâresinde bir vâli olarak çalışmayı teklif ettiğini" yazdı. Bu bilgiyi, İngiliz Daily Mail Gazetesi'nin muhâbiri **G. Ward Price**'in hatıralarını yazdığı, "Extra Special Correspondent" (Çok Özel Yazışmalar) adlı kitabından aldığını belirtti. Kitapta **Atatürk**'le ilgili anlatımları "Kim Kahraman, Kim Hâin" başlığıyla aktaran **Armağan**, **Atatürk**'ün **Price**'in hâtırâtındaki beyânâtıyla "vatan hâini" olarak görülebileceğini îmâ etti. Biz de tarihçilere bu soruyu değil ama **Atatürk**'ün İngiliz mandasında bir vâli olmak istediğine ilişkin "hâtıratlar"da değil de "belgeler"de bir kayıt olup olmadığını sorduk. İşte tarihçilerin yanıtları:

"... Anadolu'da İngiliz idâresinden o kadar da rahatsızlık duyulmaması gerektiğini söyledikten sonra **Mustafa Kemal**, bu topraklar üzerindeki İngiliz idâresinde bir vâli olarak çalışmaya hazır olduğunu gazeteci aracılığıyla işgalci yetkililere şöyle iletecektir: 'Eğer İngilizler Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa Britanya idâresinde bulunan tecrübeli Türk vâlileri ile işbirliği hâlinde çalışmak ihtiyâcını duyacaklardır. Böyle bir selâhiyet dâhilinde hizmetlerimi arzedebileceğim münasip bir yerin mevcut olup olmayacağını bilmek isterim...' (**Price**'in Extra-Special Correspondent (Çok Özel Yazışmalar) adlı kitabından (1957, sayfa 104) aktaran **Gotthard Jaeschke** Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çeviren: **Cemal Köprülü**, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.98)

Bütün bunlar göstermektedir ki aklı eren herkes, ne bekleyecekse İngilizler'den beklemek mecbûriyetinde idi. Çünkü müttefikler arasında yalnız onların sözü geçiyordu. Bu bakımdan ne **M. Kemal Paşa**'yı ve ne de **Sultan Vahideddin**'i bu husûsta pek fazla kınamaya imkân yoktur. Ancak Padişah, şunu bilmiyordu ki, kendisinin **M. Kemal Paşa**'yı bulmasından evvel O'nu İngilizler bulmuşlardı. Bunu o sırada Türkiye'de büyükelçilik yapmakta olan ve daha sonra İtalyan Hâriciye Nâzırlığı'na yükselmiş bulunan **Kont Sforça** şöyle anlatmaktadır:

"…. İngiltere Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin mirasçıları arasında şimdiden bir ihtilâf görüyor ve mûtâd olan iki yüzlü siyâsetiyle şunu istiyor: Eğer müttefiklerin talepleri İngilizler'in canını sıkacak bir şekil alırsa henüz mukâvemet kaabiliyeti olan Türkleri kendi menfaatleri için kullanabilir bir mevkiye koyabilsinler."[129]

Bu mütâlaa, İngilizler'in Mondros Mütârekenâmesi'nde Osmanlı kara ordusunu terhisten istisna addedmesine istinâden ileri sürülmektedir.

"Bu durumda anlaşılıyor ki, daha mütârekenin imzası günü, yani padişahın Anadolu'da kuvvet teşkilini hayalinden

---

129 **Mukish**- a.g.e. sh. 149. Nitekim bilâhare Maraş'ta olup bitenler, bu mantıkla gerçekleşmiş bir İngiliz işidir. Çünkü bu mıntıkayı önce İngilizler işgâl etmiş oldukları hâlde:

"-Biz üssü'l-harekemizden (Urfa'dan) çok uzaklaştık!.." diyerek bu işgallerini Fransızlar'a devretmişlerdir. Fransız Ordusu, Antep'e girerken, ajanları olan bir ermeniyi kullanarak yolkenarındaki bir Müslüman kadının çarşafını yırttırmak ve böylece bir Türk-Fransız çatışması ihdâs etmek de, İngiliz plânı icabı idi. Maksad, orduları bu sûretle yıpranacak olan Fransızlar'a **"Musul Petrolleri"**nden bir pay vermemekti.

Fransızlar'ın az sonra **"Ankara İtilâfnâmesi"**ni imzalayarak Maraş ve Anteb'i tahliye ederek Güney'e çekilmeleri, bu plânı öğrenmiş olduklarını göstermektedir.

*bile geçirmediği bir zamanda İngilizler (**Kont Sforça**'nın fikrine göre) bu kuvvetin teşkilini düşünmeye başlamışlar ve **M. Kemal**'i, **Sultan Vahideddin**'den evvel bulmuşlardır. **Sultan Vahideddin** ve **Sadrazam Ferid Paşa, M. Kemal Paşa**'yı **"memlekette büyük şöhreti vardır, itimad edilecek bir adamdır"** diye İngilizlere karşı müdâfaa edip Anadolu'ya göndermeye çalışırken **M. Kemal Paşa** da İstanbul'da İtilâf Hükümetleri ileri gelenleri ile münâsebette bulunuyor ve onlardan tâlimât alıyordu."*[130]

Bu gerçeğin delilini **M. Kemal Paşa**'nın **"Nutuk"**unda[131] ve bazı yakın görgü şâhidlerinin hâtıralarında da bulmak kaabildir.[132]

---

130 **Mukish**- a.g.e. sh. 165.

131 İngiliz Entelijansı'nın İstanbul'daki başı olan **Frew**'ya, mektubu şu satırlarla başlamaktadır:

"Zât-ı âlinizle vukû bulan mülâkâtlarımda sizi bu kabil bir recul-i siyâsî değil, insaniyete hâdım, adâlete muhabbetkâr, bir zât-ı fazîletkâr telakkî etmiştim." (Bkz: **M. Kemal Paşa- Nutuk**, sh. 186)

Bu münâsebeti **Rauf Orbay** da "**M. Kemal Paşa**'nın İstanbul'da pek tanıdığı olmadığını" beyandan sonra "...İtalyan uyruklu müteahhid **Dinari** vâsıtasıyla İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Murahhası –sonraları Hâriciye Nâzırı olan- **Kont Sforça** ile birkaç defa temas etti. Pera Palas otelinde bulunuyorken de bu otelin müdürü **Mösyö Martin** delâletiyle İngilizlerin sonradan çok yaman bir entelijans servis elemanı olduğu anlaşılan **Papaz Frew**'la iki üç defa görüştü." demek sûretiyle te'yid etmektedir. (Bkz. **Feridun Kandemir- "Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay**, İstanbul 1965, sh. 31-32.)

132 Filistin hezîmetini müteâkiben Adana havalisine gelen **M. Kemal Paşa**'nın Bahçe Kasabası'ndan Saray'a çektiği telgrafı üzerine sadrazam olan **Ahmed İzzed Paşa** da hâtırâtında diyor ki:

*"Bu olaylar olurken (işgal zamanındaki hâdiseler) İstanbul'da seçkin bir kişilik türemişti. O da Yedinci Ordu, ya da kendi tevcihince –çünkü hükümetçe verilmemiştir- Yıldırım Ordusu eski komutanı, Padişah fahrî yâveri Tuğgeneral **Mustafa Kemal Paşa**'dır. **Sultan Vahideddin** veliahtken, Avrupa'ya yaptığı bir gezide mâiyetine tâyin edilmiş olan bu Paşa, eski yakınlık ve yâverlik özelliğinden faydalanarak Saray'a gidip geldiği gibi, «Vakit» Gazetesi başyazarı **Emin Bey**'e yazdırarak yayınlattığı bir hayat*

2- Kanaatimizce **Damad Ferid Paşa**'yı arka arkaya tam beş defa sadâret makamına getirmesi de O'nun İngilizler'le –hilâf-ı hakîkat olarak- yakın bir münâsebette bulunduğuna inanmasındandı.

Ali Fuad Türkgeldi, Ferid Paşa'nın bu istikametteki beyânlarından birini âyân dâiresinde şöyle ifâde etmiş bulunduğunu kaydetmektedir:

"-Devletin, tamamiyyet-i mülkiyesi üzerinde mütâreke akdini kabul ettiremezsem hemen bir sefîne-i harbiye isteyip doğruca Londra'ya azîmet ve İngiliz Kralı ile mülâkât ederek ve «Ben senin babanın kadîm dostu idim. Arzularımın kabulünü senden beklerim.» diyerek teklîfâtımı kabul ettiririm." deyince bu akılda bir adamın murahhas olarak gönderilmesindeki mehâziri (mahzûrları) teemmül ile..."[133]

Bununla beraber **Ferid Paşa**'nın ardarda sadrazamlığa getirilmesini sadece O'nun gûyâ İngilizler üzerinde müessir olacağı vehmine dayandırmak doğru değildir. İnsaflı bir tarihçi bunu, şu İngiliz meselesi dışında bir de **"İttihadçıları bertaraf etmek"** maksadına bağlamaktadır ki, bu tamamen doğrudur. **Dr. Selâhaddin Tansel:**

*"**Damad Ferid Paşa**'nın iktidara getirilmesi sebepleri arasında O'nun da Padişah gibi İttihaçılara büyük bir düşmanlık içinde bulunmasını, İngilizler'le arasının çok iyi olduğunun kabul edilmesini..."*[134] demektedir.

---

*hikâyesinden anlaşıldığına göre, **Mareşal V. Falkenhayn**'la arası açılıp Yedinci Ordu Kumandanlığı'ndan çekildiği zaman, beş baş atını **Cemal Paşa**'ya -hükümet hesâbına- beş bin altın liraya satın aldırmış olduğundan, cebi de dolu olarak Beyoğlu âlemlerine atılmış, işgâl kuvvetleri subaylarıyla da görüşmeye başlamıştı."* (**Ahmed İzzed Paşa**- Feryadım, c: II, İstanbul, 1993, sh: 213)

133 **Ali Fuad Türkgeldi**-a.g.e., sh. 153-154.

134 **Dr. Selâhaddin Tansel- "Mondros'tan Mudanya'ya Kadar"**, c. I, sh. 81-82.

مجلس اعيان اعضاسندن داماد فريد پاشا حضرتلرى

Sadrâzam **DÂMAD FERİD PAŞA**

-Kaynak: Resimli Kitap, Nu:21-

Bir görgü şâhidi olarak devrin Dâhiliye Nâzırı **Reşid Rey** de bu durumu şöyle ifâde etmektedir:

*"Nazar-ı Şâhânede enişteseinin (**Damad Ferid'in**) mevki-i iktidara gelmesi bir taraftan İngiltere'nin müzâheretini temin, diğer taraftan da Padişahı hâlâ tevhiş eden (korkutan) İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin melhûz olan mazarrâtını izâle idi."*[135]

Damad Ferid Paşa da bir çok hatalarına rağmen aslâ hâin değildi. Bunu te'yiden **G. Kemalî Söylemezoğlu:**

*"Amiral **de Rabbeck'in** siyâsî memuru olan **Sir Harry, Luke'e** göre, Padişah'la **Damad Ferid Paşa,** vatanseverlikte **Mustafa Kemal** ile arkadaşlarından daha geri değildir."*[136] demektedir.

---

135 **Ahmed Reşid Rey-"Gördüklerim Yaptıklarım",** İstanbul 1945, sh. 267.

136 **G. Kemalî Söylemezoğlu**'ndan naklen, **Dr. Selâhaddin Tansel**- a.g.e. sh. 82.

Uzun tırnaklarıyla alafranga bir şahsiyeti olan **Damad Ferid Paşa** da, **Sultan Vahideddin** ile birlikte başlangıçtan itibaren **"hâinlik"**le itham edilegelmiştir. Bizce bu iddiâ da asla doğru değildir. O da **Sultan Vahideddin** gibi sonuna kadar İngilizler'e inanmanın kurbanı olmuş bir kimsedir. O'nun hâinlikle alâkasının imkânsızlığına bir delil de Paris'te toplanan Sulh Konferansı'na tevdî ettiği fikirlerde mâkes bulan görüşlerdir. Bu görüşleri gerçek dışı bularak O'nu hayalperestlikle itham etmekte bütün devrimbaz kalemler müttefiktir. Ne yazık ki, bu ithamlara inanan ve kendisi de **"Yüzellilik"** damgası yemiş bulunan **Tarık Mümtaz Göztepe,** Fransız basınına dayanarak şöyle demektedir:

*"... Türk İzmir'in bile münâkaşasına tahammülü olmayan ve hatta Anadolu'nun karış karış taksimini hesaplayıp duran gâlip Avrupa'nın karşısına bir muzaffer edâsıyla dikilen Osmanlı Sadrazamı'nın titrek ve anlaşılmaz bir sesle okuduğu müdâfaanâme bir an geldi ki, **"Onlar Meclisi"**ni tamamıyla çileden çıkardı. Türk Başmurahhası, Avrupa'nın İzmir, **«Pontüs»** ve **«Ermenistan»** hakkındaki korkunç tasavvurlarına inanmak bile istemiyor, arkasını üçyüzelli milyon müslümana dayayıp Arap ülkeleri üzerindeki hükümranlığımızdan bahsediyor ve yalnız Sûriye'ye bir muhtâriyet verebileceğimizi ileri sürüyordu.*

Hasbelkader yüzellililiklerden olan[137] **Refik Hâlid**

Kameti arttıkça arttıran ***Damad Ferid Paşa****, nihayet Akdeniz'in nâzik ve tehlikeli dalgalarına da kulaç atarak Türk topraklarının koparılmaz parçaları olan Ege Adaları'nı istediği gibi Kıbrıs Adası ile Mısır üzerindeki hükümranlık haklarımız husûsunda da alâkadar devletlerle aylarca müzâkereye girişmeyi kabul ettiğini söyleyince, bu hitâbet ve kıraat imtihanına daha fazla devam etmekteki tehlikeyi anlayan* ***Klemanso****, son kat'î bir müdâhelede daha bulunarak:*

"-Okuduğunuz kâğıdı bize bırakınız, siz aşağıdaki büfeye gidip istirahat ediniz. Bunları biz tetkîk ederiz." dedi ve müdâfaanâmeyi ***Sadrazam****'ın elinden alarak heyetimizi dışarı çıkardı."* (Bkz: **Târık Mümtaz Göztepe- "Sultan Vahideddin Mütâreke Gayyasında"**, sh. 192-193)

Halbuki **Damad Ferid Paşa**'nın müdâfaasında yer alan şu cümle, bugünkü Ortadoğu hercümercini görmek husûsunda bir kehânet gibiydi:

"Zaten bu metâlibimiz, ***Wilson*** *ilkelerine tamamen mutâbık olup bu prensiplerin sulh-u âlemin iâdesi için seyyânen tatbik edileceği kanaatiyle, mütâreke talebinde bulunmuş idik. Aksi takdirde Devlet-i Osmaniye yeniden dûçâr-ı inkisam olursa Şark'ta muvâzene-i esâsiyye zîr ü zeber olacaktır."* (Bkz: **Mustafa Budak- "İdealden Gerçeğe"**, İstanbul, 2002, sh. 74)

Damad Ferid Paşa'nın bu müdâfaanâmesini okuyanlar, O'nu belki **"hayalperestlik"**le itham edebilirler, fakat **"hâinlik"**le aslâ!..

Bardakçı, Sultan Vahideddin'in **Ferid Paşa**'yı bu kadar çok işbaşına getirmesinin sebebini soran kızlarına:

"-Elimde başka kim var ki!.." yahud:

"-**Ferid Paşa** hâricinde hiç kimse kabul etmedi!" demiş bulunduğunu kaydetmektedir. (Bkz: **M. Bardakçı**-a.g.e., sh.109)

Damad Ferid Paşa'yı, karısı **Mediha Sultan** çok üstün görür ve her zaman O'nu överdi. Bir gün padişah dayanamamış ve kız kardeşine:

"-A hemşîre!.. Kocanı ben de senin kadar severim, fakat senden başka kimseden medhini işitmedim." demişti. (Bkz: **G. K. Söylemezoğlu**- a.g.e., sh. 70; **Dr. Selâhaddin Tansel**-a.g.e, sh. 80'den naklen)

Sultan Vahideddin merhum San Remo'da **Şerif Paşa**'ya dikte ettirdiği hâtıralarında **Damad Ferid Paşa** hakkında:

"Umutsuzluğa kapılan ve cesaretini kaybeden ***Damad Ferid Paşa*** *ciddî bir şekilde hastalandı. Midesindeki kanser onu öylesine tüketmişti ki, hükümetin idâresini bırakmak istiyordu."* demektedir. (Bkz: **M. Bardakçı**-a.g.e., sh.437)

İzmir'in işgâli haberi aldığı zaman, teessüründen düşüp bayılmış olduğunu üvey oğlu **Sâmi Bey**'in oğlu **Fethi Sâmi Bey** –bir görgü şâhidi olarak- bize Londra'da bizzat anlatmıştı. Bu durum, aynı kaynağa istinâden **M. Bardakçı**'nın adı geçen eserinde de zikredilmektedir. (sh.117)

137 **Refik Hâlid**'in hasbelkader yüzellilik olduğu, kendisinin şu

Karay, gerek yazarlık ve gerekse Posta Telgraf Umûm Müdürlüğü vazifesi dolayısıyla **Ferid Paşa** ile yakînen temasta bulunmuş olan bir kimsedir. O'nun uzun takma tırnaklarına ve favorilerine hayret eden[138] **Refik Hâlid**, kusurları kadar[139] meziyetlerine de[140] şehâdet ederek

---

beyânından anlaşılmıyor mu?

"Tarih: 1930. O tarihte bir Hatay dâvâsı olduğundan ve gerçekleşeceğinden çoğu kimsenin, hem de afur tafur edenlerin, beni hâlâ suçlandırmaya yeltenen idrâksiz eşhâsın haberi yoktu. Atatürk tarafından misafiri olarak Ankara'ya çağrılmak şerefini kazandığımdan da habersiz idiler. Bunlar yâveler savurdukça, hele Büyük Kurtarıcı'nın tasarladığı resmî afvıma -husûsîsi çoktan olmuştu- aleyhtarlık ettiklerini okuyup işittikçe bıyık altından kıskıs gülerdim. Beni kendilerine güldürürlerdi o baylar!.." (**Refik Halid Karay**- Minel Bab ilel Mihrab, İstanbul, 1964, sh: 28)

138 *"**Damat Ferid Paşa** ile, o güne kadar daha görüşmemiştim; zaten yüzünü de tanımıyordum ya... Fakat bir ay evvel Kollej'in bir müsâmeresinde uzaktan görmüş ve her tarafından, hâssaten tırnaklarından ve favorilerinden husûsiyet ve garâbet fışkıran bu hiç kimseye benzemez siyâsî şahsiyet karşısında hayran bir seyirci kalmıştım.*

*İlk bakışta şekli bana gülünç gelmişti: Kendimi -sırf meclisi şenlendirmek için- **Fransuva Jozef**'in gençlik devrine âid bir Avusturya kontu rolünü oynayan mâhir bir salon aktörü karşısında zannediyordum ve zannediyordum ki, **Ferid Paşa**, biraz sonra yan odaya girecek, favoriye benzeyen o takma saçlarını atacak, yapma tırnaklarını çıkaracak ve içimize büsbütün başka şekilde, bana, size, herkese benzeyen bir sîmâ, genç, sevimli, sâde bir sima ile girecek..."* (**Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 58)

139 *"Yan odada yemeğini yiyordu; bu hâlde kabulünden dolayı itizar ve «Samimiyete bağışlamamı» ricâ etti. Yemeği soğuk piliç ve börekten ibâretti, şarap yerine de suya karıştırılmış konyak içiyordu."* (**Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 91)

140 *"...Hatta bir muâyede dâiresi kadar geniş ve kadın-erkek yüzlerce insan ile dolu bu ışıklı salonda bazılarıyla İngilizce, bazılarıyla da Fransızca konuşarak pek medenî tavırlarla etrafını idâre etmesi hoşuma bile gitmişti."* (**Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 58-59)

*"**Damad Ferid Paşa**, vak'anın (İzmir'in işgâli) dehşetine ve teessürüne rağmen mevcud bütün akıl muvâzenesine sahipti."* (**Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 119)

*"...Fesi masanın üzerinde idi; birden başının açık olduğunu hatırladı veya hatırlamış göründü; (İnsan muhatabının gözlerini görmedikçe böyle ince farkları anlayamıyor; **Ferid Paşa** ise, ekseriyâ, vapur dumanı gözlük takar) acele, giyer gibi yaptı:*

pek çok beyânda bulunmuştur.

İzmir'in işgâli üzerine hükümette hâsıl olan telâş ve üzüntüyü uzun uzun anlattıktan sonra:

"O gün, yani 17 Mayıs'ta Sadrazam, odasında yalnızdı. Evvelki fasılda yazdığım İzmir telgrafnâmelerini verdim, okudu:

*"-Aman **Refik Hâlid** Beyefendi!.." dedi. "Bunları Zât-ı Şâhâne'ye arz edelim; pek meyus bir hâldedirler. Teessür-i Şâhâne'yi tahfife yardım eder. Hemen yazıp Saray-ı Hümâyun'a götürünüz. Başkâtip Bey'le görüşüp derhal arz ettiriniz."*

Devr-i Hamîdî'de, çocukken bir defa Muharrem'in ilk günü müstesnâ, saraya ayak basmış bir adam değildim; hatta Posta'ya tâyinim münâsebetiyle teşekküre bile gitmemiştim; amma bunu lâkaydî ve hürmetsizlik kasdıyle değil, resmî teşrifâtı sevmediğimden yapmamıştım. İtizar ettim:

"-Hem, efendim..." dedim. "Benim yazım gazeteci yazısıdır, okunaklı ise de acayiptir de... Başka birini memur buyursanız..."

*Kâğıtları elimden aldı, bir daha okudu ve ilk on satırı, yani ahâli-i İslâmiyye'ye edilen zulüm ve hakaretleri mübeyyin satırları çizdi, kalemiyle **«vukuât-ı elîmeyi müteâkıb»** diye mukaddeme yapıp tebyize gönderdi. Padişah'ın o acıklı*

"-Afvedersiniz." dedi, "Kusur ettim!.."

Ciddî mi yapıyordu, mahsus mu söylüyordu, bir aptallık veya hilekârlık mıydı, bunları da anlayamadım:

"-Estağfirullah, aman efendim, mahcub ediyorsunuz..." gibi bazı sözler mırıldandım. O zaman:

"-Demek müsaade buyuruyorsunuz!.." dedi ve fesi tekrar yerine bıraktı; o zaman bu acâib hürmetin kötü tesiri altında kalmıştım...

*Sonradan keşfettim: **Ferid Paşa**, terbiyeye fart-ı riâyet ile meşhur **Âlî Paşa**'yı taklid ediyor ve galiba, teşrîfâta çok meraklı görünerek bizim gibi lâubâli gençlere ve acemî ricâle âdâb ve erkân dersi veriyor, karşısında eski terbiyeye riâyete mecbur ediyordu."* (**Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 90)

tafsîlâttan müteessir olmasını istemiyordu; İzmir'de hükümet-i Osmaniye'nin yarı teessüsünü gösteren kısmın arzını muvâfık bulmuştu." demekte[141] ve bu işgal meselesi hakkındaki tafsîlâtı naklederken, ayrıca:

"Yazmıyor, yazdırmıyor, alelâde lâkırdı eder gibi Vâli'ye, aldığım nota nazaran, şunları söylüyordu:

"İzmir'deki bütün zâbitân, âileleriyle beraber vapura binmek üzere hazır olmalarını bildirmişler. Bu, ne demektir? Bizim askeri nereye gönderiyorlar? Esir-i harb olamazlar. O hâlde ne selâhiyetle sevk edecekler? Eğer bu fikirde ısrar ederlerse, hükümet onları bir İngiliz Vapuru'na irkâp etsin, memâlik-i Osmaniye'nin herhangi bir noktasına çıkarsınlar. Yahud, daha doğrusu, askerimiz silâhlarıyla içeriye çekilsinler. Hemen lâzım gelenlerle konuşup bana neticeyi bildiriniz!.."

***Ferid Paşa**, gâliba, hüznünden, yeisinden ağlıyordu; bu, pek mahzun, pek elemli bir sesti; belliydi ki, askerimizin harb esiri addedilerek Yunanistan'a sevki ihtimali karşısında bütün îtidâlini kayetmiş, çökmüş, bitmişti."* demektedir.[142]

Refik Hâlid Bey, vazifesi dolayısıyla Yunan işgali üzerine olup bitenlerden günü gününe haberdar bir kimse olarak istanbul'daki protesto mitinglerinin Hükümet'in tensibi ile yapıldığını[143] kaydettikten sonra:

*"Vaktâ ki, Yunan, İzmir hududu hâricinde Ayvalık'a tecâvüz etti ve tecâvüze **Ali Bey** mâiyetindeki asker ve ahâlî kahramanca mukavemet gösterdi, bu hareketi, en evvel Dâhiliye Nâzırı **Ali Kemal Bey** beğendi. Unutamayacağım bir vak'adır:*

O gün yanımda, sonradan Harekât-ı Milliye'ye iltihak

---

141 **Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 118.
142 **Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 123.
143 **Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 126 vd.

*eden bir arkadaşım oturuyordu: **Yahya Kemal**. Zaten çok yerde benden evvel gezip söylemişti: Ayvalık civarında «**Ali**» imzalı hükümete bir telgraf geldi; bunda «**mütecâviz Yunan ordu ve donanmasına karşı müsellâhen harekete ibtidar olunup biinâyetullâh-ı Teâlâ, düşmanın püskürtüldüğü**» tebşir olunuyordu. Derhal telefonla Nâzır'ı buldum ve haberi aynen okudum. Ne diyeceğine, ne fikirde bulunacağına merakla muntazırdım; hatta ben kızacak zannediyordum. Hayır, telefonda şu takdir sesi top gibi gürledi:*

"-Aşk olsun yiğitlere!.."

*İmzadaki **Ali**, sonradan **Çetintaş**[144] oldu. Gurbette bile korkuturdu çoğumuzu...*

Hükümet tecâvüze uğrayan yerlerde ahâlinin kıyâmına karşı gelmeye kalkmak niyetinde değildi. Resmen men eder görünmekle beraber, öyle azillere, tedbirlere kalkmıyor, âdeta yarı göz yumuyordu."[145]

Sultan Vahideddin merhûmun, **Damad Ferid Paşa**'yı hiç de sevmediğine dâir hemen hemen bütün görgü şâhidleri bir çok beyânlarda bulunmaktadır. Bunlara inanılabilirse O'nun hakkında **"mel'un"** diyecek kadar bu hissiyât menfîdir.[146] Buna rağmen **Ferid Paşa**'yı arka arkaya sadrazam tâyin etmesinde yukarıda izah edilen sebeplerin rol oynadığını kabul etmek mecbûriyeti vardır. Bu husûsu **Sultan Vahideddin** merhûmun 22 Eylül 1919 tarihinde Lee Journal Debats'ta yayınlanan beyânâtında yer alan şu sözler isbat eder:

"Tahta çıktığım andan itibaren imparatorluğun sâdık bendesi sadrazamım Damad Paşa, emrim üzerine ya denizde İngiliz amirali, ya da karada Fransız kumandanı ile tâ üç yıl

---

144 Çetinkaya olacak.
145 **Refik Hâlid**- a.g.e., sh: 126 vd.
146 **Ali Fuad Türkgeldi**-a.g.e., sh: 273

önce karşılıklı kan akıtmalara bir son verilmek üzere barış görüşmeleri için irtibat tesisine teşebbüs etti."[147]

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal:

"... Şeyhülislâm **Haydârîzâde İbrahim Efendi**'nin «Eski Sadrazamlar, padişah uğruna kendilerini fedâ ederlerdi. Efendimiz sadrazam uğruna nefs-i şâhânenizi fedâ ediyorsunuz.» demesine rağmen padişah **Ferid Paşa**'dan vazgeçememiştir."[148]

Bir beyân da Padişahın damadı **İsmail Hakkı Okday**'dan nakledelim:

"Padişah, **Ferid Paşa**'nın gaybûbeti üzerine:.

"-Hem devleti bu hâle koydu, hem de çekip gitti." demiştir.[149]

3- **Sultan Vahideddin**'in bir diğer hatası da kendi hesâbına sonuna kadar **M. Kemal Paşa**'ya güvenmiş olmasıdır. O'nu İttihad ve Terakkî aleyhtarı sanıyordu. Halbuki bu aslâ doğru değildi.

M. Kemal Paşa, en yakın adamlarından biri olan **Fâlih Rıfkı Atay**'a aynen şöyle demiştir:

"-Evet, İttihad ve Terakkî mümessili değilim. Fakat müsaadenizle söyleyeyim ki, İttihad ve Terakkî vatansever bir cemiyet idi. Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin bu tezyiflerinize hak verecek bir mâhiyet almamıştır."[150]

Önceleri 1909 yılındaki İttihad ve Terakkî kongresine **"Bingazi Delegesi"** olarak katılmış[151] ve Selânik'ten İstanbul'a gelen **"Hareket Ordusu"** kurmay subayları

---

147 **Goothard Jaeschke**-a.g.e., sh. 2.
148 **İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal- a.g.e., sh. 2071.**
149 **İsmail Hakkı Okday**- a.g.e., sh. 388.
150 Bkz: **Falih Rıfkı Atay, "19 Mayıs"**, Ankara 1944, sh. 11-12
151 **Falih Rıfkı Atay- "Çankaya"**, 1969, sh. 35 ve 51.

arasında yer almış[152] bulunan **M. Kemal Paşa**'nın sonradan İttihad Terakkî ile arası açılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu, yine **Falih Rıfkı Atay** şöyle ifâde etmektedir:

"**Mustafa Kemal**, İttihadçılara göre artık içtiği için sarhoşun biri, durmadan arkadaşlarıyla olup bitenleri tenkid ettiği için fırsatçının biri, zevkine düşkün olduğu için belki de ahlâksızın biri, askerî değeri varsa da, ne verilirse doyurulması imkânı olmayan harîsin biri idi."[153]

Bu durumda **Sultan Vahideddin** merhûmun, O'nu İttihad Terakkî aleyhtârı bir kimse zannetmesi mutlak bir yanılma idi.

Sultan Vahideddin merhûmun, **M. Kemal Paşa** hakkındaki kanaatlerinde yanıldığı ikinci ve ehemmiyetli nokta ise, O'nun samimiyetle **"saltanat ve hilâfet"**e bağlı olduğunu sanması idi. Gerçekten Padişah'ı bu husûsta başlangıçta tereddütte iken, iknâ eden **Şehzâde Ömer Faruk Efendi**'nin Almanya seyahatleri esnasında kendisine vermiş olduğu şifâhî rapor olduğunu evvelce izah etmiştik. Şimdi de **M. Kemal**'in çok erken yaşlarından itibâren saltanat ve hilâfet aleyhtârı ve tamamen cumhuriyet taraftarı bir kimse olduğunu gösteren ve dolayısıyla Padişah'ın bu hususta yanıldığını isbat eden red ve cerhi imkânsız bir delil zikredelim.

Gerçi **M. Kemal Paşa**'nın tâ gençlik yıllarından beri böyle bir fikre sahip bulunduğunu söylemiş olanlar varsa da bunu kendi te'yidi ile delillendirmek mümkün olmadığından, biz O'nun henüz Erzurum'da iken bu is-

---

152 **Falih Rıfkı Atay**'a göre bu orduyu **"Hareket Ordusu"** adını veren de **Mustafa Kemal**'dir. (Bkz: **Falih Rıfkı Atay**-a.g.e. sh. 57.)

153 **Falih Rıfkı Atay**- a.g.e, sh. 60

tikâmette bir düşünce izhâr ettiğinin bir deliline –kendi te'yidi de munzam olmak üzere- mâlik bulunmaktayız. O delil şudur:

Kendisinin en yakın mesâî arkadaşlarından biri olan **Mazhar Müfid Bey** iki ciltlik mufassal hâtıratında **M. Kemal**'in daha Erzurum'dayken bir gün gelip **"cumhuriyet ilân edeceğini"** kendisine söylemiş bulunduğu ve **Mazhar Müfid Bey**'in bunu o gün, not etmiş olduğu kaydedilmektedir.

Mazhar Müfid Bey "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber" isimli iki ciltlik hâtırâtının birinci cildinin 35. sahifesinde bu mes'eleye temâs etmekte ve vâkî suâl üzerine **M. Kemal Paşa**'nın sarîh bir cevap vermekten kaçınarak, *"Azizim Mazhar Müfid Bey, bu mes'ele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hatta mevzuubahs etmemek doğru olur."* dediğini kaydetmekte ve yine aynı eserin 74. sahifesinde kendisine **M. Kemal Paşa**'nın cumhûrî bir idâre kurmak husûsundaki kararını ilk evvel ne zaman açıkladığını soran **Mahmud Esad Bozkurt**'a –**M. Kemal Paşa**'nın müsaâdesini alarak- verdiği cevabı dercetmiş bulunmaktadır. Bunda gününde tutulmuş bir not olarak 20 Temmuz 1335 (1919) tarihli bir notu aynen yazdığını belirterek nakletmekte ve **M. Kemal Paşa**'ya sorduğu bir suâlin cevâbını: **"Açıkça söyliyeyim: Şekl-i hükümet zamanı gelince cumhuriyet olacaktır!"**[154] cevabını almış bulunduğunu dercetmektedir.

Bu husûsun diğer bir şâhidi de **Hasan Rıza Soyak**'tır. O da **"Atatürk'ten Hâtıralar"** isimli eserinin I. cildinde:

---

154 Bkz: **Mazhar Müfit Kansu- "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Berâber"**, c. I, Ankara 1966, sh. 35 ve 74.

"1923 senesinin Temmuz ayındaydı. Büyük Millet Meclisi ikinci devre seçiminin arkası yeni alınmıştı. **Atatürk**, Halk Fırkası'nın kuruluşunu tamamlamakla meşgûldü. Lozan Muâhedesi de o günlerde ya imzâ edilmiş, yahud imzâ edilmek üzereydi."[155] dedikten sonra **M. Kemal Paşa**'nın kendisine eskiden tutmuş olduğu bazı notları temize çekmek üzere verdiğini anlatmaktadır ve:

"...Kağıtları okumaya başladım. Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar, o zaman mevcut olan 20 Ocak 1337 (1921) tarihli Teşkîlât-ı Esâsiye Kanunu'nun bazı maddelerini tâdil mâhiyetindeydi. Evvelâ 1. maddeye **«Türkiye Devleti'nin Hükümet şekli Cumhuriyet'tir.»** cümlesi ilâve edilmişti..."[156]

---

155 **Hasan Rıza Soyak**- a.g.e., sh. 181.
156 **Hasan Rıza Soyak**- a.g.e., sh. 182.

M. Kemal Paşa'nın bu en yakın arkadaşının **"Cumhuriyet"** tesisi ile ilgili sözlerini bir de **Kâzım Karabekir Paşa**'nın aşağıya birkaç satırı alınmış olan sözleriyle mukayese edince Ankara'nın nasıl bir aldatmaca içinde olduğu görülecektir:

M. Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni mecliste -parti adı telâffuz edilmeksizin- **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupu"** adıyla siyâsî bir müessese hâline getirince Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Grupu reisi **Kadı Raif Efendi**, bu durumun kendilerine sorulmadan yapılmasından münfail olarak bir beyannâme neşretmiş ve bunda **M. Kemal**'in **"Cumhûriyet tesisi fikrinde olduğu yolunda"** bir iddiayı ihtiva eden bir beyannâme neşretmişti. Bunu yazısına ekleyerek **M. Kemal**'e bildiren **Kâzım Karabekir** aldığı cevap karşısında hayretlere düşmekte ve şöyle demektedir:

*"**Mustafa Kemal Paşa**'nın cevabındaki **«Cumhuriyet olmayacak, Türkiye'nin başında bir Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır.»** kaydı beni düşündürdü. İstanbul, Cumhuriyet yapıyorlar diye endişe ederek propaganda yapıyordu. Padişah ve taraftarları bundan ürküyordu. Benim bugün anladığım ise daha korkunçtu..."* (**Kâzım Karabekir, "İstiklal Harbimiz"**, İstanbul 1961, sh. 978)

Erken telâffuz edilmiş bir **"Cumhuriyet"** meselesini de **Albay Hüsameddin Ertürk** anlatmaktadır. **Hüsameddin Ertürk**, çok son-

Dikkat edilirse bu notun tarihi Ocak 1337, yani 1921 olarak kaydedilmiş bulunmaktadır. Demek ki, niyet çok evvelden beri **"Cumhûriyet"**ti. Bu durumda **Sultan Vahideddin**'e ulu orta hücum edilmesini anlamak gerçekten müşkülleşmektedir. O, oturduğu makamı lağveden birisi hakkında ne düşünmesi gerekirdi?! **Sultan Vahideddin**'i tenkid edenler, O'nun yerinde olsalardı, **M. Kemal Paşa**'yı sonuna kadar takdir ve tahsin mi ederlerdi?!..

---

raları -emekliye ayrıldıktan sonra- Mareşal **Fevzi Çakmak**'la bir görüşme esnasında O'nun kendisine eski bir hâtırasını anlatmış bulunduğunu kaydetmektedir:

"...Hatta sana daha gerisini söyleyeyim, daha o sıralarda bir gün bana şöyle demişti:

"-Paşam!.. Cumhuriyeti behemehal kuracağız!.. Seni bu memleketin ilk Reisicumhuru yaptıracağım. Ben de Erkân-ı Harbiye riyâsetini deruhte ederim."

Bu garip teklif karşısında hiç şaşırmamıştım. ***Mustafa Kemal****, son derece zekî ve karşısındaki insanı her zaman yoklardı, ben de:*

"-Benim ağzımı mı arıyorsunuz Paşam!.. Allah zât-ı devletlerine uzun ömürler versin, yüksek şahsiyetine ve işgal edeceğiniz Cumhur Riyâseti Makamı'na her zaman sadâkatle bağlı bulunacağım. Cumhuriyet Hükümeti'nin sarsıntısız devamına can ü gönülden hizmet etmek başlıca emelimdir. Zât-ı devletleri hayatta oldukça sadâkatimden her zaman emin olabilirsiniz. Bütün temennim, bulunduğum mevkîde bu şerefli Türk Ordusu'nun Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi oalrak ölmektir. Allah benden bunu esirgemesin."

O zaman ***Mustafa Kemal*** *tebessüm etmiş, elimi sıkarak şu sözleriyle iltifat eylemişti:*

"-Ben de sizden bu cevabı beklerdim, Paşam!.. İnşallah ikimiz de uzun yıllar muammer olur, ilân edeceğimiz Cumhuriyeti ilelebet pâyidar ederiz!.."

Mareşal*, tazelenmiş bu hâtıradan ilham alarak içindeki teessürü izhar etmekten çekinmedi, bana dönerek:*

"-Fakat ***Hüsam!..****" dedi, "Cenâb-ı Hak duâmızı kabul etmedi, bizi bu sevdiğimiz ve kurduğumuz ordunun başından ayırdı.* ***İsmet****'in bu hareketini hiç afv etmeyeceğim. Halbuki benim O'na büyük yardımım dokunmuştu."* (Bkz: **Hüsameddin Ertürk**- İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1996, sh: 442-443)

Düşünmek gerekir ki, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldıran, İstanbul'u işgâl etmiş bulunan müstevlîler değildir. Onu 1 Kasım 1922 tarihli bir kanunla **"ebediyyen munkarîz"** yani yok olmuş addeden işgâlciler mi, yoksa Ankara'daki Meclis ve onun reisi olan **M. Kemal Paşa** mıdır? Aksine müstevlîler, Lozan Konferansı dâhil olmak üzere, bütün sulh görüşmelerine Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de dâvet etmişlerdi. Ve bütün bu görüşmelerde İstanbul Hükümeti'nin Ankara'ya müzâhir olduğu da kabil-i inkâr değildir.

Meselâ 23 Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı'nda **Tevfik Paşa**, Millî Mücâdele'yi yürütenlere karşı ağır bir lisan kullanan **Lloyd George**'a hak ettiği cevabı vermekle kalmamış, söz hakkını da Ankara'nın mümessili olan **Bekir Sâmi Bey**'e devretmiştir. Bundan dolayı "Nutuk"ta **M. Kemal Paşa**'nın O'ndan **"vatanperver vezir"** tavsiyle bahsettiği mâlumdur. Diğer taraftan **Sultan Vahideddin**, biraz ileride dercedilecek olan şahsî müdâfaanâmesinde görüleceği üzere, bu hareketinden dolayı kendi sadrazamı olan **Tevfik Paşa**'yı muâheze etmemiş olduğu gibi, O'nu o buhranlı devrede tam iki sene (mütâreke devresinin en uzun kabinesi) iş başında tutmuştur.

Buna şunu da ilâve edelim:

M. Kemal Paşa'nın en yakın adamlarından biri olan **Mazhar Müfit Kansu**, Hatırâtının II. Cildinde son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ına katıldığı sırada **Sultan Vahideddin**'in kendisini kabul ederek:

"-Heyet-i Temsiliye, benim tac-ı saltanatımın pırlantalarıdır. Allah sizden râzı olsun, vatan ve milleti ve saltanatı ve hilâfeti kurtardınız. ***M. Kemal Paşa*** *hazretleri inşallah âfiyettedirler. İstanbul'u teşrif etmeyecekler mi? Kendileriy-*

le mülâkâta hasretim."[157] Dediğini kaydetmekte ve sonra da bu güzel sözleri sû-i tefsire uğratabilmek için sayfalar dolusu mugâlata yapmaktadır. Tek taraflı aşk netice vermediği gibi, tek taraflı dostluk da işte böyle vahim neticelere vâsıl olmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın asıl hüviyetini, yani saltanat ve hilâfete karşı olan hissiyat ve fikirlerini ketmetmek mecburiyetinde bulunduğunu ve bunda da başarılı olduğunu **Goothard Jaeschke** şöyle anlatmaktadır:

"...Şu var ki, O'nun 1927 yılı Nutku'nda söylemiş olduğu şu sözler de dikkate alınmak lâzımdır. «İtilâf Devletleri'ne karşı vaz'-ı husûmet alınmayacaktı ve Padişah ve Halife'ye canla başla merbut ve sâdık kalmak şart-ı esâsî olacaktı» (**"Nutuk"**, sh. 10) Gerçi **Mustafa Kemal**, **«havas denilen insanların zihniyeti»** olan bu şartı reddediyordu. Fakat O yalnız inkılâpçı değildi, aynı zamanda mükemmel bir diplomattı. Fikirlerini mahâretle saklamasını biliyordu. En yakın dostları bile **«seyahatin nerelere olacağını»** bazen bilememekteydiler. 16 Mart 1920 tarihindeki meydan okuyuşuna kadar İngilizler'le açıktan açığa düşmanlık göstermekten sakındığı gibi halkın hükümdarlık lehindeki duygularını dikkate alarak 1 Kasım 1922 senesindeki kararına kadar[158] da Sultan ile bozuşmaktan kaçındı. Havza'da İngilizler'in ve onlarla beraber **Damad Ferid**'in partiyi kaybettiklerini farketmelerine kadar oyununa devam etti. Sultan'a daha sonraları sık sık yaptığı gibi bir bağlılık telgrafı yolladı ve **Damad Ferid Paşa**'yı dahî, **Ferid**'in patrikhâneler kanalıyla endişe uyandırıcı haberler almasına rağmen bir

---

157 **Mazhar Müfit Kansu**- a.g.e, c. II, sh. 539.

158 Saltanat'ın ilgâsı kararı.

Cem'in bir karikatürü
Altındaki yazı:
"Târih-i Osmânî: Gir, kapatıyorum!."

çok günler aldatmakta devam etti."[159]

Yukarıya alınan satırlar, bîtaraf bir ecnebînin **M. Kemal Paşa**'nın **Sultan Vahideddin** ve İstanbul Hükümeti'ni eline, kafa tutacak gücü geçirinceye kadar nasıl mâhirâne bir sûrette idâre ettiğini göstermektedir. Halbuki O'nun bu saklı tuttuğu fikirlerden **Sultan Vahideddin** merhûm için daha tehlikeli ve daha vahim bir vukuâtı vardı. O da mütâreke esnâsında bir ihtilâl teşebbüsünün içinde bulunarak hükümeti devirmek ve hatta **Sultan Vahideddin** merhûmu öldürmeye kadar vahim bir mâhiyet arzetmekteydi. Bu durumu, Sadâret yâverlerinden **Târık Mümtaz Göztepe** bir ihtilâl teşebbüsü olarak anlatmakta ve fakat **Sultan Vahideddin** merhûmu öldürmek meselesine hiç temâs etmemektedir.[160]

Dr. Selâhaddin Tansel ise bu hâdiseyle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir.

"....26 Aralık 1918 tarihli Sabah Gazetesi, **Tevfik Paşa** Kabinesi'nin düşürülmesi için bazı gizli çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmaları yapanların hazırladıkları hükümet listesinde **Mustafa Kemal Paşa**'nın Bah-

---

159 **Goothard Jaeschke**-a.g.e, sh.122-123.

Sultan Vahideddin merhum da bu husûstaki hüsrân ve yanılmasını gurbet yıllarında **Şerif Paşa**'ya dikte ettirdiği hâtıralarında şöyle ifâde etmektedir:

"Bu sırada Anadolu'daki Yunan istilâsı ve mezâlimi ciddî bir mâhiyet kazanıyordu. Biz ise, hem İngilizler'in, hem de **Mustafa Kemal Paşa**'nın karşısında kritik bir vaziyette bulunuyorduk.

Anadolu millî harekete bütün samimiyetiyle sarılmış, millî müdâfaa grupları ve diğer teşkîlâtlar ortaya çıkmıştı. Saltanata bağlılık Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bile devam ediyordu. Hareketlerinde içten olmayan tek kişi, **Mustafa Kemal Paşa**'ydı. Hislerini saklamaya muvaffak oluyor ve halkın önünde şahsımdan istifâde etmeyi de ihmâl etmiyordu. (Bkz. **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 436.)

160 **Tarık Mümtaz Göztepe-"Mütâreke Gayyasında"**, sh. 97 vd.

۹۳۶/۱۰/۱۰

اوغلم اسمعیل بگجگم .

شان و شهرتی جهانشمول اولان قیمتلی پدرینزک غیبوبت ابدیه‌سنه

قارشی دویدیغکز کدره درونی اشتراک ایدرم

جناب حق مرحوم و مغفور مشار الیهه رحمت رحمان و باقی قالان اولاد

و عیال جملکزه عمر طویل و صبر جمیل احسان ایلسون

والده‌کز
نازک آدا

Sultan Vahideddin'in hanımı **Nâzikedâ** Kadınefendi'nin, dâmâdı **İsmâil Hakkı Bey**'e babası **Tevfik Paşa**'nın ölümü üzerine gönderdiği tavsiye mektûbu (husûsî arşivimizden)

"10.10.936

Oğlum **İsmâil Hakkı** Beyciğim,

Şan ve şöhreti cihanşümûl olan kıymetli pederinizin gaybûbet-i ebedîsine karşı duyduğunuz kedere derûnî iştirâk ederim.

Cenâb-ı Hakk, merhum ve mağfur müşârunileyhe rahmet-i Rahmân ve bâkî kalan evlâd ve ıyâl cümlenize ömr-i tavîl (uzun ömür) ve sabr-ı cemîl ihsân eylesin!.

Vâlideniz
Nâzikedâ"

riye Nâzırlığı için aday olduğunu yazdı. Her ne kadar **Mustafa Kemal Paşa** ertesi gün bu haberi yalanladı ise de, mes'elenin büsbütün yok olduğu da söylenemezdi. Çünkü **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşlarına göre ya hükümet düşmeli veya **«millî mukavemete taraftar bir Harbiye ve Dâhiliye Nâzırı»** bu hükümette görev almalı, yani **Mustafa Kemal Paşa «Harbiye Nâzırı»** (Milli Savunma Bakanı) olmalı idi. Fakat bu işlerin ikisinin de güç olduğu anlaşılınca daha köklü ve daha zorlayıcı hareketlere başvurulması düşünüldü. **«İhtilâlci bir komite kurmaya»** karar verildi. Bu komite, Padişahı tahtından indirecek, hükümeti düşürecek, yeni bir hükümet kuracaktı. Ancak **Mustafa Kemal Paşa**'nın Şişli'deki evinde verilen bu karardan da bir netice alınmadı"[161] demektedir.

Falih Rıfkı ise daha sarih bir beyânda bulunarak:

*"...Günler geçti. **Mustafa Kemal** ve bazı arkadaşları şu kanaate vardılar ki, **Vahdeddin'i** öldürmekten, hükümeti düşürmekten esaslı bir netice almaya imkân yoktu. Nihâyet yeni hükümdar ve yeni hükümet de düşman süngüleri karşısında bulunmak vaziyetinden kurtulmuş olmayacaklardı."*[162]

Ortada bu kadar vahim bir durum varken bundan habersiz olan **Sultan Vahideddin**, üstelik aradan takrîben altı ay geçtikten sonra kendisine son derecede güven duyarak O'nun Anadolu'ya gönderilmesini bizzat temin etmiştir. Bu güvenin Almanya'ya müşterek seyahatleri esnâsında teessüs edip hâlâ devam etmekte olduğunu bir yabancı ve tarafsız müşâhid sıfatıyla **Goothard Jaeschke** şöyle anlatmaktadır:

*"Evvelemirde Sultan'ın **Mustafa Kemal'e** verdiği va-*

161 **Dr. Selâhaddin Tansel**-a.g.e., sh. 77-78.
162 **Falih Rıfkı Atay, "Çankaya"**, İstanbul, 1984, s: 158.

Sultan Vahideddin'in Hanımı
Nâzikedâ Baş Kadınefendi

zifeden dolayı ileri sürülen faraziyelerin en mühimmi yeni Padişahın kendisine olan büyük güvenini görmezden gelmemek gerekir. ***Tevfik Bıyıklıoğlu*** *haklı olarak «aksi takdirde bu tâyini tasvib etmeyeceği muhakkaktır» diyordu. Ancak* ***Mustafa Kemal****, aynı zamanda İngilizler'in de itimadını kazanmıştı. Yani doğru olarak onların güvensizliğini mûcib olacak her şeyden kaçınmıştı.* ***Mustafa Kemal****'in vaktiyle o zaman Veliahd olan Padişah'ın refakatinde Almanya'ya seyahati kaderin kendisine bir ihsânı olmuştu. (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918) Bu vesîleyle O'nu şahsen tanıyan padişah,* ***Kemal****'in Gelibolu'daki başarılarını hayranlıkla duyduktan sonra şahsî kıymetini takdir etmişti."*[163]

Bu güveni, **Dr. Selâhaddin Tansel** şöyle ifâde etmektedir:

"... Çünkü onu sevmeyenler, özellikle basında kendisine karşı cephe almışlardı. Nitekim İkdam Gazetesi'nin 19 Nisan 1919 tarihli sayısında bir "Rütbe Düzeltme Kararnâmesi"nin onaylanmak üzere Padişah'a sunulacağı, bu kararnâme ile **Mustafa Kemal Paşa**'nın albaylığa indirileceği yazılı idi.

Bu tarzdaki yazılar, **Mustafa Kemal Paşa**'yı, her hâlde bazı kişiler yanında şüpheli duruma düşürmek için yazılıyordu. Ancak Padişah'ın **Mustafa Kemal Paşa**'nın kişiliğine olan güveni çok fazla idi."[164]

---

163 **Goothard Jaeschke**-a.g.e, sh: 96-96.

164 Bkz. **Dr. Selâhaddin Tansel**-a.g.e., sh. 80.

Halbuki **M. Kemal Paşa** da **General Franko**'nun İspanya'da yaptığını yapabilirdi. Bilindiği üzere **Franko**, İspanya komünistlerinin çıkardığı bir iç harbi güçlükle bastırabilmiş ve bu ülkede sükûneti sağlamıştı. Kayd-ı hayat ile devlet başkanı olmuş, kendisinin vefâtından sonra krallığa devam olunması husûsunu vasiyet etmiş ve hayatta iken de kralın oğlunu alıp mükemmel bir şekilde yetiştirmiştir.

Bu yüzden bugün İspanya'da siyâsî sistem krallıktır. O, komünist

Bu durumda **Sultan Vahideddin**'in –kendi hesâbına en büyük yanılmasının- Anadolu'ya gönderilmek üzere **M. Kemal**'i tercih etmiş olmasıdır, denilebilir.

M. Kemal Paşa'nın Anadolu'ya **Sultan Vahideddin** merhumun tensib ve tercihi ile gönderilmiş olduğu hususu şimdiye kadar hiçbir kemalist yazar tarafından kabul olunmuyordu. Çünkü **M. Kemal**, bunu şöyle değerlendirmiştir:

"Bu vâsî selâhiyetin beni İstanbul'dan nefî (sürgün) ve teb'îd (uzaklaştırma) maksadı ile Anadolu'ya gönderenler tarafından bana nasıl tevdî edildiği mûcib-i istiğrabınız (şaşacağınız bir şey) olabilir!.. Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu selâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler."[165]

Bu sözlere inanılır mı? Hiç istenmeyen bir adam, göz hapsinde tutulmak gerekirken tamamen serbest hareket edebileceği taşraya gönderilebilir mi? Bunu kendisinin tensibi ile mütârekede sadrazam olan **Ahmed İzzed Paşa**, doğru olarak şöyle izah ediyor:

*"**Mustafa Kemal Paşa**, istediği kadar Padişah'ın özel memuru olarak bu işe başlamış olduğunu inkâra savaşsın. Benim bu hususta kanaatim sağlamdır. Çünkü kendisine verilen yetki, şimdiye kadar hiçbir fânîye nasip olmamış bir genişlikteydi. Kendi teftiş dâiresindeki askerî kıtalardan başka komşu kolordulara ve bütün Anadolu vilâyetlerine emri geçerli olacak, memurları istediği gibi görevden alacak veya*

---

isyancılara karşı başarısız kaldı diye kralı "hâinlik"le itham etmemiş, sadece târihî sistemde bir fâsılaya sebep olarak düzenin eskisi gibi devâmını sağlamıştır.

M. Kemal Paşa'nın ise yukarıdan beri izah edildiği üzere **"Osmanlı'yı yıkıp Cumhûriyet te'sis etmek"** istikâmetinde eski ve müdîr bir fikri vardı. **Sultan Vahideddin** devrini ve onun hakkındaki ithamları değerlendirirken **M. Kemal Paşa**'nın gençlik yıllarından beri taşıdığı fikirleri gözardı etmemek gerektir.

165 **Mustafa Kemal Paşa**- Nutuk, Ankara, 1927, sh: 7.

tâyin edecektir. Benim bildiğim Bâbıâlî, bu gibi işlerde, özellikle askerlerin yöneticileri hükmü altına alması meselesinde çok kıskançtır. Hele gurur ve kıskançlığı delilik derecesinde olan ***Ferid Paşa****'nın, Sadaret Makamı'nda olmayan yetkileri başkasına bahşetmek istemesi, doğal olmayan bir durumdur. Bu tarihlerde Padişah, eski politikasının ilkelerini değiştirerek, gûyâ halka hoş görünmek ve güven vermek için,* ***Tevfik Paşa****'yla benim kabinelerimizden seçtiği ve tâyin ettirdiği on iki nezâretsiz Bakanın (ministe sans portefeuils) katılmasıyla oluşturulan kabinenin içinde ben de vardım.* ***Mustafa Kemal Paşa****'nın müfettişliğe tâyinini içine alan ve yetkilerini belirleyen belge görüşülüp tasdik olunmak üzere Vükelâ Meclisi'ne verildiği tarihten bir hafta-on gün önce Paşa fermanını, yetki mektubunu taşıyarak hareket etmiş bulunuyordu. Bu hâller açıkça gösterir ki, bu memuriyet, resmi hükümetin değil, Padişah'ın düşüncesinin ürünü ve tedbirinin eseridir. Bâbıâli ve Harbiye Nezâreti, Saray'dan aldıkları işâretle bunu uygulamaya koymuşlardır. Fakat bu gerçeğin gizlenmesi,* ***Mustafa Kemal Paşa****'ca olduğu kadar, sinsi Padişah'ça da gerekliydi. Paşa, büründüğü esrarlı kisveye, gelecek için beslediği emeller ve hayallere uymaması yönünden Saray'a bağlılığını gizlemek, memur ve mensubu olduğu hükümdara karşı işlediği iğfal, sözünden caymak, küfrân-ı nîmet gibi basitlikleri halkın gözünden saklamak, hiç olmazsa hafifletmek istiyor, Padişah da ne şekilde olursa olsun, bir kimse tarafından aldatılmış olmayı kibrine yediremiyor, bir yandan da yabancılarca el altından oyun yapmak istediğinin anlaşılmasından korkuyordu."*[166]

Bu işin tafsîlâtı aşağıda anlatılacağı cihetle, bu kadarla iktifâ ediyoruz.

Bu demektir ki, **Sultan Vahideddin** merhûmun

---

166 **Ahmed İzzed Paşa**- a.g.e., sh: 214.

etrafındaki istihbârât, ya uyumuş veyahud da kendisine ihânet etmiştir. Ne diyelim: **Ve izâcâel kaderu feamiyel basar!...**[167]

B- İKTİDAR DEVRESİNE ÂİD BAZI HÂDİSELER

a- Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesi

Takrîben altı ay önce kendisine karşı bir sû-i kasd teşebbüsünün içinde bulunan **Mustafa Kemal Paşa**'ya hâlâ güvenini muhâfaza eden **Sultan Vahideddin** merhûm, tebellür etmeye başlayan sulh şartlarını hafifletmeye medâr olmak üzer Anadolu'da birtakım protesto hareketleri yaptırmayı düşünüyordu. Henüz **"Sevr Sulh Projesi"**nin muhteviyâtı tam mânâsıyla bilinmemekle beraber bunun son derece menfî olacağını tahmin etmek güç değildi. İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin üst kademedeki insanlarının tavrı ve İtilaf Devletleri'nin siyâset erbâbının zaman zaman vâkî beyânâtları bu durumu göstermekteydi.

Sultan Vahideddin'in zihninde bu istikâmette bir düşünce mevcud olduğu çok evvelden belli olmuştu. **M. Kemal Paşa, Vahideddin**'in tahta çıkışından az bir müddet sonra O'nu Cuma selâmlığında ecnebî sefirlere:

"-Nâmağlub kumandanlarımızdan **Mustafa Kemal Paşa**!.."[168] diyerek iltifâtkâr sözlerle takdim ettiği, bilâhare de huzûruna kabul ederek husûsî bir sûrette görüştüğü ve kendisine Filistin Cephesi'nde hâlâ mukâvemet etmekte bulunan Yıldırım Orduları Cephesi'ndeki Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tâyin ettiği bilinen gerçeklerdir.

---

167 "Kader gelince göz kör olur!.." demektir.

168 **Mukisc**-a.g.e., sh. 142.

Filistin Cephesi'ndeki hezîmet üzerine O'nun Adana'nın Bahçe kasabasından çektiği bir telgraf üzerine kurulan **İzzed Paşa** kabinesinin Mondors Mütârekenâmesi'ni imzâlaması ve bunun neticesi olan işgal ve istîlâların yarattığı buhran ve karışıklık içinde **Sultan Vahideddin**, -ihtimal Sûriye Cephesi'nde neler olup bittiğini bilmediğinden- O'na hâlâ güvenmekteydi. Bunun bir delili de şudur:

M. Kemal Paşa, İstanbul'a avdet eylediği 14 Kasım 1918 tarihinde, **İzzed Paşa** kabinesi düşmüş yerine **Tevfik Paşa** kabinesi kurulmuştu. O, Meclis'e giderek bu yeni kabineye güvensizlik reyi verilmesi için çalışmışsa da bunda muvaffak olamamıştır. Yukarıda izah ettiğimiz ihtilâl teşebbüsü ise, işte bundan sonra ve **Tevfik Paşa** hükümetine karşı düşünülmüştü. Buna rağmen **Sultan Vahideddin** merhûm, bir Cuma selâmlığından sonra O'nu huzûruna kabul ederek:

"-İnanıyorum ki, kumandan ve zâbitlerin size büyük bir itimad ve teveccühleri var. Gerektiği zaman ordudan hiçbir korkum olmayacağını bana temin edebilir misiniz?" dedi.

Bu sözler, hiç şüphesiz **Sultan Vahideddin**'in zihninde askerî bir harekât plânı olduğu gösteriyor ve bu maksadla ordudan emin olmak ihtiyacını böylece izhâr etmiş bulunuyordu. **M. Kemal Paşa**'nın **Sultan Vahideddin**'e itimad telkin edici mâhiyette bir cevap verdiğinden şüphe edilemez. **Sultan**, kendisine:

"-Siz pek zekî ve pek müdrik bir kimsesiniz. Eminim ki, arkadaşlarınıza sükûnet ve ketm-i esrâr (sırları saklamak)la büyük bir nüfûz icrâ edeceksiniz!" demiştir. O zaman bir çok dedikodulara sebep olan bu görüşme hakkında, **Falih Rıfkı Atay**, **M. Kemal Paşa**'nın ağ-

zından şu tafsilâtı vermektedir:

"Cuma günü selâmlığa gittim ve dışarıda bekleyenlerce hayli tefsire uğrayan mülâkâtta bulundum. Konuşma uzun sürdü. Ancak konuştuklarımız çok kısa idi. Ben sözüme başlangıç ararken Padişah beni önledi, dedi ki:

"-Bilirim ki, ordunun zâbitleri ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misiniz ki, onlardan bana bir fenâlık gelmeyecektir."

Böyle bir suâlin sebebi ne olduğunu hemen kavrayamadım.

"-Orduya âid bazı mâlumât mı var efendim?" diye sordum.

Gözlerini kapadı, ne evet, ne hayır, dedi. Yalnız suâlini bir kere daha tekrar etti.

"-Gerçi, dedim, ben İstanbul'a geleli birkaç gün var. Buradaki vaziyeti tamamıyla bilmiyorum. Yalnız ordu kumandan ve zâbitlerinde Zât-ı Şâhânenize karşı bir cereyan olması için sebeb görmüyorum."

Anlaşılmaz bir tavırla ilâve etti:

"-Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından!.."

Padişahın verilmiş bir kararı olmalıydı. Biz ise bu kararın ne olduğunu bilmeyen ve anlamak istemeyen kişilerle konuşuyorduk. Zât-ı Şâhâne gözlerini açarken ayağa kalktı, şu sözlerle mülâkâta son verdi:

"-Siz, akıllı bir kumandansınız. Tecrübesiz arkadaşlarınızı tenvir edeceğinizden eminim."[169]

M. Kemal Paşa'nın İstanbul'a avdetinden bir gün evvel (13 Kasım 1918), İstanbul İtilâf Devletleri'nin işgâli altına düşmüştü. **Tevfik Paşa**, hiç şüphesiz İttihad ve

---

169 Bkz: **Falih Rıfkı Atay- "19 Mayıs"**, sh. 6-7; **"Çankaya"**, sh. 154.

Terakkî Partisi'ne mensub değildi. Fakat Meclis, kaahir ekseriyetiyle Türkiye'yi Cihan Harbi yangınına sokan bu partiye mensuptu. İşgâlciler, böyle bir meclisi istemiyorlardı. Bu sebeple Padişah'a tazyik icrâ ederek bu meclisin feshini temin ettiler. Halbuki işgaller dolayısıyla yeni bir seçim yapmanın güçlüğünden dolayı Padişah böyle bir şeye aslâ taraftar değildi.[170] Bu fesih keyfiyeti, Padişah'ın **M. Kemal**'le zikri geçen mülâkâtından bir gün sonra idi. Arkasından da **Tevfik Paşa** istifâya zorlanarak **Damad Ferid Paşa** sadrazamlığa getirildi. Bu sırada Anadolu dâhilindeki işgaller, devam ediyordu.

1919 yılı başlarına gelindiğinde Yunanlılar'ın da İzmir'e bir çıkarma yapacakları şâyiâları ortalıkta dolaşmaya başlıyordu. İngilizler 3 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmiş ve bu işgallerini kısa zamanda Urfa, Maraş ve Ayıntap havalisine teşmil etmişlerdi. Fransızlar ise, Adana dolaylarında idiler. Onlardan geri kalmak istemeyen İtalyanlar ise, Antalya'ya çıkarma yaparak Konya dolaylarına doğru yayılmışlardı.

Hâdiseler böyle gelişirken İstanbul'a gelmiş olan İngiliz generali **Allenbi**, **M. Kemal Paşa**'yı bularak henüz mukâvemet etmekte bulunan Altıncı Ordu Kumandanlığı'na tâyin ettirmek istemişti. Siyâsî faaliyet merkezi İstanbul olduğundan **M. Kemal Paşa**'nın **General Allenbi**'nin direktif mâhiyetindeki bu teklifini kabul etmemiştir.[171]

---

170 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e, sh. 166'da, Padişah'ın da: "-Meclis'in feshi netâyic-i muzırra tevlid eder. Çünkü ahvâl-i hâzırada intihâbât-ı cedîde (yani seçim) icrâsı müteazzir (zor) olacağından memleket tûl-i müddet (uzun müddet) meclissiz ve murâkabesiz kalır!" dediğini kaydetmektedir.

171 Bkz. **Falih Rıfkı Atay, "19 Mayıs"**, sh. 14'te. **General Allenbi**'nin, «Görüşmek için değil, bazı arzularını söylemek için sizleri kabul ettim.» dediğini nakletmektedir.

Bu sırada **Sultan Vahideddin**, zihnindeki plânı yavaş yavaş kuvveden fiile çıkarmak için harekete geçti. Harbiye Nâzırı **Şakir Paşa**'dan Anadolu'ya gönderilmesini uygun görecekleri askerî şahısların bir listesini istedi. Bu listede **M. Kemal Paşa** yoktu. Padişah, Harbiye Nâzırı'nın şiddetli ve hatta çirkin ithamlarına rağmen O'nu bu listeye ilâve ettirdi.

Bu sırada İngilizler, Samsun ve havâlisindeki **"Pontus Çeteleri"**nin faaliyetleri dolayısıyla bozulmuş bulunan asâyiş düzeltilemezse o bölgeyi de işgâl etmek düşüncesinde olduklarını bildirmişti.[172] Bu sebeple Anadolu'ya gönderilecek bir kumandan için mâkul bir sebep zuhûr etmiş oluyordu. **Sultan Vahideddin** merhûm, hükümetle de mutâbık kalarak **"Samsun ve havalisindeki asayişsizliği yerinde görüp gerekli tedbirleri almak"** zâhirî bahânesiyle bir kumandanın Anadolu'ya gönderilmesini kararlaştırdı. Bunun içinse **M. Kemal Paşa**'yı bizzat tercih ve tâyin etti.[173] Bu sûretle Saray'a çağırılan **M. Kemal Paşa**, güçlükle iknâ edilebildi.[174] Çünkü O, bu tâyini -evvelce ifade etmiş olduğumuz gibi- bir siyâset merkezi olan İstanbul'dan sürgün ve uzaklaştırılmak olarak anlıyor veya öyle ifâde etmek 1927 yılı şartları bunu gerektiriyordu. Nitekim bunu daha sonra yayınladığı **"Nutuk"** ta:

"-Beni nefy (sürgün) ve teb'id (uzaklaştırma) maksa-

---

172 Bkz. **"Harb Tarihi Vesîkaları Dergisi"**- s.1, vesika 18/a.

173 **Dr. Selâhaddin Tansel**, a.g.e., sh. 229.

174 **Sultan Vahideddin** merhûmun yâverlerinden ve **Tevfik Paşa**'nın oğlu olan **Ali Nûri Bey**, bizzat bize naklettiğine nazaran Mâbeynci **Nâci Paşa (Eldeniz)** kaleme gelerek ve ellerini çırparak sevinçle:

"-Oh, nihayet Hünkâr, **Mustafa Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya gitmeye iknâ edebildi." demiştir.

dıyla Anadolu'ya gönderenlerin..."[175] tavsîfiyle bu düşünce ve hissiyâtı ifâde edecektir.

Halbuki 30 Nisan'da irâde-i seniyye'ye iktirân eden[176] Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tâyini dolayısıyla, sonraları, **Goothard Jaeschke** O'nun hissiyâtını şöyle izhar ettiğini kaydetmektedir.

"M. Kemal, Ordu Müfettişliği selâiyetini aldıktan sonra" duygularını hârikulâde bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

"Tâlih bana öyle müsâid şartlar hazırladı ki, nezâretten çıkarken heyecandan dudaklarımı ısırdığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibi idim."[177]

Bunun üzerine kendisine Anadolu'da bir nevî **"Padişah Vekili"** gibi hareket etme selâhiyeti veren şu **"Hatt-ı Hümâyûn"** tanzim ve **Sultan Vahideddin** tarafından imza edilmiştir:

"Hatt-ı Hümâyûn Sûreti:

Yâverân-ı şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivâsı ***Mustafa Kemal Paşa****'ya:*

Harb-i Umûmî'nin müttefikin hesâbına ziyâı üzerine tahassül eden vaziyet-i siyâsiyye, ecdâdı izamım mülkünü ve Makam-ı Hilâfet ve Saltanatımı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden, Hükümet-i Seniye'min kararı vechile tâyin olunduğunuz mıntıkada asâyişi temin ve maraza-i şâhâneme mugâyir ahvâlin hudûsunu men'ile cümleten def-i sâile bezl-i cehd ü gayret ederek Milletimizin masuniyetini te'yid ve mülkümün eyâdi-i mütearrızından tahlîsi için yekvücud olarak hareket edilmesini, selâm-ı şâhânemle asker ve memûrine ve

175 **M. Kemal Paşa**-Nutuk, sh. 7

176 Bu irâde-i seniyyenin devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekâyî'deki neşri 5 Mayıs'tır. (Takvim-i Vekâyî, Nu: 3540.)

177 **Goothard Jaeschke**- a.g.e., sh. 114.

ahaliye tebliğini irâde ettim.

Mehmed Vahideddin[178]

---

178 Bu fermânın tarihi, 14 Mayıs 1919'dir. Yayınladığımız sûreti ise Bahriye Nâzırı **Avni Paşa**'nın el yazısıdır.

M. Kemal Paşa, Bandırma Gemisi kaptanına dilediği emri vermek husûsunda **Avni Paşa**'dan bir tezkere talep edince, O da vereceği selâhiyetnâmenin hukûkî mesnedi olarak, **M. Kemal Paşa**'nın elindeki fermanı istinsah edip, husûsî sûrette hıfzetmiştir.

Bilindiği üzere Bahriye Nâzırı **Avni Paşa**, daha sonra **"Yüzellilikler"** listesine idhal olunarak kısmen **Sultan Vahideddin** yanında ve kısmen de Romanya'da yaşamıştır.

Bu ferman dikkatle incelendiğinde **M. Kemal Paşa**'ya verilen selâhiyetin sadece Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne münhasır olmadığı kolayca anlaşılır. Nitekim ciddî araştırıcılar bu selâhiyetin sadece askerî sahaya münhasır olmadığını ve bunun bir nevî **"padişah vekilliği"** tarzında anlaşılması gerektiği hususunda müttefiktirler.

M. Kemal Paşa'yı **Sultan Vahideddin**'in bizzat tercih ve tâyin etmiş olduğuna dâir evvelce gerekli izahâtı vermiştik. Ancak bu husûsta **Avni Paşa**'nın da büyük ölçüde müessir olduğu ciddî kaynakların hepsinde mezkûrdur.

Bu vazifelendirilişte, menfî bir sûrette tesir etmeye çalışanların olduğu da bilinmektedir. Bunlardan biri devrin şeyhülislâmı **Mustafa Sabri Efendi**'dir. O'nun 1926 yılında Gümülcine'de yayınlamakta olduğu **"Yarın"** isimli haftalık gazetede yer alan **"İmamet-i Kübrâ"** isimli tefrikada bu hususta pek çok beyan mevcuddur. **Şeyhülislâm**, ezcümle:

"...**Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya husûsî bir sıfat ve mâhiyetle gönderen padişahın hiçbir zaman bu kıyamı tam bir ciddiyetle bastırmak mesleğini iltizam etmemekle..." demektedir.

Dr. Rıza Nur ise, **Tevfik Paşa**'yı aynı durumda, yani mûteriz göstermektedir:

"**Mustafa Kemal**'in Anadolu'ya geçmesinin sebebi hakkında ortada dönen şöyle bir rivâyet de var: **Ferid Paşa** işgâl kuvvetlerine karşı bir kuvvet elde etmek ihtiyacını hissetmiş. Bu rivâyete göre de bu ihtiyacı hisseden **Vahideddin**'miş. Bu kuvvet Anadolu'da ordular ve halktan askerî bir kuvvet yapıp, bunu işgâl kuvvetlerine ve Padişah'a muârız gösterip bunlara istiklâl talep ettirmek imiş. Bu projeyi fiile çıkarmak için **Mustafa Kemal**'i münâsip görmüşler. Padişah, **Mustafa Kemal**'e para vermiş. Kezâ hükûmet bütçesinden de ona birkaç bin lira vermişler ki, bunun ilmühaberinin fotoğrafisini Paris'te **"Pepuplique Enchance"** Gazetesi neşretti. Padişah ve **Ferid**, **Mustafa Kemal**'i çağırmışlar, işi söylemişler. Kendisini memur

M. Kemal Paşa'ya 14 Mayıs 1919'da imzâlanıp verilmiş olan bu Fermân-ı Hümâyun'dan bir iki gün önce bu istikamette irâde-i seniyye sâdır olunca O, hükümet erkânıyla bazı görüşmeler yapmıştı ki, bunlar biraz yukarıda anlatılmıştır. Ezcümle 13 Mayıs **Cevat Paşa** ve Sadrazam **Damad Ferid Paşa**'yla Nişantaşı'nda yemekli bir görüşme ile Anadolu'da tâkip edeceği hatt-ı hareket husûsunda fikir teâtisinde bulunmuştu. Ertesi gün Padişah kendisini kabul etmiş ve yukarıda **Falih Rıfkı Atay**'a anlattığını söylediğimiz görüşmeyi yapmıştı. Aynı gün eline yukarıdaki Fermân-ı Hümâyûn verilmiş ve ertesi gün, yine vedâ görüşmelerine devam etmiştir. Samsun'a müteveccihen gemiye binip yola çıkacağı 16 Mayıs günü Cuma idi. Padişah, kendisini Yıldız Cami-i Şerifi'ndeki Hünkâr Mahfeli'nde kabul ederek **Avni Paşa** vesâirenin hâzır bulunduğu resmî bir yemin merâsimi icrâ edilmiş ve **Mustafa Kemal**, gerek sadâkat ve gerekse emirlere riâyet husûsunda Kur'ân-ı Kerim'e el basarak yemin ettikten sonra kendisini limanda bekleyen gemiye avdet edip yola girmiştir.

Tam hareket edeceği sırada **"İngilizler tarafından**

---

edip eline bir de ferman vermişler. Aynı zamanda bu işi yapacağına ve kendisine verilen emirleri dinleyeceğine, bir gün emir verilince vazgeçeceğine dâir nâmusu üzerine de yemin ettirmişler.

Mustafa Kemal'in tâyinini haber alan bütün vatanperverler telâş edip onun gönderilmesini men'e çalışmışlardır. Bunlardan biri de **Sadrazam Tevfik Paşa**'dır. Hazine-i Hassa Müdürü **Refik Bey** ile padişaha:

"-**Mustafa Kemal**, ...'dur. Yollamasın, başka birini yollasın." diye haber göndermiştir.

Bunu bizzat **Refik Bey** söylüyor. İşte **Mustafa Kemal**'in bu nâmuslu ve millete hizmetler etmiş, ihtiyar aleyhindeki büyük buğz ve adâveti –ki nutkunda görülür- bundan ileri gelmektedir." (**Dr. Rıza Nur**- a.g.e, sh. 476-477)

خط همایون صورتیدر :

یاوران شهریاریمدن فریق عطوفتلو مصطفی کمال پاشا :

مرحومه تنقیص ایدن ضیاعی اوزرینه بعض اعدانک وضعیت سیاسیه اجداد

عظام مملکت ومقام خلافت وسلطنتی شغل وتملکه ایسه مقدم بوره وجود کیفیه

جمعیت شرمین قراری وجهله تبعه اولنمقدن منقطع ده آسایش تامینه

رعیت شاهانه مه عطایه احوالک عودتی منع ایله جملة دفع صابدنه بذل جهد

وغیرت ایدیلک ملتک معروضنی تأیید ومکتبه آیادی متغلبه نه تخلیص ایچونه

یکوجود الهزمه حقیقت ایدیلمش سلام شاهانه مله عسکر دنا بوزیه ود اهالی ؟

تبلیغ ده اراده ایتدم . ١٤ مایس ٣٣٥

محمد وحیدالدین

Sultan Vahideddin'in M. Kemal'e verdiği ve Sedâr-ı Ekrem Avni Paşa'nın el yazısıyla istinsah ettiği Fermân-ı Hümâyûn'un sûreti

yakalanıp tevkif edileceği" şâyiası[179] çıkmıştı. Tuhafı şu ki, hadi **M. Kemal** el çabukluğuna getirip tevkif olmadan gemiye bindi diyelim. Amma Samsun ve Merzifon havalisinde İngiliz askerleri yok muydu? Neden O'nu tevfik edip İstanbul'a göndermediler de geri çağırması için Bâb-ı Âli'ye tazyik icrâ etmeye koyuldular!.. Onların bu hareketleri, "Tavşana kaç, tazıya tut!" tarzında bir siyâset tâkib ettiklerini gösteriyordu.

Hakîkaten tam **M. Kemal**'in Samsun'a ayak bastığı gün harekete geçen İngilizler, "Bahri Sefid (Akdeniz) Kumandanı **General Milne** imzâsıyla" Harbiye Nezâreti'ne bir yazı[180] göndererek O'nun Anadolu'ya niçin gönderildiğini sormuşlardır. Harbiye Nezâreti bu yazıya verdiği 24 Mayıs 1919 tarihli cevapta[181] "Mütâreke hükümlerinin sür'atle tâtbikini sağlamak" gibi bir maksad tâkib edildiği bildirilmişse de İngilizler tatmin olamayarak, 6 Haziran 1919 tarihli yazılarıyla[182] "**M. Kemal Paşa** ve mâiyet erkânının derhal İstanbul'a çağrılması"nı istemişlerdir.

Bu kat'î ifâde karşısında bile direnmek ve **M. Kemal Paşa**'yı geri çağırmamak isteyen Harbiye Nezâreti, 8 Haziran 1919'da İngiliz talebini bir kere daha cevaplandırmışsa[183] da İngilizler nokta-i nazarlarında ısrar ettiklerinden işgâl altındaki Harbiye Nezâreti bu emrivâkîye mecbûren boyun eğmiştir.[184] Bunun üzerine **M.**

---

179 Bkz: **Falih Rıfkı Atay**-Çankaya, a.g.e., sh. 175-176; **Goothard Jaeschke**-a.g.e, sh: 117.

180 **G. F. Milne** imzâlı ve 19 Mayıs 1919 tarihli bu yazının İngilizce aslı için bkz: **"Harp Tarihi Vesikaları Dergisi"**nin birinci sayısında yer alan "15" numaralı vesika.

181 Bkz: Aynı dergide yer alan "16" numaralı vesika.

182 Bkz: Aynı dergide yer alan "17" numaralı vesika.

183 Bkz: Aynı dergide yer alan "18" numaralı vesika.

184 Bkz: Aynı dergide yer alan "19" numaralı vesika.

Kemal'in önce bir oyalama siyâseti[185] tâkip ettiği ve sonra da **"silk-i askerî"**den istifâ ederek sivil olarak **"Erzurum Kongresi"**ne katıldığı mâlumdur.

Vâkî dâvete rağmen, artık Erzurum'a kadar ulaşmış bulunan **M. Kemal Paşa**'nın İstanbul'a avdet etmeyeceğini Harbiye Nezâreti kadar İngilizler de elbette biliyorlardı. O halde Anadolu'daki harekât ile İstanbul Hükûmeti'nin arasını açmaktan ve bunları karşı karşıya getirmekten başka hiçbir netice vermeyeceği muhakkak olan bu tazyiklere İngilizler bir taktik icabı olarak baş vuruyorlardı!...

M. Kemal Paşa'nın geri çağrılma hâdisesinin tamâmen İngiliz entrikaları eseri olduğunu isbat eden pek çok vesika mevcuddur. Bunlardan bir-ikisine kısaca temâs edelim:

1982 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâire Başkanlığı'nca Ankara'da yayınlanmış bulunan **"Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri"** isimli eserde yer alan vesîkalarda bu husus defaatle tasrîh olunmaktadır. Bunlardan birkaçını dikkatlerinize arz edelim:

Belge 48

a.s. 1337.10.9

*Padişah buyruğu üzerine **M. Kemal Paşa**'ya çekilen telgraf sûretidir.*

---

185 Bkz: Aynı dergide yer alan "20" numaralı vesika. Bu vesikada **M. Kemal Paşa** "kömür ve benzin" yokluğundan dolayı hareket edemediğini bildirmektedir. Aynı dergide yer alan "21" numaralı vesika **M. Kemal**'in İstanbul'a çağrılmasındaki gerçek sebebin **"İngilizler"** olduğunu beyân etmektedir. Fakat yine de devlet vekarı hesabına bu telgraf o ifade tarzı ile çekilmemiş, **"İngiliz tazyiki"** çıkarılmıştır. Bu sûretle dâvetin hükümet kararı olduğunu ifâde eden ve aynı dergide "22" numara ile dercedilmiş bulunan telgraf çekilmiştir.

Tarafınızdan çekilen değerli telgrafınızın tamamı Padişah'ın yüksek görüşlerine sunuldu. Padişah Efendimiz hazretleri, size karşı duydukları yakınlık ve hakkınızda besledikleri iyi niyetin gereği olarak, özel sûrette aşağıdaki tavsiyelerin tarafınıza bildirilmesine bendenizi görevlendirmişlerdir:

Padişahın yüksek katında bilinen vatanseverliğiniz sebebiyle o bölgede bazı hazırlıklara girişmeniz, İngilizler'in dikkatini çekmiş olup Hükümeti zorlamaya başlamışlardır."

denildikten sonra:

"....Kaldı ki, şu sırada yüksek zâtınızın istifâ ederek İstanbul'a dönmeniz, belki yabancıların Hükümeti zorlayarak hakkınızda onur kırıcı bir işlem yapılmasına sebep olabilir düşüncesiyle tavsiye edilmediği gibi Harbiye Dâiresi'nce görevden alınmanız yoluna gidilmesi de Padişah'ça uygun görülmediğinden Harbiye Nezâreti'nden bir iki ay müddetle hava değişimi istenilerek...."[186]

diye devâm etmekte ve hem İngiliz baskısını ve hem de **Mustafa Kemal Paşa**'nın geri çağrılmasının Padişahça uygun görülmediğini sarahatle ifade etmektedir.

Sadâret makamında tutulan bir zabıt olup adı geçen eserde "49" numara ile yer almış bir vesikaya göre ise:

"....Hareketlerinden dolayı İstanbul'a getirilmesinin İngiltere Fevkalâde Komiserliği'nce ısrarla istenmesi..."[187];

Diğer bir zabıtta ise (aynı eserde yer alan "50" numaralı belge):

"....İstanbul'a getirilmesinin, İngiltere Fevkalâde Komiserliği'nce ısrarla istenmesi ve adı geçenin...."[188]

Aynı eserde yer alan **M. Kemal Paşa**'ya çekilmiş ikinci bir telgrafta ise:

"...Hakkınızda, Padişah hazretlerinin açıkça belli olan güven

---

186 Bkz: **"Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri"**, Ankara,1982 sh. 46-47. Adı geçen yayında asılları ekli olmasına rağmen vesikalar sadeleştirilmiş olduğu cihetle biz de metne sâdık kalmış olmak için biz de iktibası aynen yaptık.

187 a.g.e., sh. 47

188 a.g.e., sh. 48

BELGE - 48

ه

بارادۀ سنیه مصطفی کمال پاشایه بالا تلغرافاً صدور بیورلمشدر

اول واخرکسیده حدود بالا تلغرافنامه دلالتیله منظور عالی بیورلدی . شوکتماب افندمز
مقدرات مملکتده بر دوره ایلکلک آثار نوعیه وخیمه‌سی ایجابنجه صورتده مصلحه‌ده [illegible]
آتیه‌نک تبلیغی عاجزانی مأمور بیورلمشدر . نزد عالیلرنده معلوم اولدیغی حساسه وظیفه وزارتک
سائقه‌سیله ارض ایلدیکم بعض ترتیبات و تشبثات اتخاذ ایلدیکلری نظر دقته جلب ایلم
ملکتی تصفیه قیام ایتمشلردر . ومصدر قوتلری [illegible] حقوق . دولتی مدافعه ایله
اوغراشقلری برچوق [illegible] تشبثات دولتک منفعتنده زیاده مضرتی موجب اولور
بالخصوص عارضی [illegible] محاربات [illegible] دولتی [illegible]
[illegible] دولتلرک وضعیت حاضره‌سی [illegible] ایدیلیکی درجه‌ده [illegible]
ذاتلرینک [illegible] تشبثات محل ده یوقدر . آلمانیا بوکون عقد [illegible]
صلحه مجبور اولدرده [illegible] هالا [illegible] اشتغال ایدیلیر ایسه بوچوق ده
ممالک شاهانه‌ده محل آسایشه [illegible] حدود [illegible] مضرات انتاج
ایده بیله جکنده [illegible] دولتلرک موجودیتی و استقلالنک باشلیجه موقعیت
حاصل اولنجه مرکز سلطنتده [illegible] مرکز خطره معروض
قالمه [illegible] مرکز مخلصه امکان ولمدیغنده [illegible] حالک معقول
حرکت مملکتی [illegible] عیناً [illegible]
[illegible] بالاستعجال [illegible]
[illegible]
[illegible] افندم

ve sevgilerinin derecesini takdir ederek...." denilmektedir.[189]

M. Kemal Paşa'nın ise en son olarak Saray'a çektiği telgrafta "*.....Yüce Hükümetlerinin ve Saltanat Merkezinin zaten ne gibi baskı ve ağır şartlar altında bulunduğu gerek bendenizce ve gerek soylu milletimizce tamamen ve açıkça bilinmekte olduğundan, bu baskının daha ziyâde artıp genişlemesine ve bilhassa pek büyük sadakat bağlarıyla bağlı bulunduğum şefkatli kalplerinizin ve düşüncelerinizin hiçbir şekilde zayıflamasına râzı olamaycağım. Bundan dolayı sadece şu anda bulunduğum görevime değil, bütün övünç sebeplerini vatan ve millet ile kutsal makamlarının feyzinden ve kurtuluşundan alan pek çok sevdiğim kutsal askerlik hayatıma da vedâ etmek sûretiyle fedâkârlıkta bulunduğumu arz ederim....*" denilmektedir. [190]

Bütün bu vesikalar **M. Kemal Paşa**'nın, Padişah tarafından vazifelendirilmiş iken sonradan ne sebeple geriye çağrıldığının anlaşılması kadar başta Padişah olmak üzere İstanbul'daki idarecilerin içindeki bulunduğu şerâiti anlamaya da kâfidir, sanırız.

Aynı eserde yer alan "81" numaralı vesika ise, geri alınmış olan madalyaların ve nişânların iâdesi için bir irâde-i seniyye (Padişah buyruğu)'dur. Bu vesikada aynen şöye denilmektedir:

"*Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden alınan ve askerlikten istifa ederek hiçbir sıkı yönetim mahkemesinin kararına dayanmaksızın idârî olarak uzaklaştırılarak, taşıdığı nişân ve madalyaları geri alınmış olan* ***M. Kemal Paşa****, askerlikten ayrıldığı, fakat uzaklaştırılmadığı için nişan ve madalyaları geri verilmiştir.*

Bu Padişah buyruğunun yürütülmesinden Harbiye Nâzırı görevlidir."[191]

---

189 a.g.e., sh. 50
190 a.g.e., sh. 52
191 a.g.e., sh. 79

M.Kemâl Paşa'nın Erzurum'a vasıl olmuşken geri çağrılmasının aslında İngilizler'in isteği ile olduğunu açıklayan ve çekilmeyen telgraf (bkz. Harp tarihi vesikâları Dergisi, 17 numaralı vesika

M. Kemal'e verilmiş olan Fermân-ı Hümâyûn; bütün kumandan ve vâlilere bu yeni hareketin Padişah ve Hükümet tarafından gizlice tasdik edildiği intibâını vermiştir. Esâsen[192] **M. Kemal Paşa**, Anadolu'da zaman zaman daha da sarih davranarak Sultan ve hükümet adına hareket ettiğini izhârdan çekinmemiştir. Mesela Erzurum'dan bütün Ordu Kumandanları ve vâlilere **"silâhların İtilaf kuvvetlerine teslim edilmemesi ve askerin silâh altına celbi"** hakkındaki emri, Sultan nâmına vermiştir.[193]

Bu meseleye temas eden **Edgar Pech** de, **M. Kemal**'i Anadolu'ya gönderen **Ferid Paşa** Hükümeti'ndeki Harbiye ve Bahriye Nâzırları'nın, Erkân-ı Harbiye Reisi'nin ve bütün memurların zâbit göndermek ve silâh kaçırtmak sûretiyle **"Millî Kuvvetler"**e yaptığı yardımlardan bahsederek:

*"Hükûmet, Harbiye Nezâreti'ndeki tertibat ve teşkîlâttan bîhaber değildi. Gözlerini yumuyordu. Çünkü Hükûmet, bu askerî harekâtı çerçevesi teşekkül eder etmez müttefiklere karşı bir tazyik vasıtası olarak kullanmayı düşünüyordu. Fakat bu hareket Türk arazisini işgal eden müttefiklere tevcih edildiği gibi aynı zamanda **Damad Ferid Paşa** Hükümeti'ne de tevcih edildi ve bu hükümet bizzat kendi kapanına düştü."*[194] demektedir.

Hakîkaten hükümet **M. Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya göndermek meselesini öyle tehâlükle benimsemişti ki, kendisine Harbiye Nezâreti'nce verilen selâhiyet vesikasını inceleyip kabul etmekle yetinmemiş, 6 Mayıs 1919 tarihli tezkeresiyle yola çıkmak için acele etmesini istemiştir.[195]

---

192 **Mikusch**-a.g.e., sh. 171.

193 **Mikusch**-a.g.e., sh. 115.

194 **Edgar Pech-"Les Allies et la Turguie"**, sh. 68.

195 Bkz: **"Harb Tarihi Vesîkaları Dergisi"**- s: 1'de yer alan 4 ve 8 numaralı vesikalar.

BELGE-50

ه

مجلس مخصوص وكلا

٢١٤

اوچنجی اردو مفتشی مصطفی کمال پاشانک منطقهٔ مأموریتی داخلنده بولنان اهالیٔ اسلامیه‌یه [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] اردو مفتشی [illegible]

[illegible] ایشبو مصطفی کمال پاشا [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

٩ ذی القعده ١٣٣٧ / ٨ تموز ١٣٣٥

شیخ الاسلام و صدراعظم وکیلی

مجلس وکلا مأمور اعانه‌سی

مجلس وکلا مأمور اعانه‌سی

مجلس وکلا مأمور

مجلس وکلا مأمور اعانه‌سی

حربیه ناظری [illegible]

مجلس وکلا مأمور

مجلس وکلا مأمور

بحریه ناظری

مجلس وکلا مأمور اعانه‌سی

مجلس وکلا مأمور اعانه‌سی

عدلیه ناظری و شورای دولت رئیس وکیلی [illegible]

مالیه ناظری و داخلیه ناظر وکیلی

تجارت و زراعت ناظری و [illegible] ناظر وکیلی

معارف ناظری سعید بك

اوقاف همایون ناظری

مجلس وکلا مأمور

Buna mukabil **M. Kemal Paşa**, 13 Mayıs 1919 tarihinde yani Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarma yapmalarından sadece iki gün önce Harbiye Nezâreti'ne yazdığı 14 numaralı yazı ile **"alelhesab bir miktar meblağın itası (verilmesi)"** ile **"Ekalli (en az) iki binek otomobili"** talebinde bulunmuş ve ancak bunlar verildikten üç gün sonra hareket edebileceğini bildirmiştir.[196]

Her isteği yerine getirilen, hatta askerî bir şa-

---

196 Bu husûsta şüphe ve tereddüde yer kalmaması için Genel Kurmay Başkanlığı'nca yayınlanmış olan **"Harb Tarihi Vesikaları Dergisi"**nin "1" numaralı sayısında yer alan "11" numaralı vesikayı aynen takdim ediyoruz:

Numara	Vesika No: 11	13/5/335
14	Muhâsebât	Bütçe 335
Aceledir	1121	2667

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

1)7/5/335 tarih ve 7 numaralı tezkire-i âcizânemle karargâh mensûbînin üç aylık muhassesât-ı âdiyelerinin şimdiden ve buradan îtâsı lüzûmunu istirhâm etmiştim. Henüz devâir-i mütealikası neticelendirilmemiştir.

2)Masârifât-ı fevkalâde müfettişlikçe ba'del-tasdik kabul edilmesi, 6/5/335 tarih ve 5 numaralı tezkire ile istirham edildiği hâlde henüz bir karar îta edilmemiştir. Bu kararın îtasıyla beraber alelhesab bir miktar meblağın îtâsı lüzûmu tabiidir.

3)Ekalli iki binek otomobili lâzımdır. Bu da henüz temin edilmemiştir.

4) Muhassesât-ı zâtiyemle karargâhın seferî karargâh ittihazı hakkındaki, 12/5/335 tarih ve 12 numaralı tezkire-i âcizi de henüz mevki-i muâmelede bulunuyor. Bâlâda arz olunan mevâd netâyice iktirân ettirildikten ve binâenaleyh mâiyetindeki ümerâ ve zâbitânın hazırlıklarını yapmak ve âilelerinin havâyicini temin etmek gibi husûsâtın muktazi olduğu parayı bilfiil vermek imkânı hâsıl olduktan üç gün sonra hareket olunacağı muhakkaktır.

Bu işler için bir haftadan beri karargâhımın ümerâ ve zâbitânı bizzat tâkip ile meşgul oldukları cihetle bir an evvel işin kat'iyyete iktiran ettirilmesini ehemmiyetle istirham eylerim.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Muhâsebât dâiresine ve Fahri Yâver-i Hazret-i Şehriyârî 13/Mayıs/1335

Mirlivâ

M. Kemal

BELGE-51

مصطفی کمال پاشایه پاریس ایلچیلگی تلغرافنامه‌سی سودر

بحریه ناظری پاشا ایله مخابره‌لری حاوی تلغرافنامه‌لری منظور عالی بیورلمق اوزره ترفیقاً تقدیم ایلدیکم اوروپاده
همایونه هنوز [illegible] بر درجه نیز تبلیغ ایدیورم اوروپاده وقوع دولت انتشار ایدن [illegible]
انکلیزلره منافع وطنیه صورتنده وکلا تشکل ایدرده تلقی اولنسه مقاومت قارشوسنده
تضییقاته بولنمق‌دن [illegible] منفعت وطنیه ملاحظه‌سیله وقوعاتی انتشار ایدر منافع
اساسیه دولتی اخلال وعلی عظیم مخاطره‌یه القا ایده‌جکدر جهتیله شکلاً برمعناده
[illegible] استانبول عودت ایدن [illegible] ارادی اولدیغی تلغرافنامه‌ده تبلیغ قلنمش
بالاخره وقوعاتی انتشار ایدره [illegible] شخص ذوات قارشو محل جهتیله هیچ بر
[illegible] صورت قطعیه [illegible] و سعادت عودت [illegible]
[illegible] اولمقده [illegible] مناسب برجه تبلیغاتی موجود
[illegible] اشبو تلغرافنامه ورود
[illegible] هپ ذوات اولدیغی ذکر اولیه
ماذونیه صورتیله همایونه استانبول عودتلرینه انتقال ایده‌جکلردر [illegible]
امنیت و محبت ملوکانه‌لری درجه‌سی بالتقدیر [illegible]
شکل بر موقعده بولنه‌یه‌جق بالاخره هپ ذوات [illegible] احیاناً
مضطر قالمامق اوزره انعقاد اراده سنیه مساعده [illegible] اعماده [illegible]

[illegible]

۱۸ [illegible]

[illegible]

hıs olmasına rağmen kendisine aynı zamanda **"Mülkî Selâhiyetler"** de tefviz edilen **M. Kemal Paşa**, hareketi kat'îleşince vedâ ziyâretlerinde bulundu. Bunları **Falih Rıfkı Atay**, O'nun ağzından şöyle nakletmektedir:

*"-Sadâret Makamı'nda altın gözlüklü, bakışları sevinçten parlayan **Damad Ferid Paşa** bana çok iltifat etti. İtimadı, ne kadar derin olduğunu, benden çok şeyler beklediğini söyledi. Tatmin edici cevaplar verdim. Bana mutlak selâhiyetler vermiş olduğunu îmâ eder sözler sarfetti. Vedâ ederken:*

*"-Her arzunuzu doğrudan doğruya bana yazabilirsiniz!" diyordu. Bunun çok faydalı olacağını söyleyerek derin teşekkürlerimi tekrar ettim. Sadâret Makamı'ndan çıktık. **Şâkir Paşa** ile holde yürürken bana dedi ki:*

*"-İster misiniz, Dâhiliye Nâzırı **Mehmed Ali Bey**'le sizi konuşturayım!"*

"-Çok münâsip olur efendim. Vazifemin o makamla alâkası vardır."

***Mehmed Ali Bey**'i daha önce tanımış olduğumu söylemedim. Dâhiliye Nâzırlığı bürosunda **Şâkir Paşa**, pek iyi bir tertipte bulunmuş olmaktan âdeta sevinerek **Mehmed Ali Bey**'in yüzüne baktı, beni gösterip:*

*"-Samsun'daki vak'anın tahkikine memur **Mustafa Kemal Paşa**!" diye takdim etti.*

***Mehmed Ali Bey** de sevinç alâmetleri göstererek elimi tuttu. **Şâkir Paşa**'ya dedi ki:*

*"-Sizi tebrik ederim, çok isâbetli bir intihapta bulundunuz. Ben zaten **Paşa**'yı tanıyıp takdir etmiştim. Kanaatime siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtiyarım."*

*Oturduk **Mehmed Ali Bey**[197] dâhiliyeye âid işlerde bana her kolaylığı yapacağından, doğrudan doğruya muhâbe-*

---

197 **Mehmed Ali Bey**, sonradan **"Vatan Hâini"** ilân edilip **"yüz ellilikler"** listesine sokulmuştur. Bu yüzden Paris'e yerleşerek orada **M. Kemal Paşa** hakkında pek çok ifşaat ve tenkidlerde bulunan **"La Republique Enchainee"** (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) adında bir dergi çıkarmıştır.

BELGE-81

حربیه نظارتی

نظارت شعبه‌سی

قلم مخصوص

۱۸۴۷

[illegible]

[illegible]

[illegible]

rede bulunacağımızdan bahsetti. Pek samimi ayrıldık"[198]

Falih Rıfkı Atay, M. Kemal Paşa'nın bu arada diğer bir çok kimse ile de görüşmesini naklettikten sonra:

*"-Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda **Vahideddin**'le âdeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine muvâzî hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordolarındaki toplar, sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi. **Vahideddin**, hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:*

"-Paşa, Paşa!.. Şimdiye kadar bu bu devlete çok hizmet ettin,[199] *bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir." Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilâve etti: "Tarihe geçmiştir."*

O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum:

*"-Bunları unutun!" dedi. "Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. **Paşa, Paşa!.. Devleti kurtarabilirsiniz!.**"*[200]

Bu sözleri aynı şekilde 1932 yılı Ağustosu'nda Amerikan Büyükelçisi **Charles H. Sherrill**'e de tekrarlamış ve fazladan olarak odanın tasvirini bir sigara kutusunun arkasına aynen çizmiştir ki, **Sherrill** bunu eserinde yayınlamıştır.[201]

---

198 **Falih Rıfkı Atay-"19 Mayıs"**, Ankara, 1944, sh. 22-23.

199 Bu kelime, **Falih Rıfkı**'nın **"Çankaya"** isimli kitabında (bkz: sh. 175) **"ettin"** olarak yazıldığı hâlde **"19 Mayıs"** adlı kitabında **"ettik"** şeklinde geçmektedir. Biz **"Çankaya"**nın tab' tarihinin yeni olması ve cümlenin siyak ve sibâkını dikkate alarak birinci imlâyı tercih ettik.

200 **Falih Rıfkı Atay-"19 Mayıs"**, sh. 28-29; **"Çankaya"** sh. 175.

201 Bkz: **Charles H. Sherrill-"Bir Elçiden Gâzi Mustafa Kemal"**, tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser, sh. 11.

BELGE-49

Sultan Vahideddin merhûm, **Mustafa Kemal Paşa**'yı böyle tarihte eşi emsâli görülmemiş bir selâhiyetle techiz ederek Anadolu'ya gönderirken sarayını ısıtacak parası bile olmadığı ve orada palto ile oturduğu bir sırada şahsî parasından O'na **otuz bin lira** vermiştir.[202]

Şimdiye kadar bir çok devrimbaz, O'nun Anadolu'ya beş kuruşsuz gitmiş bulunduğunu iddia etmiş ve kendisi de İzmir'de gazetecilere mülâkât sûretiyle aynı yolda bir beyânda bulunmuş olmasına rağmen bu husûstaki gerçek şudur: "**Tahsîsât-ı Mestûre**"den[203], Hazine-i Hâssa'dan velhâsıl nerede varsa her yerden bulup buluşturularak kendisine mümkün olan mâlî imkânlar sağlanmıştır.

Bir kere karargâhının "**karargâh-ı fevkalâde**" addedilerek tahsisatının ona göre verilmesi hususundaki talebine[204] ilâveten ileriye dönük olarak kendisinin ve maiyetindekilerin üç aylık maaşının peşin verilmesini talep edilmiş ve bu talep isaf olunmuştur.[205]

---

202 Şahsî serveti olmayan **Sultan Vahideddin** merhumun yarış atlarını satarak **M. Kemal Paşa**'ya bu meblağı verdiğini, kendisinin San Remo'da yazdığı nâ-tamam hâtırâtında "**otuz bin lira**" olarak zikretmesine rağmen –ki herhalde doğrusu budur- kızı **Sabiha Sultan** bu miktarı, bizim de bulunduğumuz bir sohbette **İsmail Hami Danişmend**'in evinde "**kırk bin**" olarak zikretmiş ve bunu bizimle beraber duymuş olan **Nihal Atsız** da evvelce geçen eserinde "**kırk bin**" olarak kaydetmiştir.

203 **M. Kemal Paşa**'ya tahsîsât-ı mestûreden (örtülü ödenek) para verildiğine -miktar belirtilmeksizin- temâs eden **Jaeschke**, "... **Damad Ferid** daha ayın 29'unda, kendisine, "tahsisat-ı mestûrenin bittensib âcilen mahallerine irsal" edilmesi için Dâhiliye Nezâreti'ne emir verildiğini ona telgrafla bildirmişti. Bu tahsisat, 1 Haziran "**Meclis-i Vükelâ karariyle**" kesin olarak tesbit edildi. (**Goothard Jaeschke**-a.g.e., sh: 123)

204 Bkz: "**Harb Tarihi Vesikaları Dergisi**"- sayı: 1'de yer alan "11" numaralı vesika.

205 Bkz: "**Harb Tarihi Vesikaları Dergisi**"- sayı: 1'de yer alan

Diğer taraftan Amasya mülâkâtında **Salih Paşa**'yla görüşen **Mustafa Kemal Paşa**, Donanma-i Hümâyun'a Muâvenet Cemiyeti'nin kasasında bulunan dört yüz bin liranın talep edildiğini[206] bizzat bildirmektedir ki, bu para da kendisine verilmiştir.

Biz **"Sarıklı Mücahidler"** adlı kitabımızda onun el yazısıyla Dâhiliye Nezâreti'nden aldığı **"bin türk lirası"**na âid makbuzu neşretmiş olmamızdan olacak ki, **Dr. Selâhaddin Tansel**, bize atıfta bulunarak **"kendisine bir miktar para verilmiş olduğunu"** kabul etmektedir.[207]

Diğer taraftan **Sebahaddin Selek** de daha sonra **"yüzellilikler"** listesine alınarak vatancüdâ bir sûrette Fransa'da yaşayan sâbık dâhiliye nazırı **Mehmed Ali Bey**'in neşrettiği **"La Republique Enchainée"** (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) adlı dergide yayınlanmış olan **"yirmibeş bin liralık"** bir makbuzu kabullenmek mecbûriyetinde kalmıştır.[208]

"11" numaralı vesika.

206 **"Nutuk"**- sh. 206'da şöyle demektedir:

*"Aydın cephelerinde, vaziyet her gün kesb-i nezâket ve ciddiyet peydâ etmekte olduğundan, **Sâlih Paşa** ile Amasya'da kararlaştırdığımız vechile, Donanma Cemiyeti'nin dörtyüz bin lirasının bu cephenin ihtiyâcâtına tahsis edilmesini Harbiye Nâzırı'na yazdık. Bu cephedeki mücâhidîne, eslihâ (silâhlar) cephâne îtâsını (verilmesini) ve cephenin makineli tüfek ve topçu kıtaatı (kıtaları)yla takviyesini Konya'da Onikinci Kolordu Kumandanlığı'ndan ricâ ettik."*

Hatırlatalım ki, bu isteklerin hepsi de yerine getirilmiştir. Lâkin **M. Kemal Paşa**, bu hususu meskût bırakmıştır.

207 **Dr. Selâhaddin Tansel**-a.g.e., sh. 224'de "**M. Kemal Paşa**'ya bir miktar para verildiği anlaşılmaktadır." demektedir.

208 **Sebahaddin Selek- "Anadolu İhtilâli"**, c: I, İstanbul, 1963, sh. 110'de, *"İnceleyebildiğimiz vesîkalar ancak şunu gösteriyor ki, **Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul'dan hareket edeceği günlerde karargâhına mensub subayların üçer aylık maaşlarıyla bir miktar fevkalâde tahsisat almak için çok uğraşmıştır. Zaferden sonra tasfiye ettiği siyâsî hasımları O'nun, Padişah tarafından verilmiş mühim bir parayla Anadolu'ya geçtiğini söylerler. Halbuki bu söylentinin doğruluğunu gösterecek en ufak bir*

Demek oluyor ki, **Sultan Vahideddin** merhûm kendisine sadece böyle ucsuz bucaksız bir selâhiyet bahşeden Fermân-ı Hümâyun vermekle iktifâ etmemiş,

---

delile henüz rastlanmış değildir. ***Mustafa Kemal Paşa'****nın İstanbul'dan ayrıldığı sıralarda Dâhiliye Nezâreti'ni işgal eden* ***Mehmed Ali Bey****, Paris'te çıkardığı"****La Republique Enchainée****" adlı dergide Dokuzuncu Ordu Kıtaatı'na verdiği "yirmi beş bin lira"ya aid makbuzun klişesini yayınlamıştır."* demektedir.

Kemalist kalemşörler öteden beri Millî Mücâdele'nin mâlî imkânlarından bahsederken bu gerçekleri ittifakla görmemezlikten gelirler. Çünkü **M. Kemal Paşa** da İzmir'de gazetecilere **"Samsun'a beş parasız çıktığından"** bahsetmiştir. Halbuki zikrettiğimiz mâlî yardımlardan maâdâ, Ruslar'dan **"dört buçuk milyon ruble"** alındığı gibi (Tafsîlât için **"Moskof Mezâlimi"** isimli eserimize bakılabilir.) Hind Müslümanlar'ından da pek büyük bir mâlî destek sağlanmıştır. Buna dâir **Ahmed İzzed Paşa**:

"Paşa (M. Kemal), artık devlet memuriyetinden çıkmış, millet adamı olmuştu. Bununla beraber ihtimal etrafındaki bazı samimi din ve devlet adamlarının istek ve hatırlatmaları, belki de ***Sultan Vahideddin*** *hakkında -o zamanlar daha kalbinden silinmeyen- minnet duygularıyla «İstanbul ve İstanbul'da düşman esâretine düşmüş olan Halife ve Padişahı kurtarmaya çalışacağını» da her tarafa ilân etti. Bu sayede bütün İslâm Dünyası ve özellikle İngiltere'nin hilâfet hakkındaki kötü niyetinden kaygılanan Hind Müslümanları, büyük bir samimiyet ve ümitle kendisine yöneldi. Hint İslâm Cemaati diğer vatandaşlarıyla da birleşerek gazeteler, mitingler, hatta boykotlarla politik açıdan yardım ettikleri gibi, çok önemli para yardımında da bulundular.* ***Mustafa Kemal'****in hesapsız, kitapsız, istediği gibi harcadığı bu paralar da nüfuz ve kuvvetinin çoğalıp artmasına hizmet etmiştir."* (**Ahmed İzzed Paşa**- a.g.e., sh: 216) demekte ve bu görüşünü aynı sahifedeki şu dipnot ile de te'yid etmektedir:

"Büyük bölümü senet ve resmî muâmelelere bağlanmadan güvene dayalı olarak, kanılarınca bu din ve millet fedâisine (!) teslim edilen çok miktardaki akçenin bir bölümü ülke için harcanmış olsa bile, asıl önemli bölümü Paşa'nın elinde kalmış ve arzu ve ihtiraslarını uygulamak ve bu yüzden ortaya çıkması kaçınılmaz olan muhâliflerini kırmak için muhtaç olduğu bendeler çevresini oluşturmak için kullanılmıştır. Kuvvetle riâyet olunduğuna göre, İş Bankası bu para ile kurulmuş ve sırdaşlar, önemlerine göre, bankanın hisse senetleriyle taltif edilmişlerdir. Daha sonra hilâfet ve diyânetin kaldırılması ve zayıflatılması bu çevrenin eseri olduğuna göre, Müslümanların gönlünden kopmuş olan bu cömertçe yardımların tamamen amaçlarına aykırı yerlere harcandığı görülür. Sonradan inanılır bir

onu bir de -mevcud imkânsızlıklara rağmen- mâlî olarak desteklemiştir.

b- Mîsâk-ı Millî

Devrimbazlar, Misâk-ı Millî'yi **M. Kemal Paşa**'ya mâl etmekte ittifak hâlindedirler. Gerçek şudur ki, Misâk-ı Millî, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden itibaren tahassul eden millî kararlılığa mâkes bir târihî vesîkadır. Bu sebepledir ki, son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı'nın İstanbul'da tesbit ve ilân eylediği Misâk-ı Millî hedefleri ile Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarının muhtevâsı arasında büyük bir benzerlik mevcuddur. 22 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Meb'ûsân'ın yaptığı gizli celsede **Hamdullah Suphi (Tanrıöver)**'in konuşmasında geçen:

"-**Mustafa Kemal Paşa** hazretlerinin bize gönderdikleri Misâk-ı Millî metnini **Hüsrev Gerede** okudular."[209] cümlesi yer aldığına göre **M. Kemal Paşa**'nın son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ına seçilen arkadaşlarına ilân olunacak Misak-ı Millî metni için bir taslak göndermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Esâsen daha o zamanlarda **M.Kemal Paşa**'ya yakınlıkları tanınmış olan bir kısım insanlar meb'us seçi-

---

*kaynaktan aldığım bilgiye göre, bu yardımların İstanbul Kızılay'ı aracılığıyla gönderilen bölümü, Ankara'daki Harbiye Vekâleti'ne resmen intikal etmişse de, doğrudan kendisine gönderilen bölümü kahramanımızın elinde kalmıştır. Hind İslâm Cemaati lideri **Mevlânâ Muhammed Ali** merhum, -ki para yatırımı O'nun aracılığıyla yapılmaktaydı- cemaate hesabını vermek üzere, Ankara'ya giderek gönderdiği paraların makbuzunu isteyince, vermekten kaçınılmış ve Millî Hareket'in başarısı için tasavvurunun üstünde çaba gösteren bu bîçâre, nâmuslu adam da, bu darbenin etkisiyle az zaman sonra vefât etmiştir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun."*

209 **Mustafa Budak-"İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika"**, İstanbul 2002, sh.153

lerek İstanbul'a gelmiş ve Meclis-i Meb'ûsân'a dâhil olmuş bulunuyorlardı. Bunlar, 10 Şubat 1920'de **"Felâh-ı Vatan"** adıyla bir grup tesis etmiş ve Misâk-ı Millî üzerinde çalışmaya başlamışlardı.

Başta İngilizler olarak işgâlcilerin Sevr Sulh Projesi'nin tebellür etmeye başlayan şerâitini tasdik ettirmek için **Sultan Vahideddin**'e tahammül edilmez baskılar yaptıkları, O'nunsa Meclis'in kendi istekleri istikâmetinde dağıtılmış bulunduğunu ileri sürerek savsaklaması üzerine, bu tazyikler artmış ve binnetice vatanın bir çok aksâmı işgâl altında bulunmasına rağmen bir seçim yapılarak yeni bir meclis teşkili mecburiyet hâline gelmişti.

Bu sebeple 15 Ekim 1919'da başlayıp ancak üç ayda tamamlanabilen seçimler sonucunda son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ı teşekkül etmiş ve 12 Ocak 1920 tarihinde çalışmalarına başlayabilmişti. Bu meclise Sivas meb'usu sıfatıyla seçilmiş bulunan **Rauf Bey**, Misâk-ı Millî çalışmalarında başı çekiyordu. Bu son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ı için **M. Kemal Paşa** da Erzurum'dan meb'us seçilmiş, fakat meclise iltihak etmemişti.

Dr. Rıza Nur'a göre, O İzmit'e kadar gelerek Meclis'e dâhil olmak ve hatta Meclis başkanlığını deruhte etmek arzusunu izhar etmişse de geldiği takdirde İngilizler tarafından tevkif edileceği yolundaki ikazlar üzerine bundan vazgeçtiği anlaşılmaktadır:

"Artık İstanbul'da Meclis toplanıyor. ***Mustafa Kemal:***

"-İlle beni Reis yapacaksınız!.." diyor.

İnsanın kendisi için rütbe ve mevki istemesi ayıp sayılır. Böyle bir hâl hırsa delildir. O'nun âdeti, kendi ister, meselâ sonra ***Gâzi*** *ünvanını, müşirliği, Başkumandanlığı, mil-*

yonlarla lira nakdi mükâfâtı ilh... Hep bizzat kendi istemiştir. Demek bu adam şahsî hırsı için çalışıyor. Sonra da bunları ***«vatan müdâfii için lüzûmlu gördüğünden istiyorum.»*** *diyor. Amma bu lüzûm neden? İzâh edilemez. Nitekim Meclis Reisliği için:*

"-Ben Meclis Reisi intihab olunmayı, bazı fevâidine (faydalarına) binâen, lüzûmlu bir tedbir telâkkî etmiş ve icâb eden zevâta nokta-i nazarımı bildirmiştim." (Nutuk, sh: 234) *diyor."*[210]

Misâk-ı Millî meselesini uzun uzadıya tahlil ve tafsil eden **Mustafa Budak**, İstanbul ve Ankara'da aynı zamanda başlamış olan çalışmalar için:

"Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, Misak-ı Millî beyannâmesi ile ilgili çalışmalar eş zamanlı olarak hem İstanbul'da ve hem de Ankara'da başlamıştır."[211] demektedir.

İstanbul Meclis-i Meb'ûsânı'nda, **Hüzeyin Kâzım Kadri Bey**'in öncülüğünde yürüyen ve o zamanki adıyla **"Ahd-i Millî"** denilen bu çalışmalar için ekseriyeti hukukçulardan teşekkül eden bir komisyon teşekkül etmiş ve bu komisyon, kısa zamanda çalışmalarını bitirerek hazırlanan metni, 17 Ocak 1920 tarihinde Meclis'in umûmî celsesine sunmuş ve o gün bu misâk ittifakla kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin geleceği için kesin bir program ve yapılabilecek olan fedâkârlıkların hudûdunu çizen Misâk-ı Millî; hemen hemen bütün ciddî kaynakların ittifakı üzerine denilebilir ki, bir **"istiklâl beyannâmesi"** idi. Bu durumu **Arnold Toynbee**, "ezilen bir milletin hak ve isteklerinin açıklanması" sûretinde tavsif etmekte ve bunun "yeni Türk Devleti'nin alt yapısını

---

210 **Dr. Rıza Nur**-a.g.e., c. II, sh. 513.
211 **Mustafa Budak**-a.g.e., sh. 154.

oluşturduğunu" söylemektedir.[212]

Bu sûretle mecliste okunan Misâk-ı Millî beyannâmesi basına aksetmiş ve pek tabiî olarak ecnebîlerin de eline geçmiş olmasına rağmen, 28 Ocak 1920 tarihiyle anılmaktadır. Bunun sebebi, bu beyannâmenin anılan tarihte bütün Dünya'ya Meclis'ce resmen ilân edilmiş olmasıdır.

Misâk-ı Millî'nin yeni Türkiye Devleti'nin altyapısını teşkil etmiş olduğu husûsundaki **Arnold Toynbee**'nin yukarıya alınmış sözleri mutlak bir gerçeğin ifâdesidir. Zîra bu Meclis, İngilizler tarafından 16 Mart 1920'de dağıtıldıktan sonra faaliyetine Ankara'da devam etmek üzere oraya intikal etmiştir. Buna göre, Cumhuriyet tarihinde birinci TBMM olarak anılan meclis, ekseriyetle İstanbul'da Misâk-ı Millî'yi yapmış olan milletvekillerinden müteşekkildi. Bu itibarla Millî Mücâdele'nin hedef ve gâyesine mâkes demekti. Ankara'daki hissiyât da, Misâk-ı Millî ile çizilen hududları ve tesbit edilen esasları gerçekleştirmekten ibârettir. Böyle olduğu hâlde sonradan Lozan'da pek çok tâviz verilerek onun kuşa çevrilmiş bulunduğunu başka bir eserimizde[213] tafsil etmiş olduğumuz cihetle biz onun tahliline girişmeksizin, muhterem okuyucularımıza metnini arzetmekle iktifâ ediyoruz:

---

212 **Arnold Toynbee- "Bir Devletin Yeniden Doğuşu"**, İstanbul 1971, sh. 104

213 Bkz: **"Lozan Zafer mi, Hezimet mi?!"** isimli müteaddid baskısı olan eserimiz. Burada izah edilmiş olduğu üzere, Lozan'da Batum, Batı Trakya, Ege Adaları, Kıbrıs, Antakya, Halep ve Musul; **"Mîsâk-ı Millî"**ye dâhil oldukları hâlde düşmana peşkeş çekilmiştir. Çünkü bunlardan -Musul hâriç olmak üzere- hiç birisi talep dahî edilmemiştir.

"MİSÂK- MİLLÎ

Aşağıya imzalarını koyan Osmanlı Meb'usân Meclisi âzâları, Devlet ve Millet'in istikbâlinin haklı ve devamlı bir sulhe kavuşabilmesi için kabul edebileceği fedâkârlığın en ileri haddini gösteren aşağıdaki esaslara tamamiyle uyulmasının sağlanmasıyla mümkün olduğunu ve bu esaslar dışında sağlam bir Osmanlı Saltanatı ve Cemiyeti'nin vücudunun mümkün bulunmadığını kabul ve tasdik etmişlerdir.

***Madde 1-** Osmanlı Devleti'nin sadece Arap çoğunluğunun oturdukları ve 30 Ekim 1918 tarihli mütârekenin imzası sırasında düşman ordularının işgâli altında kalan kısımlarının mukadderâtı, ahalinin serbestçe verecekleri reye uygun olarak tanzim edilmek lâzım geleceğinden, adı geçen mütâreke hududları içinde din, ırk ve soyca birlik olan, birbirine karşılıklı saygı ve fedâkârlık hisleriyle dolu bulunan, an'ane ve içtimâî hukûkiyle yaşadıkları muhîtin şartlarına tamamıyla uyan Osmanlı İslâm ekseriyetinin oturduğu kısımların hepsi, hakikaten ve hükmen, hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.*

***Madde 2-** Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âmme reyi ile anavatana katılmış olan **"elviye-i selâse"** (Kars, Ardahan ve Batum) için icabettiği takdirde tekrar serbestçe âmme reyine müracaat edilmesini kabul ederiz.*

***Madde 3-** Türkiye ile yapılacak sulhe bırakılan Garbî Trakya'nın hukûkî vaziyetinin tesbiti de halkının tam bir hürriyet ile verecekleri reye göre yapılmalıdır.*

***Madde 4-** İslâm Hilâfeti'nin merkezi ve saltanatın pâyitahtı ve Osmanlı Hükümeti'nin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü ihlâlden korunmuş olmalıdır.*

Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın umum ticâret ve münâkalâta açılması hakkında

açılması hakkında bizimle diğer bütün alakadar devletlerin ittifakla verecekleri karar muteberdir.

Madde 5- *İtilaf Devletleri'yle hasımları ve bazı müşâvirleri arasında da kararlaştırılan anlaşma esasları içinde ekalliyetlerin hukuku, civarda bulunan memleketlerdeki müslüman ahâlînin de aynı hukuktan istifâdeleri emniyetiyle tarafımızdan te'yid ve temin edilecektir.*

Madde 6- *Millî ve iktisâdî inkişâfımız imkân dâhiline girmek ve daha asrî, muntazam bir idâre şeklinde işlerin yürütülmesine muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de inkişâfımızın temininden istiklâl ve tam serbestliğe sahip olmamız, hayat ve bekâmızın temel ve esâsıdır. Bu sebeple siyâsî, adlî, mâlî inkişâfımızı önleyen kayıtlara muhalifiz. Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme şartları da bu esâslara aykırı olmaycaktır.*

29 Kanun-i Sânî (Ocak) 1339 (1920)"[214]

Burada ehemmiyetle belirtmek lâzım gelen bir husus da şudur ki, **Sultan Vahideddin**, Misâk-ı Millî ile tesbit edilen esâslara karşı hiçbir itirazda bulunmamış olmasıdır.

c- Saltanat Şûrâsı ve Sevr

İstanbul'da **"Saltanat Şûrâsı"** adıyla iki defa bir iştişâre meclisi toplanmıştır. Bunların her ikisi de Meclis-i Mebûsân'ın mevcud olmadığı zamanlardadır. Bunlar birer karar meclisi olmamakla beraber içinde yaşanılan siyâsî hâdiseler için bir fikir teâtisinde bulunmak üzere toplanmışlardır.

---

214 Meclis'in matbaasında tab' edilerek, milletvekillerine ve basına dağıtılan bu metin, tüm kaynaklarda mevcuddur.

aa-Birinci Saltanat Şurası

26 Mayıs 1919'da Yıldız Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda memleketin asker ve sivil seçkin insanlarının huzûruyla toplanan bu şûrâya **Sultan Vahideddin**, yanında **Veliahd Abdülmecid Efendi** olduğu hâlde gelmiş ve şu kısa açış konuşmasıyla toplantıyı açmıştır:

"-Devletin dûçâr olduğu vaziyet-i hâzıraya dair müşâvere edilmek üzere vükelâ, âyân ve mütehayyizân-ı memleketi (seçkin kimseleri) dâvet ettim. Devlet-i Osmaniyemizin mâruz kaldığı müşkilât hakkında âcilen lâzım gelen tedâbiri (tedbirleri) ittihaz eylemeleri ve hüzzâr-ı kirâmın her birerlerinin lâyih-ı hatırı olacak (akıllarına gelebilecek) fikirlerini ve re'y u mütâlaalarını beyân etmeleri itibariyle bu içtimâı müteyemmin ve mes'ud addediyorum. Bu meclisi cümlemiz hakkında bâis-i intibah ve hidâyet buyurmasını Cenâb-ı Vâhibü'l-Atâyâ'dan niyâz ederim. Riyâseti, Sadrazam Paşa'ya havâle ettim."[215]

Bu açış konuşmasını derceden Mâbeyn Başkâtibi **Ali Fuad Türkgeldi**, Padişah'ın vatan-ı azizini işgal altında görmekten ne derece muzdarip bulunduğunu göstermek üzere:

"Bu mebhasi derçten maksadım ise, nutkun iradını müteâkib Hünkâr'ın meclisi terk ettiği sırada re'yü'l-ayn (gözümle) görmüş olduğum bir hâlini tasvirdir. Müşârunileyh Meclis'ten çıkarak **Abdülmecid Efendi** de koltuğuna girerek orta kattaki dâire-i husûsîyelerine avdet etmek üzere melûl ve mahzun bir hâlde servis merdiveninden inerken iki gözünden yaş akıp:

"-Kanlar gibi ağlıyorum!" diyordu." demektedir.[216]

---

215 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 216
216 a.y.

Bu **"Birinci Saltanat Şûrası"**nın, Sevr Sulh Projesiyle hiçbir alâkası yoktur. Zira o henüz ortaya çıkmış değildi.

Bundan üç gün evvel Sultanahmed Meydanı'nda büyük bir miting tertiplenmiş ve bunda Yunan'ın İzmir havalisindeki işgal teşebbüsü milletçe tel'in edilmişti. **Sultan Vahideddin** merhûm, **"Teşebbüsât-ı Milliye"** adını vererek fevkalâde memnun olduğu bu mitingden üç gün sonra sarayında topladığı şûrâ ile memleket münevverlerinin yapılacak işler hakkında fikir alışverişinde bulunmalarını, ne yapılabileceğini kararlaştırmalarını istemişti. Fakat yukarıdaki görgü şâhidinin ifâdelerinden anlaşılacağı üzere fevkalâde müteessir durumda idi.

İzmir'in işgâli fâciası sebebiyle toplanmış olan bu saltanat şûrâsına iştirak etmiş bulunan hemen herkes, **Damad Ferid Paşa** Hükümeti'ni âcizlikle itham etmekte birleşmişti. Bununla beraber daha ziyâde o sırada Paris'te toplanmak üzere bulunan Sulh Konferansı'nda ne gibi esaslar dâhilinde kendimizi müdafaa etmemiz lâzım geldiği hususunda fikirler serdedilmiştir.

İlân edilmiş olan **"Wilson Prensipleri"** muvâcehesinde ahâlisi ekseriyetle Türkler'le meskûn bulunan topraklar üzerinde hiçbir tâvize yanaşılmaması kararlaştırılmıştı.

Umûmiyetle konuşmacıların **Damad Ferid Paşa**'yı suçlaması üzerine bu toplantıyı Anadolu'dan tâkip etmekte bulunan **Mustafa Kemal Paşa** da 2 Haziran 1919 tarihinde Erzurum'da Onbeşinci Kolordu Kumandanı **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderdiği bir şifrede *"Saltanat Şûrâsı'nın **Damad Ferid Paşa** hükümetine duyulan güvensizliği ortaya çıkardığını ve İstanbul'da yeniden bir ruh-i*

inkılab uyandığını" bildirmekteydi.[217]

bb-İkinci Saltanat Şûrâsı

16 Mart 1920 tarihinde Meclis İngilizler tarafından basılmış ve ortadan kaldırılmıştı. Bu defa da istişârelerde bulunulmak ve teklif edilmiş olan Sevr Sulh Projesi'ni görüşmek üzere yine Yıldız Sarayı'nın aynı salonunda ikinci bir **"Saltanat Şûrâsı"** daha toplanılmıştır.

Bu defa düşmanlar Sevr'in kabûlü için bastırıyorlar ve **Sultan Vahideddin** ise zaman kazanmak için onları oyalayıp duruyordu.[218] Bu oyalama hareketlerinden biri de bu **"ikinci saltanat şûrâsı"** olmuştur. Bu şûrâya bir görgü şâhidi olarak katılmış bulunan Padişah'ın damadı **İsmail Hakkı Bey (Okday)** şu bilgiyi vermektedir:

*"Memleketin kalburüstü gelen vezir, paşa, eski nâzır, âyân ve eşrâfı adına İstanbul'da bulunan kim varsa dâvet edilmişlerdi. Sadrazam **Damad Ferid Paşa**, ilk sözü alıp kürsüye çıktı. Siyâsî durumu dramatik bir şekilde izahla söze başladı ve gâlib devletler tarafından hazırlanmış olan Sevres Sulh Andlaşması'nın olduğu gibi ve herhangi bir tâdile uğratılmaksızın Murahhas Hey'etimize sunulmuş olduğunu anlattı. Bu muâhede taslağı ya aynen kabul edilecek, yahud da reddolunacaktı. Binâenaleyh toplantıda bulunanlardan istenen şey, ya bir «evet» yahud bir «hayır»dan ibâretti.[219] Herhangi bir*

---

217 Bkz. **Mustafa Budak**- a.g.e., sh. 68.

218 Bu durumu **Sultan Vahideddin:**

"-Bu oyalama kararımı, Sevr Andlaşması'nı kabul etmememi söylemek için delege gönderen Hindistan Hilâfet Komitesi'ne de bildirdim. Hâdiselerin gelişmesini beklemeyi tercih etmiştim. Eğer işler kötü gider ve oyalamakta muvaffak olamazsam, andlaşmayı imzâlamatansa tahttan ferâgât etmeye kararlıydım." (**M. Bardakçı**-a.g.e., sh. 437) şeklinde anlatmaktadır.

219 Bu durumu, Sevr Sulh Projesi'ni tebellüğ için Paris'e giden

maddenin tâdili bahis mevzuu olamazdı. Çünkü gâlib devletler bu noktada karar birliğine varmışlardı. Maamafih bunun

---

Tevfik Paşa heyetine dâhil olan **Operatör Cemil Paşa**, (**"Canlı Tarihler II"**, İstanbul 1945, sh. 133-134'de) şöyle anlatmaktadır:

"MÜZÂKERE Mİ, YOKSA HAPSEDİLME Mİ?

Avrupa'ya eski sadrazam **Tevfik Paşa**'nın riyâseti altında gönderilecek Murahhas Hey'eti'nin âzâsı meyânında ben de vardım. Yola çıktık. Yanımızda İngiliz, Fransız ve İtalyan devletlerinin, gûyâ seyahatimiz esnâsında muâvenet etmek üzere bize terfik ettikleri irtibat zâbitleri bulunuyordu. Üç hükümetin de birbirine itimad ve emniyeti olmadığından, hepsi bu sûretle yanımıza birer tarassut memuru koymuş bulunuyorlardı.

Göz hapsine alınmış bir hâlde ve yolda hiç kimse ile görüşmeden Paris'e vardık. (1 Mayıs 1920) Fakat Fransızlar, Hey'etimizi Paris'teki büyük istasyonda indirmediler. Herkes dışarı çıktıktan sonra treni tekrar hareket ettirdiler. Gerisin geri gittik. Diğer bir şimendifer yolundan âdeta mahfûzen Versay'a vardık. Orada **"Hotel de Reservoires"** denilen târihî bir binaya indik.

Fransızlar, Alman murahhaslarını da galiba bu otelde misafir etmişler. İçeriye biz girdikten sonra, kapıya da süngülü bir asker konuldu. Bu sûretle Fransa, misâfirperverliğini bizden esirgememiş oldu! Lâkin **"misâfirperverlik"** sözü sizi yanıtlmasın!.. Otel masraflarını biz ödüyorduk! Ve sıkı bir kordon altına da alınmıştık. Değil Paris'e gitmek, hatta yanımızda bulunan Versay bahçesine bile çıkmamıza müsaade etmiyorlardı. Nerede kaldı ki, herhangi bir şahıs ile münâsebette bulunalım ve görüşelim! Esâret hayatımız ertesi güne kadar devam etti. Fakat artık sabrımız kalmamıştı. Vaziyeti protesto ettik. İrtibat zâbitlerine:

"-Dünya siyâset târihinde, şimdiye kadar bir hey'et-i murahhasaya bu tarzda muâmele yapıldığı görülmemiştir, dedik! Biz buraya hapsolmaya mı geldik, yoksa sulh konferansında bulunmaya mı?"

Nihayet **Klemanso**'nun lütfen bize eylediği müsaade neticesinde serbest olduğumuzu bildirdiler. Meğer Alman murahhaslarından bu hududsuz âtıfeti de esirgemişler!.. Zavallılar, Fransa'da bulundukları müddetçe, aynı binada oturmak, fakat ne içeri, ne dışarı çıkmamak ıztırarında kalmışlar! Ve ne de bir ferd ile görüşebilmişler.

Eski hanlara benzeyen ve otel adı verilen nesne de güzel bir bina oslaydı, yüreğimiz yanmazdı! Orada her yer pis ve bütün eşyâ eski idi. İnsan böyle bir binada uzun müddet oturmak mecbûriyetinde kalsa, mutlaka çıldırırdı!. Birkaç gün sonra, İtilâf Devletleri'nin murahhasları gene Versay'ın târihî salonunda bizi kabul ettiler. **Lloyd**

dışında gerek sözle, gerek yazı ile dâvetliler mütâlâada bulunabileceklerdi. Fakat tâdil bahis mevzuu olamazdı.

Dâvet edilenler arasında ***Veliahd Abdülmecid Efendi*** *de bulunuyordu. Dikkat ettim; yüzü heyecan ve teessürden bembeyaz kesilmişti. Hatırımda kaldığına göre, âyândan eski* ***Şeyhülislâm Mustafa Hayri, Mustafa Âsım, Abdurrahman Şeref Efendi'ler****, askerlerden* ***Hâdi Paşa****, Hürriyet İtilâf Partisi'nin Başkanı emekli albay mâhud* ***Sâdık Bey*** *ayağa*

George, **Klemanso** ve o devrin hemen hemen bütün diplomatları hazır bulunuyorlardı. İçeri girdiğimiz zaman ayağa kalkmak nezâketini lütfen gösterdiler. Çünkü Alman Murahhas Hey'eti'ni de aynı salonda, aynı vaziyette kabul etmişler; fakat kılını kıpırdatan bile olmamış! Bunu o zaman Fransız Hâriciye Nezâreti Protokol Şefi olan **Mösyö Fukiver** söylemişti. Bize de aynı hakaret yapılmamakla beraber, hepimizi husûsî sûrette hazırlanmış ve salonunbir köşesine yerleştirilmiş bulunan kürsü gibi bir yere çıkardılar! Halbuki ben, sulh konferansı için ayrılmış salona girince, yeşil çuha örtülmüş büyük bir masanın etrafında toplanacağımızı, İtilaf Devletleri murahhaslarıyla karşı karşıya oturacağımızı ve muâhedenin her maddesi için ayrı ayrı müzâkere ve münâkaşada bulunacağımızızannediyordum.

Meğer bu bir hayalden ibâretmiş ve hakikat, acı hakikat başımıza inen bir tokmak gibi bu hayali silip süpürecekmiş.

Nitekim heyet-i hâkime huzuruna çıkan bir maznun gibi muâmele görüyor ve muâhedelerin maddeleri etrafında münakaşaya ve müzâkere etmek yerine bir ültimatom alıyorduk.

Bakınız, kısa bir vakfeden sonra, elinde bir tomar kâğıt olduğu hâlde ayağa kalkan **Klemanso** ne diyordu:

"-Efendiler! Siz de harbe sebebsiz girdiniz. Çanakkale'yi yıllarca kapattınız. Muhârebenin dört yıl uzamasına, milyonlarca insanın ölmesine sebebiyet verdiniz! Bundan dolayı, bugün size teklif etmekte olduğumuz muâhede şartları çok ağırdır. İçindeki maddeleri aslâ müzâkere ve kat'iyyen münâkaşa etmeyeceğiz! Onların bir kelimesini bile değiştirmeyeceğiz. Kül hâlinde ve aynen –birkaç gün içinde tetkik ettikten sonra- kabul eylemenizi istiyoruz!"

Klemanso'nun bu sözlerinden sonra muâhede metnini, daha doğrusu idam hükmümüzü hâvî dosyayı bize uzattılar.

Tevfik Paşa ayağa kalktı, verilen bir deste kâğıdı eline aldı. Fakat zavallının zaten titrek olan vücudu zangır zangır oynamaya başlamıştı..."

kalkıp fikirlerini açıkladılar. Sonra birkaç zât daha konuştu.

*Altıyüz senelik büyük bir imparatorluğun «**idam fermanı**» demek olan bu «**Sevres Muâhedesi**»nin müzâkeresi sırasında bir parti başkanı olan bu **Sâdık Bey**'in, mevzû ile hiçbir ilgisi bulunmayan ve sadece Partisi'nin başından geçenleri teşkil eden şikâyetlerini, mânâsız lâflarını hatırladıkça hâlâ tüylerim ürperir. Muâhede taslağı vatanın ölümünden bahsediyordu. Halbuki İktidar Partisi'nin Başkanı, Parti meselelerinden, İttihad ve Terakkî Fırkası'nın çektiği elemlerden dem vuruyordu. Bu sözler, hani acem şâirinin: "**Ben ne söylüyorum, tanburum ne diyor?**" mânâsına gelen "**Men çu gûyem, tanburem çi gûyed**" yolundaki feryâdının tam bir örneğini teşkil ediyordu. İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne yıllarca muhâlefet etmiş ve nihâyet devletin şu müşkül ve tehlikelerle dolu saatlerinde iktidarda bulunan bir partinin başkanı böyle mi konuşmalıydı?! Vatanın ölüm-kalım meselesinin görüşüldüğü sırada bu herzelerin ne mânâsı olabilirdi?! Heyecan ve teessürümden ağlayacak hâle gelmiştim. Daha bu toplantıya gelmeden evvel, babamın, Âyân Reisi **Tevfik Paşa** merhumdan imzâlanması teklif olunan bu Sevres Barış Anlaşması taslağı için:*

"-Müstakil bir devlet mefhumu ile kaabil-i te'lif değildir." dediğini işitmiştim.

*Gâib düşman devletleri koca Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatına son veriyorlarken "**Hürriyet ve İtilâf Partisi**" Başkanı Miralay **Sâdık Bey**, Partisinin bilmem nerelerinden bahis buyuruyordu?!..*

*Nihâyet muâhedeyi kabul edenler ayağa kalksınlar denildi. **Damad Ferid Paşa** bu sırada Padişah'ın salonu terk etmesi için işâret verdi. Kayınpederim **Sultan Vahideddin** dışarı çıktı, yandaki odaya geçti. Padişah ayağa kalkınca da hazır olanlar Hünkâr'a bir saygı eseri olarak ayağa kalktılar.*

Kendisini bu sûretle selâmladılar. Öyle ki, bu ayağa kalkış muâhedenin kabûlü mânâsına mı geldiği, yoksa Padişah'a hürmeten kıyam mı edilmiş olduğu açık olarak belirmedi. Hatta hâzır bulunanlar arasındaki Âyân Meclisi âzâsından ***Topçu Feriki Rıza Paşa*** *merhûm:*

"-Biz Padişah'a hürmeten ayağa kalktık, muâhedeyi kabul ettiğimizden değil!.." diye haykırarak Sadrazam'ın bu oyununu açıkça protesto dahî etti."[220]

Sevr, bir projedir.[221] Nitekim **M. Kemal Paşa**, **"Nutuk"**ta:

"Efendiler! Mondros Mütârekesi'nden sonra Türkiye'ye muhâsım devletler tarafından dört defa sulh şerâiti teklif edilmiştir. Bunların birincisi Sevr Sulh Projesi'dir. Bu proje, hiçbir müzâkerenin mahsûlü olmayıp düvel-i itilâfiye tarafından Yunan Başvekili ***Mösyö Venizelos****'un da iştirâkiyle tanzim ve* ***Vahideddin****'in hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.*

Bu proje, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce bir zemin-i münâkaşa bile addedilmemiştir."[222] dedikten sonra, Lozan'ı Sevr ile mukayeseye koyulmakta ve Sevr'i her defasında **"proje"** vasfıyla zikretmektedir.

Dikkat edilirse **M. Kemal Paşa**, bu projenin imzâlanışını **"Vahideddin'in hükümeti tarafından"** diyerek hükümete izâfe etmektedir. **Sultan Vahideddin**'e değil!..

Esâsen **İnönü** dahî hâtıralarında Sevr'den bir **"proje"** olarak bahsetmektedir.[223]

---

220 **İsmail Hakkı Okday- "Yanya'dan Ankara'ya"**, sh.384-386.

221 **Charles Crozat-"Devletler Umûmî Hukûku"**, İstanbul-1950, sh. 399.

222 Nutuk, sh. 453-454.

223 Bkz: **"İnönü'nün Hâtıraları"**- Ulus Gazetesi, 24 Temmuz 1968 tarihli nüsha.

Bu menhûs muâhede projesinin **Sultan Vahideddin** tarafından **Ferid Paşa**'nın zorlamalarına rağmen imzâ edilmemiş bulunduğu devrin Dâhiliye Nâzırı **Ahmed Reşid Rey (H. Nazım)**, hâtıralarında açıkça ifâde edilmektedir:

"Zât-ı Şâhâne'nin bu muâhedeyi Sadrazam'ın ibrâmına (zorlamasına) rağmen tasdikten sûret-i kat'iyyede içtinab ettiği şüpheden berîdir."[224]

II- SULTAN VAHİDEDDİN HAKKINDAKİ İDDİALARIN CEVAPLANDIRILMASI

A-Eski İddialar

aa- "Hâin"lik İddiası

Sultan Vahideddin hakkında bugüne kadar devam edip gelen **"hâinlik"** iddialarının menşe' ve mesnedi **M. Kemal Paşa**'nın şu sözleridir:

"Sakîm (ağır hatalı) bir tevârüs neticesi olarak, büyük bir makam, tantanalı bir unvan ihrâz edebilmiş bir sefilin, izzet-i nefsi çok yüksek asîl bir milleti nasıl hacîl (aşağılık) bir vaziyete düşürebileceği, o zaman daha tabiî bir sûrette anlaşılır.

Filhakîka her ne sebeb ve sûretle olursa olsun ***Vahideddin*** *gibi harîs ve hayatını milleti içinde tehlikede görebilecek kadar âdî bir mahlûkun, bir dakika dahî olsa bir milletin re's-i kârında (işbaşında) olduğunu düşünmek ne hazindir! Şâyân-ı teşekkürdür ki, bu alçak, mevrus saltanat makamından millet tarafından ıskat olunduktan sonra denâetini (alçaklığını) itmâm etmiş bulunuyor. Türk Milleti'nin bu tekaddümü elbette takdire lâyıktır.*

---

224 Bkz: Ahmed Reşid Rey-"Gördüklerim, Yaptıklarım", İstanbul 1945, sh. 299.

Âciz, âdî, his ve idrâkten mahrum bir mahlûk, kabul eden herhangi bir ecnebînin himâyesine girebilir. Fakat böyle bir mahlûkun bütün İslâmlar'ın halifesi sıfatını hâiz bulunduğunu ifâde etmek elbette muvâfık değildir. Böyle bir telâkkînin doğru olabilmesi, evvelemirde, bütün İslâm kütlelerinin esir olmaları şartına vâbestedir. Halbuki cihânda hakîkat böyle midir? Biz Türkler, bütün tarih-i hayatımızda hürriyet ve istiklâle timsâl olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefîlâne sürükleyebilmek için, her türlü mezelleti mubah gören halîfeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik. Bu sûretle devletlerin, milletlerin yekdiğeriyle münâsebâtında, şahısların, bâhusus mensub olduğu devlet ve milletin zararına da olsa şahsî vaziyet ve hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek olan pespâyelerin ehemmiyeti olamayacağı hakikat-i mâlûmesini te'yid ettik."[225]

Evet, bu böyle olduğu hâlde **M. Kemal** bile frene basıp âdeta bu sözlerden nedâmet getirircesine, başka beyânlarda da bulunmuştur. Böyle olduğu hâlde, devrimbazların kafaları bir çatlak plâk gibi bu **"rejim kaygusuyla söylenmiş sözlere"** takılıp kalmıştır. **M. Kemal Paşa**'nın **"geriye adım atmak tarzında"** telâkkî eylediğimiz iki beyânını devrimbazlıkta üstad olan iki kalemden ve fakat **Kemal Paşa**'dan nakledilmiş olarak dikkatlerinize arzedelim. Bunlardan birisi **Falih Rıfkı Atay**'ın **M. Kemal Paşa**'nın ağzından, O'nun Anadolu'ya gitmek üzere iken Padişah ile vedâ görüşmesine âid söyledikleridir. O devrin icabına göre bir gazeteci **M. Kemal Paşa**'ya yaklaşarak herhangi bir suâl soramazdı. O, bir şeyi kendisi beyân etmek istiyorsa, emin adamları vasıtasıyla bunu yapardı. Bu da öyle olmuştur.

1926 yılında yukarıya dercedilmiş olan sözleri

---

225 **"Nutuk"**, sh.423-424.

söylemiş olan **M. Kemal Paşa**, 1930'da **Falih Rıfkı Atay**'ı karşısına oturtarak O'na aynen şu sözleri söyletmiş olduğu bütün kaynaklarda mevcud değil midir? O'nun, daha önce kaydetmiş olduğumuz şu sözlerini bir kere daha hatırlatmak isteriz:

*"-Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda **Vahideddin**'le âdeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine muvâzî hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordolarındaki toplar, sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi. **Vahideddin**, hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:*

"-Paşa, Paşa!.. Şimdiye kadar bu devlete çok hizmet ettin,[226] bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir." Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilâve etti: "Tarihe geçmiştir."

O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum:

*"-Bunları unutun!" dedi. "Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. **Paşa, Paşa!.. Devleti kurtarabilirsiniz!.**"*[227]

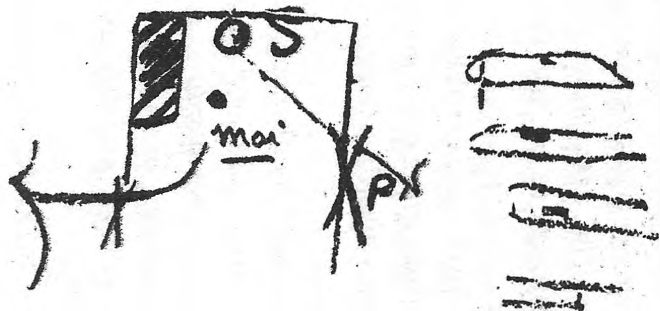
Bu sözleri aynı şekilde 1932 yılı Ağustos'unda Amerikan Büyükelçisi **Charles H. Sherrill**'e de tekrarlamış ve fazladan olarak odanın tasvirini bir sigara kutusunun arkasına aynen çizmiştir ki, **Sherrill** bunu ese-

---

226 Bu kelime, **Falih Rıfkı**'nın **"Çankaya"** isimli kitabında (bkz: sh. 175) **"ettin"** olarak yazıldığı hâlde **"19 Mayıs"** adlı kitabında **"ettik"** şeklinde geçmektedir. Biz **"Çankaya"**nın tab' tarihinin yeni olması ve cümlenin siyak ve sibâkını dikkate alarak birinci imlâyı tercih ettik.

227 **Falih Rıfkı Atay-"19 Mayıs", sh. 28-29; "Çankaya" sh. 175.**

Sultan

Amerika Büyükelçisi Schrill'e, M. Kemal Paşa'nın sigara paketi arkasına çizip verdiği Vahideddin'le görüşmesine âid kroki

rinde yayınlamıştır.[228]

Bir diğer görgü şahidi ise **M. Kemal Paşa**'nın en yakın bir mesâî arkadaşı olan **Hasan Rıza Soyak**'tır. O da hâtıratının birinci cildinde aynen şu bilgiyi vermektedir:

"Getirdiğim kâğıtlar arasında, Mısır'a yerleşmiş bulunan bir Osmanlı generalinden (Hatırladığıma göre ***Keçecizâde İzzed Fuad Paşa***[229]*) gelmiş bir de mektub vardı;* ***Atatürk****'le ordudan tanışan bu eski Paşa mektubunda; özet olarak, San Remo'ya gidip son Osmanlı Padişahı* ***Vahdeddin****'i ziyâret ettiğini, konuşmaları sırasında* ***Vahdeddin****'in kendisinden sitâyişle ve hürmetle bahsettiğini hikâye ettikten sonra:*

«-Bu altı-yedi asırlık hânedân üyesinin hâl ve tavrından maddî sıkıntı içinde olduğunu, yardıma muhtaç bulunduğunu sezdim.» diyordu ve kendisine yardımda bulunmasını ricâ ediyordu.

Ben mektubu okurken ***Atatürk****, başını solundaki pencereye çevirmiş, dikkatle dinliyordu. Ben sağda oturduğum için yüzünü göremiyordum, amma birkaç defa derin derin göğüs geçirdiğini görmüştüm. Mektubun okunması bitip de başını bana doğru çevirdiği zaman gözleri yaşarmış bulunuyordu."*[230]

Bu **"hâinlik"** iddiâsından dolayı, durum muhâkeme edilirken itham olunanın evveliyetle dinlenilmesi lâzımdır. Gerçekten herhangi bir muhâkeme esnasında maznûn dinlenilmeden karar vermek hukuka ve insan haklarına aykırıdır. Burada dahî bu lâzımeye uymak

---

228 Bkz: **Charles H. Sherrill-"Bir Elçiden Gâzi Mustafa Kemal"**, tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser, sh. 11.

229 Tabii yanlış hatırlıyor!. Bu şahıs **Keçecizâde İzzet Paşa** olamaz!. Belki **Memduh Paşa** olabilir.

230 **Hasan Rıza Soyak- "Atatürk'ten Hatıralar"**, a.g.e., sh. 31.

şarttır. Bu sebepledir ki, biz önce **Sultan Vahideddin**'in bu itham ve benzerlerine karşı şahsî müdâfaasını dikkatlerinize arz etmek istiyoruz. Bu müdafaanın tahlili dolayısıyla gösterdiğimiz kaynaklar ve serdettiğimiz mütalaalar da bizim cevaplarımızı teşkil etmek üzere birlikte sunulmuştur:

"ŞEVKETLÛ SULTAN MEHMED VAHİDEDDİN EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN BEYANNÂME-İ HÜMÂYUNLARIDIR

Bismillâhirrahmanirrahîm

Bidâyet-i iştiâlinde (alevlenişinin başlagıcında) devletimizin iştirâkine kat'iyyen rıza göstermediğim ve bütün müddet-i devamınca elimde bulunan bilcümle vesâitle (vâsıtalarla) tahribât ve mazarratını tahdide çalıştığım Harb-i Umûmî'nin avâkıb-ı vahîmesi (fecî âkıbetleri) tamamiyle kendini göstermeye başladığı bir zamanda, birâderimin vefat-ı müessifi (esef verici vefâtı) vukûa gelerek, Kaanun-i Esâsi-i Osmaniye'nin (Osmanlı Anayası'nın) bahşeylediği hakka istinâden ve ehl-i hâl ve akd'in bîat-ı umûmiyesi ile Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a câlis olmuştum (oturmuştum). O günler gözönüne getirilirse, Makâm-ı Hükümdâri'yi kabul eylediğim zaman beni karşılayan müşkilâtın derece-i ehemmiyet ve azameti takdir olunur.

Bilâhare cephelerimizin birbirini müteakip sukût etmesiyle sâbit olduğu üzere, hiçbir ümmîd-i galebeye makrun olmayan (gâlip gelme ümidi yakın olmayan) harb-i hâilin temâdîsi, ve usûl-i meşrûtiyeti ilân ve tatbik ettirmek nikâbı (perdesi) altında 1324 (1908)'den beri re's-i idâremize (idâremizin başına) yerleşmiş bulunan İttihat ve Terakki erkânından müfrid ve mütenef-fiz (nüfûzlu) kısmının harbden bilistifâde dâhil-i mem-

lekette revaç verdiği yağma, ihtikâr ve anlaşılmaz maksadlarla yer yer îkâ ettikleri günâgün yangınlar sebebiyle payitahttan müntehâ-yı hududa kadar (başşehirden hududların sonuna kadar) memleketin her noktasında milletin varlığı erimekte ve usâre-i hayâtiyyesi (hayat özsuyu) hevlengiz (dehşet verici) bir sûrette heder olup gitmekte idi.

Bu fecâyi' (fâciâlar) karşısında tevcîh-i mesâi edilecek (çalışılacak) hedef ve gâye bittabiî sulh ve müsâlemetin iâdesinden başka bir şey olamazdı. Bu maksadın temini için de hiçbir terâhî (gecikme) tecviz edilmemiş ve mümkün olan her çâreye tevessül olunmuştur. Fakat harbin devamından müteneffi' (menfaatli) olmakla beraber, memleketimizde dâima idâre-i hukuk ve selâhiyetini tecâvüze alışmış olan o zamanın hükümeti ile, yine o hükûmet-i mütehakkimenin (tahakküm eden hükümetin) etrafında te'sis eylediği şebeke-i ihânet (ihanet şebekesi) mesâimin semeredâr (çalışmamın verimli) olmasına hâil (mâni) olarak münferiden (tek olarak) müzâkerât-ı sulhiyyeye (sulh müzâkerelerine) girişmekle elde edilecek menâfi' ve şerâit-i müsâideye (müsâid şartlara) ve muhterem milletin hûn-i mazlûmîni (mazlum kanını) bilâsebep heder olmaktan vikayeye (korumaya) imkân-ı vusûl (vâsıl olmak imkânı) bırakmadı. Ve harb bütün dehşet-i tahripkârânesiyle meş'um **"Mondros"** Mütârekenâmesi'ni imlâ mecburiyeti hâsıl oluncaya kadar devam eyledi. Bu mütârekenin akdine memur murahhasların elyevm (bugün) Ankara'daki Hey'et-i Vekile Reisi **Rauf Bey**'in taht-ı riyâsetinde (başkanlığı altında) ve o zaman memleketin en mühim kuvve-i askeriyesinin de şimdiki Ankara Meclisi Reisi **Mustafa Kemâl**'in kumandası altında bulunduğu herkesin

بسم الله الرحمن الرحيم

بدايت اشتعالنده دولتمزك اشتراكنه قطعيا رضا
كوسترمديكم وبوتون مدت دوامنجه الده بولنان بالجمله
وسائطله تخريبات ومضراتنى تحديده چاليشديغم حرب
عموميه‌نك عواقب وخيمه‌سى تماميله كنديني كوسترمكه باشلاديغى
بر زمانده برادريمك وفات مؤسفى وقوعه كله‌رك قانون اساسىء
عثمانينك بخش ايلديكى حقه استنادا واهل حل وعقدك بيعت
عموميه‌سيله مقام خلافت وسلطنته جالس اولمشدم. او كونلر
كوز اوكنه كتيريليرسه مقام حكمدارى‌يى قبول ايلديكم
زمانى بى قارشيلايان مشكلاتك درجهٔ اهميت وعظمتى تقدير
اولنور. بالاخره جبهه‌لريمزك بربرينى متعاقب سقوط
ايتمسيله ثابت اولديغى اوزره هيچ براميد غلبه‌يه مقرون
اولميان حرب هائلك تماديسى، واصول مشروطيتى اعلان وتطبيق
ايتديرمك تعاقب آلتنده ٣٢٤ — ١٩٠٨ دنبرى رأس اداره‌مزه
يرلشمش بولنان اتحاد وترقى اركاننده مفرط ومتنفذ قسمنك
حربدن بالاستفاده داخل مملكتده رواج ويرديكي يغما احتكار

Sultan Vahideddin merhûmun beyannâmesinin ilk sahifesi

hâtır-ı nişânıdır.

Âsâyiş mes'elesi vesile ittihaz olunarak lüzûm görülen herhangi bir mahallin işgâli hak ve selâhiyetini düvel-i itilâfiyeye (İtilâf Devletleri'ne) bahşeden madde-i mahsûsasıyla (husûsî maddesiyle) Adana, Musul, Antalya, İstanbul, İzmir işgâlleri ki, sonraki bütün felâketlerin menşe' ve mastarı bulunan mezkûr mütârekenâmenin akd ve imzâsı mağlûbiyet ve mecburiyet-i ilcasıyla (zorlamasıyla) vukû bulmuş olduğu hâlde bilâhare İzmir işgâli dolasıyla beni ittihama (suçlamaya) cür'et edenlerin nokta-i nazarına göre, mezkûr işgâllere istinadgâh olan Mondros Mütarekenâmesi'ni akde bilfiîl iştirak eden **Rauf**, **Fethi** ve vaziyet-i askeriyesi ile devleti böyle bir mecbûriyet-i elîmeye düşürmekte cidden zîmethâl bulunan **Mustafa Kemal** gibi bugünkü rüesâ-yi milliyenin (millî reislerin) mes'ûl ve müttehem (suçlanır) olması lâzım gelir. Zira gerek bu mütârekenin imzâsından ve gerek ondan sonraki bütün mesâilde (mes'elelerde) Kaanun-i Esâsî (Anayasa) mûcibince mes'ûliyetten müstesnâ olan Makam-ı Hükümdârî için hükûmet-i mes'ûlenin (mes'ul hükümetin) mâruzâtını tasdik lüzumu gibi gayr-i kaabil-i itiraz bir sebep bulunduğu hâlde, ne kendi imlâ ve imzâ ettiği mütârekenin tatbiki demek olan felâketlere karşı, bilâhare muhâlefette önayak olmak küstahlığını gösteren **Rauf Bey** için, ne de devletin belli başlı kuva-yi mevcûdesinin (mevcud kuvvetlerinin) kısm-ı küllîsini esir vererek zilletle (Toros) eteklerine ilticâ etmesi yüzünden mütâreke akdini gayr-i kaabil-i ictinab (kaçınılmaz) bir hâle getiren **Mustafa Kemal** için şâyân-ı kabul hiçbir mâzeret mevcud değildir. İşte Taht-ı Osmanîye cülûsumdan (Osmanlı tahtına oturuşumdan) sonra ilk mühim hatve-i siyâsiyeyi

(siyâsî adımı) teşkil eyleyen mütârekeye kadar cereyân eden hâdisât karşısında benim vaziyyetim budur.

Mütârekeden sonra ittihaz ettiğim meslek ise, geri alınması mümkün olmayacak bir hatve (adım) atmaktan ihtiraz (çekinme) ile beraber bir taraftan dâhilde mâkûl ve mûtedil ıslahat ve icraata germi (gayret) vermek, bir taraftan da hâriçte teşebbüsât-ı siyâsiyyeye (siyasî teşebbüslere) devam eylemek sûretiyle aleyhimizdeki gayz-ı umûmînin bertaraf olacağı müsâid zamanlara intizar edebilmek için vakit kazanmaktan ibâret idi.

İzmir işgâli hâdisesinin karşısında ittihaz ve takip ettiğim meslek ve gâye de bundan başka bir şey değildi. Çünkü Yunan askeri tarafından derhâl icra olunacağı bildirilen bu işgâl, düvel-i sâlise-i muazzamanın (üç büyük devletin) kat'î ve nâgihânî (ânî) kararına istinad etmekte olduğu gibi, bu vak'anın bize tebliği de doğrudan doğruya düvel-i selâse-i müşârünileyhâ (işaret eylediğimiz üç devlet) tarafından vukû bulduğu cihetle, mes'ele düvel-i muazzama mes'elesi şeklinde tecellî etmiş idi. Hâdisenin Yunan mes'elesi hâline tahvili, Yunanistan'daki vaz'iyyet-i siyâsiyyenin tebdili ile düvel-i muazzamayı müşârünileyhânın ittifakına halel târi (ârız) olduktan sonra husûle geldi. Ondan evvel bu mes'ele, büyük ve gaalip devletlerce müttefikan ittihaz olunmuş bu karar-ı kat'înin, tebliği mâhiyetinde bulunduğu cihetle, hakkımızdaki gayz-ı umûmînin zevâline intizâren (ortadan kalkmasını bekleyerek) teşebbüsât-ı siyâsiyye ile iktifâ mesleğini tercih ettirmekte olduğu gibi, işgâlin muvakkat mâhiyeti hâiz olması da, meslek-i mezkûru müeyyed (pekiştirir) görünüyordu. Mes'ele Yunan mes'elesi hâlini aldıktan sonra harbde mağlûp olmamak şartıyla mukavemete ben de taraftar idim.

Ve nitekim bu his ile Kuva-yi Millîye'ye mütemâyil birtakım kabineleri de mevki-i iktidara getirdim. Şu kadar ki, o devrelerde **Mustafa Kemâl** devlet-i metbûasına (tâbi' olduğu devlete) itaat dâiresinden huruç etmiş (çıkmış) ve Anadolu'da birçok aksakallı müftülere varıncaya kadar asıp kesmek gibi mezâlimiyle vezâif-i milliye (millî vazifeler) hudûdunu tecâvüz ederek milletin başına tahammül olunmaz bir belâ kesilmiş idi.

Tıpkı İzmir hâdisesi gibi **"Sevr Muâhedesi"**ne âid teklif-i düvelî de (devletlerin teklifi) Yunanistan'da vaz'iyyet-i siyâsiyyenin tebeddülünden (değişikliğinden) ve devletlerin aleyhimizdeki ittifak-ı şedidine halel târi olmadan (şiddetli ittifaklarına halel gelmeden) mukaddem (evvel) olarak ve hiçbir noktasında tâdil teklifine müsaade edilmeyerek, yirmidört saat zarfında tamamen kabul veya reddine mütedâir tazyikaat ve tehdidâtı (tazyik ve tehdidleri) ihtivâ ettiği cihetle, gâyet nâzik ve tehlikeli bir şekilde vukû bulmuş idi. **Bununla beraber ben "Sevr" muâhedesini kesb-i kat'iyyet etmiş** (kat'îleşmiş) **addolunacak sûrette tasdik etmedim. Mes'elenin kat'iyyet kesbetmesi, Meclis-i Meb'usân'ın kabulünden sonraki tasdîkime mütevakkıf olduğunu ve hakk-u adâletle te'lif olunamayacak sûrette gayr-ı tabiî olan böyle bir muâhedenin devam ve tekarrur edemeyeceğini bildiğimden, hakkımızın anlaşılmasına müsâid zamanın hulûlüne** (gelmesine) **kadar vakit kazanmak tarîkinde** (yolunda) **devam ile muâhedenin hükümetçe kabulüne taraftar göründüm.**

Mondros Mütârekesi, İzmir hâdisesi, **"Sevr Muâhedesi"** gibi müstesnâ bir nokta-i nazarla telâkki ettiğim vekâyiden (vak'alardan) sonra gelen mesâilde (mes'elelerde) dâima icâbât-ı meşrûtiyete tevfik-i hare-

ket eyledim. (Meşrutiyetin icâbâtına hareketlerimi uydurdum). Bu sebeple muhtelif kabinelerin, muhtelif ve belki mütehâlif ictihadlarına (farklı görüşlerine) riâyet ettim. **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya gönderen ve bilâhare devlet-i metbuasını (tâbi olduğu devleti) tanımadığı cihetle tenkili için kuvve-i askeriye sevkine lüzûm gösteren kabinelere mümâşâtımda hükûmet-i mes'ûle ile Makam-ı Hükümdârî'nin münâsebet-i mütekabilesine (karşılıklı münâsebetlerine) âid icâbât-ı meşrûtiyetten (Meşrûtiyet'in icaplarından) ayrılmamak arzusu ve bazı esbâb-ı zarûriye-yi siyâsiye âmil olmuştur. Bundan maadâ gerek kabine tebeddülâtında (değişikliklerinde) gerek icraat-ı sâirede nâzım-ı harekâtım, efkâr ve hissiyât-ı şahsiyyemden ziyâde dâima efkâr-ı umûmiye veyahud gayr-i kaabil-i mukavemet diğer müessirât olmuştur. Bunun en ziyâde delili son **Tevfik Paşa** Kabinesi'ni sırf aleyhinde efkâr-ı umûmiye tezâhürâtını meşhûd olmadığı için, şahsım ve makamım hakkında sû-i niyetleri zâhir olan kemalcilerin İstanbul'da te'sis-i nüfuz etmelerine müsâid bulunmasına rağmen, iki seneyi mütecâviz mevkı-i iktidarda tutmaklığımda görülebilir.

Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliğin izâlesi emrinde (ortadan kaldırılması işinde) bu gibi fedakârlıklardan geri durmamakla beraber, Hilâfet'in Saltanat'dan tefrîki (ayrılması) ve Pâyitaht'ın (başşehrin) İstanbul'dan Anadolu'ya nakli hakkındaki karar ve tasavvurlarına muvâfakat eylemek elimden gelmemiştir. Bunlardan birincisi, ulemâ-yı İslâm'ın malûmu olduğu veçhile şer'i şerife kat'iyyen mugâyir ve müvekkilim bulunan Fahr-ul Mürselîn (Peygamber) Efendimiz hazretlerinin hukûkundan ferâgati mutazammın olmakla benim için selâhiyet ve imkân hâricinde bir şey olduğu gibi,

İstanbul'un mânen Ruslar'a teslimi ile Bolşevikler'e cemîle ibrâzı (gösterilmesi) mâhiyetinde bulunan ikinci tasavvurları da Hilâfet'i İstanbul gibi siyâsî ve tarihî bir istinadgâhdan mahrûm eylemek demek olduğu cihetle kat'iyyen gayr-ı kaabil-i kabul idi. Bu gibi müfrid ve mecnûnâne arzularına tebâiyyet etmediğim (tâbi olmadığım) için bana hıyânet-i vataniyye azv-u isnad edenlerle (izâfe ve isnad edenlerle) beraber her akıl ve iz'an sahibinin bilmesi lâzım gelir ki, Dünya'nın en büyük câh ve mansıbı olan (yer ve mevkii olan) Hilâfet ve Saltanat Makamı'nı fiilen ve bi'l-irsi ve'l-istihkak (verâset ve istihkak ile) hâiz bir hükümdarı, hıyânet-i vataniyye gibi bir cürm-i şenîe (çirkin bir suça) sevkedecek hiçbir emel ve ihtiras mevcud değildir. Ben o makamların, resmen Hilâfet Makamı'nın şeref ve haysiyyetini muhâfaza için muvakkaten tahtımdan, vatanımdan ve huzur ve rahatımdan cüdâ düşmeyi (ayrı kalmayı) bile gözüme aldırdım. Bu müfârakatim (ayrılığım) bilhassa Harb-i Umûmî'den sonra kendi ef'âlinin hesabını vermek mevkiinde bulunanlara karşı ef'âlimin hesabını vermekten korkmak kabîlinden olmayıp, belki hiçbir kanuna tâbi olmayan insanlar elinde müdâfaa ve hakk-ı kelâmdan (söz hakkından) memnu' bir halde hayatımı göz göre göre tehlikeye teslim etmek gibi emr-i ilâhînin ve akl-ı selimin kabul etmiyeceği bir şeyden ictinâb eylemek (çekinmek) ve hem de **"El-firâru mimmâ lâyütak min sünen-il mürselîn"** (Takat getirilemeyecek güçlüklerden kaçmak peygamberlerin sünnetlerindendir.) fehvâ-yı şerifi üzere müvekkil-i zîşânımın (Peygamberin) hicret-i nebeviyelerine âid olan sünnet-i seniyyeye ittibâ etmekten (uymaktan) ibârettir.

Müdâfaa-yı vatan gibi müstahsen (güzel) gâyeler-

le hiçbir münâsebeti olmadığı hâlde Ankara Meclisi'nin ittihaz ettiği mukarrerât-ı âhire (son kararlar) üzerine, muârızlarımla aramızda tahaddüs eden (ortaya çıkan) ve memleketimiz için hâsıl olan vaz'iyyet-i âhıreyi telhîs (hulâsa) ederek derim ki:

Ceddim **Osman Gâzi**'den **Selim-i Evvel**'e (**Yavuz**'a) kadar Devlet-i Osmâniye nâmıyla Türk saltanatı var idi. **Selim-i Evvel**'den sonra ise, bu saltanat, Hilâfet'in inzimâmıyla **"Saltanat-ı Muhammediye"** hâlime gelmişti.

Şimdi bana bigayr-i hakkın (haksız olarak) ihânet-i vataniyye isnad edenler, Hilâfet'i hukuk ve nüfuzundan tecrid ve ta'tîl ederek bu **Saltanat-ı Muhammediyye**'yi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün Âlem-i İslâm'a ihânet etmişlerdir. Ben devleti tehlikeden vikâye için bilhassa Harb-i Umûmî'ye iştirakimizdeki ifratların acısını tattıktan sonra, siyâset-i hâriciyede muârızlarımın tâbiri veçhile korkarak, yani itidal ve ihtiyat ile hareket ettim. **Daha doğrusu vakit kazanmak için icab eder ise, kendimi fedâ etmeye karar verdim.** Bu mutedil ve ihtiyatlı meslek karşısında muârızlarımın müfrid ve herçibâdâbâd (ne olursa olsun) mesleği müntic-i isâbet ve muvaffakiyet (isâbet ve muvaffakiyeti neticelendiren) olur ise, şahsen ben kaybedeceğim, fakat devlet kazanacaktı, halbuki **onlar, devlete, Saltanat-ı İslâmiyyesini kaybettirdiler.**

Eğer benim bir hatam var ise, din ve devletin bu derece tahrib ve tağyirine (bazı müstesnâ şahsiyetlerden maâdâ) bütün vükelâ (bakanlar) ve ulemâ (âlimler) ve ukalâ (akıllılar) ve ricâl-i memleket tarafından ses çıkarılmayacağını ve bazı hasis menfaatler mukabilinde gizli ve âşikâr sûretlerde yardım edilecğeine ihtimal

vermemekliğimdedir. Ben devletin hayat ve memâtıyla herkesten ziyâde alâkadar olan münevverân-ı milletimin vazife-yi vataniyye ve vicdânşyyelerini bu derecede sû-i istimal etmeyecekleri hakkındaki hüsn-ü zannıma âid olan hatamı itiraf ederim.

Neticeyi kelâm olarak şurasını beyân ederim ki, Hilâfet mes'elesinin halli dini, kavmiyeti, vatanı meşkûk ve mahlûd (karışık) askerîden ve sunûf-i vesâireden (sâir sınıflardan) mürekkep bir şerzemme-i kalile (az miktarda kötü kişiler) ile kısmen mükrih (zorlayıcı) ve mücbir, kısmen ahvâlin ledünniyâtından (iç yüzünden) bîhaber olarak muğfil (iğfal edici) hâlinde bulunan beş-altı milyonluk mâsum Türk kavminin selâhiyeti dâhilinde olmayıp, bu üçyüz milyonluk Âlem-i İslâm'ın tamamına taallûk edecek bir mes'ele-yi uzmâdır. Binâenaleyh şimdi ben, Hilâfet hakkında Ankara'da ve İstanbul'da verilen fuzûlî ve cebrî hükmü kat'iyyen kabul etmeyerek hakkımda revâ görülen müfteriyâtı (iftiraları) isnad edenlere kemâl-i nefredle red ve iâde ederek, memleketin bilâ tefrik-i cins ve mezhep (ırk ve mezhep ayırmaksızın) bütün ahâlisinin saâdet ve refahından başka bir emeli olmayan, ve adl-u itidalin hâkim olmasını isteyen müsterih bir kalb ve vicdan ve hak ve hakikatin mağlûb edilemeyeceğine dâir kavî bir iman ile sevgili vatanıma avdet edinceye kadar, hâk-ı ıtırnâkinin (mübârek toprağın) ezelden müştâkı (arzulayıcısı) olduğum Haremeyn-i Şerifeyn'de (Mekke ve Medine'de) ve şimdilik civar-ı Beytullah'da imrâr-ı evkat ediyorum (vakit geçiriyorum).

Beni "Beldetullah"a isal eden (Allah'ın beldesine ulaştıran) şu muhâceret-i mûcib-i mefharet ile (iftiharı gerektiren muhâceret ile) Hilâfet'in Saltanat'tan tecridi

teklifine karşı şebât ve mücâhedem, nasîbe-i hestîmi ve zahr-ı ahretimi teşkil" edecektir. (Şahsî nasibimi ve âhiret yükümü teşkil edecektir.)

Misafir olduğum bilâd-ı mukaddese-i arabiyyenin hükümdâr-ı âl-i tebârı ile (yüce hükümdârı ile) ahâli-yi necibesi taraflarından gerek benim hakkımda ve gerek vatancüdâ diğer hemşehrilerim haklarında gösterilen âsâr-ı mihmânnüvâziyı (misafirseverliği) şükür ve mehmededle yâdettiğim gibi hâiz oldukları asâlet-i mümtâze ve mütahharaya (seçkin ve temiz asâlete) muvâfık bir sûretle hareket eden müşarünileyh **Celâlet-ül Melik** Hazretleri'yle (**Şerif Hüseyin**) âile-yi muhteremeleri erkânının teâli-yi şân ve şereflerini (şan ve şereflerinin yücelmesini) ve bu sâyede bilâd-ı mukaddese-i arabiyyenin ve sekene-i necîbiyyesinin (temiz sâkinlerinin) tarihe zînet veren mâzileriyle lâyık oldukları inkişaf-ı mes'ûde mazhar olmalarını da cidden temennî ederim.

İstanbul'dan müfârakatimden sonra bu ilk beyannâmemdir. Vesselâmu alâ menittebeal huda! (Hidayete tâbi olanlara selâm olsun!..)

Mehmed Vahideddin bin
Sultan Abdülmecid Han"

Sultan Vahideddin merhûmun, Türkiye'de ilk defa tarafımızdan neşredilmiş olan[231] şu "**müdafaanâme**" mâhiyetindeki beyannâmesinde yer alan gerçekler -belli başlıları itibariyle- şöyle sıralanabilir:

1- **Merhûmun taht'a geçişi, binbir felâkete sebep olan Birinci Cihan Harbi'nin sona ermek üzere bulunduğu günlere rastlar: 4 Temmuz 1918.** Demek ki, mâ-

---

231 Bkz: **Sebil Gazetesi**- 8 Eylül 1978 tarih ve 141 sıra numaralı nüsha ve devamı.

hud **"Mondros M ütârekenâmesi"**nin imzâlanmasına (30 Ekim 1918) sadece üç-dört ay gibi az bir zaman kalmış bulunuyordu. Bütün cephelerden mağlûbiyet haberleri gelmeye başlamıştı. Memleket, İttihad ve Terakkî mütegallibesinin ceberrûtî idâresi altında madden ve mânen bitkin ve perişandı. Bu husus, O devre âid bütün kaynaklarda âşikâr bir sûrette görülmektedir.

Gerçi, O, yâni **Sultan Vahideddin "halife"** sıfatiyle siyâsî, idarî ve hatta askerî kuvvet ve müesseselerin en yüksek âmiri idi. Fakat resmen **"başkumandan"** sayılmakla beraber, bu durum **"fiilî"** değil, sırf **"hukukî"** idi. Hakikatte, iktidar, tâ **Sultan II. Abdülhamid Han**'ın tahttan indirilişinden itibaren ittihatçı rüesâya (liderlere) intikal etmiş bulunuyordu. Bu sebeple mâruz kalınan mağlubiyet ve felâketlerden mes'uliyeti asla mevzuubahs olamayacak biri vardıysa, O da **Sultan Vahideddin**'di. Bırakınız, hükümdarın şahsını **"gayr-i mes'ûl"** ilân eden **"Osmanlı Kanun-i Esâsîsi"**ni de fiilî vâkıalar bile, **Sultan Vahideddin** merhûmun –herhangi bir sûretle- ittihamına imkân vermez. Bu gerçeği kavramak için sırf O'nun tahta geçiş, yani mes'ûliyet yükleniş tarihinin 4 Temmuz 1918 oluşuna dikkat etmek bile kâfidir.

Hâl böyleyken **Sultan Vahideddin**'in **"Vatan İhâneti"** gibi en ağır bir cürümle ittihamının ne çirkin bir iftira olduğunu takdirlerinize bırakıyoruz. O, böyle bir ithâma mâruz kalmak için ne yapmıştı?! İngiliz gemisine binerek vatanı terketmesi, veyahud da Millî Mücâdele'yi bastırmak üzere **"kuva-yı inzibatiye"** adıyla bir kuvvet teşkil etmesi mi afv edilmez bir cürüm sayılmıştı?! Bu gibi yersiz iddia ve ithamların cevabını bu eserin ilerleyen sahifelerinde bulacaksınız.

Mazlum Bir Padişah:
SULTAN VAHİDEDDİN
(1861-1926)

Vatanı terkettiği sırada hayat ve memâtının mutlak bir tehlikeye mâruz bulunduğu her türlü şüpheden beridir. Bilhassa **"Ali Kemal Vak'ası"**ndan[232] sonra bu tehlikenin kat'iyyeti münâkaşa götürmez bir hâle gelmişti. Hiç kimsenin **"niçin ölmeyip de kaçtığını"** ileri sürerek O'nu vatan ihâneti ile suçlaması akıl ve mantık işi değildir.

2- O günlerde Türkiye için müttefiklerinden ayrılarak münferid sulh yapmak -ki, bunu **Sultan Vahideddin** çok arzu etmiş ve bu uğurda pek çok gayret sarfetmiştir -imkânı bulunamamıştır.[233] Esâsen bu hususta İttihadçılar arasında da fikir birliği yoktu. **Enver Paşa**'nın fedâîlerinden **Yakub Cemil**, bu yoldaki düşüncelerinin kurbanı olarak kurşuna dizilmişti. Bu da kendilerine âid kaynakların çoğunun şehâdeti ile sâbittir.

3- Mondros Mütârekenâmesi'ni imzalayan heyetin başkanı **Rauf Orbay**'dı. **M. Kemal Paşa** da o sırada en kuvvetli bilinen askerî varlığın (Yıldırım Orduları) başında idi. Sonradan aziz vatanımızın her taraftan işgâle mâruz kalmasına sebep olan bu mütârekenâmeden dolayı mes'ul aranacaksa evvelemirde bu iki şahsın gösterilmesi gerekirdi. **Sultan Vahideddin** bu **"Mondros"**u imzâlayan hükümeti iş başından uzaklaştırarak adem-i tasvibini ortaya koymuştur.

Halbuki daha önce tafsil edilmiş olduğu üzere bu mütârekeyi imzalayan **Ahmed İzzet Paşa** kabinesi,

232 **Ali Kemal Bey** (1867-1922) yakın tarihin tanınmış gazeteci ve nâzırlarındandır. İttihad ve Terakkî Partisi'nin amansız muhâliflerindendi. Ankara'da başlatılan Millî Mücâdele'yi İttihadçılığın bir devamı telâkkî eylediğinden ona da cephe almıştı. Bu istikametteki yazılarından dolayı, İstanbul henüz istirdad edilmeden (5 Kasım 1922'de) Beyoğlu'nda derdest edilerek zorla İzmit'e götürülmüş ve orada halk yapmış gibi gösterilerek askerlere linç ettirilmişti.

233 Bu husûsta evvelce izahât verilmiştir.

M. Kemal Paşa'nın Adana yakınlarındaki Bahçe'den Saray'a çektiği bir telgraf üzerine kurulmuştu.

Bu kabine adına o mütarekenâmeyi imza eden **Rauf Bey** de **"Bahriye Nâzırı"** idi. Sonradan, yani Malta dönüşü **Rauf Bey**'i Ankara'da İcra Vekilleri Hey'eti Reisi yâni **"başvekil"** yapan da **M. Kemal Paşa** değil midir?! Sevr'i imzalayan murahhasları hâin ilân ederek **"Yüzellilik"**ler[234] listesine koyanlar, acaba Mondros'a imza koyanları niçin böyle baştacı edinmişlerdir?!. Halbuki, aziz vatanımız, **Sultan Vahideddin** merhûmun mukavemeti ile sırf bir **"proje"** hâlinde kalmaya mahkûm edilen Sevr'e değil, Mondros'a istinâden çeşitli işgâl ve istilâlara mâruz kalmamış mıydı?!.

4- İzmir'in işgâli, İtilâf Devletleri'nin müşterek kararlarının eseri olarak gerçekleşmişti. Bunun bilâhare sırf bir **"Yunan Mes'elesi"** hâline gelmesi, İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmanın zaafa uğramasından sonradır.[235] Bu devrede **Sultan Vahideddin'in** yaptığı **"hak-**

---

234 **"Yüzellilik"** tâbir olunan sözde vatan ihânetinin nasıl bir hükm-i karakuşî ile ortaya çıkarıldığını kavramak için **"Lozan"** isimli eserimizin üçüncü cildinin 352. sahifesine bakınız.

235 Aslında bu noktada, **Sultan Vahideddin** merhûm da **"çıplak gerçek"**lerden haberdâr değildir. Kısaca söylemek gerekirse, İtilâf Devletleri içinde en nüfûzlusu olan İngilizler, **Venizelos**'a İzmir'e çıkarma yapma müsaâdesini vermekle, hem Yunanlılar'a ve hem de bize -hâlâ lâyıkıyla anlaşılamamış olan- bir oyun oynamışlardır. Şöyle ki: Yunanlıları sonuna kadar desteklemek kararında değildiler. Fakat baştan bunu onlara belli etmediler. Maksad, Türkiye'deki islâmî rejimi -daha emin bir tabirle söylemek gerekirse- Hilâfet'i yıkacak bir buhrana âmil olmaktı. Bu sağlandıktan sonra Yunan'a yardımı kesecek ve onların Anadolu içlerinde re'sen devam ettirmeye güçleri yetmeyeceği muhakkak olan askerî harekâtlarını akamete uğratacaklardı. Böylece, bir taraftan bütün İslâm Dünyası ve bu arada pek tabiî olarak petrolü hâiz bulunan Ceziretü'l-Arab'ın nokta-i istinad ve vahdeti olan Hilâfet yıkılırken, Yunan'a galebe sağlayacak olan Anadolu'daki

kımızdaki umûmî gayzın ortadan kalkması veyahud da azalması için vakit kazanmak"tan ibâretti. Yoksa O, **"Mecelle-i musîbet"** adını verdiği Sevr Sulh Projesi'ni,

---

askerî rüesâ da matlub olan inkılâplar için şükûh, yani münâkaşa edilemez bir otorite kazanacaktı.

Bu plânın, İstanbul'un o zamanki Hilton'u demek olan Pera Palas Oteli salonlarında başlayıp Londra ve Ankara'ya kadar uzayan pazarlıktan ve bunun dakik teferruâtının bugünkü çarpık mevzuâtımız karşısında tafsili imkânsızdır. Biz bu hususta, dikkatli ve hakşinas okuyucularımızı, Eskişehir Örfî İdare Mahkemesi'nde muhâkeme ve hapsedilmemize sebep olan konferansı tetkike dâvet ederek mes'eleyi burada kapatırken biri bizden, diğeri de Yunanlılardan olmak üzere iki müdekkik âlimden alınmış birkaç cümleyi dikkatlerinize arz edelim. Bizden olan âlim **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'dir. 1928 yılında Gümülcine'de çıkarmaya başlağı **"Yarın"** isimli haftalık gazetede tefrika sûretiyle yayınladığı **"İslâm'da İmâmet-i Kübrâ"** adlı eserinde diyor ki;

"İngilizlerle **Mustafa Kemal** muvâzaasının âsârını (eserlerini), Lozan müzâkerâtı zamanına kadar te'hir etmeyerek **"Mudanya"** Mütârekesi'nden Yunan inzihamından evvelki, yani İngilizlerle Anadolu'da zuhûr eden Kemâl'î kıyamını bastırmak üzere hem İstanbul'daki halife hükümetine cebr-u tazyik icrâ ettikleri, hem de müşkülât ikaından hâlî kalmadıkları zamanlarda bile bulmak mümkündür. İstanbul'un ve Halife'nin ecnebî işgâl-i askerîsi altında serbest hareketten mahrum vaziyeti, Anadolu'yu Halife aleyhine ayaklandıran **Mustafa Kemal**'i mücâdelede gâlip getirmeye sebep olduğu gibi mebdeinden itibaren üç sene süren **Mustafa Kemal** harekâtının, Yunanlılara karşı yüz ağarlamıyarak mağlubiyetle ve Anadolu dâhilinde şehirden şehire çekilmekle geçen birinci, ikinci ve kısmen üçüncü senelerinde bile müdafaa-i memleket nâmına yine bu hareketten hayır ve menfaat husûlî ihtimâlini hatırından çıkarmayan ve esasen **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya husûsî bir sıfat ve mâhiyette gönderen Padişah'ın hiçbir zaman bu kıyamı tam bir ciddiyetle bastırmak meslekini iltizam etmeyerek İngilizler'i savsaklamakla vakit geçirdiği ve **Mustafa Kemal**'le onlara oyun oynamaya çalıştığı esnada İngilizler de aynı adamla Padişah'a, Makam-ı Hilâfet'e oyun etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Harb-i Umûmî neticesinde İzmir'i velev muvakkaten olsun, İstanbul'daki Hilâfet Hükûmeti'nin elinden alarak, Yunanlılar'a veren ve sonra bunu

devrinin bütün münevverleri hilâfına -kerhen de olsa- kabûle aslâ yanaşmamıştı. Sevr'in ıslâhı için toplanan heyetlerin kazandırdığı zamandır ki, Anadolu'da toparlanmak imkânını sağlamıştır.

5- **Sultan Vahideddin** merhûm, hiçbir zaman Millî Mücâdele'nin aleyhinde olmamış, bilâkis bu hareketi bidâyetten nihâyete kadar desteklemiştir, **M. Kemal**

Ankara'nın lâik hükümetine iâde eden İngilizler, kasden kabahatli vaziyete düşürdükleri Hilâfeti, bu alışveriş içinde Âlem-i İslâm'a sezdirmeden komisyon olarak aldılar." (Bkz: **"Yarın Gazetesi"**- 1 Teşrinisâni 1929 tarih ve 53 numaralı nüsha.)

" ... Ve el altından **Mustafa Kemal** ile anlaşarak Türkiye nâm ve hesabına müsaâdâtı O'na va'd etmek ve kendisini bu sûretle Halife'nin şahsına karşı takviye ve teşci' eylemek tarzında tâkip olunan plân sayesinde Hilâfet'e âid İngiliz sûîkasdi yoluna girmiş olduğu gibi bu işi **Mustafa Kemal**'e gördürmekle şöyle bir suhûlet ve maharet de var idi ki, Alem-i İslâm'ın o zaman Münci-i İslâm ve Münci-i Hilâfet tanıdığı **Mustafa Kemal**'in Hilâfet'i yıkacağını kimse hatırına getirmiyor..." (Bkz: aynı gazetenin 54 numaralı nüshası).

Yunanlı âlim ise **Dimitri Kitsikis**'tir. Paris'te verdiği ve dilimize **"Yunan Propagandası"** adıyla nakledilen doktora tezinde diyor ki:

"......O sırada İşçi Sosyalist (Komünist) Partisi sekreteri olan **Yani Kordatos**'a bir gün bir adam geldi. Sovyet Hükümetiyle Üçüncü Enternasyonal'in temsilcisi olduğunu söyledi. Atina'ya bir İsveç pasaportuyla ve gizlice girmişti. Önce **Zinovyev, Troçki** ve **Çiçerin**'in imzalarını taşıyan itimad mektubunu gösterdi ve şunları söyledi:

"Sovyet Hükümeti, Yunanistan'a Anadolu'nun işgâli konusunda düştüğü çıkmazdan kurtulması için yardıma hazırdır, önce **Mustafa Kemal**'i maddî ve manevî olarak desteklemekten vazgeçecek, sonra da..." (Bkz: **Dimitri Kitsikis- "Yunan Propagandası"**, İstanbul 1966 sh. 68 - 69).

"........Daha şimdiden elimizde, Fransız kapitalistleri ve emperyalistleriyle ilişkileri bulunduğuna dâir işaretler değil, kesin deliller var. Yarın öbürgün, eğer bunlar harbi kazanır ve Yunanlılar'ı Anadolu'dan ve Trakya'dan kovarlarsa, başında **Mustafa Kemal** bulunsun, bulunmasın, Türkiye Batı'ya yönelecektir..." (Bkz: a.g.e. sh. 69).

Paşa'yı Anadolu'ya nasıl ve ne şartlar altında bizzat göndermiş ve O'nu madden olduğu kadar, eline bir **"fermân-ı hümâyun"** vererek mânen de desteklemiş bulunduğunu -evvelce ortaya koymuş olduğumuzdan burada tafsilâta girmek lüzûmunu hissetmiyoruz. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, Sivas Kongresi kararlarını kabul etmek istemeyen **Damad Ferid Paşa**'yı istifâya zorlayarak **Ali Rıza Kabinesi**'ni kurduran **Sultan Vahideddin**, her safhada dâima İstanbul-Ankara arasında İngilizler'in ihdâs ettiği anlaşmazlığı gidermek için sonuna kadar bütün gayreti ile çalışmıştır.

İngiliz Arşivleri'ndeki çeşitli vesika[236] **Sultan Vahideddin'in** İngilizler elinde âdeta esirden farksız bulunduğunu göstermektedir. Öyle ya, bankadaki hesâbından re'sen para çekememekte, âilesini dilediği yere nakledememektedir.

Bütün bu gerçekler gösteriyor ki; Hilâfet'in ilgası için "Vur abalıya!.." kabîlinden **Sultan Vahideddin'e**

---

236 Forein Office'de, merhûma âid birçok vesikanın sûreti elimizdedir. Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak tanzim edilmiş bulunan bu vesûkaların tahkik ve değerlendirilmesi -şimdilik- mevzuûmuz hâricindedir. Bunlar tetkik edildiğinde O'nun adım adım nasıl hassâsiyetle tâkip edildiği ve bir nevî göz hapsinde tutulduğu açıkça görülmektedir. O derecede ki **Lord Gürzon**, Lozan müzâkereleri esnâsında, oradan bile bu tâkibe devam etmiştir. Meselâ F.O. 371/5056-152690, F.O. 371/9118, F.O. 371/ 9132 vs.

Gerçekten bu vesîkaların bir kısmı **Sultan Vahideddin**'in İstanbul'da bıraktığı âilesinin yanına getirilmesi ile, bir kısmı ise, İngiliz bankalarına yatırmış olduğu yegâne serveti 20.000 lira ile ilgilidir. Meselâ:

*"...Önce İstanbul'daki Millî Banka'da (National Bank) olup, kısa bir süre önce Londra'daaki British Corporation'a (Britanya Ticâret Şirketi) nakledilen 20.000 sterlin tutarındaki şahsî servetim ile 10 yaşımdaki oğlum **Ertuğrul Efendi** adına Millî Banka'ya yatırılan birkaç bin sterlin bu müesseselerde kalsın. İngiliz Hâriciyesi'ne bildirdiğim zaman hizmetime sunulsun..."* (F.O. 371/9118)

yüklenilmesi, sırf kurt-kuzu hikâyesindeki mantık icâbıydı. Lozan müzâkerelerine gidilirken **"Saltanat'ın ilgâsı"** bilâhare Hilâfet'in de ilgâ olunacağı husûsundaki endişeleri arttırmış bulunuyordu. Gerçi **M. Kemal Paşa,** bunların birbirinden tefriki ile Saltanat'ın kaldırılması sırasında Hilâfet'i göklere çıkaran uzun bir konuşma yapmıştı.[237] Halbuki bu konuşmadan takrîben bir-buçuk yıl sonra Hilâfet fiilen ilgâ olunacaktı. Bu tutum acaba, -o gün için başvurulan- bir taktiğin icabı mıydı?!..

Bizce, hayır!..

Filhakika **M. Kemal Paşa,** mâhûd nutkunda bu mes'eleye temasla **"Hilâfet, sarih bir hukuka mâlik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı."**[238] demek sûretiyle bu hareketi, bir taktik icâbı olarak göstermektedir. Fakat bugün ortaya çıkmış olan sayısız vesîka, hem kendisi ve hem de Meclis'in o sırada Hilâfet'in ilgasından değil, bilâkis muhâfazasından yana olduğunu göstermektedir.[239] Şu farkla ki, Meclis bu dinî ve tarihî müessesenin, Türkiye'nin istikbâli bakımından lüzum ve ehemmiyetine inanıyor, O ise, **"halife"** olmak istiyordu.[240] Bunu ilk olarak fark edip bir beyannâme ile

---

237 **M. Kemal Paşa**'nın Meclis kürsüsünden Saltanat'ı alabildiğine kötüleyip O'nun kaldırılmasını isterken, Hilâfet'i göklere çıkaran bu konuşmasının tam metni için bkz: **"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri",** İstanbul 1954, c.I, sh. 261 vd.

238 **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 418.

239 Saltanat'ın ilgâsı kararının baş mürevvici olan **Dr. Rıza Nur** bu mes'eleye temasla diyor ki:

"... Sarîh bir hukûk ile ben onu ibkâ ettim. İsteseydim o galeyân içinde Hilâfet de giderdi..." (**Dr. Rıza Nur**- a.g.e. c. III. sh. 969).

Dr. Rıza Nur, daha ileri giderek, başlangıçta değil yalnız Hilâfet'i, Saltanat'ın ilgasını bile; düşünen ve isteyen mevcud olmadığını söylemektedir. (Bkz. **a.g.e.** sh. 969 vd.)

240 **M. Kemâl Paşa**'nın bu devrede, -hiç şüphesiz sağlayacağı

protesto eyleyen "**Erzurum Muhâfaza-i Mukaddesât**

âlemşümul sulta ve itibar sebebiyle- "**halife**" olmak istemesinin sebep ve tafsilâtı için bkz: **Kâzım Karabekir Paşa**- "**İstiklâl Harbimiz**", İstanbul 1960, sh. 978 vd. - 1058 vd.; **Kadir Mısıroğlu** – "Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücâhidler" - İstanbul 1969, sh. 363 vd.

Bu istikamette bir beyân da bizzat **M. Kemâl Paşa**'dan da sâdır olmuştu. O, şartlar büsbütün değiştikten ve artık Hilâfet'i muhâfaza etmek imkânsız hâle geldikten sonra bu sıfatı kendisinin taşıması sûretinde bir teklifle karşılaştığını söyle anlatmaktadır:

"Halife, hal' ve Hilâfet Makamı lağvolundu ve mahlû' halife ve Osmanlı Saltanat-ı münderisesi hanedânının bilcümle âzâsı, Türkiye Cumhuriyeti memâliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyyen mahrum kılındı.

Efendiler, Hilâfet Makamı'nın muhâfazasında, dinî ve siyâsî menfaat ve zarûret bulunduğu zehâbında bulunan bazı zevât, arzettiğim kararların alınmakta olduğu son dakikalarda Hilâfetin tarafımdan deruhte edilmesi teklifinde bulundular.

Bu gibilere icabı gibi derhâl red cevabı vermiştim.

Bilvesîle diğer bir noktayı da arzedeyim. Büyük Millet Meclisi, Hilâfet'i lâğvettiği zaman Antalya Meb'usu ulemadan **Râsih Efendi**, Hilâl-i Ahmer (Kızılay) nâmına Hindistan'da bulunan bir hey'etin riyâsetinde idi. **Râsih Efendi** Mısır'a uğrayarak Ankara'ya avdet etti. Benden mülâk1t talep ederek şu beyânâtta bulundu:

"Seyahat ettiğim memleketlerden ehl-i İslâm, benim Halife olmamı istiyormuş. Sâhib-i selâhiyet İslâm hey'etleri **Râsih Efendi**'yi bana bu husûsu tevdî etmek için tevkîl etmiş..." **Râsih Efendi**'ye verdiğim cevapta İslâmlar'ın bana olan teveccüh ve muhabbetlerine teşekkür ettikten sonra dedim ki:

"Zât-ı âliniz, ulemâ-i dindensiniz. Halîfenin reis-i devlet demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan teb'anın bana îsâl ettiğiniz arzu ve tekliflerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem buna o teb'anın metbûları râzı olur mu? Halifenin emr-u nehyi îfa olunur. Beni halife yapmak isteyenler emirlerimi infâza muktedir midirler? Binâenaleyh mevzuu, medlûlü olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?

Efendiler, açık ve kat'î söylemeliyim ki, ehl-i İslâm'ı bir halîfe heyûlası ile hâlâ işgâl ve iğfal gayretinde bulunanlar yalnız ve ancak ehl-i İslâm'ın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır..." **(M. Kemal Paşa- a.g.e., sh. 515)**

Cemiyeti" mensûplarına **Kâzım Karabekir** aracılığı ile gönderdiği teskîn edici cevap bile, bu husûsu ispat eden ipuçlarını ihtivâ etmektedir. Bunları kitabına derc ile tahlil eden **Kâzım Karabekir Paşa** da bizimle aynı görüşü paylaşmaktadır.[241] Zira **M. Kemal Paşa,** bahsi geçen cevâbında evvelce de temas ettiğimiz üzere:

"Hilâfet ve Saltanat mes'ele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Mezvuubahs olan hükümdarın hukûku olup tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhûmundaki millet hukûkunun mânâ-yı hakikîsi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düstûrumuz yoktur."[242] dedikten sonra ilâve etmiştir:

"...Velhâsıl bu ıslâhatı, halk idâresinin hakimiyet ve inkişâfına müsâid sûrette Kaanun-i Esâsîde yapılacak tadilât ile temin ve hukûk-i pâdişâhîyi tahdid edecek tarzda yaparak memleket ve Âlem-i İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstakbelesi için azîm teşeddüd ve mahzûrlar dâvet edecek cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır."[243]

Biz, bahsi büsbütün uzatıp değiştirmemek için, bu husûsu kâfi derecede ta'mik etmiş (derinleştirmiş) olan **Kâzım Karabekîr** Paşa'ya havâle ederek[244] **Sultan**

---

241 **Kâzım Karabekir Paşa**- a.g.e. sh. 978.

242 **Kâzım Karabekir Paşa**- a.g.e. sh. 980.

243 a.y.

244 **Kâzım Karabekir Paşa**'nın bu husûstaki beyânlarından sâdece şu ikisi bile sanırız kâfî bir kanaat verebilir:

1- "**Mustafa Kemal Paşa**'nın Hilâfet'in lüzûmu hakkındaki Balıkesir'deki hutbesi ve Meclis'deki nutku ve bu beyannâme bir araya getirilir ve başlarına da mefkûre hâtırâtı hocalar grubu ortasında ve aynı kisvede **Mustafa Kemâl Paşa**'nın resmi konursa vaziyet daha iyi anlaşılır. Gâzi'nin büyük bir taassupla Hilâ-

Vahideddin merhûm etrafındaki gerçekleri, O'nun müdâfaanâmesi zemininde ve hulâsatan anlatmaya devam edelim:

6- Evvelce izah etmiş olduğumuz gibi, Sevr Sulh **"Proje"**si, bize derhâl kabul veya reddedilmek üzere bir ültimatom suretinde tebliğ edilmişti.[245] **Sultan Vahideddin**, onu devrinin -hemen hemen- bütün münevverleri ve hükümetin zorlanmasına rağmen[246] tasdik etmedi.

---

fet ve Saltanatı şahsına almak istediği görülür. Buna muvaffak olamayınca da 180 derece aksine yürüdüğü müthiş garâbetdir. İfrat ve tefritten bir türlü kurtulamıyoruz. Bu tamim ne kadar lüzûmsuz ve hattâ zararlı ise sulhden sonra mütezâyiden giden içtimâî tahribât da o kadar felâkettir. İhtarnâmeyi yazan **Mustafa Fehmi Efendi**'nin de reyi ile melon şapka ve lâtin hurûfâtiyle İstanbul'un asrî plâjlarında medeniyet yolunun yolcularını ara sıra seyrederek bu sabık yazılarına mı, yoksa hâle mi acır acaba? Bilmek pek meraklı bir şeydir." (a.g.e., sh. 1058)

2- "**Gâzi**'nin vakit vakit yaptığı emrivâkileri de kabul ile İstiklâl Harbi pek şanlı ve şerefli kabul edildi. Fakat sonrası hiç de böyle olmadı. **Mustafa Kemal Paşa** bir zaman hocalardan mutaassıp bir hâlde hutbe ve nutuklarla Hilâfet ve Saltanatı almağa uğraştı. Muvaffak olamayınca müthiş sola kaydı. Dinî ve an'ânevi varlıkları kanla yıktı. Terakkî ve tekâmül taraftarı olan arkadaşları, bu sağa-sola hareketlerde artık birlikte yürümediler, hattâ muhâlefete geçtiler. Bunları kaybetmekle de sukût başladı ve devam ediyor." .(a.g.e., sh. 978)

245 Tafsilât için bkz: **Dr. Cemil Topuzlu– "Seksen Yıllık Hatıralarım"**, İstanbul 1951, sh. 220 vd. "Musul'daki İngiliz tecâvüzlerini protesto eden **M. Reşid Paşa**'ya İngiliz **Webfe**'in 30 Aralık 1918'de cevâbı şu olmuştu: "Mütârekenin yenilmiş Türkiye'ye dikte olunduğu (imposed to the conquered Turkish Goverment) unutmamalıdır." (bkz. **Gotthard Jaeschke** - a.g.e. c. II, sh. 12).

246 O'nun bu hareketi, devrin Dâhiliye Vekili'nce şöyle teyid olunmaktadır:

"... Fakat Zât-ı Şâhâne'nin bu muâhedeyi Sadrazam'ın (**Damad Ferid Paşa**'nın) ibrâmına (zorlamasına) rağmen tasdikten sûret-i kat'iyyede ictinâb ettiği şüpheden berîdir." (Bkz: **Reşid Rey– "Gördüklerim, Yaptıklarım"**, İstanbul 1945, sh. 299)

Böylece kendisinin **"Mecelle-i musîbet"** adını verdiği bu menhus muâhede projesinin kuvveden fiile çıkmasını, yani tam bir muâhede hâline gelmesini önledi. Bu maksadla topladığı **"Saltanat Şûrası"**na, o devrin bütün ileri gelen şahsiyyetlerini davet ettirmişti. Bunlar da -yine Kemalistlere göre- bir tek, evet bir tek muhâlife mukabil toptan Sevr Sulh Projesi'nin tasdîkine taraftar olmuşlardı. Çoğu ittihatçı veya **Sultan Vahideddin** merhûmun tâbiriyle **"ittihatçı bulaşığı"** olan bu adamlara toz kondurmayanların, **Sultan Vahideddin'e** târizde bulunmaya ne hakları olabilir?!..

7- Başlangıçtan itibaren **"Kuvva-yı Milliye"**ye taraftar ve O'na muâvenetkâr davranışına ilâveten Sadrazam **Tevfîk Paşa**'yı, sırf **M. Kemâl Paşa**'nın tasvibine mazhar olduğu için iki seneyi mütecâviz bir müddetle işbaşında tutmuştur. Bundan maksadı, İstanbul ve Ankara hükümetleri arasındaki gerginliği azaltmaktı. **M. Kemâl Paşa**'nın mâhud nutkunda kendisinden **"vatanperver vezir"** diye bahsettiği **Tevfîk Paşa, Ali Rıza Paşa** gibilerin kurdukları kabinelerin gayret ve faaliyetleri de bu maksadı temine kifâyet etmemişti.[247] Bu da yukarıda bahsedilen kurt - kuzu hikâyesindeki mantık ve zihniyet yüzündendi. Bu sebepledir ki; ortada **Sultan Vahideddin'e** kabil-i izâfe bir kusur mevcud olup olmaması hâiz-i ehemmiyet değildi. Lâzımsa, onu icad ve ihdas güç olmayacaktı. Nitekim öyle de oldu!..

8- Hilâfet ve Saltanat'ın birbirinden ayrılması ve Saltanat'ın ilgasından sonra ortaya çıkan fiilî durumu asla tanımamış -öz islâmî doktrine bağlı kalarak- **"Saltanatsız Hilafet olamayacağı"** görüşünde ısrar etmiştir. Bu husûsta, Kuva-yı Milliyecilerin mümessili sıfatıyla

---

247 **M. Kemâl Paşa** - a.g.e. 117 vd.; **Dr. Rıza Nur** - a.g.e. 591 vd.

İstanbul'a gelmiş olan **Rafet Paşa** ile görüşmesi meşhûrdur.[248] Bu görüşmede O'nun Hânedân mensupları arasında **Halife Abdülmecid Efendi** gibi asgarîye râzı olabilecek bir kimse, yani makam sevdalısı bulunmadığını söyleyerek yanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

9- Vatanı terk edişi kemalist kalemşörlerce **"hesap vermek"**ten[249] kaçış olarak ifâde edilmektedir. Yukarıdan beri serdedilen deliller, O'nun böyle korkulacak bir hesabı olmadığını açıkça göstermektedir. Esâsen tab'an korkak bir kimse de değildi. Bu husûs pek çok vak'a ile sabittir.[250] Bununla beraber O, **"halife"** sıfatıyla hakerete mâruz kalmaktan endişe etmiştir. Bunda da kendisini haksız bulmak, bilmeyiz ne derecede doğru olabilir?!.. Hele, meş'ûm **"Ali Kemal Vak'ası"** ve Meclisin merhûmu **"vatan hâini"** ilân eden mâhud kararından[251] sonra bu bâbta bir tenkid veya târiz mâkûl olabilir mi?!..

10- **Sultan Vahideddin** merhûmun şahsî görüş ve zihniyet bakımından millî tarihimizin dev şahsiyyetleri olan eslâfından farksızlığını O'nun müdâfaasında yer alan şu cümle açıkça ortaya koymaktadır:

"... Şimdi bana bi-gayri hakkın (haksız olarak) ihânet-i vataniyye isnad edenler, Hilâfet'i hukûk

---

248 Bkz: **Tarık Mümtaz Göztepe– "Osmanoğullarının Son Pâdişâhı Vahideddin Mütâreke Gayyasında"**, İstanbul 1969, sh. 446.

249 Böyle bir hesap vermeyi önceleri bizzat arzu etmişti. Bu husûsta **Sadrazam Tevfik Paşa** 4 Kasım 1922'de Akşam muhâbirine bir beyânât vererek *"Sultan hazretleri, şimdilik istifâ etmek istemeyerek millete hesap vermek arzusunu izhâr ediyorlar"* demişti.

250 Bkz: **Ahmed Reşid Rey- H. Nâzım- "Gördüklerim, Yaptıklarım"** - İstanbul 1945, sh. 263.

251 Bkz. **Gotthard Jaeschke – "Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi"**, c. I. Ankara 1972 sh. 512; 30 Ekim 1922 tarihli bu karar için bkz: Tevhîd-i Efkâr, 16 Kasım 1922 tarihli nüsha veya Zabıt Cerîdesi, c. 24 sh. 251, 270, 291, 297.

ve nüfûzundan tecrid ve tâdil ederek bu "Saltanat-ı Muhammediye"yi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün Âlem-i İslâm'a ihânet etmişlerdir."

Bu **"Saltanat-ı Muhammediye"** öyle bir tâbirdir ki, Osmanlı Devleti'ni bundan daha mükemmel bir sûrette ifâde edebilecek başka bir tavsif bulunamaz.

11 — **Sultan Vahideddin** merhum, memleket münevverlerine güvenmek gibi bir hatanın kurbanı olmuştur. Eğer, bu hata ise, bunu derc edilen müdâfaanâmesinde kendisi de mûteriftir. Fakat güvenmeyip de ne yapacaktı?!. Devleti, tek başına sevk ve idâre edecek değildi ya!.. İş başına getirdiği insanların hepsi de Saltanat ve Hilâfet'e, hattâ Pâdişah'ın şahsına sadâkat yemini yapmış insanlardı. Düşman, nice zamandan beri memleket münevverlerini kendine bendetmiş ve bütün kaleleri içten fethetmiş bulunuyordu. Nâmuslu adam o kadar azdı ki... Namuslu ve muktedir... Zavallı **Vahideddin** ne yapabilirdi?!..

Memlekette iş görebilecek herkes ya İttihaçı, ya da O'nun tâbiri ile **"İttihatçı bulaşığı"** idi. Üstelik merhûm, buhranlar had safhaya ulaştıktan sonra taht'a geçmişti. Alev bacayı sardıktan sonra ne yapılabilirdi ki, O'nun bunu yapmamakla ithamı mâkul addedilebilsin?! Elhâsıl elli-altmış yıl sonra olsun, bir parça insaf ve müsâmahaya nâil olmak herkes gibi O'nun da hakkı değil midir?...

12- Yurttan ayrılışının sebeplerinden biri de *"tekrar dönmek"* hususundaki kavi ümidi idi. Bu da gördüğü bir rüyanın tâbirinden doğmuştu.[252] Kim bilir bu tâbir, -belki de-şahsı için değil de, temsil ettiği müesseseye

---

252 **Tarık Mümtaz Göztepe- "Vahideddin Gurbet Cehenneminde"**, İstanbul 1969, sh. 31-32.

âiddir. Bunu da zaman gösterecektir!..

bb-Mâhud Fetvâlar

Devrimbazların öteden beri diline doladıkları ve **Sultan Vahideddin**'i hâinlikle itham zemininde –kendilerince- en büyük koz olarak kullandıkları mâhud fetvaların gerçek mâhiyeti hakkında da birkaç söz söylemek mecburiyetindeyiz.

Bir kere İstanbul'da faaliyet gösteren **Nemrud Mustafa** Örfî İdâre (Sıkı Yönetim) Mahkemesi işgâlci İngilizler'in zoruyla teşekkül etmiştir. Onun, **Mustafa Kemal** ve arkadaşlarını **"bağî"** ve **"âsî"** ilân edip idama mahkûm etmesinin sadece tarihine dikkat edilse bile bunun **Sultan Vahideddin**'in tasvibiyle yapılmış olmadığını anlamak mümkün olur. Bu idam hükmü, bir fetvâya raptedilmek lâzım geldiği zaman vâkî teklifi kabul etmeyerek Şeyhülislâmlık Makamı'na gelmek istemeyen müteaddid âlimden sonra **Dürrizâde** güçlükle ikna edilerek bu makama getirilmiş ve istenilen fetvâyı vermiştir. Bu, maslatın, yani hâlin icâbı olarak bilmecbûriye ortaya çıkmıştır. Dikkat edilirse verilen fetvanın tarihi 11 Nisan 1920'dir. Buna göre henüz Ankara'da Büyük Millet Meclisi bile toplanmış değildi. **Sultan Vahideddin**, Anadolu dâhilinde cereyan eden hâdiselerin hangisinden münfail olarak bu idamı tasdik edecekti. O güne kadar **M. Kemal** ve arkadaşlarının bütün beyânları, Hilâfet ve Saltanat'a ve hatta **Sultan Vahideddin** merhûmun şahsına bağlılık ifâde etmiyor muydu? Henüz Ankara ile İstanbul arasında bir gerginlik ve ihtilâfın zuhûr etmemiş olduğu bir zamanda bu fetva neden verilmiş olsun?

Ankara'daki B.M.M.'ne 27 Mayıs'ta intikal etmiş

bulanan **Fevzi Paşa (Çakmak)** o gün Meclis huzurunda evvelce dercedilmiş bulunan konuşmasında:

"-Mâlumunuz üzere o fetvâ İngiliz süngüsü ile alınmış!" diyerek bu fetvâ hakkında tarihin vereceği hükmü ortaya koymuş bulunmaktadır. **Fevzi Paşa**'nın bu ve benzeri beyanları Meclis'te alkışlanırken aynı gün **Sultan Vahideddin**, O'nun hakkındaki idam hükmünü de tasdik mecbûriyetinde kalmıştı. **Mustafa Kemal Paşa**'nın idam hükmünü ise 24 Mayıs 1920'de, yani Meclis'in açılışından bir gün sonra tasdik ettiğine nazaran Sultan'ın bunu gönüllü olarak yaptığına mesned teşkil etmek üzere iki taraf arasında en küçük bir anlaşmazlık ileriye sürülemez. Hele **Fevzi Paşa**'yı, O'nun Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada sâbit olduğu üzere, bizzat Ankara'ya göndermiş olan **Sultan Vahideddin**:

"-Git, sen de Ankara'ya git!.. Burada yapacak bir iş kalmamıştır!" tarzında emir ve tavsiye de bulunduktan sonra, sadece bir hafta sonra O'nun hakkındaki idam hükmünü hangi mantıkî sebeplerle imzâlamış olabilir.

Burada iki tarafın arasını açmak ve İstanbul'u, başta Padişah olmak üzere bütün siyâsî ricâli itibariyle halkın gözünden düşürmek istikametindeki İngiliz emelini görmemek için ya deli olmak lâzımdır, ya da devrimbaz yazarlar kadar tarafgîr!...

Bırakalım **M. Kemal Paşa**'nın meclis açılmadan önce Padişah'a bağlılık telgraflarını[253], ki bunlardan biri

---

253 Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde padişaha bu bağlılık mükerreren te'yid edilmişti. Erzurum Kongresi'nin **"maksad"** matlablı ikinci maddesinde bu husûs şu şekilde ifâde ediliyordu:

"Osmanlı vatanının tamâmiyeti ve Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'ın ve istiklâl-i milliyenin masuniyetini temin zımnında..." (Bkz: **"Tarih Vesikaları"**, M.E. Bakanlığı, Ankara 1941, s: 2 sh. 87.)

de Erzurum'dan çekilmiş ve:

"Sadâkât-ı âbidânemin (kulca bağlılığımın) daimâ mütezâyid olduğuna (artmakta olduğuna) itimad-ı şâhânelerini arz ve istirhama mücâseret ederim!.."[254] cümlesi ile biten telgraftı. Fakat **M. Kemal** ve arkadaşlarının idam hükmünün padişahça tasdik edilmesinden sonra da bu bağlılıkların artarak devam etmiş olmasını devrimbazlar hiçbir mantık kaidesiyle izâh edemezler.

Bu bağlılık beyânları, **Sultan Vahideddin**'in bu kararının göstermelik olduğuna ve sırf düşman tazyiki ile gerçekleştiğine topyekûn inanıldığını göstermektedir. Zira arzedeceğimiz birkaç beyân, bu idam hükmünün Ankara'ca hiçbir sûretle önem verilmeyen siyâsî bir manevra tarzında telakkî edildiğini göstermektedir. Meselâ B.M.M'nin kararıyla yayınlanan bir beyannâmede bu fetvânın ne sûretle telâkkî edildiği şu satırlarda açıkça görülmekte değil midir?!..

"Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerimizin teşkil eylediği Büyük Millet Meclisi, olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakîkati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bâzı hâinler, sizi aldatmak için türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilâyeti'nin, Antalya'nın, Adana'nın, Ayıntap ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgâli üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için ***Padişah ve Halife'ye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi, Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça***

Aynı ifâde, Sivas Kongresi'nde biraz daha makam-ı hilâfet ve saltanatın lehine:

"Makam-ı Mualla-yı Hilâfet ve Saltanat..." tarzında değiştirilmiştir. (a.g.e., sh.7)

254 **"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri"**-İstanbul 1945, c. I, sh.15.

parça şunun bunun elinde kalmasına mâni olmak, pâyitahtımızı yine Anavatan'a bağlamak için çalışıyor.** Biz vekilleriniz Cenâb-ı Hak ve Rasul-i Ekrem'i nâmına yemin ederiz ki: **Padişah ve Halife'ye isyan sözü, bir yalandan ibârettir** ve bundan maksad vatanı müdâfaa eden kuvvetleri, aldatılan müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz müdâfaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen hâlden mübârek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarına sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın!.. İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını, velhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdâfaa edenleri, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi'nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, tâ ki din, son yurdunu kaybetmesin, tâ ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilân etti. O'nun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allah'ın lâneti, düşmana yardım eden hâinlerin üzerine olsun ve **rahmet ve tevfiki, Halife ve Padişahımızı, Millet ve Vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın!

Büyük Millet Meclisi emriyle
Reis Mustafa Kemal"[255]

Buna ilâveten Meclis kürsüsünden **Sultan Vahideddin**'e çekilecek uzun bir telgraf okunmuştur ki, onda yer alan satırlar da bu bağlılık ifâdelerini te'yid etmekte bulunduğu gibi mâhud idâm fetvâlarının ehemmiyetle telâkkî olunmadığını göstermektedir. Bunun da çok az bir kısmını dikkatlerinize arzedelim:

*"**REİS**-Efendim, ekseriyetimiz hâsıl oldu. Celseyi küşâd*

255 Zabıt Ceridesi, c. I, 6. celse, Ankara 1940, sh. 60.

ediyorum.

3-Meclis nâmına hâk-i pây-i şâhâneye çekilen telgraf:

REİS: *Müsaadenizle dördüncü madde kıraat edilmeden evvel Meclis-i Âlinizin bir kararı var idi. Hâk-i pây-i şâhâneye arzedilmek üzere bir arîza takdimi emredilmişti. Divân-ı Riyâset yazdı. Müsaadenizle Hamdullah Suphi Bey tarafından okunacak.*

MUSTAFA KEMAL Paşa (Ankara)- *Meclis-i Âlî bu telgrafnâmenin yarılıp Hâk-i pây-i Hümâyun'a arzı için Divan-ı Riyâset'e selâhiyet vermişti. Mezkûr telgraf yazıldı. Meclis-i Âli'ce mâlumât husûlü zımnında okunacaktır.*

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya)- *Halife ve Hakan-ı Akdesimiz Efendimiz!.. İstanbul'un işgâli ve bunu tâkib eden fecâyî üzerine vaziyeti tetkik ve hukuk-i saltanat-ı seniyyelerini ve istiklâl-i millîmizi müdâfaa ve temin etmek maksadıyla bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi hâlinde içtimâ ettik. Anadolu'nun düşman istilâsı altında olmayan her köşesinden gelen ve Millet tarafından salâhiyet-i fevkalâde ile techiz edilen meb'uslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile südde-i seniyyelerine bazı hakâyıkı arzetmeyi kendilerine bir vecîbe-i sadakat ve ubûdiyet bildiler.*

(.....)

Şevketlü Padişahımız!.. İslâm'ın her tarafta dûçâr-ı hezimet olan bayrakları gelip O'nun ufuklarında toplandı. Onun ufuklarında kendilene en son penahı ve necatı aradı. İzmir istilâsı üzerine memâlik-i şâhânelerinin en mâmur ve en mes'ud bir kısmı nasıl ateşle yağma ve katl ile baştan başa harab oldu bilirsiniz. ***Hiçbir hakka istinad etmeyen ve milletimizi son yurdunda dûçâr-ı esâret etmeyi emel edinen bu vahşi akın üzerine kalb-i hümâyunlarının duyduğu acı teessürleri cihân-ı matbuata bizzat tev-***

dî buyurmuştunuz. İzmir işgâlini, Adana fecâyii, fecâyi-i Maraş, Antep kıtalleri ve onu da felâketlerimizin en büyüğü olmak üzere İstanbul işgâi tâkib etti. Soyundan yetiştiğimiz millet; binlerce seneden beri, Cihan'ın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatıyla bu hâl karşısında ne yapabiliyordu? ***Padişahını elim bir harb neticesinde ordularını kullanmaktan memnû ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede anacatanı tecâvüze uğramış ise, oraya dini ve milliyeti ve nâmusunu kurtarmak için koştu.***

(....)

Şevketpenâh Efendimiz!.. Millî Müdâfaamıznı mübârek Makam-ı Hümâyûnlarına karşı bir isyân sûretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemâdî çalışan hâinler var. Onlar, milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhâtına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da, vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sâdık evlâdınızdır. *Millî müdâfaamızı, düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın, aşkı, din-i ilâhisine mutantan ve mehîb bir delil olan İstanbul mâbedleri etrafında düşman askeri gezdikçe biz mücâdelemizde devam etöeye mecburuz.*

(Alkışlar)

Cenâb-ı Hak, atalarımızın yurdunu koruyan, Halife ve Hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdınızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idâresi altında bedbaht ve hakir yaşamak ecnebî esâreti bahasına nâil olacağımız huzur ve saadete bin kere müreccahtır.

(Alkışlar)

Padişahımız!.. Kalbimiz hiss-i sadâkat ve ubûdiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyâde

daha sıkı bir râbıta ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimâının ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibâret olacağını südde-i seniyyelerine en büyük tâzim ve huşû ile arzeder. *(Alkışlar)*

27 Nisan 1336"[256]

Emsâli pek çok olan bu bağlılık beyânlarından en son olarak bir tanesini daha dikkatlerinize arz etmek istiyoruz. O da **M. Kemal Paşa** dâhil olmak üzere Birinci B.M.M.'nin tekmil âzâsı tarafından resmen icrâ edilen yemin merâsiminde yer almış bulunan bağlılık ifâdeleridir:

"REİS- Efendim, rüfekadan bazıları, âzâ-yı muhteremenin ifâ-yı vazife edebilmesi için yemin etmelerini muvâfık görüyorlar. Bunun için de bazı yemin sûretleri teklif ediyorlar.

Riyâset-i Celîleye:

"Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Zât-ı Akdes-i Hazret-i Pâdişâhî ile vatanın istiklâl ve istihlâsınandan ve âmâl-i meşrûa-i milliye dâiresinden hareketden başka bir gâye tâkip etmeyeceğime ve bu mecliste hiçbir fırka ve zümre-i siyâsiyyenin efkâr ve âmâline hâdim olmayacağıma..." sûretinde azâ-yı kiramın tahliflerini teklif eyleriz.

Yozgat	*Kırşehir*	*Ankara*
Hulûsî	***Müfid***	***Şemseddin***

*REİS-Diğer bir takrir... Afyon karahisar âzâsından **Şükrü Bey** tarafından veriliyor.*

*Karahisar-ı Sahip Meb'usu **Şükrü Bey**'in meb'usların yemin şekline dâir takriri:*

---

256 Zabıt Ceridesi, c. I, Ankara-1940, sh. 123.

"Makam-ı Saltanat ve Hilaâfet-i Kübrâ'ya ve vatana sadakata adem-i riâyetten ve millet tarafından uhdeme tevdî kılınan vazife-i meb'ûsiyet ve vekâleti, milletin nef'i aleyhine isti'malden tevakkî ile vatan ve istiklâlimizin tahlis ve muhâfazasına ve memlekette kavânini hâkim kılmaya bilâ amel-i husûsî azim ve iman ile çalışmaktan fâriğ olmayacağıma ve bunların hilâfından münâcebet eyleyeceğime vallahi billâhî..."

Selâhiyet-i fevkalâde ile bu kere millet tarafından intihab edilen meb'us arkadaşlarımızla evvelce intşhab edilip İstanbul'un işgâli üzerine İstanbul'dan firâr ile buraya gelen milletvekillerinin bâlâdaki yemin ile tahliflerinden sonra şle mübâşeret edilmesini teklif ederim."[257]

Bütün bu vesikalar göteriyor ki, ne **M. Kemal Paşa** ve ne de arkadaşları mâhud fetvâ ve hattâ îdam kararlarını hâiz-i ehemmiyet telakkî etmişlerdir. Onlar, buna rağmen yollarına devam etmişler ve yollarına devam ederken de hem **Sultan Vahideddin**'e ve hem de O'nun makamına bağlılıklarını böyle her vesile ile izhar etmekten geri kalmamışlardır. Bu fetvâ ve kararları mübâlağalandırarak **Sultan Vahideddin** merhumun aleyhine kullanmak sonradan devrimbaz birtakım yazarlar tarafından gerçekleştirilmiş nâ-hak ve yakışıksız bir ithamdan ibârettir.

Bununla beraber **Sultan Vahideddin** merhumun **M. Kemal**'e karşı tavrı, muhakkak ki iki safha arz eder. Birinci safha –ki fetvalar da bu safhada sâdır olmuştur- karşılıklı güven esasına dayanmaktaydı. Fakat daha sonra **M. Kemal Paşa**'nın gelecekteki siyâsî rejim husûsunda farklı düşüncelere sahip olduğu anlaşılınca elbet-

---

257 **"Zabıt Ceridesi"**, c. I, 6. İçtimâ Birinci celse, Ankara 1940, sh. 114.

te O'na cephe aldığı söylenebilir. Bundan dolayı O'nu kınamak da vicdan ve insaf işi değildir. Buna rağmen **Sultan Vahideddin** merhum, gurbet hayatında bile **M. Kemal Paşa** aleyhine herhangi bir söz sarfetmemiş ve Türkiye'de lağvedilmiş olan makamını yeniden ihdas için hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Halbuki başka milletlerin kral âileleri, krallığı yeniden ihdâs için hâlâ çalışmaktadırlar. **Hohenzollern** Hânedânı'nın Almanya'da bir cemiyeti, Fransız kral âilesinin ise bir siyâsî partisi vardır. **Sultan Vahideddin**, binnetice vatanın düşman işgal ve istilasından kurtarılmasından mütesellî olmuş ve başına gelen hâdiseleri **"kader"**le izah etmek olgunluğunu göstermiştir.

cc-Kuvâ-yı İnzibâtiye ve Anzavur Hâdisesi

Kuva-yı İnzibâtiye ve Anzavur Meselesi de aynen yukarıdaki fetvâ ve îdam kararları gibi İngiliz plânının bir eseri olarak ortaya çıkmıştır. Yani bunların her ikisi de birer muvazaa[258] hareketidirler.

Bir kere **"Kuva-yı İnzibâtiye"** meselesini söyleyelim.

Nedir bu Kuva-yı İnzibâtiye ve ne yapmıştır? Kısaca ve basit olarak söylemek gerekirse bir nevî çocuk oyuncağıdır. Zira **Süleyman Şefik Paşa**, Kuvâ-yı İnzibatiye kumandanı tayin edilmiş, emrine yedi-sekiz yüz neferden ibaret bir kuvvet verilmiştir. Bir gemiye bindirilen bu kuvvetlerle **Süleyman Şefik Paşa** İzmit'e gelmiş, askerlerinin karaya çıkmasına bile müsaade etmeksizin bir iki ay bekledikten sonra geriye dönmüştür.

---

258 O devirde yaşamış bir insan olan **Târık Mümtaz Göztepe,** bu bahsi anlatırken bahsin başlığında bile bu "muvazaa" iki yüzlü bir aldatmaca kelimesini kullanmıştır. (Bkz: **Târık Mümtaz Göztepe,** a.g.e., sh: 268-269)

Sultan Vahideddin gibi zekâsı kendisiyle temasta bulunan herkesçe müsellem olan bir padişah, Kuvâ-yı Milliye'nin böyle bir avuç askerle tenkil edilemeyeceğini takdir edemez miydi?!.. Esâsen hiçbir faaliyet yapmamış olmasıyla da bu hareketin gerçekten İngilizler'i tatmin için usûlen başvurulmuş bir çocuk oyuncağı olduğunu göstermeye kâfidir.

Bunu **"Bir Muvazaa: Kuvâ-yı İnzibâtiye"** serlevhasıyla anlatan **Tarık Mümtaz Göztepe**:

*"İtilâf Devletleri, **«Kuvâ-yı Milliye'yi takbih ediniz»** yollu notaya bir türlü râzı olmayan İstanbul Hükümeti'ne bu notaya bin defa rahmet okutacak sertlikte ikinci nota vererek **«Kuva-yı Milliye'yi te'dip ediniz»** deyince **Sultan Vahideddin**'in etekleri büsbütün tutuşmuştu. Artık alev bacayı sarmış bu tâlihsiz Osmanlı Padişahı, ne yapacağını şaşırıp kalmıştı."* dedikten sonra uzun tafsilâtı arasında şu bilgiyi de vermektedir:

*"Bugüne kadar hakkıyla aydınlatılmamış bulunan **«Kuvva-yı İnzibâtiye»** isimli teşkîlât, Dördüncü **Damad Ferid Paşa** Kabinesi'nin binbir çaresizlik içinde giriştiği bir siyâset manevrasından doğmuştur.*

*Bu tam mânâsıyla bir muvâzaadan ibâretti. Çünkü başta Padişah olmak üzere gerek Sadrazam, gerekse Dâhiliye Nâzırı **Reşid Bey**, çok iyi biliyorlardı ki, İstanbul'un yüzde doksan dokuzu ve Anadolu'nun yüzde sekseni Kuvva-yı Milliye'ye canla başla taraftardı. Kaldı ki, İstanbul'un banliyö hudûdlarından öteye sözü ve hükmü geçmezken bir ordu vücûda getirilmesine de imkân yoktu. Bütün bu imkânsızlıklardan başka İstanbul Hükümeti'nin elinde avucunda on para yoktu. Memûr maaşlarını bile verecek bir halde değildi.*

Gelişigüzel bir inzibat müfrezesi teşkil edecek, bir de Kuvvâ-yı Milliye'yi takbih eden bir hükûmet beyannâmesi

neşrolunarak İtilâf Devletleri'ne karşı verilen söz yerine getirilmiş bulunacak ve gûyâ bu sûretle de korkulan katmerli işgâl ve tehdidlerin ihdâs ettiği tehlike önlenmiş olacaktı.

Eğer bu politika oyunu başından sonuna kadar bu kertede kalabilseydi, bütün bu zâhirî takbihler ve hatta fiilî hareketler Anadolu ile İstanbul arasında çok parlak ve ustalıklı bir danışıklı dövüş mâhiyetini tamamen muhâfaza edecek Bâb-ı Âli'nin hesâbına büyük zafer teşkil edecekti.

Fakat bunu kabul etmek gerektir ki, zaman zaman işin mâhiyetini kararlı bir muvâzaa ve düşmanı oyalama olduğu ayırd edemeyecek kadar aşırı hareketler olmuştur. Bunun başında bu iş için Şeyhülislâm'dan alınan fetvâlar gelir. Fakat bu fetvânın ne şartlar altında alındığının takdiri, onu tesirsiz kılmak gerekiyordu. Nitekim en son olarak Ankara'ya iltihâk eden ***Fevzi Paşa*** *bunu meclis kürsüsünden açıklayarak tereddüdleri dağıtmıştır. İngilizler'in süngü zoruyla aldıkları bu fetvâya mukabil tekmil Anadolu müftü ve vâizler de mukabil bir fetvâ neşrederek işgâl altındaki bir Şeyhülislâm'ın verdiği bir fetvânın hiçbir hükmü olmayacağını ilân etmişlerdir."*[259]

Anzavur Hâdisesi'ne gelince, onun hakkında da gerçeği kavramak için şu bir tek selâhiyetli insanın beyânları kâfidir sanırız. O selâhiyetli insan Teşkîlât-ı Mahsûsa Reisi Albay **Hüsameddin Ertürk**'tür. **"İki Devrin Perde Arkası"** adlı eserinde **Anzavur** için verdiği tafsilâttan alınmış şu birkaç cümle gerçeği anlamak için kâfidir.

"Kocaeli ve Biga havalisinde faaliyette bulunan Çerkes ***Anzavur****'a gelince, Anadolu harekâtına muhâlif olan, millî hareketi cebren ve silâhlı kuvvetlerle bastırıp imhâ etmek isteyen bu adam, vaktiyle jandarma binbaşılığı yapmış, daha son-*

259 **Tarık Mümtaz Göztepe, "Sultan Vahideddin** Mütâreke Gayyâsında", sh. 268-269.

ra tekâüde sevkedilmiş bir çerkesdi. İşte İngilizler, bu menfî ve para ile satın alınan adamı bularak, O'nun emrine arzu ettiği kadar para, istediği adamlar verecek ve sergüzeşt arayan zâbitlerle O'nun birliklerini takviye ederek, ortaya hatırı sayılır bir kuvvet çıkarmışlardı.

***Anzavur**'un emrinde üç sınıfa mensup (piyâde-süvâri-topçu) kuvvetler vardı. Fakat Allah kendilerinden râzı olsun, o tarihte İstanbul'da Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi Harekât Şubesi reisi bulunan erkân-ı harb miralayı **Ömer Lütfi Bey** ile aynı dâirede çalışan arkadaşları vatanperver zevâttan bulunan erkân-ı harb binbaşısı **Nâim Cevat** ve binbaşı **Cemal Bey**'ler, **Anzavur**'un emrindeki birliklere göndermek zorunda kaldıkları esliha ve cephânenin en kötülerini ve bozulmuşlarını seçmişler ve yollamışlardı. Bu sûretle bu çerkes zorbasının işi bir müddet aksamış, elindeki kötü malzemeyi kullanmak imkânını bulamamıştı. Maamafih İngilizler derhal sabotajın farkına vararak kendi ambarlarından **Anzavur**'un istediklerini tamamlamışlardı."*[260]

Damad Ferid Paşa Hükümeti'nde Nâfia Nâzırı olarak bulunmuş olan **Prof. Dr. Cemil Topuzlu** da:

"Ferid Paşa'nın bu esnada İstanbul'da bulunmamasından istifade ederek bazı mühim icraatta bulunduk. İlk iş olarak Kuva-yı İnzibâtiye denilen çapulcu gürûhunun mukannen tahsisatını kestik. Hatta İstanbul'daki İtilaf Devletleri'nin mümessillerinin arzuları hilâfına da bu teşkîlâtı külliyen ilgâ etmek cesaretini gösterdik. Malta'ya sürülmek tehlikesini göze aldık." [261]demektedir. Şimdi soruyoruz:

Herhangi bir kaynakta **Sultan Vahideddin** merhûmun Kuvva-yı İnzibâtiyye'nin tahsisâtının kesilmesi

260 **Hüsameddin Ertürk- "İki Devrin Perde Arkası"**, sh. 391-391.

261 **Prof. Dr. Cemil Topuzlu-"Seksen Yıllık Hâtıralarım"**, İstanbul, 1982, sh. 203.

ve hatta bu teşkilâtın lağvedilmesinden dolayı hükümete veya herhangi bir nâzırına bir târizde bulunduğuna dâir bir kayıd mevcud mudur? Yukarıdan beri naklettiklerimiz gerek Kuvva-yı İnzibatiyye'nin ve gerekse **Anzavur** Hadisesi'nin tamamen İngiliz isteğiyle ortaya çıkmış bulundukları sabit olduğu halde **Sultan Vahideddin**'in bu sebeple de ithamının insafla bağdaşır bir yanı yoktur!..

dd-İngiliz Gemisiyle Kaçış

Sultan Vahideddin merhûmun itham edilmesinin bir sebebi de 17 Kasım 1922 tarihinde **"Malaya"** adlı bir İngiliz gemisiyle Türkiye'yi terketmiş olmasıdır. Halbuki bu hareketten dolayı kınanması da tarihî gerçekler önünde yersiz ve mesnedsizdir. Şartların, O'nu vatansever bir insan olarak yeni bir ihtilâf âmili olmak yerine vatanı terk etmeye zorladığının anlaşılması için kaçışına tekaddüm eden günlere âid birkaç vak'a zikredelim.

Harb bitip yeni bir sulh konferansı mevzubahs olunca müttefikler Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de dâvet etmiş bulunuyorlardı. **Sadrazam Tevfik Paşa, M. Kemal Paşa**'ya bir telgraf çekerek sulh konferansında birlikte hareket edilmesi hususundaki düşüncelerini bildirmişti. Buna sinirlenen ve hâlâ bir Osmanlı Devleti mevcûdiyetine tahammül edemeyen **M. Kemal Paşa**, Meclis'e sevkedilen bir kanunla 1 Kasım 1922'de Saltanat'ı ilgâ etmiş ve bununla Osmanlı Hükümeti'nin ebediyyen munkarız, yani yok olmuş bulunduğunu karar altına aldırmıştı. Ankara'ya göre, **Sultan Vahideddin** artık sadece **"Halife"** sıfatını hâiz olacaktı. Halbuki büyük bir İslâm hukukçusu olan **Sultan Vahideddin**, hilâfetin cismânî bir güce sâhip olmak-

sızın şer'an câiz ve meşrû olamayacağını biliyordu. Bu yoldaki düşüncelerini İstanbul'a Millî Kuvvetler adına gelen **Refet Paşa**'ya bizzat ve açıkça ifâde etmiş ve:

"-Beni ancak müvekkil-i zîşân'ım azledebilir!" demiş ve bu kararı tanımadığını açıkça beyân etmişti.

Dikkat olunursa **Sultan Vahideddin**'in vatanı terk edişi, bu kanunun çıkışından 17 gün sonradır. Bu arada neler olmuştur?! Onlara bir göz atmak gerektir.

Ali Fuad Türkgeldi şöyle demektedir:

*"Sadrâzamın azîmetini müteakip sarayda bir fâcia zuhûr etti. Ramazan içinde bir sabah Nişantaşı'nda kâin ikâmetgâhımda henüz yatakta iken uykudan uyandırılıp **"Yıldız Sarayı"**nın yanmakta olduğunu haber verdiler. Derhal giyinerek ve komşumuz **Serkârîn Yaver Paşa** ile birleşerek yaya olmak üzere Ihlamur tarîkiyle yola revân olduk. Saraya vürûdumuzda Harem-i Hümâyun'da **Sultan Reşad** merhûmun vefat ettiği fevkanî ahşap dâirede sabaha karşı elektrikten harîk (yangın) zuhûr ve Hünkâr'ın beytûtet eylediği alt kattaki daireye de sirâyet ederek az zamanda o cihette bulunan dâireler yanıp kül olmuştur.[262] İngiliz Donanması'nın itfâiye takımı sevk edilerek külliyet miktarda su sıkılmak sûretiyle harîkin devâir-i sâireye men-i sirâyetine çalışılmakta idi. Vükelâdan ve memurîn-i zâbıta ve belediyeden henüz gelen olmamıştı. Karşıdan harîkin zuhûrunu görüp en evvel yetişen Harbiye Nâzırı **Şevket Turgut Paşa** oldu. Zât-ı Şâhâne'nin nerede bulunduğunu suâl ettiğimizde Harem bahçesinin nihâyetinde **"Cihannümâ Köşkü"**nde olduklarını haber verdiklerinden **Yaver Paşa** ile birlikte yanlarına giderek resm-i tâziyeti îfâ ettik.*

---

262 Aslında bu bir sû-i kasd idi. Saraya elektrikçi olarak giren bir subayın işi idi. Bkz: **Enver Behnan Şapolyo-"Kemal Atatürk ve Millî Mücâdele Tarihi"**, (İstanbul-1958), sh. 328.

Küçük mabeynin ak sakallı kalleş bir bekçibaşısı vardı; o da gecelik kıyafetiyle arkamıza takıldı. Zât-ı Şâhâne arkasında gecelik entarisi ve üzerinde pardesü olduğu hâlde köşkün önünde ayakta duruyor ve eser-i telâş izhar etmiyordu. Bekçibaşı hizmet ve fedakârlığının derecesini göstermek maksadıyle hüngür hüngür ağlayarak câli teessürler ibrâz eylemeye başlayınca Hünkâr:

"-Benim milletimin ocağı yanıyor; ben onu düşünüyorum; kendi evim yanmış, ne ehemmiyeti var?" dedi.[263]

Buna göre Padişahı, sarayıyla beraber yakıp yok etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bunda muvaffak olamayanlar O'nu yaka-paça Ankara'ya götürerek muhâkeme ve idam etmek istiyorlardı. Bu gerçeği kavramak için o sırada **Ali Kemal**'in Beyoğlu'nda bir berber dükkânında traş olurken derdest edilerek İzmit'e götürülmesi ve orada "Halk yaptı!" denilerek askerlere linç ettirilmesi hâdisesini de hatırlamak gerektir.

O günlerde saraya hiç şüphesiz bir tertib eseri olarak yüzlerce telgraf geliyor ve bunlar çeşitli hakâretâmiz sözler ihtivâ ediyordu. **Ali Kemal**'in linç hâdisesine şâhid olan **Yahya Kemal, Sultan Vahideddin** hakkındaki kötü niyetleri şu sûretle ifâde etmektedir.

Yahya Kemal Bey, Lozan'a hareket eden hey'ete müşâvir olarak dâhil olmuş bulunuyordu. **Ali Kemal**'in linç edildiği günün akşamı İzmit'te kumandan bulunan **Nureddin Paşa,** bütün hey'ete bir ziyâfet vermişti. Bu ziyâfette konuşulanları nakleden **Yahya Kemal, Sultan Vahideddin** merhûm hakkında nasıl kötü düşünceler mevcud olduğunu şöyle anlatmaktadır:

"Vâkıa, o sofrada hazır bulunan üç vekil ve bir çok mebuslar, bu linç vak'asını tasvib etmiyor, hatta içlerinden Nu-

---

263 **Ali Fuad Türkgeldi**-a.g.e., sh. 227.

*reddin **Paşa**'yı takbîh ediyorlardı. Daha doğrusu **Nureddin Paşa**'nın bu hareketinde tebellûr etmeye başlayan mülkiye ve adliye teşkîlâtımıza bir müdâhale görüyorlardı. **Nureddin Paşa**'nın, Ankara üzerinde şahsî bir tesir hâsıl etmek siyâsetini de seziyorlardı. Yalnız mevkî müşkildi, **Ali Kemal**'in ihâneti hakkında bütün milletin ittifakı, bir nevî icmâ-ı ümmet vardı. Muzafferiyetin meşrû tedbirleri de henüz tâze idi. Askerlikle hükümet-i mülkiyyenin selâhiyetleri bir çok mıntıkalarda henüz ayrılmamıştı. İzmit ise, o günlerde İstanbul'a hücûm edecek ordunun merkeziydi. Halk, muzafferiyetin neşvesi içinde bütün nükteleri fark etmiyordu. Bütün bu düşüncelerin sevkıyle oradaki hükûmet mümessilleri bir müşâhid vaziyetinde susuyorlardı. Lâkin yemek esnâsında **Nureddin Paşa** bahse devam ederek:*

*"-İnşallah yakında **Vahdeddin**'i de getirip cezâsını vereceğim!" derken, ikinci murahhas **Rıza Nur Bey**'in sabrı tükendi, önüne bakarak lâkin **Nureddin Paşa**'ya hitâben:*

"-O'nu İnebolu'dan yola çıkaracağız. Çünkü Ankara'ya gelip mahkeme karşısında hesab vermesi lâzımdır." dedi.[264]

Bu satırlar, **Nureddin Paşa** gibi nüfuzlu bir kumandanın, **Sultan Vahideddin**'i **Ali Kemal**'e revâ görülen bir tarzda sokak ortasında linç ettirmeyi düşündüğünü, **Dr. Rıza Nur**'un ise, hükümet otoritesini, askerî şahıslara karşı sıyânet maksadı ile en hafif bir şekilde olmak üzere, **O'nu Ankara'ya getirtip muhâkeme etmek** istediklerini göstermektedir. Bu mevzûda **Sultan Vahideddin**'in şahsında altı yüz elli yıllık bir Hânedân'a böyle hakaret edilmesini önlemek maksadıyla O'nun memleketten ayrılışını tabiî karşılamaktan daha normal

---

264 Bkz: **Yahya Kemal Beyatlı-"Ali Kemal"**, Meydan Dergisi, İstanbul, 16 Şubat 1965, sayı 5; **"Siyâsî ve Edebî Portreler"**, İstanbul, 1968, sh. 95

bir şey olamaz. O, eğer memleket için hakîkaten kötülük düşüneydi, İstanbul'da kalıp Ankara Hükümeti'ne karşı bilfarz İngilizler'in desteği ile fiilî mücâdeleye girişebilirdi. O'nun şahsı ve tahtından başka bir şey düşünmediğini söyleyip yazanlar, bunu olsun kabûle mecbûr değiller midir? O hâlde ya İngilizler'le beraber değildi veya sırf taht ve tacını düşünmüyordu. O böyle bir şey yapmadıktan başka yâd ellerde ve binbir mahrûmiyet içinde can verinceye kadar, yardımları ile muvaffak olduktan sonra kendisine en kötü isnad ve iftiraları yapmakta beis görmeyenler hakkında bile en küçük bir târizkâr beyânda bulunmamış, saltanat ve iktidar hırsı ile herhangi bir fırsattan istifâde ederek hatalı ve ihtiraslı bir davranış göstermemiştir.

Sultan Vahideddin merhûm, daha Millî Mücâdele ciddiyetle başlamadan önce Damadı **Şehzâde Ömer Faruk Efendi**'yi, Anadolu'ya göndermişti.[265] İnebolu'ya çıkan şehzâdeyi, **M. Kemal** şu nâzikâne telgrafla gerisin geriye İstanbul'a göndermiştir:

"6/497 Makine Başında

*İnebolu'da şehzâde-i necâbetpenâh **Ömer Faruk Efendi** Hazretlerine:*

Ankara: Bilâ 27 Nisan 1337 16/15 Abdi.

Telgrafnâme-i necâbetpenâhileirni kemal-i memnûniyetle aldık. Zât-ı fahimânelerinin Anadolu'yu teşrif buyurmaları, emsâli müteessife-i tâihiyye delâleti ile sâbit olduğu üzre erkân-ı saltanat-ı seniyye arasında bazı sû-i telâkkiyâta mahal verebileceğine ve vahdet-i milliyeyi yeniden teşevvüşe düşürmek sûretiyle de fevkalâde dâi-i mahâzır olacağı muhak-

265 Bazı kaynaklara göre ise, O göndermemiş; kendisi kaçıp gitmişti. Böyle olsa dahî **Sultan Vahideddin**, damadını o İnebolu'dan geri çevrilip İstanbul'a geldiği zaman hiçbir sûretle muâheze etmemişti.

kak olduğundan vatan ve milletin bütün Hanedân-ı Saltanat-ı Seniyye erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın hulülüne intizâren şimdilik İstanbul'da temdid-i ikâmet buyurmaları meftûr oldukları muhabbet-i vataniyye iktizasından görüldüğü maalihtiram arzolunur efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal
27 Nisan 1337"

Bu hâdiseye rağmen işlerin en kızışık zamanında **Veliahd Abdülmecid Efendi** de Anadolu'ya geçmek için **Fevzi Paşa**'ya bir mektup yazmıştır. Bundan endişe eden ve **Fevzi Paşa**'nın bu mektup karşısında ne düşündüğünü öğrenmek isteyen **M. Kemal Paşa**'nın, bu hususu aydınlatması için Teşkilât-ı Mahsûsa Reisi **Hüsameddin Ertürk**'ü vazifelendirdiği bilinmektedir. Bu mektubu **Fevzi Paşa**'nın yırtıp parçalayarak çöpe attığından emin olduğunu söyleyen **M. Kemal Paşa, Hüsameddin Ertürk**'e şöyle demiştir:

"-Hüsam!.. Veliahdin Anadolu'ya gelmek arzusu mânâsızdır. Halkı ikiye ayırır. Belki Allah göstermesin, orduda da bu ikilik müşâhede olunur. Bundan Saltanat tarftarları istifade eder....ilh"[266] demiştir.

Halbuki **Sultan Vahideddin** merhûmun, San Remo'da **Şerif Paşa**'ya yazdırdığı notlardan anlıyoruz ki, Ankara'daki hava kendi aleyhine dönmeye başladığı sırada **Avni Paşa**'nın ikna etmesiyle O da Anadolu'ya geçmeyi düşünmüş ve bunu İngilizler'e sezdirmeden önce gemiyle küçük tenezzühler sûretiyle gösterip sonra da deniz yoluyla Anadolu'ya kaçacağını öğrenmekteyiz. **Sultan Vahideddin,** bu fikrini **Tevfik Paşa**'ya aç-

266 **Hüsameddin Ertürk**- a.g.e., sh. 441.

ması üzerine, O'nun kendisini caydırdığını bizzat anlatmaktadır.[267]

Gerçekten bu yanlış olur, hem İstanbul elimizden gider ve hem de **M. Kemal Paşa** ve taraftarlarıyla Hilâfet taraftarları arasında bir ihtilâf çıkar ve ülke bir iç harbe sürüklenirdi.

Sultan Vahideddin'in vatandan ayrılışı için bütün devrimbazlar **"kaçma"** kelimesini kullanmaktadırlar. Halbuki kaçma, bir yerden ayrılmanın **"gizli"** olanıdır. Eğer **Sultan Vahideddin** İngilizler'e sezdirmeden Anadolu'ya geçmiş olsaydı bu bir kaçış olurdu. Halbuki o elini kolunu sallayarak ülkesinden ayrılmıştır. Bu ayrılışı temin için İngilizler'le O'nun kaçmasını isteyen Anadolu'dakiler akortlu bir şekilde çalışmışlardır. Bunu anlamak için bî-taraf bir yazar olan **Goothard Jaeschke**'nin şu satırlarına dikkat etmek lâzımdır:

*"Huzûra kabul edilmeyi ilk isteyen **Refet Paşa** olmuştur. Sultan'ın da O'nu dâvet için herhangi bir sebebi yoktur."* dedikten sonra:

*"**Refet Paşa**'nın bir hafta sonra fiilen başardığı mâhiyette bir emr-i vâkiin (yani **Sultan**'ın ayrılışını kasdediyor) bizzat **Sultan** tarafından yaratılması fikrini onda uyandırmak istemiş olabilir.... **Refet Paşa** giderken **Sultan**'ın yeniden buluşmak imkânından bahsetmesi üzerine:*

"-Paşa, Ankara'daki düşmanlarının kendisine karşı hücuma zemin bulmak için bir çâreye başvuracaklarını söyleyerek bunu dikkate almak istememiştir."

***Refet Paşa**'nın bu son beyânı, Sultan'ın vereceği kararı kolaylaştırmak için üzerine aldığı vazifeyi kolaylaştırmak......"* demektedir.[268]

---

267 **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 441.
268 **Goothard Jaeschke**- a.g.e., sh. 246-247.

۴۹۷ ... آلدی ... ابنه بولی — شهزاده نجابت پناه محمد ... افندی حضرتلرینه

افندم بلا

۲۷ جمع ۲۷ ... عجله

سعادتلو نجابتلو افندم حضرتلری کمال ممنونیته آلدم. ذات نجابتلرینك ... ماضوله یه تشریف بیوردقلری ... اشبو سفر تاریخنده
وطنیمزه ثابت اولدیغی اوزره ارکانه خدمت ایتدیلر ایسه ده ... نفقه حق ویره بیلهجك
و ... حاضر بولنماسی افکار عمومیه یی تشویش ایدیجی تشویش ... موجبی ده قوه لعاده
لازم اوله جغی تحقیق اولنمش ... خاندان سلطنت ... اسناد ...
استعاده ایده مکلر ... اولنمشدر ... شهزاده لرینك ... تعدیل ...
محفوظ اولدقدر حمیت وطنیه ... کوروندیکی ... عرض ایدرم افندم

۲۷ جمع ۲۷ ... نائب ...

...

Kimdi bu Ankara'daki düşmanlar? Ve neydi Ankara'dakilerin **Sultan Vahideddin**'e karşı hissiyâtı? Bunu anlamak için şu bir tek misal bile kâfîdir:

*"TBMM'nin burada zikredilen kararı **Hacı Şükrü** (Diyarbekir)'nün 30 Ekim tarihli takririnin ta kendisidir ki, şöyledir: "Şeytandan, (**Lloyd George**'dan,) daha şenî, alçak olan ... **Vahideddin**'in... besmele ile taşlanmasını teklif ederim. Başkan vekili **Musa Kâzım Efendi** bu takriri oya koydu. "Padişah'ın hakkında muâmele-yi kanunîye yapmayı kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsınlar; kabul edilmiştir; Efendim, nasıl yapılacağını ayrıca mevzuu bahsetmek lâzımdır. Esâs itibariyle haklarında muâmele-i kanuniyyenin tatbikini kabul buyurdunuz."*[269]

Sultan Vahideddin merhum, mâruz kaldığı şahsî felâkete rağmen vatanın kurtuluşundan ne derece mesrûr bulunduğunu göstermek üzere de bir tek vak'a zikredelim.

O, Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesini tâkip eden günlerde Ayasofya Câmii'nde bizzat katıldığı bir mevlüd okutmuştu. Bu mevlüdü, bir görgü şâhidi olarak **"Croquis d'Ambassade"** adıyla neşrettiği hâtıratında anlatan **Sinyor Piyetro Quaroni**'den naklen **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** şu bilgiyi vermektedir:

"Ayasofya'da Bir Mevlid

Türk ordusu, bir semti alevler içinde yanan İzmir'e girmişti. Yunanistan'la yapılan harb artık sona ermişti... Birden koca şehri umûmî bir hayret sardı.

Sultan'ın Ayasofya'da Türk kuvvetlerinin zaferini tes'îd (kutlamak) için, teberrüken mevlüd okutacağı duyulmuştu.

Bu, cidden düşündürücü bir haberdi. Zira Ankara Hükûmeti Sultan hakkındaki fikrini, ona karşı neler tasmim

---

269 **Goothard Jaeschke-** a.g.e., sh. 251.

ettiğini (düşündüğünü) artık gizlememekte idi. Ve sultan, kendisini de devirecek olan kuvveti, zafere ulaştırdığından ötürü Cenâb-ı Hakk'a hamd edilmesini istiyordu.

Tabiî bu dînî merâsim, bu ibâdet yalnız müslümanlara mahsustu. Fakat Ayasofya'yı dolduracak mü'minlerin saflarına karışmak için öyle büyük bir arzu ve merâka tutulmuştum ki, büyük câmie gitmekten kendimi alamadım.

O devirde İslâm'ın ibâdet şekillerini oldukça iyi kavramıştım, bilirdim. Dış görünüş bakımından bu ibâdet hiç de güç yapılır bir şey değildi. Önce başa giyilecek şeyi iyi seçmeliydim. Fes giymek tehlikeli olabilirdi. Biri Türkçe bir şey sorsa şivem bana ihânet edebilirdi. Ama Rusya müslümanlarının giydikleri ve renkli işlemelerle süslü takkelerden birini başıma geçirirsem tehlike azalabilirdi. Kafkaslarda vazife görmüş olduğum için ora Türkleri'nin şivelerini iyi biliyordum.

O yıllarda, Rusya'da çarlığın devrilişinden sonra kurulmuş müstakil Türk devletlerini kızıllar birer ikişer yok etmiş oldukları için, bütün o tâlihsiz memleketlerdem İstanbul'a bir çok insan göç etmiş bulunuyordu. Nitekim o gece Ayasofya'yı dolduranlar arasında bunlardan bir çoğunu gördüm.

Büyük câmie vardığım zaman hava kararmış, gece olmuştu. Ayasofya mü'minlerle dolup taşmakta idi. Büyük iç kapıdan girince hemen loş bir yer seçip bir halı üstüne bağdaş kurdum.

Bence Ayasofya'nın içi insan elinin yapabildiği şeylerin en güzellerinden biridir. Yılların cilâ vurduğu o kibar renkli sütunların birbirini kovalayışı ve mermerlerin her birinin bir başka türlü göz alışı hiç unutulabilir mi?

O âna kadar Ayasofya gecelerini bilmiyordum. Büyük câmii geceleyn hiç ziyâret etmemiştim.

Binlerce kandilden ruha sükûn veren tatlı bir ışık dökülüyordu. Kur'ân âyetlerinin beyaz harfleri boşluklarda yayı-

larak daha da büyüyerek alacakaranlık içinde gözü alıyordu. Şurada burada mozayiklerin altın pırıltıları esrârengiz kıvılcımlar saçıyordu. O dev kubbe, şimdi daha da yüksek ve azametli, âdeta sonsuz bir hâl alıyordu.

Tââ dibden, çok uzaktan âhenkli ve iyi duyulan sesler geliyordu. Mollalar, hâfızlar sıra ile Kur'ân okuyorlardı.

Mihrabın yanında, bu müminler kalabalığının önünde O, tek başına duruyordu. Başında gri bir kalpak vardı. İçine kırmızı çuha kaplanmış mavimtrak paltosunun yakaları cömertçe açılmıştı.

*O... **Majeste Altıncı Mehmed**... Osmanlıların İmparatoru, müminler emiri, zillullah fi'l-arz (yeryüzünde Allah'ın kanunlarını, O'nun adına tatbik edip uygulayan), krallar kralı, sultanlar sultanı, âlemdeki hsürevlere (hükümdarlara) taçlar dağıtan ve daha nice unvanların sahibi, Sultan...*

Cemaat hâlinde edâ edilen bir islâmî ibâdet, yani namaz kadar ihtişamlı bir manzara olamaz. Bütün müminler hep beraber secdeye varıp alınlarını yere değdirdikleri anda kumsala gelip parçalanan dalgaların gürültüsü gibi bir ses yükselir...

Bu gece loşluk ve dînî olduğu kadar da vatanperverâne olan heyecan, mevlüdün rûhânî ulululuğu bir kat daha artırıyordu.

Ulemâdan bir zât mihrapta birkaç basamak yükseldi. Ben uzaktan onun ancak ak sakalını ve kocaman beyaz sarığını görebiliyordum. Arapça'nın bazan peltek, bazen sert sedâ verişini, Türk dilinin kıbrak âhengi tâkip ediyordu.

Kulaklarım arasıra bir kelimeyi farkedebiliyordu... Ama etrafımı saran halkın ne derece kendinden geçmiş ve alevlenmiş olduğunu hissediyordum. Ve hutbe biter bitmez bu halktan korkunç bir haykırış yükseldi:

"Kahrolsun gâvurlar!.."

Ve şu anda kendimi bilhassa yalnız ve daha da fazla gâ-

vur bulan ben itiraf ederim, hiç utanmadan itiraf ederim ki, ben de, tıpkı onlar gibi gırtlağım yırtıla yırtıla haykırdım:

"Kahrolsun gâvurlar!.."

Namaz, mevlüd, âyin ve duâ bitince sert bir kumanda duyuldu. Birdenbire beliren iki dizi jandarma halkı güçlükle ayırdı, dar bir yol açtı. Majeste Sultan, Ayasofya'dan ayrılıyordu. Yanımdan geçerken dikkat ettim:

Başını biraz sağına eğmiş, gözlerini hafifçe yummuş, duâ okur gibi bir hâli vardı. Dirsekleri hâlâ bükülmüş, avuçları hâlâ Kıble'ye doğru açıktı.

Yüzü çok sararmıştı:

İstanbul hâlâ işgâl altındaydı..."[270]

Sultan Vahideddin'in vatan-ı azizinden müfârakatını (ayrılışını) mâkul ve kalıp mücâdele ederek yeni bir ihtilâfa sebep olmaya nazaran ehven gören bütün ciddî, tarafsız tarihçilere tercüman olmak üzere yazdığı bir yazıda **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** şöyle demektedir:

*"**Vahidüddin Han**'ın siyâsî cephesi ne olursa olsun, kendisine şu iki hakkı tanımamak insafsızlık olur.*

1-Anadolu'ya karşı İngiltere'den silâh ve askerî yardım aramamıştır.

2-Tahttan ayrıldıktan sonra, memleket dışında Türkiye'ye karşı hiçbir komplo yapmamıştır.

*Tarihçi, ileride yapacağı bir tahlilde, **Vahideddin Han**'ın 1922 şartları içinde memleketten gidişini haksız bulmayacaktır.*

*Siyâsî şartlar işâret ettiği anda firar, bir politika faktörüdür. **On altıncı Lui**, Franszı İhtilâli'ne kafa tutmak kahra-*

---

270 **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu- "Ordu ve Politika", İstanbul-1967, sh. 367-370.**

Sultan Vahideddin merhûmun Dünya'daki yegâne mülkü Çengelköy'deki köşk

I.G. 9th Army
C.G.S. do.
Medical Staff Colonel.
Staff Colonel
Staff Major.
Artillery Staff Major.
Medical Staff major.
Infantry A.D.C. (capt.)
Infy. capt.
" "
" "
Medical corps
Infy. Lieut.
" "
Infty. A.D.C. (Lt)
Lieut
Judicial advisor
Battn. Paymaster
do do
Clerk 2nd Class
Cadet officer
Cadet Clerk 4th class

Move of above officers
approved

15. 5. 19. Maj. B.L.O.

The above 23 officers attached to G.H.Q. 9th Army are going via Samsun on the 16th May.

BUREAU INTERALLIE DE CONTROLE
DES PASSEPORTS

BRITISH SECTION
GOOD FOR PASSAGE TO
SAMSOUN
CONSTANTINOPLE 16.5. 19

BRITISH REPRESENTATIVE

M. Kemal Paşa ve arkadaşlarının, Samsun'a gitmek için İngilizler'den aldıkları vizeyi gösteren vesika

manlığını gösterdiği için mi kellesinden olmuştur?

*Hayır, kaçarken enâyice yakalandığı için... Rusya'nın **ikinci Nikola**'sı da kaçamadığı için yok olmuştur.*

*Fakat Almanya'nın mağrur **Kayzeri İkinci Vilhelm**, Hollanda'ya kaçmış ve kurtulmuştur.*

*Avusturya-Macaristan genç imparatoru **Şarl**, kaçmış ve kurtulmuştur.*

*İspanya kralı **Onüçüncü Alfons**, kaçmış ve kurtulmuştur.*

*Yunanistan Kralı **Birinci Kostantin** kaçmış ve kurtulmuştur.*

*Afganistan Kralı **Emanullah Han** kaçmış ve kurtulmuştur.*

*Romanya Kralı **İkinci Karol** kaçmış ve kurtulmuştur.*

*İran Şehinşâhı Alâhazret-i Hümâyun **Muhammed Rıza Han Pehlevî** kaçmış ve kurtulmuştur."*[271]

Sultan Vahideddin, İstanbul'da oturmayarak Anadolu'daki millî harekâtın başına geçseydi, hiç şüphesiz müstevlîler, İstanbul'a bir daha çıkmamak üzere tamamen yerleşirlerdi. Onların tahammül edilmez baskılarına rağmen cephelerden son zafer müjdeleri gelinceye ve **Refet Paşa** kumandasında bir kısım millî kuvvet vaziyete hâkim oluncaya kadar İstanbul'da acı ve elemli günleri, gözyaşlarını içine akıtarak geçirmek sûretiyle İstanbul'un elimizde kalmasını temin etmiştir. Anadolu'dan zafer müjdeleri gelmeye başlayınca **"Selâtin Câmileri"**nde mevlüdler okutarak Rabbine hamd ü senâlar eden **Sultan Vahideddin**, içinde bulunduğu şartları görmemezlikten gelerek O'nu vatan hâini ilân

---

271 **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu- "Hânedan ve Son Sultan"**, Yeni İstiklâl, sh. 277, 30 Kasım 1966.

etmek insafla bağdaşır mı?

Yoksa vatanı bir İngiliz gemisiyle terk etmiş olmak mı **"hâinlik"** teşkil ediyor?!.. **Sultan Vahideddin**'in yurtdışına çıkarken bir türk gemisini almasına ne engel vardı ki?!.. Böyle yapmış olsa, bu sefer de milletin bir gemisini gasbetmiş olmakla itham olunmayacak mıydı? İngilizler'in müsâadesine gelince, o müsâade alınmadan İstanbul'da bir kuş dahî uçamazdı. Bunu anlamak için **M. Kemal**'in Anadolu'ya geçerken yirmi üçü subay, kırk sekiz kişi (üç at ve bir otomobil ile birlikte) İngiliz vizesi almadan mı İstanbul'dan çıkabilmişlerdir? Ne gezer? Sadece **M. Kemal Paşa** değil, İstanbul'dan Anadolu'ya giden herkesin İngilizler'den vize aldığına dâir saymakla bitmez misâl mevcuddur.

Değerli okuyucu!.. Bu sûretle **Sultan Vahideddin** merhûmun ithâmına medâr olan her husûsun asılsızlığı tebeyyün etmiş bulunuyor. Tüm bunların rejim kaygusuyla ortaya atılmış palavralar olduğu zamanımız tarihçilerinden **Prof. Dr. Mete Tuncay**'ın şu sözleriyle sabittir ve bu sözler, bütün ciddî tarihçilerin müşterek kanaatidir:

*"Öteden beri «**Hâin Padişah Vahdeddin**» sözünün, o dönemin şartları içinde söylenmiş haksız bir şey olduğunu düşündüm. Bu, Cumhuriyet'in kuruluş dönemi koşulları öyle gerektirdiği için dolaşıma sokulan bir söyleyiştir."*[272]

B-Yeni Bir İddia ve İftira Curcunası

Durup dururken eski başbakanlardan **Bülent Ecevit**'in 16 Temmuz 2005 tarihli Zaman Gazetesi'nde **"Sultan Vahideddin merhûmun hâin (!) olmadığı"**

---

272 **"Eğitim-Bilim Dergisi"**, Eylül-Ekim 2005, s. 82, sh. 16.

hakkında bir beyânâtı haber sûretinde yer aldı.[273] Böyle

---

273 Büyük bir gürültü kopmasına sebep olan bu beyânâtın akabinde **Hulki Cevizoğlu**, **Bülent Ecevit**'i programına alarak söylediği bu sözden dolayı yarı muâheze, yarı yumuşatma tarzında bir röportaj yaptı. **Bülent Ecevit**, -geçirdiği felç sebebiyle- programa beraber çıktığı karısının yardımıyla **Hulki Cevizoğlu**'nu cevaplandırırken bu meseleyi ciddiyet ve azimetle ortaya atmış bulunmadığı ve sadece bir gazetecinin suâli üzerine bu sözü söylemiş bulunduğu tarzında te'vile kaçan bir cevap verirken karısı daha sarîh davranarak *"Türk Milleti'ni tarih içinde zaman zaman bir çok yöneticinin idâre ettiğini, bunların bazen de yanılmış olabileceklerini, fakat hiçbir zaman ihânet kasdıyla hareket etmiş olabileceklerine ihtimal vermediğini"* söylemiştir.

Ecevit'se bu sözün söylenmesine zemin teşkil eden hâdiseyi, kendisinin köy-kent projesi (!) ile ilgili bir kitap yazmakta bulunduğunu ve bu vesîleyle târihî meselelere de temas etmek mecburiyetinde kaldığı tarzında izah ettikten sonra Osmanlı'nın köylüyü dâimâ ihmâl etmiş bulunduğunu, **Midhad Paşa**'nın ise köylüyü müdâfaa sebebiyle hayatından olduğunu söylemiştir.

İhtimal, **Midhad Paşa**'nın **"Ziraat Bankası"**nı kurmuş olmasından mülhem olarak söylenilmiş şu sözler tarihî hakikatler karşısında ne dehşet verici bir cehâlet örneğidir. Zira **Midhad Paşa** Ziraat Bankası'nı kurmuş olmaktan dolayı hiçbir zaman ve hiçbir kimse tarafından muâheze edilmiş olmadığı gibi hakkındaki idam hükmü de bununla alâkasız bir sûrette **Sultan Aziz** merhûmun vahşiyâne bir sûrette katledilmiş olması sebebiyle Yıldız Mahkemesi'nce verilmiştir. Mahkeme hükmüne rağmen **Sultan Abdülhamid** merhum bu hükmü tetkik etmek üzere devrin en mûteber ricâlinden olan büyük hukukçu **Ahmed Cevdet Paşa**, **Gâzi Osman Paşa** vs.'den müteşekkil geniş kadrolu bir heyet teşkil etmiş, onlar da kararı haklı bularak "**bir ibret-i müessere teşkil etmek üzere**" hükmün derhal infazı yolunda beyanda bulunup bu beyanlarının altını imzâlamışlardır. Böyle olduğu hâlde merhametli padişah **Sultan II. Abdülhamid Han** hazretleri bu kararı **"Tâif'e sürgün"** sûretiyle tebdil etmiş ve giderken de **Midhad Paşa**'nın cebine sekizyüz altın koymuştur.

Sadece bu kadar da değil!... Oğlu **Ali Haydar Midhad**, **Sultan Vahideddin**'in kendisini damad edinmek istediğini, bu kabul edilmemesinden münfail olan Padişah'ın, **Sultan II. Abdülhamid**'in âilesine tahsis etmiş olduğu maaşı kestirdiğini şöyle anlatmaktadır:

"Vahdeddin bu meseleden dolayı, bana karşı uyanan kin ve adavetini hiçbir zaman unutamadı. Mütâreke senelerinde, İstanbul işgal olunarak, ***Damad Ferid Paşa*** *sadrazam olunca, ilk iş olarak hidemât-ı vataniye*

bir söz, ilk defa vârid oluyormuşcasına bir hayret, infiâl ve münâkaşa zemini oluşturdu. İhtimal bu değerlendirmenin, kendisinden beklenmesi muhtemel olmayan bir şahıstan sâdır olması dolayısıyla yazılı basında ve televizyonlarda bir iftira curcunası başlatıldı. Seksen küsûr yıldan beri devam edegelen isnâd ve iftiralar, bir kırık plâk gibi bir çok din ve tarih düşmanı kalem tarafından merhûma salvo hâlinde yeniden bir hücum için vesîle ittihaz edildi. Bunlarda yeni hiçbir şey yoktu. Bu eski iddialar ise, tarafımızdan tam kırk sene evvel **"Sarıklı Mücâhidler"** isimli eserimizde cevaplandırılmış[274] ve

tertibinden almakta olduğum maaşımın kesilmesini emretti. Bu maaş, pederinin şehâdetiyle ***Sultan Hamid*** *tarafından umûm âileye, kayd-ı hayat şartıyle, 100 altın olarak tahsis olunmuştu. Dâhiliye Nâzırı* ***Talât*** *ve Mâliye Nâzırı* ***Câvid Beyler, Abdülhamid*** *tarafından verilen bu maaşın Meşrutiyet devrinde, bu nâm altında devamını münâsip görmediklerinden, Meclis-i Mebusân ve Âyân kararıyla bir madde-i münferide hâline ifrağ etmişlerdi. 20 Haziran 326 tarihinde* ***Vahdeddin*** *ve sadrazamı olan* ***Ferid Paşa****'nın keyfi emirleriyle çiğnenen, kanun şeklini almış olan işte bu madde-i münferide idi."* (**Ali Haydar Midhad**- Hâtıralarım, İstanbul, 1946, sh: 236)

Aynen **Sultan Vahideddin** gibi **Sultan Abdülhamid Han** hazretlerinin etrafında da İttihatçı güruhun eseri olan bir iftira ile **Midhad Paşa**'nın Tâif'te boğdurulduğu yolunda bir yalan uydurulmuş ve bu yalan günümüze kadar sürüp gelmiştir.

Kafasını sol fikirlerle bozmuş ve bugün de dimağı selîm muhâkeme imkânını kaybetmiş olan **Ecevit**, bu yalanı -ihtimal tarihle meşgûl olmadığı için- doğru zannederek **Cevizoğlu**'nun programında yetmiş milyon insanımızın önünde tekrarlamak ve onun sebebini de yanlış nakletmek hacâletinden -maalesef- kurtulamamıştır.

274 **"Sarıklı Mücâhidler"** isimli eserimiz 1965 yılında yayınlanmış ve vatanımızın düşman işgal ve istilâsından kurtuluşunda en müessir âmilin milletin imanı olduğunu sayısız vesîka ile ispat etmiştir. Bu arada **Sultan Vahideddin** merhumun rolü de -lâyıkıyla- belirtilmiş ve bu vesileyle O'nun hakkındaki çeşitli iddia ve iftiralara gerekli cevaplar verilmiştir. Bugüne kadar on kere basılmış ve yüzbinden fazla nüshası Anadolu'ya dağılmışken, bu eseri yok farzederek **Sultan Vahideddin** hakkındaki **"rejim kaygusundan doğmuş"** iftiralara devam olunması Türk fikir hayatı bakımından

orada bu iddiaların hiçbirinin geçerliliğinin olmadığı sayısız delille isbat edilmişken, bir çok devrimbaz yazar, verilmiş olan cevapları duymamışcasına hareket ederek eski iddiaları çiğnenmiş bir sakız hâline getirircesine tekrarlamak bayağılığından kurtulamamışlardır. Bunları ibret ve dehşetle seyrettik. Seyretmekle de kalmayarak radyo ve televizyonlarda –sâhib olabildiğimiz imkânlar nisbetinde- tekrâren cevaplandırdık.[275]

Tabiatıyla bu arada Türk basınında bazı insaf ehli kalemlerin de bir kısım hakşinas yazılarının yayınlandığını itiraf etmeliyiz. Fakat kaahir ekseriyet, iftirayı câhilâne, basmakalıp ve mesnedsiz iddialarla körüklemişlerdir. Bunların cevabı, bir çok vesile ile ve defaatle verilmiş olduğu cihetle biz, bu iftira kampanyası dolayısıyla ortaya çıkan **"sarhoş kusmuğu"**ndan farksız bir hezeyânı burada bir nebze tahlîl etmek istiyoruz. O da **"Haftalık"** isimli magazin dergisinin 23-29 Ağustos 2005 tarih ve 124 sayılı nüshasında **"Haftalık-Özel Haber"** başlığı altında sansasyanel bir sûrette **"Vahdeddin, Gizli Belgeleri İngilizler'e Nasıl Uçurdu?"** serlevhasıyla yayınlanmış olan yarı haber, yarı röportaj mâhiyetindeki yazıdır.

Bu haber ve röportaj, **Yard. Doç. Dr. Orhan Çe-**

---

hazîn bir sefâlettir!

275 İlk olarak **"Ceviz Kabuğu"** programında Lozan Muâhedesi'nin yıldönümü dolayısıyla 23 Temmuz 2005 ve **"Alternatif"** adlı programda ise 31 Temmuz'da, imkân nisbetinde **"Sultan Vahideddin"** ile ilgili gerekli cevaplar da verilmekle kalınmayıp bilâhare Özel FM radyosunda 31 Temmuz 2005 ve 13 Ağustos 2005 tarihlerinde aynı cevaplar daha geniş bir sûrete tekrâren arzedilmiştir. Bilhassa bu sonuncu radyo programlarında sözümüz kesilmeyerek zamanın müsâadesi nisbetinde gerekli cevapları verebilmiş olmamızdan dolayı adı geçen radyonun idarecilerine teşekkürü bir borç biliyoruz.

kiç isimli nâmâlum bir yazarcığa ve O'nun **"İmparatorluktan Cumhûriyete"** isimli eserciğine istinâden ortaya konulmuş olduğu bildirilmektedir. **Yardımcı Doç. Dr. Orhan Çekiç,** Maltepe Üniversitesi'nde öğretim üyesiymiş ve otuz yıldan beri de(!.) cumhuriyet tarihiyle ilgili araştırmalar yapıyormuş. Mâşaallah çok keskin bir araştırmacı olmalı ki, otuz senedir yardımcı doçentlikten doçentliğe bile yükselememiş. Bu keyfiyetin bir mânâsı da onun lisan bilmediğidir. Esâsen bu keyfiyet dikkat edilince bahsi geçen yazıdan da anlaşılmaktadır. Zira kendisiyle yapılan röportajda;

" - Bu belgelere nasıl ulaştınız" suâline şu cevabı vermektedir:

" - Bunlara doğrudan ulaşan kişi ben değilim. Orjinalleri ilk kez kullanan kişi **Prof. Dr. Salâhî Sonyel,** kırk yıl önce İngiltere'de yazdığı doktora tezinde bu belgeleri kullanmıştır." demektedir. Bu demektir ki O, mevzuubahs olan raporları İngiliz Arşivi'nde bizzat çalışarak temin etmiş değildir. Onları başka bir kitaptan aktarmış bulunmaktadır. Hem de o eser yayınlandıktan kırk yıl sonra!.

"Vesika" sıfatıyla adlandırdığın bir kısım istihbarat raporlarını kırk sene evvel yayınlanmış bir eserden iktibas edip alacaksın, sonra bunların **"İngiliz İstihbaratı'nın müsaadesiyle"** (!.) yayınlandığını iddia edeceksin?! Bu demektir ki mâhud yazı-röportaj, daha takdiminde görülen bu yalanla başlamaktadır!.

Peki, bu **Salâhî Sonyel** kimdir? Doktora tezinin adı-sanı nedir? Nerde ve ne zaman yayınlanmıştır? Vesikalar(!.) onun kaçıncı sahifelerinde yer almıştır?! Bu husus bildirilmemektedir. Biz de bilmiyoruz.

Ancak şunu söyleyelim ki, İngiliz resmî belge-

lerinin saklandığı Public Record Office'deki **Sultan Vahideddin**'e âid dosyanın bütün muhtevâsı elimizde mevcuddur. Onlar arasında bu **"otuz yıllık araştırmacı Yard. Doçent"**'in bahsettiği vesikalar nevcud değildir.

Diyelim ki, biz o dosyayı takrîben otuz beş sene önce tetkîk edip oradaki vesikaların fotokopisini almış bulunduğumuza nazaran bunlar daha önceden mevcudmuşlar. Çünkü yardımcı doçentin atıf yaptığı **Salâhî Sonyel**'in meçhul doktora tezi ifşaatçının ifadesine nazaran kırk yıl evvel basılmış olduğu cihetle, bizim tetkimizden evvel bu vesîkalar orada mevcut olabilir ve sonra da çıkarılmış bulunabilir. Bu takdirde onlara İngilizler'in de itibar etmeyerek bu vesâik denilen hayal mahsûlü ajan raporlarını oradan çıkarmış olmaları ihtimâli akla gelebilir. Bu husûsun anlaşılabilmesi için **Salâhî Sonyel**'in eserinin referansı bildirilmesi lâzım gelirdi. Umûmiyetle şuradan buradan aşırmayla kitap yazanlar hep böyle yapar ve aşırma yaptıkları kaynakları sarih bir sûrette zikretmezler.

Diğer taraftan Record Office'de muhafaza edilen vesâikin aslı bizim yazıyla (Osmanlıca olarak) mevcud olmak gerekirdi. Bu takdirde ise o da ingilizce tercümesiyle birlikte muhâfaza edilmiş olması îcâb ederdi. Orada usûl budur. Bizim elimizde aynı yerden elde edilmiş bir çok vesikanın beraberinde onun osmanlıca aslı mevcuddur. Bunları her isteyene gösterebiliriz. Bunların bazılarını da **Sultan Vahideddin**'le ilgili izahlarımızda kullanmış bulunmaktayız.

Bahsi geçen yazıda yer alan ilk yalan şudur:

Derginin kapağında **"Belgeleri, İngiltere Devlet Arşivleri'nin izniyle yayınlıyoruz."** ibaresi yer almaktadır. Bu fiilî ve ilmî gerçeklere aykırı bir beyândır. Zîra

bir kere Record Office'e konulan ve böylece herkesin tetkîkine âmâde kılınan her vesîkadan kopya almak ve onları yayınlamak izne bağlı değildir. Bunu şimdiye kadar izin almadan pek çok kimse yapmıştır. Yazar, bu vesika dediği ajan raporlarını umûma açıklanmadan önce resmî şahıslardan temin etmiş olsaydı, ancak o takdirde bir müsaade almak külfetiyle karşı karşıya olabilirdi. O, bunları yayınlanmış bir eserden aktardığına göre "**müsaade**" sözü neden uydurulmuştur? Elbette ki; bu yazarcığın yaptığı işin basit aşırma değil de çok mühim bir çalışma (!.) olduğu vehmini hâsıl etmek için!.

Bütün bu söylediklerimizden daha fecî olarak nakledilen ajan raporları vesîlesiyle verilen izahât, hiçbir kaynağa istinad ettirilememektedir. Üstelik meselâ "*....**Yusuf Kemal** heyecanla bu heyetin tüm Türkiye adına görüşmeler yapmaya yetkili olduğunu ilân etmesi için **Sultan**'la görüşmesi gerektiğini anlatırken seksen küsur yaşındaki **Tevfik Paşa**, türk kahvesinden ağır ağır yudumlar çekerek dinlemektedir.*" tarzında ancak bir görgü şâhidinin ifâde edebileceği pek çok teferruatı nakletmektedir. Yazı baştan başa bu üslûb ile, yani roman tarzına uygun bir sûrette kaleme alınmış bulunmaktadır. Halbuki yardımcı doçentin bahsettiği heyetin başkanı **Yusuf Kemal Tengirşenk "Vatan Hizmetinde"** adını taşıyan bir hâtırât yayınlamış bulunmaktadır.

Tuhafı şu ki, bu hâtırâtta bahsettiği heyetin faaliyetleriyle ilgili olarak **"Hâriciye Vekili Olarak Avrupa'ya Gidişim"** serlevhası altında yirmibeş sayfalık bir tafsilât[276] verildiği hâlde, yardımcı doçentin tırnak içinde **Yusuf Kemâl**'e atfettiği sözlerden orada bir kelime bile

---

276 Bkz.**Yusuf Kemal Tengirşenk- "Vatan Hizmetinde"**, (İstanbul-1967) s: 254 v.d.

bulmak mümkün değildir. Bu nasıl tarihçiliktir ki, koskoca bir makalede bir tek kaynağa atıfta bulunmadan çeşitli şahıslara, çeşitli sözler söyletilebilmektedir. Bu ancak bir romanda olabilir. O **Yusuf Kemal** ki, nâmuskârlığı, 31 Mart Vak'ası'nı tahkîk için Adliye Vekâleti'nde kurulan bir heyete başkanlık etmesi dolayısıyla,*"Bu vâkıalar bende 31 Mart İsyanı'nın* ***Abdülhamid'****in eseri olmadığını, bunun İttihatçılardan iktidarı almak için yapılmış bir tertib olduğu kanaatini hâsıl etmiştir."* demesiyle sâbittir.[277]

Yaşadığı vak'alar dolayısıyla da teferruât nakletmesine sıra gelince 1921 tarihli Moskova Muâhedesi'ni imzalamasından bahsederken *"İçimden kaç defa âh benim Nazlı'm(Nazlı, O'nun hanımıdır) da şimdi benimle beraber olsaydı derdim."* ifâdesine yer vermiş bulunmaktadır.[278]

Muâhede imzalamak gibi ciddî bir işle meşgûlken içindeki tahassürü böylece ortaya koyan bir siyâset adamı, acaba neden yardımcı doçentin naklettiği sayfalar dolusu beyânın hiçbirine yer vermemiştir. Yer vermemiştir, çünkü bunlar olmamıştır. Onları yardımcı doçent yazarcık kendi hayal hânesinden îcâd etmiş bulunmaktadır. **Yusuf Kemâl Bey**'in bahsi geçen hatıratı ile yardımcı doçentin beyanlarını karşılaştırınca bir yığın sözün uydurulmuş bulunduğu ve bu uydurmalara da zannî bir kısım kıymet hükümlerinin istinâd ettirildiği kolayca anlaşılıyor.

Peki bu defa şu suâli soralım:

"Kimdir bu **Yard. Doç. Dr. Orhan Çekiç** denilen otuz yıllık (!.) araştırma yazar?!."

Bunu öğrenmek için yardımcı doçentin **"İmparatorluk'dan Cumhûriyet'e"** isimli magazin türü

---

277 Bkz.**Yusuf Kemal Tengirşenk**- a.g.e., s: 119.
278 Bkz.**Yusuf Kemal Tengirşenk**- a.g.e., s: 157

kitabına bakıyoruz. Bunun daha ilk sayfalarında başka bir yayını dolayısıyla aldığı mektuplar sergilenmektedir. Bunlar da kendisine hitâb şöyledir:

"Sayın Orhan Çekiç
Moda Lions Klübü Derneği
Atatürk Komitesi Başkanı
İSTANBUL"

Demek ki; yardımcı doçent hem **Lions Klübü** mensubu hem de **Atatürkçü** imiş. Sadece bu iki sıfat bile onun hüviyetini, zihniyetini yani dünya görüşünü, tâkib etmekte olduğu maksadı ve uydurduğu yalanların sâikini (özel sebebini) anlamaya kifâyet eder sanırız. Bir de kendisini ilmî (!.) çalışmalarından dolayı tebrik edip takdirkâr mektuplar gönderenlerin isimlerini söyleyelim ki; O'nun hüviyeti daha iyi anlaşılsın:

Süleyman Demirel, Yekta Güngör Özden, v.s.

Buraya kadar söylediklerimizi okuyanlar:

"-Yâhu bu yardımcı doçentin **Sultan Vahideddin**'e –hâşâ- casusluk isnad eden iddiasının dayandığı vak'a nedir?" diyeceklerdir. Kısaca anlatalım:

Yusuf Kemal (Tengirşenk), Büyük Millet Meclisi'nden aldığı selâhiyete istinâden sulh görüşmeleri yapmak üzere, Dış İşleri Bakanlığı Siyasî İşler Müdürü **Hikmet (Bayur)**, Husûsî Kalem Müdür Vekili **Ferid**, Genelkurmay Başkanlığı'ndan Binbaşı **Tevfik** ve ismi belirtilmeyen iki kâtipten ibaret bir heyetin başkanı olarak 1922 senesi Şubat başlarında Londra'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.

Heyet, önce İstanbul'a gelir ve **Sultan Vahideddin**'le görüşerek O'ndan Türkiye'yi temsil salâhiyetinin sade-

ce Büyük Millet Meclisi'ne âid olduğuna dâir bir beyân istihsal etmek ister. Bu heyet, **Sadrazam Tevfik Paşa**, Hâriciye Nâzırı **Ahmed İzzet Paşa** vs. ile görüştükten ve onların tasvîbini aldıktan sonra padişah tarafından kabul edilir. **Yusuf Kemâl Bey**'in ifadesine göre **Sultan Vahideddin** bu talebe hiçbir cevap vermez ve maksad hâsıl olmaz. Buna rağmen Londra'ya, İstanbul Hükûmeti de Hâriciye Nâzırı **Ahmed İzzet Paşa** riyâsetinde bir başka heyet gönderir. Yardımcı doçent, bu keyfiyeti **Sultan Vahideddin**'in Ankara'daki Millî Hükûmeti tanımak istemediği yolunda yorumlamaktadır. Halbuki heyetin başkanı **Yusuf Kemâl Bey** de bu ikiliği doğru bulmamakla beraber bunun sebebini **Sadrazam Tevfik Paşa**'ya sorduğunda, O'nun *"İngiltere ve Fransa komiserleri böyle istediler."* karşılığını verdiğini nakletmektedir.[279] Unutmamak gerekir ki, o sırada İstanbul, işgal altındadır.

Heyet, Marsilya tarîkıyla hareket edip önce Paris'e ve oradan da Londra'ya ulaşır.

Gûyâ heyet, İstanbul'daki görüşmeleri icrâ ederken bu heyetteki altı kişiden biri olan **Kâtip Kemâl Bey**, (**Yusuf Kemâl Bey** böyle birinden bahsetmemektedir) kayınpederinin evinde kalmış. Heyetin gizli evrâkı da başkanın yanında olmayıp bu kâtibin muhâfazasındaymış. Kâtip, bu derecede ehemmiyetli vesîkaları kayınpederinin evine valizle bıraktıktan sonra iki gün o eve uğramamış. Şimdi yazarcığı dinleyelim:

"Durumdan bir şekilde haberdar olan Vahideddin'in hafiyeleri bir gece gizlice eve süzülür. Valizi alıp kayıplara karışır. İçindeki altı adet gizli belgenin fotoğrafını çekip daha sonra çaktırma-

---

279 Bkz. **Yusuf Kemal Tengirşenk**- a.g.e., s: 258.

dan eve bırakırlar. Bu kopyalar ise 6 Mart 1922 günü Vahideddin'in emektar bir mâbeyncisi ile İngiltere Yüksek Komiserliği baş tercümanına gönderilir."

Peki, bunu kim söylüyor? Belli değildir. Evrâkın kopyasının alındığı ve bu kopyaların **Sultan Vahideddin** tarafından İngilizler'e gönderildiği iddiası İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'nin Londra'ya yazdığı raporda "**bunların kendisine Sultan Vahideddin tarafından gönderilmiş olduğu**" tarzındaki bir beyana dayandırılmaktadır. Yani şahs-ı âhardan vârid olan bir sözle, üstelik o da işgalci düşmanın bir memuru, **Sultan Vahideddin** itham olunmaktadır. Allah'dan korkmayanlar ve insan haklarına saygıdan nasibi olmayanlar böyle uluorta iddiaları kolaylıkla ortaya atarlar. Be hey yardımcı doçent! Sen bir padişahı "**casusluk!..**" gibi çirkin bir fiille itham ederken O'nun düşmanından sâdır olan bir beyana güvenip itimad etmek için ne derecede mantık fukarası olman gerekir, var kendin düşün! Tabiî bu suâl de seni iyi niyetli kabul etmek şartıyla vâkî olabilir. Yoksa sû-i niyetin yazının bütününe âid her satırda bir sarhoş kusmuğu iğrençliği ile zâhirken belki bu suâlin tevcihine bile lâyık ve müstehak değilsin!..

Buna istihbaratta dezenformasyon, yani yanlış bilgilendirme derler. Bunu da, bu yanlış bilgilendirmede menfaati olanlardan başkası yapmaz! Bu, selîm muhâkeme ve inkılâb yobazlığı ile selâmet-i zihniyesi bozulmamış insanların bile kabulde tereddüd etmeyeceği bir gerçektir. Sen bunu da anlamazsın! Fakat okuyucuların bu husûstaki mantık sakatlığını kavramaları için burada bizzat yaşadığım bir vak'ayı nakletmek isterim:

Bundan otuzbeş sene evvel Eskişehir'de **İrfan Özaydınlı** nâm müteveffânın cellâdlarınca muhâkeme

olunurken, ortaya Almanya'dan bana gönderilmiş bir mektup çıkmıştı. Bu mektup elime geçmeden derdest olunup istihbârât tarafından askerî mahkemeye gönderilmişti. O mektupta **Ahmed Çakır** isimli Almanya'da çalışmakta olan bir vatandaş, bana muhâkeme mevzuu olan konferansın bantını nasıl orada yayıp dinlettiğini anlatıyordu. Askerî savcı bunu benim aleyhimde bir delil olarak kullanıyor ve beni **M. Kemal Paşa** aleyhine verilmiş olan bir konferansın bantını Avrupa'da düzenli ve teşkilâtlı bir sûrette Türk işçilerine dinletmiş olduğum yolunda itham ediyordu. Ben bu itham karşısında demiştim ki:

"-Mektubu göndereni tanımam!.. Bu mektuba da burada muttalî oldum. Sayın savcı bununla beni itham etmek istiyorduysa mektubun elime geçmesi engellenmemeli ve benim vereceğim cevab beklenilmeliydi. Cevâbım kullanılarak ben itham olunabilirdim. Meçhûl bir şahsın (isterse mâlum olsun) ifadesiyle itham olunmam sadece hukûka değil, akla ve mantığa da muğâyirdir. Ben şimdi bir tertible, sayın mahkeme reisine bir mektup gönderttirsem, o mektupta «tâlimâtınız üzere bombayı şuraya yerleştirdik, falan işi şöyle yaptık» tarzında beyanlar olsa, onunla şu mahkeme reisini itham etmek ne kadar mâkulse benim de bu mektupla itham edilmem o kadar mâkuldür."

Aynen bu misalde olduğu gibi bir ingilizin kendi hükümetine "bunları bana **Vahideddin** gönderdi" demesiyle **Sultan Vahideddin**'in itham edilmesi de aynı derecede çürük ve bir mantık sefâletidir. Çünkü onu ingilize ulaştıran ajan, asıl göndereni setrederek bir başkasının ismini verse, ingiliz bunu nereden bilecek?! Unutmamak gerekir ki; istihbarat işinde düşmanı yanıltmak

başarıya götüren en esaslı âmillerden biridir.

Bunun bir dezenformasyon olduğunu anlamak için bir vesika diye sunulan ajan raporlarının muhtevalarına bakmak lâzımdır. Büyük Taarruz'la ilgili verilen bilgiler yanlış ve yanıltıcıdır. Kaldı ki, İngilizler'in bunu öğrenmesi zor da değildir. Bu yardımcı doçente şunu söyleyelim ki, İngilizler'in:

"-Kuvva-yı Milliye'ye kat'iyyen müdâhale etmeyeceklerine dâir **Ali Fuad Paşa** vâsıtasıyla teminât verdikleri, bu teminatın Eskişehir Havâlisi'ndeki İngiliz kuvvetleri komutanı **General Salliklat**'ın imzasını taşıdığı, hatta oradaki kuvvetlerini geriye çekerlerse Kuvva-yı Milliyecilerin memnun olup olmayacaklarını sormaları ve müsbet cevab almaları üzerine İngilizler'in bu kuvvetleri, önce Merzifon'a sonra da Samsun'a çekmiş bulundukları **Mustafa Kemal Paşa**'nın Nutkunun vesikalar kısmında **Ali Fuad Paşa**'nın gönderdiği bir yazıyla sabitken[280] İngilizler'in bu vesîka diye takdim edilen ajan raporlarındaki bilgilerden daha fazlasına sahip bulunduklarını kavramak için acaba otuz senelik araştırmacı yardımcı doçent mi olmak gerekir?!

Bu ajan raporlarında onun dezenformasyon olduğuna dâir kanaati takviye eden en ehemmiyetli nokta Ankara Hükümeti'nin Ruslar'la münâsebetine dâir beyanlardır. Hoş, yardımcı doçent bu husustaki gerçekleri de karakûşî bir hükümle bir hayli değiştirmektedir. Rus yardımının miktarı vs. hakkındaki bilgiler gibi... Fakat bunlar hâiz-i ehemmiyet değildir. Mühim olan o zaman komünizm ve Ruslar'dan nefret eden İngilizler'i onlardan gelecek bir yardımla tehdid edip gözdağı vermek olduğu anlaşılmaktadır. Bundan doğacak menfaatin ise,

---

280 Bkz: **Mustafa Kemal-** Nutuk, Ankara-1927, sh. 101.

Ankara Hükümeti'ne râci olduğu her türlü izahtan vârestedir. Bu, **Sultan Vahideddin**'in ne işine yarayacak ki, bu bilgiyi İngilizler'e ulaştırsın!?.

Mâlum olduğu üzere **M. Kemal Paşa** daha İstanbul'dan ayrılmadan Pera Palas'ta Bolşeviklerin adamı olan **Albay İlyaçef**'le görüşmüş, bilâhare Havza'da **Albay Bubiyeni** ile de anlaşarak Ruslar'la sıcak temas imkânı aramıştır. Bundan tabiî bir şey olamaz. O yardım gelecek herkesle teşrik-i mesâî mecbûriyetinde değil miydi? Siyâset bunu îcâb ettirmiyor muydu? Ancak İngilizler'in bu münâsebetten rahatsız olarak bunu daha önce çıkarma yaptıkları Batum'dan önlemeye çalıştıkları bütün kaynakların şehâdetiyle sâbit değil midir?! Şu hâlde Ankara'nın Ruslar'la sıcak temasta bulunduğu yolundaki bilgilerle İngilizler'i korkutmak ve bu sûretle Yunan'a sağlanacak desteği bertaraf etmek **Sultan Vahideddin**'den önce **Mustafa Kemal**'in işine gelen bir keyfiyet değil midir?!

Bütün Kemalist kalemler, **Sultan Vahideddin**'i İngilizlerle beraber göstermek yanlışında müttefik olduklarına göre, bu durumn onlar için bir tezad teşkil etmez mi?

Bu vesileyle **Sultan Vahideddin**'in İngilizleri oyalamak istikaametindeki hareketlerini mesned ittihaz ederek O'nu İngiliz taraftarlığıyla itham edenlerin ne denli bir mantık tezadı içinde olduğunu anlamak için, bir tek noktaya işâret edelim:

Sultan Vahideddin, 17 Kasım 1922'de vatan-ı azîzini terketmiştir. Halbuki **M. Kemal Paşa**'nın tehditlerle gerçekleştirdiği[281] saltanatın ilgası tarihi 1 Kasım

---

281 " ....

Bundan sonra; meseleye müteallik takrirler, üç encümene; teş-

1922'dir.

Osmanlı Devleti için **"ebediyen münkariz"** o
muş yani ortadan kaldırılmış olduğuna dâir bir kaanu
çıktıktan sonra **Sultan Vahideddin** onların iddia etti
gibi İngilizler'le beraber hareket etmiş olsaydı çekili
gitmek yerine İngiliz desteğiyle bu kararı tanımam
yoluna gitmesi gerekmez miydi?! Bu takdirde meşhu
Napolyon'un ifâdesiyle, **"Tek başına bir imparatorlu ğa bedel olan"** İstanbul'u, **M. Kemâl Paşa** ve taraftarla
Sultan Vahideddin'in elinden nasıl alabileceklerdi?!

Bilindiği üzere:

---

kilât-ı esâsiye, şer'iyye ve adliye encümenlerine havâle olundu. B
üç encümen heyetinin bir araya gelip; bizim ta'kib ettiğimiz maks
da göre, mes'eleyi hall ve intâc etmesi elbette, müşkil idi. Vaziye
yakından ve bizzat ta'kib etmek lâzım geldi.

Üç encümen bir odada ictima' etti. Riyâsetine **Hoca Müfi Efendi**'yi intihâb eyledi. Mes'eleyi müzâkere etmeye başladıla
Şer'iyye encümenine mensub hocaefendiler; hilâfetin saltanatta
münfek olamayacağını maâruf safsatalara istinâd ettirerek, iddia e
tiler. Bu müddeayâtın cerh ve nakzını serbest idâre-i kelâm edenle
ortaya çıkar görünmediler. Biz, çok kalabalık olan aynı odanın b
köşesinde münâkaşayı dinliyorduk. Bu tarzda müzâkerenin ma
sûd neticeye iktirânına intizâr etmek, beyhûde idi. Bunu anladı
Nihâyet müşterek encümen reisinden söz aldım. Önümdeki sır
nın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu beyânda bulundum. "Efendim
dedim. "Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimse
ilim îcâbıdır diye, müzâkere ile, münâkaşa ile verilmez. Hâkimiy
ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zo
la Türk Milleti'nin hâkimiyet ve saltanatına vâzıu'l yed olmuşla
dı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idâme eylemişlerdi. Şimdi
Türk Milleti, bu mütecâvizlerin hadlerini ihtâr ederek, hâkimiyet
saltanatını, isyân ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu b
emr-i vâkîdir. Mevzuubahs olan; millete, saltanatını, hâkimiyeti
bırakacak mıyız bırakmayacak mıyız mes'elesi değildir. Mes'ele z
ten emr-i vâkî olmuş bir hakîkati ifâdeden ibârettir. Bu, behemeh
olacaktır. Burada ictima' edenler, meclis ve herkes mes'eleyi ta
görürse fikrimce muvâfık olur. Aksi takdirde yine hakâkat usû
dâiresinde ifâde olunacaktır. Fakat ihtimâl bâzı kafalar kesilece
tir!.." (**M. Kemal- "Nutuk"**, Ankara 1927, sh.421-422)

"- **Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!"** ta'limâtının bir ikincisi de vardı. O da Trakya'ya geçmekti. O sırada Çanakkale Boğazı, İngiliz işgâli altında bulunduğundan bu yapılamamıştır. Mantıkan, ikincisi olmayan bir şeyden "**ilk**" tavsîfiyle bahsedilemeyeceği bir bedâhettir. Bu da Ankara'nın İngilizler karşısındaki tavrını göstermez mi?!

Esâsen müdekkik bir insan **Sultan Vahideddin** hakkındaki gerçekleri, başta Nutuk olmak üzere O'na muhâlif eserlerde bile -hiç olmazsa- mazmun yoluyla ve çoğu kere tersinden bulabilir. Zira O'nun haklılığı o derecede zâhirdir ki, bu hususta sırf selîm bir muhâkeme ve mantık bile kâfidir.[282] Ancak bunun için o devrin hâdise ve şartlarını biraz bilmek lâzımdır. Mâlumdur ki, târihî hâdiseleri, onları ortaya çıkaran müessirlerden ayıklayarak ele almak tecviz edilmez. Edilirse pek yanlış neticelere varılır.[283]

---

282 Gerçekten O'nu ithâm etmek isteyenlerin vukuat ve beşerî mantığı nasıl zorlamış oldukları sayısız misal ile isbat edilebilir. Biz bunlardan sadece bir tekini dikkatlerinize arz edelim: Meselâ **Sultan Vahideddin** vatanından ayrılışını dillerine dolayarak "kaçtı", "firar etti" gibi sözlerle O'nu itham edenler bundan çok az bir müddet sonra Hânedân'ın diğer bütün mensublarının -uzak ve yakın akrabaları ile birlikte- toptan yurt dışına sürüldüğünü neden unutuyorlar?! **Sultan Vahideddin** biraz daha önce kendisi giderek hakarete uğramaktan kurtulduğu için mi hâin olmuştur?

Yoksa bir İngiliz zırhlısına bindiği için mi?! Peki ama, resmen sürülen diğer Hânedân mensublarını yurt dışına Türk nakil vâsıtaları mı götürmüştür? Ne gezer!.. Kim ne vâsıta bulmuşsa onunla gitmiştir. Kundaktaki çocukları bile sürüldüğüne ve bunlara da ihâneti mutazammın bir fiil isnâdı kabil olmadığına göre bu tasarruf için medâr-ı ithâm bir mesned de aranmamış olduğu meydandadır. O halde, sanki **Sultan Vahideddin** yerinde otursaydı O'na dokunmayacaklarmış gibi fikir yürütmek astarı yüzüne uydurmaya çalışmaktan başka nedir?!

283 Meselâ, bu yola gidildiği takdirde **M. Kemal Paşa**'nın "mandacılık"la ithamı kabil olur. Bakın nasıl? **Kâzım Dirik** vefat ettiği zaman gazeteler O'nun bütün hayâtı boyunca **M. Kemal Paşa**'ya

Üstelik -bazen- bir tek vesikaya istinad da tarihçi-

---

sâdık ve O'nunla beraber olduğunu yazmışlar. Bu hilâf-ı hakikat beyanlara üzülen **Rauf Orbay**, **Kâzım Karabekir Paşa**'ya uzun bir mektub yazarak, târihî gerçeklerin, henüz kendileri hayattayken böylesine tahrif edilmesinden duyduğu teessürü bildirmiş ve **Kâzım Dirik**'in **M. Kemal Paşa**'ya hiç de sanıldığı gibi -dâima- bağlı kalmadığına dâir şahsî bir müşâhedesini nakletmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa da bahsi geçen bu mektûbu "İstiklâl Harbimiz" isimli eserinin en sonunda ek olarak neşretmiştir. Bu mektubda **Kâzım Dirik**'in Erzurum'a giderken yolda **M. Kemal Paşa**'ya ölünceye kadar kendisinden ayrılmayacağı tarzında te'minatlar vermişken O'nun ordudan vâkî istifası üzerine, huzûra gelip:

"Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu vazifeme devam imkânı kalmadı. Müsâadenizle Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askerî bir vazife isteyeceğim. Evrâkı kime teslim etmemi emrediyorsunuz?" dediği hikâye edilmekte ve sonra mektub şu satırlarla devam etmektedir:

"**Mustafa Kemal Paşa**, hiç beklemediği bu teklif karşısında sarardı ve çok sarsıldı. Tâbir-i mahsûsiyle vurulmuşa döndü ve "Ya... Öyle mi efendim? Peki efendim... Evrâkı **Hüsrev Bey**'e devrediniz efendim." sözleriyle **Kâzım Dirik**'e yol verdi. Erkân-ı Harbiye Miralayı **Kâzım Bey** de kendine has bir çalımlı tavırla odadan çıktı, gitti. **Mustafa Kemal Paşa** yığılmış bir halde koltukta bir müddet düşündükten sonra bana teveccüh ederek:

"**Rauf** gördün mü? Ben haklı değil mi idim? Devlet makam ve mesnedinin kıymetini gördün mü? Düm benim ile en yüksek gayret ve şübhe götürmeyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın gördüğün hareketi benim görüşümdeki isâbeti te'yid etmedi mi?" dedi. Paşa çok me'yus idi.

1919 senesinde 31 Mart İhtilâl-i Askerî'si yüzünden İstanbul üzerine yürüyen Hareket Ordusu'ndan Erkân-ı Harb Kolağası olarak tanıdığım **Mustafa Kemal Paşa** ile İtalyanlar'ın Trablusgarb'e tecâvüzleri üzerine ve merhum **Enver Paşa** ile Bingazi mıntıkasının müdâfaası için çalıştığım sırada kendisiyle işbirliği etmiş, Balkan Harbi'nde Gelibolu Şibihcezîresi'nin müdâfaası için tertib edilen Kolordu Erkân-ı Harbiyesi'nde bulunduğu, benim de Çanakkale'de Hamidiye süvarisi olarak bulunduğum zaman Maydos'taki karargâhlarında sık sık buluşmuş ve çetin askerî mes'elelerin münâkaşa ve tahlîlinde derin nüfûz-i nazar ve amelî tecrübelerine ve sükûnet-i muhâkemesine şâhid olmuş, Harb-i Umûmî esnâsında iki defa çok mâkûs ve hayâtına mâl olabilecek kadar tehlikelere mâruz kaldığı zamanlarda kendisinin yanında bulunmak sûretiyle hal ve tavrına yakından vâkıf bulunmuş olduğum **Mustafa Kemal Paşa**'nın bu vak'a karşısında gösterdiği yeis ve fütûrun benzerine hiç şâhid olmamış idim.

"Miralay **Kâzım Bey**'in, ahdine vefâsızlık ederek ayrılması çirkindir. Fakat sizin, istifanız yüzünden bir kat daha artan mevkî ve nüfû-

yi şaşırtıcı neticelere sürükler. Bu gerçeğin **Sultan Vahideddin** mevzuunda tipik bir misâlini dikkatlerinize arzedelim:

Sultan Vahideddin merhum Türkiye'den ayrıldıktan sonra anlatılmış olduğu üzere -bilmecbûriye- İngiliz gemisiyle o zaman İngiliz idâresindeki Malta Adası'na götürülmüştü. Burada kendisine son derece nâzikâne davranılmasına ve hürmette kusur edilmemesine[284] rağmen O huzursuzdu. Bilâhare **Şerif Hüseyin**'in dâvetini kabul ile Hicaz'a gitti. İşte bu sırada İngilizler'in Cidde'deki sefirleri vâsıtasıyla gelen parayı mahallî Hâriciye Vekâleti mârifetiyle tesellüm etmiş ve şu makbuzu tanzim ve imza eyleyerek alâkadarına vermişti:

---

zunuza nâkise vermez. Bu gibi zaif unsurların işin başında bertaraf olması daha çetin zamanlarda ayrılıklarından daha hayırlıdır ve isâbet olmuştur." diyerek teskîne çalıştım. Paşa:

"**Rauf**, bu görüş hissen doğrudur ama fiiliyatta yeri yoktur. Şimdi şâhidi olduğumuz hareket inşaallah başlangıç değildir. Senin ve benim yapacağımız bir şey kaldı, o da emin bir yere çekilip ayak altında ezilememeye çalışmaktır." dedi. Ben aynı kanâatte olmadığımı, istifası sûretiyle ve bir ferd-i millet gibi vatanın müdâfaa ve halâsına çalışacağı yolundaki beyânatı üzerine gerek ordu ve gerekse millet nazarında bir kat daha muhabbet ve emniyet celbettiğini söyledim ve herhalde Kolordu Kumandanı **Kâzım Karabekir Paşa**'nın hakkınızdaki hürmet ve muhabbeti artmıştır, azalmamıştır diyerek bana birkaç gün evvel sizin:

"**Rauf**, bu dâva her cebhede müstevliler ile vuruşmakla başlayacak ve askerî galibiyetle memleketimiz kurtulacaktır.

Bu halde bize kumanda etmek meziyet ve kudretini hâiz yegâne şahsiyet de **Mustafa Kemal Paşa**'dır." dediğinizi kendisine tekrar ettim.

"**İnşaallah öyledir... Allah belânı versin, şu Amerikalılar manda mıdır nedir, bir an evvel kabul etseler de memleket de millet de bu hercümercden kurtulsa.**" sözlerini fart-ı yeis ve heyecanla kendi kendine konuşur gibi tekrar etti..." (bkz. **Kâzım Karabekir**, İstiklâl Harbimiz, İst. 1960 bilâ sahife numarası ek kısım.)

284 İngilizler aslında böyle davranmaya mecburdurlar. Zira teb'aları arasında kendilerine aksine bir hareket sebebiyle cephe alabilecek yüz milyon müslüman vardı. Fakat bu, sırf zâhirde idi. Aslında O İngilizler'in elinde "nâzik bir esir"den başka bir şey değildi.

							adet Mısır Lirası
2	adet	beheri	yüz	Mısır	lirası	evrak	200
3	adet	beheri	elli	Mısır	lirası	evrak	150
78	adet	beheri	on	Mısır	lirası	evrak	780
91	adet	beheri	beş	Mısır	lirası	evrak	455
312	adet	beheri	birer	Mısır	lirası	evrak	312
106	adet	beheri	yarımşar	Mısır	lirası	evrak	53

							1950

Müfredâtı bâlâda (yukarıda) muharrer (yazılı) düyûn (borç) Britanya Hükûmeti'nin Cidde'de mukîm nâib-i mûtemed ve konsolosu Mister **T.E. Lawrence** tarafından Hükûmet-i Hâşimiyye Hâriciye Nezâret-i Celîlesi vâsıtasıyla nâmına mevrûd (vârid olan) 1950 Mısır Lirası evrâkın teslim olunduğunu mübeyyin (bildiren) vesikadır...

Fî, 11 Rebîulevvel 1923

(imza)

Mehmed Vahideddin

İbn-i Sultan Abdülmecid

Şimdi bu vesikayı gören ve tek başına mütâlâa eden bir kimse **Sultan Vahideddin**'in İngilizler'den para aldığını pekalâ söyleyebilir. Zira bu vesika (makbuz) merhûmun el yazısı iledir. Foreing Office F.O. 686/123 numara ile kayıtlıdır.

Bu sayın yardımcı doçent eğer iddia etmiş olduğu gibi Foreing Office'de çalışmış olsaydı bu vesikayı görür ve bununla herkesi kolayca aldatabilirdi. Halbuki araştırma derinleştirilirse aynı yerde raslanılacak bir başka vesika ile bu paranın **Sultan Vahideddin**'in kendi parası olduğu, Malta'daki İngiliz askerî vâlisi **Lord Plümer**'e mürâcaatla onu Cidde'ye getirttiği anlaşılır. Bunları ayrı ayrı mütâlâa ne kadar yanıltıcıdır. Üstelik bankadaki

şahsî parasından bir miktar alabilmesinin güçlükleri de böylece görülmekte değil midir?!.

Sultan Vahideddin merhum hakkındaki beyan ve ifâdelerin kaahir ekseriyeti aşağılık bir propaganda mahsulüdür. Böylelerinden elbette vicdânî bir mes'ûliyet hissiyle hareket etmeleri beklenemez. Ama ne çâre ki hakikat ilânihâye gizlenemez!.

Hakikatin izah ettiğimiz şekilde olduğunu kavramak için ibrâz ettiğimiz "Mareşal **Lord Plümer**" hitablı telgrafın metnine dikkat edilmelidir. Burada görüldüğü üzere merhum **Sultan Vahideddin** âilesinin Hayfa civârında ikaameti için bile kendisini İngilizler'den müsâade istemeye mecbur hissetmektedir!.

Son olarak şunu söyleyelim ki ajan raporlarını vesika kabul ederek sansasyon peşinde koşanlar, cehâletlerini böyle **Sultan Vahideddin** düşmanlığı ve **M. Kemal Paşa** taraftarlığı ile setredegelmişlerdir. Bu yardımcı doçent, artık çoğu câhil kimseler için bir yükselme vasıtası hâline getirilmiş bulunan **M. Kemal Paşa** taraftarlığının sağlayacağı faydayı daha evvel keşfetmiş olsaydı, çoktan profesör olurdu. Nitekim böyle süratli yükselen emsalleri de az değildir.

Bu ajan raporlarının muhtevâlarını ve bu mesnedsiz yazının sansasyonel iddialarını doğrusu cevaplamaya değer bulmadığımızı, her şeyden evvel ifade etmemiz gerekirdi. Fakat bizi internetten takip eden bazı dostlarımızın ısrarlı talepleri üzerine istemeye istemeye bir cevap vermeyi düşünür ve bu hususta mütekâsil (ağırdan davranan) davranırken yardımcı doçentin ikinci bir hezeyanına daha şâhid olmak bedbahtlığına uğramış bulunmaktayız. O da adı geçen derginin bir sonraki haftasında **Sultan Vahideddin** merhumun ye-

Sultan Vahideddin merhumun Cidde'deki İngiliz sefirinden aldığı paralara verdiği işbu makbuz kendi el yazısıyladır.

Tarih yazmanın tarihî hâdiselere âmil olmaktan daha zor olduğunu anlamak için bu vesikayı mütemmimi şöyle bir karşılaştırmak kâfîdir.

Hakikaten bu vesikayı -kasden veya zuhûlen- tek başına ele alan bir yazar **Sultan Vahideddin**'in pekalâ İngilizler'den para aldığını iddia edebilir. Bunun kimin parası olduğunu anlamak için başka vesikaları da görmenin gereğini kim kavrar?!.. Veyâhud da kim bu zahmete katlanacaj derecede hakşinastır!.

Bu ikinci vesika da **Sultan Vahideddin**'in **Lord Plümer**'e çektiği telgraftır ve onda şöyle demektedir:

MAREŞAL PLÜMER CENABLARINA

Sıhhî durumum burada ikaametime müsâid olmadığından eğer İngiltere devlet-i mufahhaması âilemin Hayfa ve civârına naklinde mahzur görmez ve eskiden olduğu gibi bu hususta yardım ve kolaylık gösterilmesi imkânının mevcud olup olmadığı ve Hâriciye Nezâreti'ne banladaki mevcud paramdan 2000 Mısır Lirası havâlesini, Cidde Konsolosu vâsıtasıyla .... bu hususların telgrafımıza mümkün olan sür'atle cevab verilmesi ricâsıyla.......

ğenleri tarafından **M. Kemal Paşa**'ya bir sûikasd plânladıkları yolundaki iftirâdır.

Bu da; yine ajan raporlarına müstenid, **"Atatürk 1938'de ölmeseydi, Vahdeddin'in yeğeni tarafından öldürülecekti."** serlevhalı yazı ile ortaya atılmıştır. Bu yazıda ele alınan bir kısım ajan raporları da aynı sansasyonel roman muhtevâsıyla okuyuculara takdim edilmiştir. Halbuki bunlar takrîben otuz sene evvel hem de yüksek tirajlı bir türk gazetesinde ve hem de daha mufassal bir sûrette **Nuyan Yiğit** ismini kullanan bir ermeni tarafından yayınlanmıştı. O ajan raporlarındaki saçma-sapan iddiâların o zaman ortaya atılma sebebi şuydu: 1974 yılında TBMM'de bir umûmî af görüşmesi mevcuddu. Çıkacak olan kaanunla Osmanlı Hânedânı mensuplarının da o kaanunun şümûlüne sokularak Türkiye'ye getirilmeleri isteniyordu. Bunu önlemek için **Hürriyet Gazetesi**[285] onlardan bazılarının **M. Kemal Paşa**'ya karşı bir sûikasd düşündüklerine dâir yine bu yardımcı doçentin yaptığı gibi sansasyonel bir tefrika yayınlanmıştı.[286] Bu

---

285 Bkz: **Hürriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1974-20 Nisan 1974.

Üstelik bu ajan raporları sadece zikrettiğimiz tarihteki **"Hürriyet Gazetesi"**nde mevzuu bahsedilmekle kalmamış, bilâhare **Prof. Dr. Doğu Erkil** tarafından da **"Milliyet"**'te 30 Kasım 1989 tarihinde başlayan bir tefrika ile tekrar umûmî efkâra arz edilmiştir. (Bkz: **Doğu Erkil**- Osmanlı Ocağının Sönüşü, 30 Kasım 1989 tarihinde başlayan tefrika)

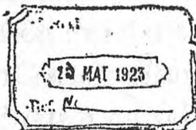
Bu durumda mâhud yrd. doçent, çürük bir sakız çiğniyor demektir.

Bugün, bu çürük sakızı çiğneyen biri daha çıktı: **Prof. Dr. Metin Hulâgu**!.. (Bkz: **Prof. Dr. Metin Hulâgu**- İngiliz Belgelerinde **Atatürk** ve **Vahdeddin**, Vatan Gazetesi, 26 Kasım 2007 vd.)

286 Hürriyet Gazetesi 1974'de gurbetzede Osmanlı Âilesi'nin fertlerinin vatan-ı azîzlerine dönmelerini engellemek maksadıyla böyle uydurma ajan raporlarına istinâden bir tefrika yayınlamışken, yirmi sene sonra (1993) Hânedân reisi **Şehzâde Orhan Efendi**'yi masrafını karşılayarak Türkiye'ye getirtmiş ve O'nu Çırağan Oteli'nde ağırlamaya ilâveten çok basit birtakım sözlerini halka manşetten duyurmuştu. Bu değişikliğin derûnî sebep ve sâiklerini kavramak için **"Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet"** isimli eserimize bakılmalıdır.

F.O. informed
Eg. Note 23.5.23

660 22.3.41
4/8/41.

H.S. British Agent, Jeddah.

After respect.

I have received the following telegram from H.M. Sultan Wahideddin with a request to have it sent to Malta and to inform Y.S. accordingly. With respect.

Copy of the telegram.

Fuad.
5.5.41 AH.

Marshal
Malta - Lord Plumer.

My state of health does not allow me to stay here always. Is there any objection on the part of H.M.G. to leave my family transported to Haifa or the neighbourhood and is it possible that H.M.G. would help and facilitate their journey as before and to inform the F.O. to issue £ 2000 of mine in the Bank through the Consul of Jeddah. Please reply as early as possible to my telegram.

Lütfen **Sultan Vahideddin**'in **Lord Plümer**'e çektiği telgrafın nerelerden dolaşıp geçtiğine dikkat buyurunuz ki O'nun vatandan ayrıldıktan sonra hengi şartlar içinde yaşadığını kavrayabilesiniz!..

satırların yazarı da o sırada mahud 163. maddeden dört, 5816 sayılı **M. Kemal Paşa** hakkındaki kanundan da üç olmak üzere cem'an yedi seneye mahkûm bulunuyordu. Bu mahkûmiyet dolayısıyla eli-kolu bağlı olmasına rağmen **Millî Gazete**'de bu tefrikanın yanlışlarına cevap vermiş, saçmalıklarını göstermiş ve bilâhare yayınladığı **"Osmanoğulları'nın Dramı"** isimli esere bu yazıları **"Osmanoğullarına Karşı Son Haçlı Taarruzu"** ismiyle dercetmişti.

Şimdi sizi, otuz senelik araştırmacı yardımcı doçentin şu **M. Kemal Paşa**'ya sûikast meselesi için istinad ettiği ajan raporlarının daha mufassal bir sûrette cevaplandırılmış olan o tefrika ve esere havâle etmek istiyoruz. Artık yuttuğu herze bardağı taşırmış olan bu otuz senelik(!.) araştırmacı yazar da hak ettiği karşılığı orada bulmuş olacaktır. Ancak şunu söyleyelim ki, otuz senelik araştırmacı(!.) yardımcı doçent orada mevzuubahs edilen ajan raporlarından kargaların bile güleceği bâriz mantık ve bilgi yanlışlarına mâkes olan bazı vesâiki, kasden mevzubahs etmediği, basit bir karşılaştırma ile görülecektir. Bu ifâdemizden onun bilgilerini bir mantık çerçevesine oturtmak yolunda bir gayret sahibi bulunduğumuz anlaşılmamalıdır.

Zira onun bu ikinci yazısı da mutlaka bir görgü şahidine istinâd ettirmek lâzım gelen bir alay teferruât(delilsiz yani kaynak gösterilmeksizin) ihtivâ etmektedir. Bunlar da hiç şüphesiz onun hayalhânesinin mahsûlüdür ve bu itibarla cevaba değmez. Bununla beraber **Sultan Vahideddin** -eski ve bu yardımcı doçentle **Emin Çölaşan** misâli yeni- düşmanlarının ilmî, fikrî ve mantıkî hacâletlerini göstermek ve bunların topuna birden tekrar bir cevap teşkil etmek üzere lütfen bu eski

M. Kemal Paşa'ya sûikasd iddiasıyla ortalık birkaç kere velveleye verilmiş olan **Sultanzâde Sâmi Bey**'in oğlu
BAHÂEDDİN SÂMİ EFENDİ

değerlendirmelerimize de bir göz atmak külfetine katlanırsanız beni memnun etmiş olursunuz.

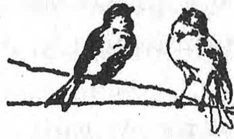
Bunu sizden taleb etmemizin sebebi, bütün hânedan düşmanlarının ne denli bir mantık sefâleti ve cehâlet içinde bulunduklarını kavramanız içindir. Yoksa **Nuyan Yiğit**'in kırk sene evvel bir iftira kampanyasına vesile ettiği şimdi de allâme(!) Yardımcı Doçent **Orhan Çekiç**'in çürük sakız hâlinde ortaya attığı bu ajan raporlarının doğrudan doğruya **Sultan Vahideddin**'le hiçbir alâkası mevcud değildir. Merhum sadece, sûikasd tertipçisi olduğu iddia edilen **Bahâeddin Sâmi**'nin babasının dayısıdır. Bu sebeble sırf **Sultan Vahideddin**'le ilgili olan bu eserde o cevapları iktibâsa lüzum hissetmedik.

Dileyenler, otuz sahifeyi mütecâviz olup ilk baskısı 1974 yılında yapılmış olan **"Osmanoğullarının Dramı"** isimli eserimizin "Üçüncü Bölüm"ünü teşkil eden bu cevapları oradan okuyabilirler.[287]

---

287 Ben bu cevabları verdiğim zaman, ben **Abdurrahman Sâmi Bey**'in oğullarından sadece **Rükneddin Sâmi Bey** ile Londra'da görüşmüş bulunuyordum. Bu itibarla bilgim ondan öğrendiklerime münhasırdı. Fakat 1980 İhtilali akabinde vatandaşlıktan çıkarılarak uzun bir müddet Londra'da ikaamete mecbûr kalışım dolayısıyla bu âilenin diğer ferdlerini ve bu arada sû-i kasd tertipçisi olarak gösterilen **Bahâeddin Sâmi Bey**'i de yakînen tanımak imkânını elde ettim. Bugün ondan ve kardeşi **Fethi Sâmi Bey**'den öğrendiklerim bir yeni kitap teşkil edecek genişliktedir. Bu itibarla bu yazıları yeniden yazsam ilâve edeceğim pek çok şey olmakla beraber burada böyle bir külfetten nefsimi berî addediyorum. Zira bu nâdânlara bu kadar cevap bile fazladır!.

Bununla beraber sadece şu hususu belirtmeliyim ki, **Bahâeddin Bey**, Musul petrolleri üzerindeki **Abdülhamid Han** hazretlerinin haklarını kurtarmak üzere çalışmış ve denilebilir ki, bütün ömrünü bu hususa tahsis etmiştir. İhtimal O'nunla ilgili yalan yanlış beyanlar, bu petrol meselesi dolayısıyla vâkî olan faaliyetlerinden bir galattır. Bunu kavramak için artık hayatta olmayan **Bahâeddin Sâmi**'nin kardeşi **Mahmud Sâmi**'nin, O'nun evrâkına müsteniden yazmış olduğu **"Abdülhamid'in Petrolleri"** (İstanbul 2007) isimli esere bakabilirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HAYATININ GURBET FASLI VE VEFÂTI

A-GURBET FASLI

Sultan Vahideddin merhûm bir evvelki bölümde anlatılmış olan kendisi için muhâtaralı hâdiseler dolayısıyla bir müddet vatanı terk etmekle İstanbul'da kalıp muhâlifleriyle mücâdele etmek husûsunda tereddüde düştü. Her gün saraya tertipli bir sûrette hakâretâmiz telgraflar gönderiliyordu. Muhâliflerince de, O'nun aradan çekilmesi en ehven bir netice olduğundan, O'nu bu fikre imâle etmek için her çâreye başvuruluyordu. Yukarıda **Goothard Jaeschke**'den nakledilen cümlelerden de anlaşıldığı üzere, İstanbul'a Millî Kuvvetler nâmına gelmiş bulunan **Refet Paşa**'nın asıl vazifelerinden biri de, Sultan'ı vatanı terk etmeye imâle etmekti. Bu sırada Sultan, bir rüyâ gördü. Bunu güvendiği bir şeyhe tâbir ettirdi. Tâbir, vatanından ayrılmak mecbûriyetinde kalacağı ve fakat daha sonra avdet-i şâhâne vâkî olacağı tar-

zında idi. Esâsen O, daha şehzâdeliğinde Çengelköy'de otururken, itimâd ettiği bir şeyh tarafından, kendisine yaşamış bulunduğu mâcerâların aynen vâkî olacağı ve sonunda da vatanı terk ederek, bilâhare avdet edeceği bildirilmişti. Bu şeyh, daha önce bahsi geçen Dağıstanlı Nakşî şeyhi **Ziyâeddin Efendi** olmalıdır. Bu vak'ayı, **Sultan Vahideddin** devri için bir görgü şâhidi olan **Tarık Mümtaz Göztepe**, şüphesiz **Sultan Vahideddin**'den veya bir yakınından dinlemiş olarak şöyle nakletmektedir:

*"**Sultan Vahideddin**'e bu garip itikadı, İstanbul'da bir tarîkat şeyhi vermişti. **Sultan Vahideddin**'in sarayına, şehzâdeliği günlerinden beri devam eden bu Şeyh, bir gün **Şehzâde Vahideddin Efendi**'nin Çengelköyü'ndeki kasrında bu müstakbel ve sâbık padişahı karşısına almış ve karanlık bir geleceğe âid, uzun ve korkunç birtakım mâceralardan bahsetmişti.*

*Bu şeyhin o zaman anlattığına göre, **Sultan Vahideddin** bir gün Osmanlı tahtına oturacak, memleket düşman istilâsına uğrayacak, taht ve pâyitaht ecnebî hükmü altına girecekti. Sonra bir sahib-i hurûç çıkacak, milletin önüne düşecek, düşmanları perişan edip vatanı ecnebî ayağından temzileyecekti. Fakat din ve vatan düşmanlarıyla padişah da vatanından, tahtından ve tacından cüdâ düşecekti.*

Amma bu ayrılık çok sürmeyip yine vatanına dönecek; tâcına, tahtına kavuşacaktı."[288]

Aynı kehânet ve rüyadan, biz bu eserde daha evvel bir vesile ile bahsetmiş ve **"geriye dönüş"** keyfiyetinin, **Sultan Vahideddin**'in şahsına hamledilmesinin yanlış olduğunu, aslında bunun, O'nun makamına, yani

288 **Tarık Mümtaz Göztepe-"Vahideddin Gurbet Cehenneminde"**, sh. 29.

Hilâfet'e âid bulunduğunu izah etmiştik ki, aslında doğru olan da budur.

Sultan Vahideddin merhûm, gitmeyip Saltanat'ı ilgâ eden kadro ile mücâdeleyi göze alsa idi, Türkiye'de bir iç harp çıkacağından şüphe etmemek gerekir. Zira **Kâzım Karabekir, Rauf Orbay** ve hatta **Ali Fuad Cebesoy** gibi bir çok ileri gelen kumandanların Hilâfet ve Saltanat hakkındaki his ve düşünceleri belli idi. **M. Kemal Paşa,** Nutku'nda, saltanatın ilgâsı sırasında müşterek encümene giderek milletvekillerine tehdidler savuran –evvelce temâs etmiş olduğumuz- şu beyânı da bu işin muhâliflerini bulunduğunu göstermektedir:

"...Üç encümen, bir odada içtimâ etti. Riyâsetine Hoca Müfid Efendi'yi intihab eyledi. Meseleyi müzâkere etmeye başladılar. Şer'iyye encümenine mensub hocaefendiler, hilâfetin saltanattan münfek (ayrılmış) olamayacağını mâruf safsatalara istinad ettirerek iddia ettiler. Bu müddeiyyâtın cerh ve nakzında serbestçe idâre-i kelâm edenler ortaya çıkar görünmediler." dedikten sonra sözlerini:

"...Bu, behemehal olacaktır. Burada içtimâ edenler, meclis ve herkes, meseleyi tabiî görürse fikrimce muvâfık olur. Aksi taktirde, yine hakikat usûlü dâiresinde ifâde olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir!.."[289]diye bitirmiştir.

M. Kemal Paşa'nın bu beyânında, *"bu müddeiyâtın cerh ve nakzında serbest idâre-i kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler"* ibâresi, kanaatimizce işte bu muhâliflere bir îmâdır. O günlerde meclise verilmiş olan ve daha önce zikretmiş olduğumuz bir takririn *"şeytandan eşed (şiddetli)" kabul olunarak* ***Sultan Vahideddin***'*in besmele çekilerek taşlanılması"* ibâresini ihtiva eden bir takrir üzerine O'nun muhâkeme ve tecziyesi hususunda meclisçe

---

289 **M. Kemal Paşa-Nutuk,** sh. 421-422.

bir karar ittihaz edilmiş bulunduğunu da hesaba katmak lâzımdır.

Bütün bu gelişmeler karşısında **Sultan Vahideddin**'in vatanı terk etmesinin hem kendisi ve hem de muhâlifleri için ehven bir hâl sûreti olduğu âşikârdır. Bunu takdir eden ve şahsî mukâvemeti ile yeni bir ihtilâf mevzuu ihdâsı ile düşmandan kurtarılmış olan vatanda bir iç kavgaya sebep olmaya vicdânı râzı olmayan **Sultan Vahideddin**, 1922 yılı Kasım ayı ortalarında kimseye sezdirmeden vatanı terk etmek hazırlıklarına başladı. O'nun bu kararını bilenlerden eski kayınbirâderi **Zeki Bey**, Topkapı Sarayı'ndan pek çok ehemmiyetli eşyâyı beraberinde götürmesini teklif etmiş ve bu teklif **Sultan Vahideddin** tarafından şiddetle reddedilmiştir. Bu husûsta **Tarık Mümtaz Göztepe** şu bilgiyi vermektedir ki, ondan iktibasla bu keyfiyet **Sultan Vahideddin** hakkındaki hemen her eserde aşağı yukarı aynı mâhiyette olmak üzere yer almış bulunmaktadır:

*"**Sultan Vahideddin**'in vatandan ayrılma hâdisesinden bir müddet evvel Topkapı muhâfızlığına kademe kumandanı ve sâbık kayınbirâder **Zeki Bey** getirilmişti. Ömrü politika mücâdelelerinde ve komitecilikte geçen bu netâmeli ve atılgan adam ile kendisi gibi düşünen bazı kafadarları, padişah giderken hilâfete âid mukaddes emânetleri birlikte götürmesi husûsunda şiddetle ısrar gösteriyorlardı. Hatta İstanbul'da en yüksek rütbeli bir ecnebî zâbıta kumandanı bulunan **Kolonel (Albay) Maksivel** bu emânetleri en emin bir vâsıta ile hiçbir sızıltıya meydan vermeden memleket hâricine çıkarabileceğini ve **Sultan Vahideddin**'in arzu ettiği bir limanda emrine hazır bulundurabileceğini söylemiş ise de, bu nâzik işe **Sultan Vahideddin** asla yanaşmamış, Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emânetler, ecdâdımın Türk Milleti'ne armağanıdır diyerek bu teklifi reddetmiştir."*[290]

---

290 **Tarık Mümtaz Göztepe-"Vahdeddin Gurbet Cehenneminde"**, sh. 13. Benzer bilgiler için bkz: **Refi' Cevad Ulunay-"Bu Gözler**

Sultan Vahideddin merhûm, Topkapı Sarayı Hümâyunu'ndan yeni bir şey almak şöyle dursun, nezdinde mevcud olanları da oraya iâde etmiştir. Çünkü padişahlar muvakkat bir makbuz vererek Topkapı Sarayı'ndan istedikleri eşyayı getirtir, diledikleri kadar yanlarında alıkoyabilirlerdi. Bu sûretle yanında bulunan **"Kıyâmetnâme"** isimli emsâlsiz bir eserle murassâ bir çekmeceyi Topkapı'ya iâde edip makbuzlarını geriye almıştır. Hatta bununla da iktifâ etmeyerek devlet maaşları peşin olarak ödediğinden 17 Kasım'da vatanı terk etmeden önce o aya mahsus ondört bin liralık şahsî maaşını da:

"-Biz bu ay çalışmadık, bu bizim hakkımız değil!" diyerek Hazine'ye iâde etmiştir.

15 Kasım 1922 Çarşamba günü hazırlıklarını tamamlayan **Sultan Vahideddin**, 16 Kasım 1922 Perşembe günü İstanbul'daki işgal kuvvetleri kumandanı **General Harrington**'a kayınbirâderi Yarbay **Zeki Bey** vâsıtasıyla şu mürâcaatı yapmıştır:

"-Son vekâyî üzerine hürriyet ve hayatımı tehlikede görmekteyim. Osmanlı Saltanatı ve İslâm Hilâfeti üzerindeki bi'l-irs ve'l-istihkâk hâiz bulunduğum meşrû ve mukaddes haklarımı tamamıyla muhâfaza etmek şartıyla, hayatımın muhâfazasını en çok müslüman tebaaya mâlik bir devlet olan İngiltere'den bekliyorum."[291]

Bu mürâcaat İngilizler'in beklemekte olduğu bir şeydi. **Sultan**'ın mektubunu eline alan **General Harington**, kararını evvelden vermiş bir asker kat'iyyetiyle ayağa kalkmış ve:

"-Majeste Sultan ve Halife'nin arzu ve himâye ve

Neler Gördü", İstanbul-2004, sh. 42.

291 **Tarık Mümtaz Göztepe-"Vahdeddin Gurbet Cehenneminde"**, sh. 13.

delâlet husûsunda aslâ kusur edilmeyecektir!.. Arzu ettikleri yere kadar sâlimen azimet esbâbının yarın sabaha kadar hazırlanmış olacağını beyân etmekle kesb-i şeref eylerim!" demiştir.

Oysa, kendileri bu neticeyi beklemekte olduklarından Malaya Adaları müslümanları tarafından bir cemile olarak İngiltere'ye hediye edilmiş bulunan ve bundan dolayı da **"Malaya"** adını taşıyan harb gemisini bu iş için çoktan hazırlamış bulunuyorlardı.

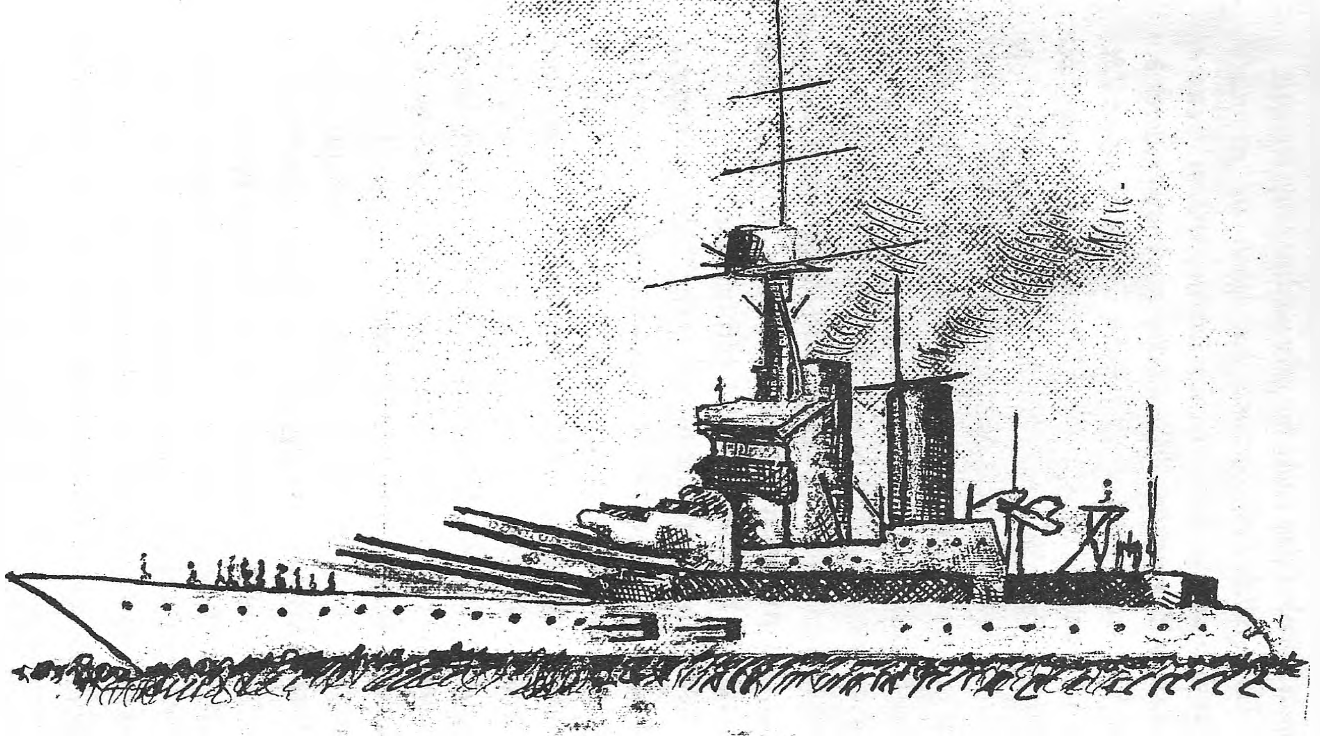
Ertesi gün Cum'a idi. Yıldız Câmii Şerifi'nde **"Cuma Selâmlığı"** hazırlıkları yapılmaktaydı. Saat on raddelerinde **General Harington**, Yıldız Sarayı'na gelerek **Sultan Vahideddin**'i, oğlu **Ertuğrul Efendi** ile birlikte kendi otomobili ile alıp Dolmabahçe Sarayı'na getirdi. Kâfileye dâhil edilen diğer bendegân da arkadan zırhlı İngiliz arabalarıyla aynı şekilde Dolmabahçe Sarayı'na getirildiler. Buradan bir romorköre bindirerek bu tâlihsiz kâfileyi Dolmabahçe açıklarında istim üzerinde bekleyen Malaya Zırhlısı'na naklettiler.

Sultan Vahideddin, gemide gerçek bir hükümdar gibi top atışlarıyla karşılanmış ve beş dakika sonra gemiye gelen İngiliz Fevkalâde Komiseri **Sir Nevil Henderson** burada **Vahideddin**'i İngiliz Kralı nâmına hoşâmedîde bulundu ve askerce selâmladıktan sonra:

"-**Kral V. George** hazretlerine bildirmek üzere arzu-yi şâhânelerini öğrenmeye memurum!" demişti.

Gemide bunlar olurken **General Harington**, Ankara nâmına İstanbul'a gelmiş bulunan **Refet Paşa**'ya bir kurye ile olup bitenleri bildirmiş, halka yayınlanmak üzere şu beyannâmeyi hazırlamıştır:

"Resmen beyân olunur ki, Zât-ı Şâhâne vaziyet-i hâzıra neticesinde hürriyet ve hayatının tehlikede gördüğünden

Sultan Vahideddin merhûmu yâdellere götüren
MALAYA ZIRHLISI

bütün İslâmlar'ın Halîfesi sıfatıyla İngiliz himâyesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir.

*Zât-ı Şâhâne'nin arzusu bu sabah îfâ edilmiştir. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin başkumandanı **General Sir Charles Harington,** Zât-ı Şâhâne'yi almaya giderek bir İngiliz harb sefinesine kadar kendisine refâkât etmiş ve Zât-ı Şâhâne gemideki Bahri Sefid Filosu Umum Kumandanı **Amiral Sir Drobek** tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere fevkalâde komiser vekili **Mister Nevil Henderson** Zât-ı Şâhâne'yi sefinede ziyâret ederek **Kral Beşinci George** hazretlerine bildirilmek üzere arzularını sormuştur."*[292]

Gemideki şatafatlı merâsim biter bitmez, Malaya zırhlısı demir kaldırarak Akdeniz'e doğru yola koyulmuştur. Bu merâsim esnâsında toplar atılınca Cuma Selâmlığı için hazırlanan efrâd, birbirlerine:

"-Ne oluyoruz? Bu toplar nedir?" diye sormaya başlamış, fakat bu şaşkınlık uzun sürmeden durum anlaşılınca borazancı başı "paydos" borusu çaldırmış ve Osmanlı tarihinin bu en son Cuma Selamlığı da böylece başlamadan bitmişti.

Sultan Vahideddin herhangi bir yere götürülmesi için bir talepte bulunmamıştı. O'nun arzusu şimdilik sadece vatandan uzaklaşarak yeni bir ihtilâf unsuru olmaktan ve şahsına karşı yakışıksız bir harekete mâruz kalmaktan kurtulmaktı. İngilizler ise, çoktan O'nun için Malta Adası'nı düşünmüş ve orada da gereken hazırlıklar yapılmıştı.

21 Kasım 1922 tarihinde Malaya zırhlısının Malta Adası'na gelmesi üzerine buradaki İngiliz vâlisi zırhlıya çıkıp İngiliz Kralı nâmına hoşâmedîde bulunmuştu. Zırhlı, bu adaya sabaha karşı vâsıl olmuştu. **Sultan**

---

292 **Tarık Mümtaz Göztepe-"Vahdeddin Gurbet Cehenneminde",** sh. 15.

Sultan Vahideddin Malta Adası'nda karaya çıkarken
(Sağdaki çocuk, biricik evlâdı **Mehmed Ertuğrul Efendi**'dir.
Mısır'da, genç yaşta, bekâr olarak 1944 yılında vefât etmiştir.)

Vahideddin, öğleye kadar gemide kaldı. İstanbul'dan beri kendisiyle birlikte seyahat eden İngiliz Akdeniz Kuvvetleri Kumandanı **Amiral Sir Drobek** ile öğlen yemeğini gemide yedikten sonra vâli **Lord Plumer** ile birlikte ikametine tahsis edilen Pini Kışlası'nın kendisi için tanzim edilmiş bulunan bir dâiresine yerleşti. Malta Adası'nın İngiliz vâlisi **Lord Plümer**, Sultân'ın istirahati için her tedbiri almış ve hürmette asla kusur etmemişti. Fakat gazetecilerin hücûmu ve yazdıkları maskaraca şeyler, **Sultan Vahideddin**'in canını sıkıyordu. Gerçekten **Sultan Vahideddin**, Malta Adası'na ayak bastığı andan itibaren İngiliz basını O'nun bilhassa masrafları hakkında ileri-geri şeyler söylüyor ve kendisini rencide edecek asılsız yazılar yazıyorlardı. O derecede ki, bu yazılardan hareket eden **Mister Keller** adındaki bir mil-

letvekili o günkü Dışişleri Bakanı **Lord Curzon**'a **Sultan Vahideddin**'in günlük masrafının ne olduğunu ve bunun nasıl karşılanabildiğini resmen sormuştu. Hatta **Mr. Sexton** daha ileriye giderek sâbık padişahın İngiliz işsizler sınıfına yazılması ve kendisine ve mâiyetindekilere mukannen işsizlik parasının verilmesini teklif etmiştir. O sırada İngiliz avam kamarasında bir diğer İngiliz milletvekili:

"-Bu Türk Padişahının yüzden fazla karısı vardır. Onlara bütçeden nasıl para yetiştiririz!" demişti ki, bu söz **Sultan Vahideddin**'in ıttılâına arz edilince bardağı taşıran son damla oldu.[293]

---

293 Bu İngiliz küstahlığına mukabil bizim tarihimizde bir çok mülteci vaziyetinde barındırılmış hristiyan kral veya ihtilâlciler mevcuddur. Meselâ 1848'de Macarlar, Ruslar'a karşı isyan edip de muvaffak olamayınca ihtilâlin lideri **Lajos Kossuth** mâiyetiyle birlikte Türkiye'ye sığınmış yıllarca bakılıp himâye edilmişti. Ruslar'ın iâde talebi –harb göze alınmak üzere- reddedilmiştir. Bu durumu bütün Dünya'da öyle bir hayranlık uyandırmıştır ki, bir gün Paris'te bir kısım Fransız gençleri Türk Büyükelçisi'nin arabasına atları çözüp kendileri koşulmuş ve büyükelçiyi halkın alkışları arasında Paris sokaklarında dolaştırmışlardır.

Fakat bunun en mükemmel örneği İsveç Kralı **XII. Şarl**'dır. Bizim tarihlerimizde **"Demirbaş Şarl"**olarak adı geçen bu tâlihsiz hükümdar da Ruslar'la yaptığı bir muhârebede yenilmiş ve elli kişilik mâiyyetiyle birlikte 1700'lerin başında Türkiye'ye sığınmıştı. Devrin hükümdarı **III. Ahmed**, bu mülteci İsveç Kralı'nı protokolde kendisine eş tutmuş ve devlet yüksünmeden yıllarca kendisi ve kâfilesinin bütün masraflarını deruhte etmiştir. Bu muâmeleden minnettarlığını **Demirbaş Şarl** şöyle anlatmaktadır:

"Poltova'da esir oluyordum. Bu benim için bir ölüm idi. Kurtuldum. Buğ Nehri önünde tehlike daha da kuvvetli olarak belirdi. Önümde su, ardımda düşman, tepemde cehennemler püsküren Güneş... Su beni boğmak, düşman beni parçalamak, Güneş beni eritmek istiyordu. Yine kurtuldum. Fakat bugün esirim. Osmanlılar'ın esiriyim. Demirin, suyun, ateşin yapamadığını onlar yaptılar. Beni esir ettiler. Ayağımda zincir yok. Zindanda da değilim. Hürüm, her istediğimi yapıyorum. Lâkin yine esirim. Şefkatin, cömertliğin, asâletin ve nezâketin esiriyim. Osmanlılar beni işte bu elmas bağla bağladılar. Bu kadar şefkatli, bu kadar âlicenâb, bu kadar asil vebu kadar nâzik bir milletin arasında esir olarak yaşamak bilsen ne kadar tatlı!.." (**M. Sıtkı Aras- "İki Sığınma ve Medeniyet Farkı"**, Sızıntı Dergisi, Nisan-2005, s. 315, sh. 39)

مطبعه و اداره‌خانه‌سی

آنقره‌ده مطبوعات و استخبارات مديريت عموميه‌سی جوارنده

تلفون نومروسی : عمومی ... تلغراف آدرسی : آنقره اوكود

مسلكيمزه اويغون يازيلره صحيفه‌لرمز آچيقدر . درج ايديلمه‌ينلر كری ويريلمز .

قونيه‌يه و اداره‌يه عائد هر نوع اوراق مديريته كوندريله‌ليدر .

اوكود

١٣٢٢

آبونه و اعلانات شرائطی

سنه‌لكی ٩٥٠ ، آلتی آيلغی ٥٠٠ ، اوچ آيلغی ٢٦٠ غروشدر .

اجنبی مملكتلر ايچون سنه‌لكی ١٤٠٠ ، آلتی آيلغی ٧٥٠ نسخه‌سی (٥) غروشدر

اعلانلر شرطلری اداره‌مأمورلرندن اوكرنيلير . ... خلق اضراراينده ...

اولمامسنه دقت ايدلمكله برابر بونلرك محتوياتندن مسئوليت قبول ايدلمز .

قومی خلق غزته‌سی

صايی : ١٠٠٣ — ٢٨ ربيع الاول ١٣٤١ — جمعه ايرتسی — ١٨ تشرين ثانی ١٣٣٨ — ييل : ٥

خائن و منفور وحيد الدين دون استانبولدن اوغلی ايله سكز آدامنی برلكده آلارق بر انكليز قرووازوريله مجهول بر سمته فرار ايتدی .

استانبول ، ١٨ تشرين ثانی — (خصوصی مخابرمزك تلغرافيدر) وحيد الدين اوغلی و سكز آداميله برلكده انكليزلره التجا ايتمش و اسلاملرك خليفه‌سی صفتيله تهلكه‌دن صيانت ايدلمسی ايچون انكليزلرك حمايه‌سنی طلب ايتمشدر . وحيد الدين دون ساعت درتده بر قرووازوره راكباً استانبولی ترك ايتمشدر . حركت حقنده قرار اولكی كيجه هارينغتونك حاضر بولونديغی بر سرای اجتماعنده تقرر ايتمشدر . وحيد كيجه اين يلدز سراينده كائن مالطه قصرندن انكليزلرله برلكده چيقمش ... دفعه اولنديغی روم قاديغی‌ده برابر آلمشدر . فراردن ... پاشايه بر بيانامه ايله هارينغتون طرفندن بيلديرلمشدر .

انكلتره انتخاباتی | عصمت پاشا حضرتلريله يونانلره ملاقاتی | حامد بك لوزانده | يونانلرك مهم نطقی

Sultan Vahideddin'in ardından gazeteler kâmilen böyle manşet atmışlardı:
"Hâin ve menfur Vahideddin, dün İstanbul'dan, oğlu ve sekiz adamını birlikte alarak
bir İngiliz kruvazörü ile meçhul bir semte firar etti." (18 Kasım 1922)

Sultan Vahideddin merhûmun böyle ileri-geri gazeteci lâfları ve İngiliz milletvekillerinin hezeyanlarıyla canı sıkmış olduğu bir zamanda **Şerif Hüseyin**'den gelen bir dâvet telgrafı imdâdına yetişti.

Lord Plümer, Şerif Hüseyin'den aldığı bu telgrafı hemen koşup gelerek kemal-i ihtiram ile **Sultan Vahideddin**'e sundu. **Şerif Hüseyin**, o sırada **"Ceziretü'l-Arab"** bizden ayrıldıktan sonra bu coğrafyada teşekkül ettirilmiş bulunan küçük küçük devletlerden birinin kralı idi. O krallık **"Hicaz Krallığı"** diye anılıyordu. Hicaz Kralı sıfatıyla **Şerif Hüseyin**'in Malta Adası'ndaki İngiliz vâlisi vâsıtasıyla **Sultan Vahideddin**'e çekilmiş olan telgraf şuydu:

"Yeryüzünün Halifesi ve Umûm İslâm'ların İmâmı, Emîru'l-Mü'minîn Efendimiz Hazretlerini Hicaz Kralı ***Hüseyin*** *kulları, Kâbe-i Muazzama'nın muazzam misâfirliğine dâvet eder, dindârâne bir sadâkât ve merbûtiyetle hâk-i pây-i şâhânelerine yüz sürer."*[294]

Sultan Vahideddin zâhiren serbest görünse de aslında İngilizler'in elinde kibar bir esirdi. Onların müsâadesi olmadan bir yere gidemediği gibi İngiliz siyâsetine ters düşen bir iş yapması da imkânsızdı.

Sultan Vahideddin, Malta'daki ikâmeti dolayısıyla vâliye ve O'nun şahsında İngiliz Hükümeti'ne teşekkürler ettikten sonra:

"Asâletmeâb!.. Haşmetlü Kral'ınıza şu mühim noktayı iblâğ etmenizi ricâ ederim ki, Rûh-i Nebî'ye yüz sürmek üzere Hicaz'a gitmeyi, **Kral Hüseyin Hazretleri**'nin dâveti üzerine kabul etmiş değilim. Ben bu dâveti müvekkil-i Zîşân'ın Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin dâvetleri olarak ve emsâlsiz bir mânevî

---

294 **Tarık Mümtaz Göztepe**-a.g.e., sh. 38.

müjde olduğuna iman ederek kabul ediyorum."[295] demiştir.

Bu cümleler **Sultan Vahideddin**'in vâkî dâveti nasıl karşıladığını gösterdiği gibi, durumu İngilizler'e berâ-yı mâlumât aksettirmiş oluyordu. Ertesi gün 30 Kasım 1922 tarihinde **Sultan Vahideddin** imzâsıyla **Şerif Hüseyin**'e şu cevâbî telgraf çekilmiştir:

"Atebe-i felekbertebe-i Cenâb-ı hilâfetpenâhî-i akdesiye hitâben çekilen telgrafnâme-i haşmetpenâhîleri, son derece sürûr-i şâhâneyi mûcib oldu. Ravza-i Nebiyye yüz sürmek ve müvekkil-i zîşânının dâvet emirlerini yerine getirmek üzere derhal harekete karar verdiklerinin teşekkürât-ı şâhâneleriyle birlikte Zât-ı Haşmetpenâhîlerine iblâğını kulunuza irâde buyurdukları ve hareket gününün ayrıca iş'âr edileceği mâruzdur."[296]

İngilizler, **Sultan Vahideddin** merhûmu Hicaz'a kadar götürmeyi doğru bulmadıklarından olacak ki, Padişahın emrine tahsis ettikleri **"Barham"** adlı zırhlıya İskenderiye Limanı'na kadar gitmek tâlimâtını verdiler. Zira İslâm Âlemi'ne karşı Halife'yi ellerinde bir kukla gibi göstermek istemiyorlardı. Mısır ne de olsa onların nüfûzu altındaydı. Burada daha önce Mısır'a ilticâ etmiş bulunan kalabalık Osmanlı devlet ricâlinden **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi** ve **Filozof Rıza Tevfik** gibi başka mağdurların da gemiye gelip **Sultan Vahideddin**'le görüşmelerini müteâkiben Cidde'ye hareket etmek mecbûriyeti hâsıl oldu.

Zira İngilizler, yerli müslüman halkın Halife lehine nümâyiş yapmalarından çekiniyorlardı. Bu sebeple Hicaz Krallığı'nın Kahire Büyükelçiliği'ni evvelden haber-

295 **Tarık Mümtaz Göztepe-** a.g.e., sh. 39.
296 **Tarık Mümtaz Göztepe-** a.g.e., sh. 40.

dâr etmişler ve bu seyahatin devamını onlara havâle etmişlerdi. **Şerif Hüseyin**'in oğlu **Emir Abdullah**'ın organize etmesiyle bu gurbetzede insanları, İskenderiyye'den Hicaz'a götürmek üzere Hicaz Hükümeti tarafından kiralanan **"Zemzem"** isimli bir İran gemisi, emirlerine tahsis edildi. Kafile iki kişi eksik olarak yoluna devam edecekti. Zira kayınbiraderi **Zeki Bey**, eski bir dostu ile buluştuğu Kahire'de kalmayı tercih etmişti. Seryâver **Avni Paşa** da orada ameliyât olmak üzere kafileden ayrılmıştı. Kafilenin Cidde'de karşılanışı muazzam ve ihtişamlı oldu. Onu da bir görgü şâhidinden naklettikten sonra bu gurbet mâcerâsını kendi kalemiyle kızı **Sabiha Sultan**'a hikâye etmiş bulunan **Sultan Vahideddin**'den dinleyeceğiz.

Cidde'deki karşılanışı **Tarık Mümtaz Göztepe** şöyle anlatmaktadır:

"Denizin yüzü bir Lâle Devri'nden nişan verirken Cidde toprakları da çeşitli istikbal şenlikleriyle çalkalanıyordu.

***Sultan Vahideddin** müthiş bir toz, toprak ve kara sinek yağmuru altında boğulan Cidde İskelesi'ne ayak basınca Cidde'yi at nalı şeklinde kuşatan Osmanlı ordusu mirası sahra topları birbirleriyle yarışırcasına ateşe başlamıştı. **Sultan Vahideddin** gûyâ yeniden tahta çıkıyormuş gibi tam yüz bir atım top atılmıştı.*

*İskelenin üzerinde iki keçeli bedevî muhâripleri, Hecin süvârileri sıralanmıştı. Bunların başında bulunan Arap kumandanı **Kral Hüseyin**'in oğlu ve Hicaz tahtının veliahdı **Emir Ali** idi. Baştan başa sırmalara ve altınlara boğulmuş bir çöl kıyâfeti içinde İstanbul konaklarının en nâzik ve nazlı küçük beyini temsil eden bu Arap prensi, **Sultan Vahideddin**'in dizlerine kadar eğilerek eteklemek istedi. **Sultan Vahideddin** genç **Emir**'i omuzlarından tutarak zorla kaldırdı ve elini ver-*

mekte mahzur görmedi. Padişahların ellerini yalnız Şeyhülislâm Efendiler öpebilirdi. Halbuki bu zât bir İslâm devletinin hükümdarlığına namzed bulunuyordu.

***Sultan Vahideddin'**in Cidde'den Mekke-i Mükerreme'ye kadar karadan yapacağı zahmetli seyahatte istirahatini temin etmek için rükûbuna mahsus üç çeşit nakil vâsıtası hazırlanmıştı. Henüz Cidde ile Mekke arasında mükemmel bir şose bulunmadığı gibi, otomobil ve otobüs gibi motorlu vâsıtalardan hiçbir tanesi bile işlemiyordu. Bugün otomobillerle bir-iki saatte gidilen bu mesâfe, develerle iki gün bir gecede katolunabiliyordu."*[297]

Sultan Vahideddin merhumun gurbet hayatına âid olmak üzere bundan sonraki tafsîlâtı, O'nun kızı **Sabiha Sultan**'a San Remo'dan yazdığı aşağıdaki mektuptan dinleyelim:

aa-Kızı Sabiha Sultan'a Yazdığı Mektub

"Benim melekhaslet **Sabiha**'m;

Mektubun elime pek geç vâsıl olabildi. Bugüne kadar Kürre-i Arz'dan hâriç bir seyyârede ikâmet ediyormuşum gibi mektuplaşmak mümkün olamıyor, âileye mektup yazıp cevabını almak lâakal bir buçuk ay sabra muhtaç kalıyor ve bu müşkülâta ilâveten benim bir yerde durmayıp tebdil-i mahal ve mekân edişim büsbütün muhâbereyi işkâl ediyordu. Bir türlü mektuplarını bulamıyordum. Hamd olsun, şimdi, eğer cilve-i kader bizi başka bir muhîte sevketmezse Kürre-i Arz dâhilinde lâtif bir memlekette ârâm etmekteyim. Mektuplaşmak, on ve on iki gün zarfında mümkün!.. Hemen âilemi ahvâlimden haberdâr kılmak üzereyken senin Doktor

---

297 **Tarık Mümtaz Göztepe-** a.g.e., sh. 77-78. Benzer beyanlar için bkz: **Refi' Cevad Ulunay**-a.g.e., sh. 32.

Paşa'ya yazdığın kâğıt geldi, okudum. O esnada biraz başım mâhud nevraljiden muzdaripti. Bir şey yazamadım. Evvelsi gün 63 günlük mektubunu alınca gayretimi toplayıp perişan fikir ve râşedâr (titrek) ellerimin yardımiyle bu kâğıdı karalayıp postaya verdim. Bilmem ki, mektubun muhtevî olduğu kelimelerin mecmûundan bir meâl istihraç edebilecek misin? Esâsen melekesizlik sebebiyle, kudret-i tahrir ve inşâdan âciz kalemimle bu defa Mekke'nin (hamam harâreti diyemem, zira hamam harâretinde rutûbet vardır; ancak fırın harâretine benzer) kavurucu sıcağında hazırlop yumurta gibi pişmiş bir dimağın mahsûlü, ancak bu kadar olur. Mâzur gör, hâssaten ricâ ederim.

Meleğim, mektubumu dikkatle oku!.. Aman, geçen defaki gibi yine sû-i tefehhüme kapılma! Bundan akdem, son derece yeis ve asabiyetle hemşirene yazdığım bir kâğıtta sana âid bir cümleye bambaşka bir mânâ vererek vâveylâ koparmıştın. Sakın yine öyle olmasın!... Ben **Sabiha**'mın, nasıl insan şeklinde bir melek olduğunu bilmez miyim? Değil, yalnız benim için, herkes için hayırhâhlığını, icabında fedâkârlığını takdir etmez miyim? Böyle mi sanırsın nûrum?! Sence de mâlumdur ki; hemşirene biraz muğberim. Yeis ve felâketin âsâbıma verdiği zaaf tesiriyle hâsıl olan sû-i zan ve serzeniş ona âiddi. Her neyse, geçen geçti güzelim, hem de ödeştik. Artık bu kadar bahis burada kalsın!.. Biraz da ahvâl-i umûmiye ve husûsiyem hakkında muhtasaran mâlumât vereyim. Gerçi vereceğim mâlumât maalesef pek muhtasardır. Arzu ettiğim ve ettiğin gibi tafsilât ve izâhât-ı lâzımeyi muhtevî değildir. Sebeb-i mücbir ise, evvel be evvel mezâhim-i seferiyenin dimağıma verdiği taab sebebiyle çok yazı yazmağa tahammülüm yok, Sâniyen

şimdiki arâmgâhımda kalıp kalmayacağım sâbit değil, meşkûk!.. Binâenaleyh yakın bir zamanda bu tahakkuk edecek ve ben de dinlenmiş olacağım. İnşallah bundan sonraki mektubumda istediğin gibi tafsîlâtı bulacaksın nûrum.

Gelelim şimdilik edeceğim hikâye-i hâl ve mâziye: Cenâb-ı Hafız-ı Mutlak'a hezârân hamd ü şükrân!.. Bedhahlarımızın her türlü işâalarına rağmen, mânâ-yı hakîkisiyle sıhhat ve âfiyetteyim. Mûcize nev'inden olarak ihtiyar ve nahif vücudum maddî ve mânevî her türlü ve her günâ taab (yorgunluk) ve âlâma (elemlere) mukâvemet etti ve ediyor. Yalnız şiddetle istirahate muhtacım o kadar.

Herkesten ziyâde sana mâlumdur ki, İstanbul'dan nasıl bir mecbûriyet-i elime ve mücbire ile çıktım. Mufârakatim esnâsında nereye gideceğim bence mukarrer değil, meçhuldü. İngilizler bir zaman-ı muvakkat için Malta'yı münâsib gördüklerini bana yolda iken haber verdiler, zarûrî muvâfakat ettim. Daha Malta'ya muvâsalat etmemiştik, vatan-ı azîzime avdet ihtimâlinin husûlüne ve o ân-ı mes'ûdun hulûlüne kadar haysiyet ve sıfat-ı husûsiyem icabı memâlik-i ecnebiyede, bâhusus mâaile ikamet münâsip olamayacağından Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Risâletpenâhîye ilticayı ve vakt-i müsâide kadar mücâvereti sırf hissiyât-ı diniyyemin sevkiyle münâsib ve muvâfık buldum. Kalben ve vicdânen karar verdim. Hazret-i Peygambere dehâlet ve beldesinde ihtiyâr-ı mücâveret hiçbir zaman **Melik Hüseyin**'e iltica mânâsını tazammun edemeyeceği gibi o belde-i mübâreke ise, beyne'l-müslimîn müşterek bir dârü'l-eman olup kimsenin orada hakk-ı temellük ve tahakkümü münferiden cârî olamayacağından her ne

kadar bir ferd-i müslim sıfatıyla gidebilirsem de berâ-yı ihtiyat **Melik Hüseyin**'e müracaati münâsip bularak Medine'ye azîmet fikrinde olduğumu, **Melik**-i müşâ-runileyhe iş'ar ederek Mekke'ye uğramadan doğruca Medine'ye müteveccihen hareket edecektim. Ben kara-rımı iş'ar etmeye vakit kalmadan **Melik Hüseyin**'den al-dığım telgraflarla Mekke'ye dâvet olundum. Esâsen bu dâvet benim kararıma muvâfık olduğu gibi bu vesileyle Beytullâh'ı da ziyâret edip bâdehû Medine'ye gitmeyi münâsip gördüm.

Cenâb-ı Hak ve Rasûle mâlumdur ki, bu teşebbü-süme aslâ bir siyâsî mütâlaa ve teşvîkât-ı hâriciye hâkim değil. Sırf vatan cidâlinin te'siri ve hissiyat-ı diniyemin galeyânı âmil olmuştur. Vaktâ ki; Mekke'ye muvâsalat ettim, fart-ı hürmet ve tazim ve fevkalâde hüsn-i ka-bul ve tekrime mazhar oldum. Bu kadar hüsn-i kabul ve misâfirperverliğe mukabil hemen Medine'ye azimet münâsip olamayacağından birkaç gün temdid-i ikâmete mecbur kaldım. Bu müddet zarfında Medine'nin ahvâl-i umûmiyesi ve âsâyiş-i mahalliyesini tedkîk ve tahkik eyledim. Hiçbir vesile temdid-i ikaamete hâlen sâlih ol-mayacağına, husûsiyle âile celbine imkân bulunmadığı-na kânî oldum. Bir taraftan hac mevsimi tekarrib ediyor, diğer taraftan da Mekke'nin harâreti günbegün taham-mülfersâ bir sûrette artıyordu. Biz sıcaktan ve adem-i tahammülden bahis ve şikâyet ettikçe **Melik Hüseyin** başta ekser-i ümerâ ve eşrâf memleket-i Tâif'in letâfet-i havasından bahisle arzu edilirse zaman-ı Hacc'a kadar Taif'te ikameti ve hoşnut kalındığı takdirde âilenin ora-ya celbedilmesini musırran tavsiye ediyorlardı. Artık bu kadar ricâ ve tavsiye üzerine aslâ orasının ikâmete sâlih olamayacağına kani olduğum hâlde sırf berâ-yı hâtır

Tâif'e kadar gitmek zahmetini ihtiyar eyledim. On iki gün kaldım ve fazla duramayıp Mekke'ye avdet ettim. Bu Tâif seyahati ve diğer esbâb-ı zâruriyye-i husûsiye ve emsâli gibi şeyler ikametimiz müddetini uzattıkça mevsim ilerliyor, iklimin kavurucu sıcağı tesirini gösteriyor, muhâlefet-i hava, şiddet-i harâret, mugâyeret-i mâişet gibi takatfersâ ahval hasebiyle hey'et-i seferiyemiz âzâsı bilâistisnâ günden güne ve kemal-i sür'âtle vücuttan düşüyor ve eriyordu.

Esas itibariyle (Medine-i Münevvere müstesnâ) gerek Hicaz ve gerek Mısır'da ikamet etmek meslek-i siyâsiyye ve içtihâdıma muhâlif bulunduğundan daha evvel âile celbine muvâfık memâlik-i İslâmiyye'den bir münâsib mahalle azîmet teşebbüsâtında bulunmuştum. Lâkin bu aralık bütün memâlik-i İslâmiyye'nin sulh-i umûmî akdolunmak üzere bulunması münâsebetiyle vaziyet-i siyâsîleri ve âsâyiş-i dâhiliyeleri şüpheli ve şâyân-ı emniyet olmaması beni hayli meşgul etti. Nihayet ondan da muvakkaten sarf-ı nazar ederek şimdilik Avrupa'nın havası mûtedil ve sıhhate muvâfık ve dağdağa-i siyâsetten hâlî İtalya-Fransa hudud-i cenûbiyyesine muttasıl letâfet-i havasıyla müştehir (meşhur olmuş) **"San Remo"** kasabasında ikameti ihtiyar ve tercih eyledim. Burada yedi aylık müşkül ve müz'iç bir seyahatin yorgunluğunu atmakta ve haylice hırpalanmış vücudlarımızı tâmir etmekteyiz meleğim!..

Seyahatimin kısm-ı âhirine gelince; husemâ-yı bedhâhlarımızın (kötülüğümüzü isteyen düşmanlarımızın) her gûnâ işaa ve İstanbul matbuâtının külliyyen hilâf-ı hakikat neşriyatlarına rağmen Cenâb-ı Hakk'a çok şükür her nereye gittimse hürmet ve teshîlât gördüm ve mugâyir-i hakîkat bir muâmeleye mâruz kal-

madım. İbtidâ Malta'ya vürudumda İngiliz memurîni tarafından hükümdarlarına edecekleri muâmeleye ve Malta Hükümet-i Mahalliyesi ve ahâlisi ise, emin ol güzelim, o mutaassıb halk, Papa'ya gösterecekleri hürmeti bana da ibraz eylediler. Oradan Hicaz'a muvâsalatımda bâlâda kaybettiğim vechile fart-ı hürmet ve tâzime mazhar oldum. Bu defa Hicaz'dan Avrupa'ya azîmetimde, Süveyş'ten İskenderiyye'ye kadar mesâfeyi kat' için Mısır Hükümet-i Mahalliyesi tarafından husûsî tren ihzar ederek hürmet gösterdiler. İskenderiyye'de üç gün ikâmetimiz müddetince gâyet lâtif bir köşk tahsisiyle fevkalâde izaz ve ikrâm ettiler. Ben mütenekkiren (kimseye haber vermeden) seyahat etmekte olduğumdan resmî tezâhürâttan sarf-ı nazar, bir hükümdara edilecek hürmeti icrâda kusur etmediler. Eğer meslek-i siyâsiyyeye muhâlif olmayıp da Mısır'da kalmayı ihtiyar etmiş olsaydım, emin ol hiçbir mâni yok ve ekseriyet itibariyle Mısır efkâr-ı umûmiyyesi İstanbul halkının arzusu hilâfına olarak lehimde idi. Nihayet oradan da İtalya'ya geldik. Cenova'ya muvâsalatımızda gayr-i resmi Hükümet-i Mahallîye'den pek ciddî hürmet gördüm. Bir hafta ikametim esnasında her günâ teshîlâta mazhar oldum. Âkıbet Cenova mülhakatından olup hâlen ârâm ettiğim San Remo'ya geldim geleli İtalya memurîni tarafından fevkalâde hürmet görmekteyim. İtalya Hükûmet-i Merkeziyesi de kendi memleketlerinde ikametimi hoş gördüler ve nîm (yarı) resmî olarak beyân-ı memnûniyet bile ettiler.

Hulâsa-i kelâm, hulâsaten bu satırları karalamaktan maksadım sana bir fikr-i icmâlî vermektir. Yoksa mâlumâtfurûşluk değil!.. Benim hüviyet-i hakikiyemi hakkıyla bilmeyenler bu kâğıdı okurlarsa eminim tefâ-

hura ve hamâkate atfederler. Lâkin bu mektup beyannâme olmayıp bir pederin pek sevgili ve hâlşinâs (hâlden anlayan) ve babasının rûhunu ve hissini tamamıyla bilip takdir eden bir evlâdına yazdığı hasbihalnâmesi bulunması itibariyle bir kıymet-i mahsûsâsı olabilir zannındayım. Öyle değil mi rûhum?!..

Her ne kadar sadet hârici ise de, suâl ettiğin için cevap veriyorum. Evvelâ geçen seneki oyunlar sebebiyle yazılan **bir mektup sahibinin endişede bulunduğunu yazmışsın. Ben İstanbul'dan çıkmazdan evvel bu gibi evrâkı tamamıyla mahvettim.**[298] Asla merâka mahal yoktur. Sâniyen biraz müddet için hiçbir kimseye muâvenet-i nakdiyede bulunmaklığım mümkün değil, katiyen muhaldir, beyhûde ihtâr etmeyin: İnşallâh imkân hâsıl olursa (ki, ümid ediyorum çok sürmez) tesviye olunur. Sâlisen âilenin celbi, bazı eshâb-ı husûsiyeden dolayı bir müddet-i kalîle te'hiri lâzım geliyor. Bundan sonraki mektubumda buna dâir beyân-ı mâlumât edeceğim güzelim!.. Bâkî, o güzel yüzünü ve gözlerin takbîl ve şiddet-i tahassürle derâğuş ve tevdî ederim, benim sevgili **Sabiha**'cığım, meleğim!..

San Remo. Villa Noel
Peder-i Hasretkeşin
M. Vahideddin"[299]

---

298 **Sultan Vahideddin** merhûmun hiçbir kimseye kendisine bağlılığından dolayı bir zarar gelmesini istemediği için bir kısım evrâkı böyle yok ettiği anlaşılıyor. Ancak bu hareketi, bir kere de San Remo'da yapmıştır. Buna bazı İstanbul gazetelerinin hakkındaki yazılarını gördükten sonradır. Bu sonuncu hareket vatana avdet ümidlerinin sönmesi, bedbinlik ve keder eseri olarak gerçekleşmiştir.

299 Büyük Doğu-10 Mart 1951 tarih ve 52 numaralı nüsha, 14 -15.

bb-Ve Sonrası

Sultan Vahideddin merhum Hicaz dönüşü Kıbrıs'a yerleşmek istiyordu. Fakat tabiatıyla bu İngilizler'den müsâade alınmaksızın gerçekleştirilemezdi. Bu husus, -evvelce işâret etmiş bulunduğumuz- Forein Office'deki evraktan anlaşıldığına nazaran İngilizler'ce kabûle şâyân görülmemiştir. Onlar, artık Türkiye'de teessüs eden –ve kendi arzularına mutâbık olan- yeni rejimle uyuşmayı tercih ediyorlardı. Bu yüzden **Sultan Vahideddin**'in İngiliz kralı **V. George**'a vâkî mürâcaatı nâzikâne ifâdesine rağmen siyâsî bir üslup taşıyor ve bu keyfiyetin, O'nun hükümetine âid bir mes'ele olduğu bildiriliyordu. Çok geçmeden İngiliz Hükûmeti nâmına Hâriciye Vekili **Lord Curzon**'dan **Sultan Vahideddin**'e bir nevî özür dileyen şu cevap gelmişti:

"İngiliz Hükûmeti, adanın coğrâfî vaziyeti ve Türkiye ile eski münâsebetler gözönünde bulundurulduğunda Majesteleri'nin adaya yerleşmesi yanlış anlaşılmaya yol açacak ve İngiliz İmparatorluğu ile Türkiye arasındaki münâsebetlere menfî bir tesir icrâ edecektir.

Majestelerinin Türkiye'deki âile efrâdı mevzuunda, İngiliz Hükûmeti, İstanbul'daki Yüksek Komiserlik vâsıtasıyla Türkiye'nin şimdiki hükümeti ile âilenizin size iltihâkı için temâsa geçmiş ve bu husûsta bir engel çıkarılmayacağı anlaşılmıştır." denilmekteydi.

Anlaşılan İngilizler, artık **Sultan Vahideddin**'e hiçbir sûretle muzâhir olmak istemiyorlardı. Bunun üzerine Padişah'ın aklına eski dostu **Emanuel** geldi. O, artık İtalya'da kraldı. Bu eski dostunun ülkesinde oturmasına hiçbir mânî zuhur etmeyeceğini düşündü. Bunun üzerine Padişah'ın yukarıya dercedilmiş, kızı **Sabiha Sultan**'a yazılmış olan mektubunda görüldüğü

üzere Cenova'ya geldi. O sırada İtalya'ya yakın Güney Fransa'da yerleşmiş bulunan bir çok Hânedân mensubu vardı. Bunlar, büyük bir kalabalık hâlinde kendisine bir karşılama merâsimi tertib ettiler. Bu, bir nevî resmî karşılamaydı. Çünkü **Sultan Vahideddin**'in Cenova'ya ulaşacağı gün bilindiğinden İtalyan Kralı **Victor Emanuel** ile o zamanki İtalyan Başvekili **Mussolini** de bu karşılamaya katılmışlardı.

Victor Emanuel kendisine o civardaki resmî saraylardan bir çoklarını sayıp dökerek, bunlardan hangisinde isterse ikamet buyuracağını bildirmiş olmasına rağmen, Padişah büyük bir tevekkül ve istiğna hâli içinde Kral'a teşekkür ile iktifâ etmişti. Fakat nereye gidecekti? Bildiği bir yer de yoktu. O sırada imdâdına Mısır Hanedânı prenslerinden **Aziz Hasan** adında biri yetişerek San Remo'yu tavsiye etti. Bu durumu bir görgü şâhidinden dinleyelim:

*"İtalyan Rivyera'sında San Remo Kasabası'nda oturan Mısır Prenslerinden; **Prens Aziz Hasan, Sultan Vahîdüddin**'in İtalya'ya müteveccihen, Cidde'den hareket etdiğini öğrenmişdi. Vapurun, Cenova'ya uğrayacağını tahmin ederek San Remo'dan Cenova'ya geldi ve vapuru bekledi. Vapur rıhtıma yanaşınca derhal içeriye girdi ve **Sultan Vahîdüddin**'in huzuruna çıkıp, kendi kendini takdim etdi.*

*"–**Hidiv İsmail Paşa** torunu **Aziz Hasan** kulunuz; efendimize hizmet için emirlerine muntazırım. Zat-ı Sevketmeâbileri İtalya'yı şereflendirdikleri ve kulunuz da İtalya'yı çok iyi bildiğim için, âzâd kabul etmez bir köle olarak İrâde-i-Seniyelerini bekliyorum." dedi.*

*Bu mütevâzı cümleler **Sultan Vahîdüddin**'de iyi bir tesir bırakdı. Sonraları dahi **Prens Aziz**'den bahsederken, ondan dâima minnetle bahsetmişdir. Cenova'ya çıkdılar, **Sultan***

***Vahîdüddin Prens Aziz'in** delâletiyle, Metropoliten Oteli'ne misafir edildi, fakat burada kalmadılar, **Prens Aziz**:*

*"–Efendimiz." dedi, "Bendeniz İtalyan Riviyera'sının en güzel ve sâkin kasabalarından biri olan **"San Remo"** da oturuyorum. Efendimize İtalya'nın Napoli, Milâno, Torino, Cenova gibi büyük şehirlerinde ikaamet buyurmalarını tavsiye etmem. Türlü sebeblerle sizi rahatsız ederler. San Remo ve yahud ona mümâsil kasabalarda müsâid mâlikhâneler vardır, mobilyalıdır, bendeniz bir ikisinin sahibleriyle görüşdüm, Efendimizin intihabına bırakdık:*

"–Şimdi oraya gidecek olsak ve bu mâlikhâne matlûba muvâfık çıkarsa hemen ikaamet edebilecek miyiz?"

"–Ona ne şüphe efendim. Bir saat sonra, Vint Mil'e giden ekspres var. San Remo'da durur."

*Mâiyet otelin ayrı bir kısmında oturuyorlardı ve bütün gelenler gidenler bu fesli adamlara hayretle bakıyorlardı. İşin tuhafı **Prens Aziz Hasan**'ın da başına koca bir Mısır fes'i giymiş olması idi.*

Holde istirahat edildi. Otelin kabul bürosuyla biletler aldırıldı ve tren zamanı gelince, hep birden istasyona gidilerek trene binildi.

***Sultan Vahîdüddin** San Remo'ya indiği zaman, **Dr. Neş'et Paşa**, Kethûdalık vazifesini gören **Çerkes Zülfü Bey (Zekî** olacak), baş musâhib **Mazhar Ağa** ile **Prens Aziz**'in bulduğu mâlikhânelerden Villâ Magnolia'yi görmeye gitti.*

Köşk, bakımlı bahçenin ortasında, kuş kafesini andıran güzel ve büyük bir bina idi. Bahçenin bir tarafında ahırdan bozma garaj ve müstahdemîn dâireleri bulunuyordu.

***Sultan Vahîdüddin** artık başka villâya bakmaya lüzum görmedi. Mâiyet çantaları, valizleri, eşyaları arabalarla istasyondan getirdiler.*

***Sultan Vahîdüddin** bir yatak odası, bir ufak salon ve*

bir banyo odasından mürekkeb dâiresine yerleşdi."[300]

Bir yatak odası, bir salon ve bir banyo odasından mürekkeb olan Villa Parodi, çok güzel ve şirin bir ev olmasına rağmen **Sultan Vahideddin**'in beraberindeki kalabalıkla orda barınması gâyet güçtü. Buraya yerleştikten sonra İngilizler'le vâkî temâsı neticesinde âile efrâdının da yakında gelip kendilerine mülâkî olacağı anlaşıldığından burasını değiştirmek îcab ediyordu. Etrafta bir araştırma yapıldıktan sonra **"Villa Manyoli"** (Manolya Kasrı) bulundu. Burası geniş bir bahçe içinde kırk odalı bir mâlikâne idi. Âile gelmeden önce ikametgâh değiştirilerek mobilyalı ve bahçeli bu kasra yerleşildi. **Târık Mümtaz Göztepe** burası için şu bilgiyi vermektedir:

*"(Villa Manyoli), on dönümden geniş, nefis ve kesif bir manolya, portakal, limon ve malta eriği korusu ve şimâlî İtalya'nın ılık sâhillerine has en güzel çiçekleri ve gülleri teşhir eden bahçesi ile meşhurdu. Bu kasrın tam karşısında gölgeleri ve mis gibi çiçek ve meyve kokuları arasında gizlenen küçük ve zarif bir kasr daha vardı. Manyoli Kasrı'nın bu güzel yavrusu **Sultan Vahideddin** sarayının bir nevî mabeyn dâiresi hâline getirilmiş, bilhassa yaver **Zeki Bey**'in saltanat ve sefahat merkezi olmuştu."*[301]

Sultan Vahideddin merhûmun yerleştiği San Remo'daki mobilyalı Villa Manyoli (Manolya Kasrı)'de çok uzun sürmeyecek olan hayatı, maddî sıkıntılar içinde geçmiştir. Vaktiyle şehzâdelik yıllarında kendisine İstanbul'da mihmandarlık etmiş bulunduğu **Emanuel**, -yukarıda izah edildiği üzere- İtalya'da kraldı. O'nunla

---

300 **Refi' Cevad Ulunay** - a.g.e., sh. 36-37.
301 **Tarık Mümtaz Göztepe- "Vahdeddin Gurbet Cehenneminde"**, sh. 104.

eski dostluğu sebebiyledir ki, Hicaz dönüşü bu ülkeye yerleşmiştir. **Emanuel**, Cenova'ya çıktığında Padişah'ı o hâlâ hükümdarmış gibi âlâyişle karşıladığı gibi bir kere de bu yeni yerleştiği villada ziyâretine gelmiştir. O'nun, kendi gelmeden önce yâveri vâsıtasıyla **Sultan Vahideddin**'e yaptığı yardım teklifinin, Padişah tarafından nasıl bir istiğnâ ile reddedilmiş bulunduğunu evvelce arzetmiştik. **Emanuel**'in yanında İtalyan Başvekili **Mussolini** olduğu hâlde vâkî bu ziyâretinden de –Padişah'ın istiğnâsı sebebiyle- hiçbir fâide hâsıl olmamıştır. **Tarık Mümtaz Göztepe** bu ziyâreti şöyle anlatmaktadır:

*"**Sultan Vahideddin** ile İtalya Kralı ve Duçesi arasında bu coşkun samimiyet tezâhürlerine rağmen bu samimiyet hiçbir zaman hatta **Sultan Vahideddin**'in cenâzesi bir rehine gibi günlerce Manolya Kasrı'nda mahcuz kaldığı ve kaldırılmadığı esnada bile maddî bir yardım şekline dönüşmemiş, **Sultan Vahideddin**'e karşı ne İtalya Kralı **Victor Emanuel**'den, ne **Mussolini**'den ve ne de resmî İtalyan makamlarından hiçbir para yardımı yapılmamıştır."*[302]

İtalyan Kralı **Emanuel**'in bu yakın alâkasının **Sultan Vahideddin**'e bir tek faydası olmuştur ki, o da şudur:

San Remo'ya kendisiyle görüşmeye gelen insanların hiçbirinden vize aranmadığı gibi Sultan'ın etrafındaki herhangi bir kimsenin İtalya'dan çıkıp başka bir ülkeye gitmesi için istenilen pasaport derhal verilmiştir. Bunun için Villa Manyoli'den polis müdüriyetine yazılacak kısa bir tezkere her zaman kâfî gelmiştir. Ayrıca **Sultan Vahideddin**'e bir zarar gelmemesi için O'nun ikametgâhı dehşetli bir koruma altında bulundurul-

302 **Tarık Mümtaz Göztepe- a.g.e., sh. 112.**

muştur.

Sultan Vahideddin'in San Remo'da çok kısa sürecek bu hayatı esnasında bir ehemmiyetli vak'a da kendisinin baştabibi **Dr. Reşad Paşa**'nın intiharıdır. Görgü şâhidlerinin anlattıklarına nazaran Padişah'ı aldatmış olmaktan dolayı vicdan azabı çeken **Dr. Reşad, Sultan Vahideddin**'den özür dileyen bir itiraf mektubu bırakarak beynine sıktığı bir kurşunla hayatına son vermiştir.

Dr. Reşad, eski bir masondu. Bunu şahsî arşivimizde mahfuz bulunan bir vesikaya istinaden söylüyoruz. O vesika, **Sultan Aziz** merhumun torunu **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'ye masonların kendilerine katılması için yazmış bulundukları bir dâvet mektubudur. Bunda teklifin, **"biraderleri Dr. Reşad Paşa'nın tavsiyesiyle"** kaydı vardır.

Dr. Reşad, Sultan Vahideddin'i yanıltan ve sarayda olup bitenleri **M. Kemal Paşa**'ya bilvâsıta uçuran bir kimseydi. Sultanzâde **Fethi Sâmi Bey**'in Londra'da bize defaatle anlattığına nazaran, Padişaha hep şu yolda telkinâtta bulunuyordu:

"-Padişahım, merak buyurmayınız. **M. Kemal Paşa** çıkıp halka sizin bazı işleri İngilizler'in tazyiki ile sırf göstermelik olark yaptığınızı izah eder, halk aydınlanır, durum vuzûha kavuşur!.."

Bir zamanlar bu telkinlerin belli ölçüde tesiri altında kalmış olan **Vahideddin**, O'nun itiraf mektubunu okuyunca gerçeği öğrenmiş oldu, fakat ne fayda!..

Dr. Reşad vesilesiyle şunu da söyleyelim ki, Hânedân yurtdışına çıkarıldıktan sonra değil böyle sâbık bir sultanı, şehzâdeleri bile hem İngilizler ve hem de yahudi ve masonlar dehşetli bir şekilde gözhapsinde tutmuşlardır. Bunun tipik bir misalini nakledelim.

Yukarıda adı geçen **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**, önce Mısır'a gitmişti. Orada zengin halasının yanında yaşıyordu. Mısır diktatörü **Nâsır**, halasının emlâkine el koyuncaya kadar müreffeh bir hayat sürmüştü. Bu esnâda bir şoförü vardı ki, kendisine yirmibeş sene hizmet ettikten sonra O'nu emekliye sevketmişti.

Aradan yıllar geçtikten sonra, kendisiyle namaz kılan, Arapça konuşan bu kadîm hizmetkârının bir yahudi olduğunu öğrendi.

Nasıl mı?

Şoförün karısının kendisine Kudüs'ten gönderdiği bir ölüm ilânıyla!.. Çünkü O'nun müslüman bir arab zannettiği şoförü ölüm ilânından anlaşıldığı üzere, aslında saf kan bir yahudiymiş ve emeklilikten sonra Kudüs'e yerleşerek orada vefât etmiş ve cenâzesi bir Sinagog'dan kaldırılmış.

Sultan Vahideddin merhumun bu San Remo hayatında ehemmiyetle tebârüz ettirilmesi lâzım gelen bir hâdise de O'nun mâlî işlerine bakan eski kayınbirâderi **Zeki Bey**'in sarhoşluğu ve kumarbazlığıdır. Padişah'ın zaten çok az olan mâlî imkânlarını kumarda harcayan **Zeki Bey**, uzun müddet Padişah ve bendegânının mutfak masraflarını San Remo bakkallarından temin etmiş, gün gelmiş onu da yapamayınca bendegânı şu sûretle tehdid etmiştir:

"-İçinizden kim bakkala, çakkala olan borçtan Zât-ı Şâhâne'ye bahsederse O'nu vururum!"

Gerçekten haremağalarından birini de ağzından Padişah'a lâf kaçırdığı için kafası-gözü yaralanacak şekilde dövmüştür.

Nihayet **Sultan Vahideddin**, San Remo bakkallarına yüz elli bin liret borcu olduğunu öğrenemeden acı

bir sefâlet içinde 25 Mayıs 1926'da vefât etti. Bu vefat hâdisesini ve San Remo bakkallarının O'nun tabutuna haciz koyma teşebbüslerini de bir görgü şâhidinden naklederek bu esere nihâyet vermek istiyoruz.

B-VEFÂTI

*"Nice'de Kafe Mono'ya geldim, **Sabah Gazetesi** sahibi **Mihran Efendi** ile Mısır'da sigara işinde büyük servet yapmış **Melekoyan** adlı bir Ermeni tavla oynuyor, **Semih Mümtaz** da hem onları seyrediyor, hem de **Hidiv İsmail Paşa**'nın birâderi **Mustafa Fazıl Paşa**'nın oğlu **Prens Kâmil Paşa**'yla konuşuyordu. **Semih Mümtaz** beni görünce:*

"Aman." dedi, "Çok mühim bir haber..."

"-Hayır ola."

*"**Sultan Vahîdüddin** vefat etdi!"*

"-Ne diyorsun? Daha dün orada idim."

*"-Bu sabah birden bire bir fenalık gelmiş, **Sâmi Bey**[303] orada imiş:*

*«-**Sâmi Bey**, doktor!» diyebilmiş ve ölmüş.*

Sonra gelen doktorun dediğine bakılırsa, Nikotin kalb damarını tıkamışmış.

"-Sen kimden aldın bu haberi?"

---

303 Müellifin **Sâmi Bey** diye zikrettiği bu şahıs yakın tarihimizde **"Prens Sâmi"** diye meşhur olmuş bulunan **Medîha Sultan**'ın yegâne oğludur. **Mediha Sultan, Sultan Vahîdüddin** merhumun kızkardeşiydi. Balta Limanı'nda bugün **Kemik Veremi Hastanesi** olarak kullanılan Sahil Sarayı'nda otururdu. Önceleri **Hamdullah Suphi Tanrıöver**'in amcası **Necip Paşa** ile evlenmişti. **Sami Bey**, bu **Necip Paşa**'nın evlâdıdır. **Necip Paşa** bir deniz kazasında vefat ettikten sonra **Mediha Sultan** meşhur sadrazam **Damad Ferid** ile evlenmiş ve fakat bundan hiçbir evlâdı olmamıştır. **Prens Sâmi Bey Sultan Vahîdüddin** iktidarı zamanında fevkalâde faal bir sûrette siyasete karışmış ve **Ferid Paşa**'yla birlikte hanedânın vatandan tard edilmesinden önce yurt dışına çıkmıştı. Fransa'nın Manton şehrinde ikamet etmiş buradan **Ferid Paşa**'nın vefatından sonra buradan ayrılarak Londra'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

*"-**Fâruk Efendi**[304]'den. Onlar San Remo'ya gitdiler."*

"-Ben de gideceğim."

*"-Biraz evvel gelmiş olsa idin **Fâruk Efendi**'nin arabasıyla giderdin."*

"-Ziyanı yok, trenle giderim."

San Remo'ya, Villâ Magnolya'ya gittiğim zaman ana baba günü idi. Mâiyyet içinde ağlayanlar, düşünenler, ne yapacağını bilmeyenler vardı.

*Baş musâhib **Mazhar Ağa** beni kolumdan çekdi:*

*"-**Cevad Bey.**" dedi, "Halimiz ne olacak? On paramız yok, boğazımıza kadar borç içindeyiz."*

"-Canım Ağa efendi." dedim, "Koskoca bir Padişah on parasız olur mu?"

*"-Neden olmasın? Efendimiz İstanbul'dan çıkdığı zaman 20 bin altını vardı, hazıra kar mı dayanır? Aylardan beri masraf ediliyor, kalanı da **Zeki Bey** kumarda eritti. Müştemilâta bakacak olursanız, bütün esnaf oturmuş para bekliyorlar."*

*O aralık yanımıza **Miralay Tâhir Bey** geldi, baş musâhib'e:*

*"-**Mazhar Ağa.**" dedi, "Ne yapacağız? Esnafın, patırtısı, gürültüsü, ayyuka çıkıyor."*

Ben lâfa karışdım:

*"-İçinizde esnafla en yakın münasebeti olan **Zeki Bey'**dir, onlara, o meram anlatabilir."*

***Tâhir Bey**:*

"-Ne münâsebet." dedi, "Söyledik, aylardan beri ben on parasız idare ediyorum, ne hâliniz varsa görün, ben esnafın yanına bile gitmem" diyor. Sordum:

"-Borcun mikdarı ne kadar?"

---

304 **Fâruk Efendi** son halîfe **Abdülmecid Efendi**'nin oğludur. **Sultan Vahîdüddin**'in damadıdır. Onun, **M. Kemal Paşa**'nın isteyip de alamadığı **Sabiha Sultan** adındaki kızının kocası yani damadıdır. **Ömer Fâruk** Efendi Mısır'da yaşamış ve orada vefat etmiştir. Bugün Türkiye'de ve hayatta olan **Neslişah Sultan** şehzâde **Fâruk Efendi**'yle **Sabiha Sultan**'ın kızlarıdır.

İşin garabetine bakın, o kadar rezâlet oluyor. Fakat daha borcun mikdarını kimse bilmiyordu.

Baş musâhib:

*"-Bu böyle olmaz." dedi, "Gidelim **Şehzâde Fâruk Efendi**'ye, **Sâmi Bey**'e, bir de onlarla görüşelim."*

*Berberbaşı ile Seccadecibaşı, banyo odasında **Sultan Vahîdüddin**'i yıkamışlar ve mustatıl (dikdörtgen) şekilde bir tabuta bile koyup kapamışlardı.*

*Harem dâiresi kısmına gidildi, ortada açılacak yeri kırılmış bir çanta duruyor, etrafında **Sâbiha Sultan** ağlıyor, **Fâruk Efendi** ile **Sâmi Bey** düşünüyorlardı. **Miralay Tâhir Bey** başsağlığı diledikden sonra:*

"-Efendim" dedi, "alacaklılar, ağaların, efendilerin, dâirelerinde bekliyorlar. Borcun hakiki mikdarı daha bilinmiyorsa da, onları biraz para vererek tatmin etmek lâzımdır. Bu hususta ne mümkün ise yapalım efendim."

Fâruk Efendi:

"-Biz de aynı şeyi düşündük, merhumun çantasının anahtarını bulamadığımız için, onu kırdık, içinde elmasları sökülmüş nişanlardan başka bir şey çıkmadı. Bizim ise vaziyetimiz maddî fedakârlığa müsâid değildir.

*O aralık içeriye telâşla **Hayreddin Ağa** girdi:*

"-Efendim, esnaf yanlarında bir me'mur getirmişler.

"-Ne memuru?"

"-İcrâ memuru."

***Hayreddin Ağa** gözlerinden süzülen yaşları mendiline içirerek:*

"-Velinimet Efendimiz'in cenâzelerini haczettireceklermiş"

Bu söz ortalığı altüst etti.

"-Nasıl olur yâhu?"

"-Neredeyiz?"

"-Medenî bir memlekette böyle rezâlet olur mu?

"-Ölü haczedilir mi?"

Tâhir Bey:

"-Edilir efendim" dedi "bunlar böyle menfaatperest adamlardır ki, haklarını elde etmek için her vasıtaya başvururlar."

"-Ne yapacağız?"

"-Ne yapacağız?"

"-Ne yapacağız?"

Sâmi Bey:

"-Hepimizin mâli vaziyeti mâlûm. Mâmâfi cebimde ne var ne yoksa vereyim."

Oradakilerin hepsinde az çok bir şeyler vardı. Son zamanlar müstesna, muntazaman maaşlarını aldıkları ve hiçbir masrafları olmadığı için paralarını biriktirmişlerdi.

Tâhir Bey:

"-Efendim" dedi, "Biz cenâzeyi bahçenin sarmaşıkla örtülü kısmındaki hiç açılmayan kapısından kaçıracağız."

Odadakiler irkildiler.

"-Nasıl olur?"

"-Başka çâremiz yok, zira alacaklılar bir santimlerinden vazgeçmiyorlar. Bu kadar borcu karşılamaya imkânımız yok. Ben bu parayı size fazlasıyla temin ederim, hattâ cenâzenin nakil masraflarını da bulurum."

Odadakilerin yüzleri bir sorgu işâreti şeklini aldı.

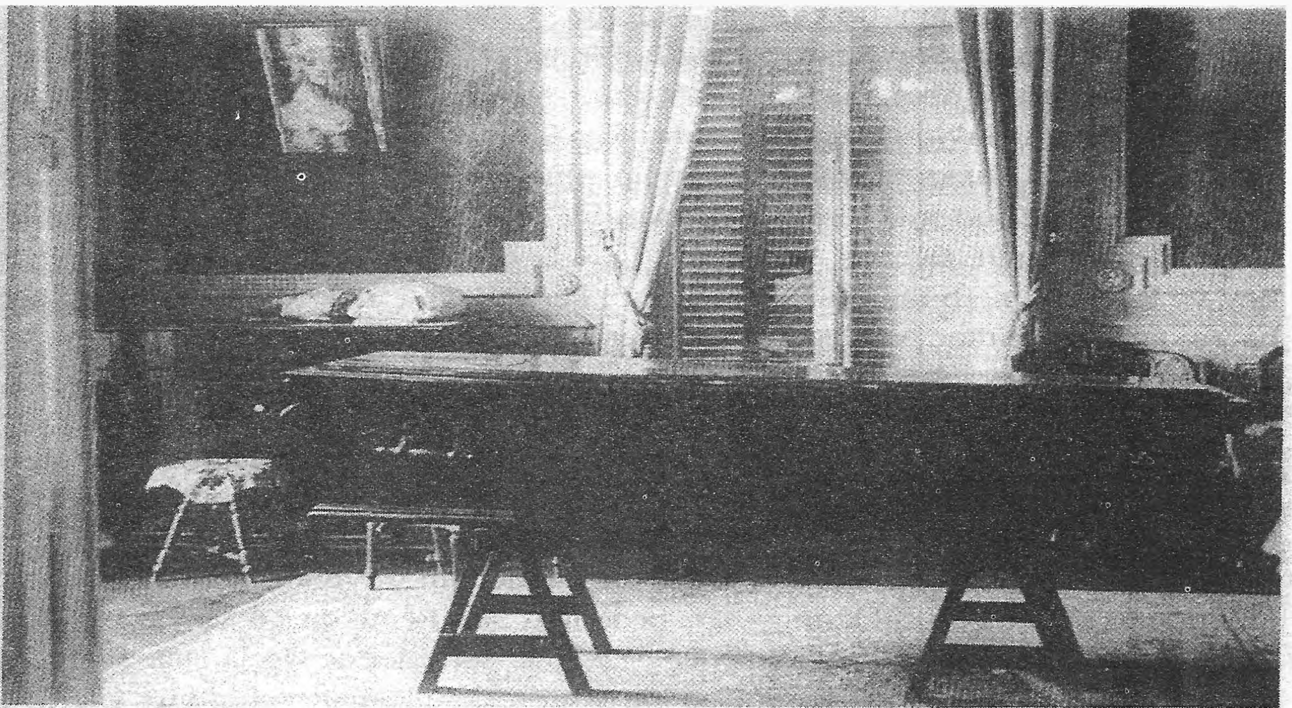
"-Arzedeyim, ben derhal trene atlar Roma'ya saraya giderim, Kral'ın huzuruna çıkarım vaziyeti anlatırım, o mûtemed bir adamını gönderir, bütün borçları tavsiye ettirir ve bu sıkıntıdan bizi kurtarır."

Fâruk Efendi:

"-Dünyada olmaz!.." dedi "Hilâfet Postuna oturmuş bir Hükümdarı dilendirmek seviyesine indiremem. Cenâze nakliye masrafını, Halife Hazretleri, tesviye buyururlar, alacak meselesini de ne yaparsanız yapın!"

***Fâruk Efendi** Nice ile telefonla konuştu:*

*"-Pederim parayı Sakallı **Reşit Bey**'le gönderiyor, Cenâzeyi Suriye'ye o götürecek." dedi. İki üç saat sonra da Sakallı **Reşit Bey**, lâzım gelen parayı hâmilen Villâ Magnolya'ya geldi.*

Sultan VI. Mehmed Vahdeddin'in tabutu, San Remo'daki Villa Magnolia'da, Mayıs 1926.

Tâhir Bey, Ertuğrul Efendi'*nin hocası* ***Mâhir Bey'****le* ***Sâmi Bey'****i,* ***Hayreddin Ağa'****yı, seccadeci başıyı, İbrikdar başıyı, Ağalar dâiresinde toplanıp, bağırmaya devam eden, bakkal çakkal gürûhuna gönderdi.*

"-Bu adamları avutunuz, o müddet zarfında biz cenâzeyi kaçıralım!"

Berberbaşı istasyona koşturuldu. Tek katlı bir yük arabası bahçenin, açılmaya açılmaya kol demiri paslanmış kapının önüne getirildi.

Sandığın tabut olduğu belli değildi, içinde bir ölü yattığı da malum olmuyordu. ***Tâhir Bey:***

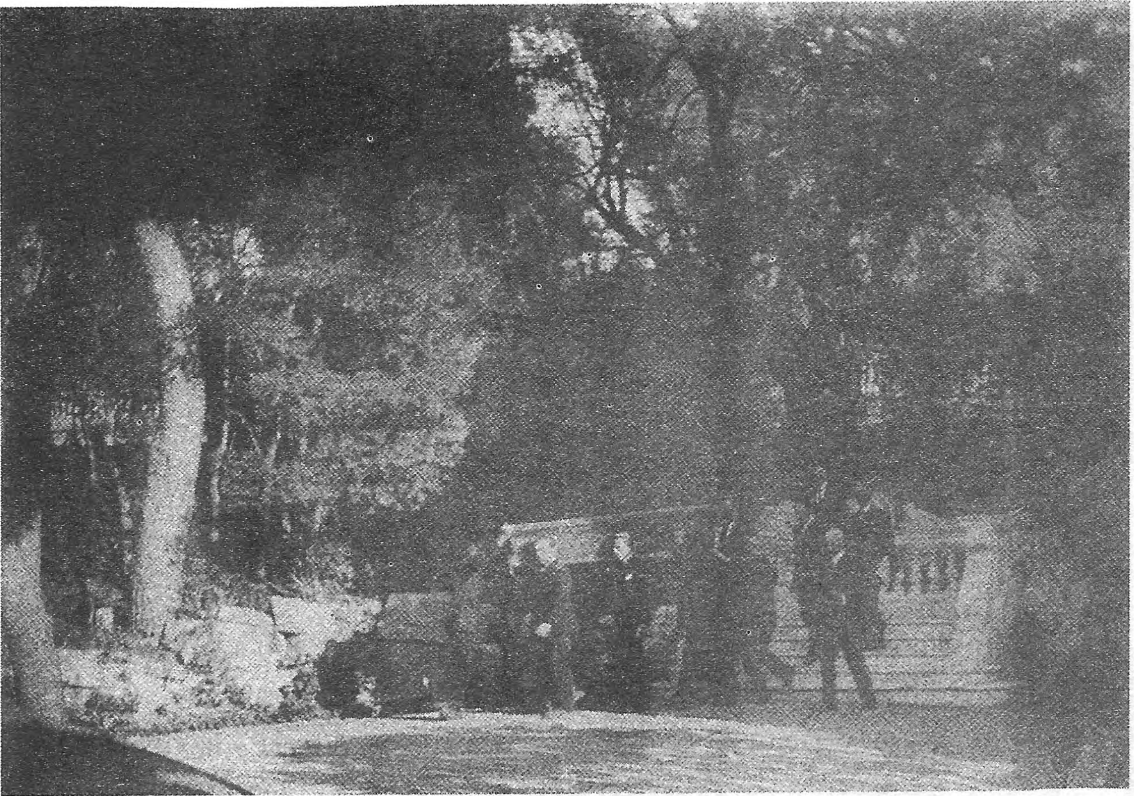
"-Bir cenâze nakledildiğini belli etmeyin! İçinde öteberi olan bir tahta sandığı Cenova'ya gönderiyoruz, onun için yalnız iki kişi tutup indireceğiz!"

Adamlara yakalarını yırtarak yüksek sesle ağlamamaları emredildi. Sandığı başından, ***Şehzâde Fâruk Efendi****, ayak tarafından da* ***Tâhir Bey*** *tuttu, bahçe kapısından çıkarıldı. Arabaya konuldu. Arabacının yanına* ***Fâruk Efendi*** *oturdu. Arabanın sağ tarafında* ***Tâhir Bey****, sol tarafında ben, arabanın arkasında sakallı* ***Reşid Bey****, bozuk kaldırımlar üzerinde, haldır huldur, istasyona doğrulduk.*

Düşünüyorum:

*"****Kaanûnî Süleyman*** *Zigetvar Kalesi'ni fethettikten sonra hayata gözlerini yumdu.* **Sokollu Mehmed Paşa** *askerin büyük teessürle disiplini bozacağından çekinerek, Güneş Padişahı'nın ölümünü, bölükbaşılardan, kethudalardan, çavuşlardan ve Yeniçeri emektarlarından sakladı. Ceset arabada oturur vaziyette bulunuyor ve Padişahın rahatsız olduğundan dolayı araba ile gittiği söyleniyordu. Nihayet mes'ele Edirne'ye gelirken anlaşıldı. Ordudan tekbir sesleri, gümbür gümbür yükselmeye başladı. Yeniçerilerin pala bıyıklarının çorbacıların kır sakallarının arasından gözyaşları süzülüyordu.*

Bir bunu, bir de tek atlı bir yük arabasında tahta sandık içinde dört kişi ile cenâzesi kaçırılan torununu mukayese etdim.

Sultan Vahideddin merhûmun cenâzesinin Villa Manolya'nın arka bahçe kapısından kaçırılışı

*O zaman Avrupa'yı **Şarlken**'le ikiye bölerek şarkını fetheden imparatorluğun, bu inkırazı karşısında yüreğim burkuldu ve içimden bağırdım:*

*"-**Koca Kaanûnî**! Gel bak, kurduğun imparatorluk ne oldu?"*[305]

Azîz Okuyucu!..

Sultan Vahdeddin merhumla ilgili olarak söylenmesi gereken her sözü söyleyip bitirmiş olduğumuz iddiasında değiliz. Bununla beraber yukarıdan beri nakledegeldiğimiz deliller ve serdettiğimiz mütâlaalar, O'nun mâsumiyetini isbâta kâfi gelse gerektir. Ancak bugüne kadar O'nu –sırf yeni rejimin hatır ve icâbı olarak- kara-

---

305 **Refi' Cevad Ulunay-a.g.e., sh. 46-50. Tarık Mümtaz Göztepe** de bu hâdiseyi şöyle nakletmektedir:

*"Sağlığında iken şâhid olmaktan pek korktuğu felâkete **Sultan Vahideddin**'in cenâzesi ve tabutu mâruz kaldı.*

***Prens Sami Bey**, dayısının cedesini sanatkârâne bir ceviz tabut yaptırarak, kurşunla kaplı bu tabutun içine tahnit ettirip yerleştirmiş ve üzerine de pirinç bir levha üstüne şu kelimleri hâk ettirmişti:*

«İslâmların Halîfesi, Türklerin Hâkânı altıncı Sultan Mehmed Han hazretleri burada medfundur.»

***Prens Sami Bey**'in şahsen yaptığı yüksek para fedâkârlığıyla vücûda getirilen bu tabut bir çok alacaklı San Remo esnafının ayaklanıp hak talep etmeleri üzerine günlerce villada haciz kalmıştır.*

Villa Manyoli'nin alt kat salonu halılar ve ağır perdelerle süslenerek tabut getirilip bu salonun orta yerine bir sehpa üzerine konulmuştu.

*San Remo'nun yüksek sosyetesine mensub âileleri tarafından her sabah ziyâret edilen bu tabutun önünde en çok tesâdüf edilen ziyâretçiler arasında ak sakallı bir pîr-i fânî **Sultan Abdülhamid**'in meşhur ressamı **Zonaro** ile iki tarafına diz çöküp duâ eden siyahlara bürünmüş genç ve güzel kızları ve bir de Lübnanlı bir Arap âilesi (**Sultan Hamid**'in Orman ve Maden Nâzırı **Necip Melhame Paşa**) bilhassa dikkati celbediyordu.*

*Nihayet sâbık Hicaz Kralı **Hüseyin** ile Irak Kralı **Faysal** ve Mısır Prenslerinden **Ömer Tosun Paşa**'ların nakdî yardımlarıyla **Sultan Vahideddin**'in mutfak borçları tasfiye edilmiş ve cenaze Trieste yoluyla ve damadı **Ömer Fâruk Efendi** refâkatiyla Beyrut'a gönderilmiş, o zaman Suriye'de devlet reisi bulunan ve **Sultan Hamid**'in kerimelerinden **Ayşe Sultan**'ın sâbık zevci bulunması dolayısıyla hâlâ **"damad"** diye anılan **Ahmed Namî Bey**'in himâye ve nezâretinde tertip edilen bir cenâze alayıyla Şam'a getirilip **Sultan Selim** bahçesine defnedilmiştir. Bu bahçeye bir müddet sonra **Sultan Aziz**'in mahdûmu **Ömer Seyfeddin, Enver Paşa**'nın kayınbirâderi **Şehzâde Abdülhalim Efendiler**'le sonradan vefât eden bir kısım Osmanlı Hanedânı mensupları da defnedilerek burası bir nevî âile makberesi hâlini almıştır."* (**Tarık Mümtaz Göztepe - a.g.e., sh. 201-202**)

Sultan Vahideddin merhûmun Şam'da Süleymâniye Külliyesi hazîresindeki mezarı

lamaya devam eden devrimbaz yazarların, insafa gelip isnad ve iftiralarından vezgeçecekleri zannında değiliz. Zira onlar, hakikat peşinde değil, birtakım bâtıl düşünce ve hareketlere haklılık esbâb-ı mûcibesi kazandırmak gayreti peşindedirler. Evvelce de ifâde etmiş olduğumuz gibi bu tavrı, Cumhuriyet rejiminin yeni olduğu zamanlar için -binnisbe- mâkul kabul etmek mümkün olsa bile, bunun hâlâ devam etmekte olmasını mâzur görmek imkânsızdır.

Sultan Vâhideddin'i müdafaa etmeyi, **"Cumhuriyet aleyhtarlığı"** tarzında yorumlamaları da devrimbaz yobazların bir diğer kasdî yanlışlarıdır. Biz müslümanız. Yüce İslâm Dini, idârede şekil emretmez. Cumhuriyet ve saltanat, hâlin icabından doğmuş sistemlerdir. İslâm'ın idârî sistem için koyduğu âmir hükümler mâhiyetindeki kaideler bellidir. Bunların saltanata da, cumhuriyete de uyan tarafları da vardır, uymayan tarafları da...

Cenâb-ı Hak, Müslümanları maslahata göre hareket etmeleri için idârî sistemin şekli hususunda serbest bırakmıştır. Bize göre aslolan ilâhî emirlerin tatbiki ve binnetice milletin saadet ve selâmetinin temin edilmesidir. Bu, hangi sistemle gerçekleşirse gerçekleşsin!..

Devrimbaz yazarların ikna olmak ihtimali olmadığına nazaran, bizim bu eserde gösterdiğimiz gayret neyin nesidir diyeceksiniz. Bu gayret, hakşinaslığımızla birlikte sizin bundan sonra da şâhid olacağınız isnad ve iftiralara karşı mücehhez bir hâle gelip onlara katılmak vebâlinden kurtulmanız içindir.

SULTAN VAHİDEDDİN DEVRİNİN KISA KRONOLOJİSİ

3 Temmuz 1918- **Sultan Reşad**'ın vefâtı

4 Temmuz 1918- **Veliahd Vahideddin Efendi**'nin **"Sultan Altıncı Mehmed"** ünvânıyla tahta çıkması

-Biat merâsimi aynı gün Topkapı sarayında icrâ edilmiştir.

-**Sultan Vahideddin** ordu ve donanmaya hitaben bir beyannâme yayınlamıştır.

19 Temmuz 1918- **Mabeynci Lütfi Simâvi Bey**, o sırada Karlsbad'da bulunan **M. Kemal Paşa**'dan bir telgraf aldı. Bunda ezcümle:

"....Efendimizin tahta cülûsları bendenizde vatanımızın saadet ve selâmeti nokta-i nazarından fevkalâde ümidler tevlid etti." deniliyordu.

2 Ağustos 1918- **M. Kemal**'in Karlsbad'dan İstanbul'a dönüşü.

9 Ağustos 1918- **M. Kemal**'in **Sultan Vahideddin** ile görüşmesi ve Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tâyini

31 Ağustos 1918- **Sultan Vahideddin**'in kılıç kuşanma merâsimi

Osmanlı târihinin bu en son kılıç kuşanma merâsiminde yeni padişaha **Hazret-i Ömer**'in kılıcını meşhur **Şeyh Ahmed es-Sünûsî** kuşandırmıştır.

7 Ekim 1918- **M. Kemal Paşa**'nın **"Bahçe Telgrafı"** diye meşhur olup **İzzed Paşa** Kabinesi'nin kurulmasını temin

eden telgrafın Saray'a çekilmesi

8 Ekim 1918- **Sadrazam Talat Paşa**'nın istifâsı ve İttihad-Terakkî iktidarının sona ermesi

10 Ekim 1918- **Sultan Vahideddin,** Meclis-i Meb'ûsân'a gelerek and içmesi. Yemin şekli:

"Şer'i Şerîfe ve Kaanun-i Esâsî ahkâına riâyet ve vatan ve milletime sadakat edeceğime vallâhî..." dir.

14 Ekim 1918- **İzzed Paşa** Kabinesi'nin kurulması.

30 Ekim 1918- Mondros Mütârekenâmesi'nin imzalanması.

Türk Heyeti **Rauf (Orbay)** başkanlığında Hâriciye Müsteşarı **Reşad Hikmet** ve Kurmay Yarbay **Sâdullah Beyler**'den müteşekkildi. İngilizleri ise **Calthorpe** temsil ediyordu.

3 Kasım 1918- İngilizler'in **"mütâreke akdini duymadık"** diyerek Musul'u işgâl etmeleri...

8 Kasım 1918- İngilizler'in Musul'da resmî dâirelere kendi bayraklarını çekişi

11 Kasım 1918- Birinci **Tevfik Paşa** Kabinesi'nin kuruluşu.

13 Kasım 1918- İtilaf Devletleri donanmalarının İstanbul'a gelişi ve meş'um işgâlin başlaması

14 Kasım 1918- Yıldırım Orduları Kumandanı **M. Kemal Paşa**'nın İstanbul'a gelişi.

17 Kasım 1918- İngilizler'in Batum'u ikinci defa olarak işgâl etmeleri.

23 Kasım 1918- Fransız Generali **de Esberey**'in İstanbul'a girişi

26 Kasım 1918- **Enver** ve **Cemal Paşalar**'ın muhâkemesi için Divan-ı Harb teşkili.

28 Kasım 1918- Alman İmparatoru **II. Kayser Wilhelm**'in istifası.

21 Aralık 1918- Meclis-i Meb'ûsân'ın feshi.

30 Aralık 1918- Fransızlar'ın İngilizler'e Musul üzerinde bir hak talep etmeyeceklerini bildirmeleri.

12 Ocak 1919- **Tevfik Paşa**'nın istifası.

13 Ocak 1919- İkinci **Tevfik Paşa** Kabinesi'nin kurulması.

18 Ocak 1919- Versay Sulh Konferansı'nın açılması.

8 Şubat 1919- **de Esberey**'in İstanbul'da **Fâtih**'i takliden beyaz bir at üzerinde ve yerli rumların alkışları arasında Tünelbaşı'ndan Taksim çıkışındaki Fransız Büyükelçiliği'ne kadar yaptığı gösteri.

24 Şubat 1919- **Tevfik Paşa**'nın üçüncü kabinesinin kurulması.

3 Mart 1919- **Tevfik Paşa** Kabinesi'nin istifası.

4 Mart 1919- **Damad Ferid Paşa**'nın birinci kabinesinin kurulması.

20 Nisan 1919- **M. Kemal Paşa**'nın Anadolu'ya gönderilmesi hakkındaki **"İrâde-i Seniyye"**nin **Sultan Vahideddin** tarafından imzâ edilmesi

30 Nisan 1919- **M. Kemal Paşa**'ya verilen selâhiyetlerin genişletilmesi.

14 Mayıs 1919- Yunan'ın İzmir'e çıkacağını öğrenen **Ferid Paşa**'nın düşüp bayılması.

15 Mayıs 1919- Yunan'ın İzmir'e çıkartma yapması ve **Damad Ferid Paşa**'nın sadrazamlıktan istifası.

16 Mayıs 1919- **. Kemal Paşa**'nın **"Bandırma"** gemisiyle İstanbul'dan ayrılması.

19 Mayıs 1919- **Damad Ferid Paşa**'nın ikinci kabinesinin kurulması ve **M. Kemal Paşa**'nın Samsun'a muvâsalatı.

20 Mayıs 1919- Musul'da Kürt şeyhi ve Osmanlı taraftarı Süleymâniye'li **Şeyh Mahmud**'un İngilizler'e isyanı.

21 Mayıs 1919- **M. Kemal Paşa**'nın Samsun civarında Avlon'da ikameti.

23 Mayıs 1919- İzmir'in işgâlinden doğan infilâlle yapılan meşhur **"Sultanahmed Mitingi"**.

26 Mayıs 1919- Birinci Saltanat Şûrâsı'nın Yıldız'da toplanması.

12 Haziran 1919- **M. Kemal Paşa**'nı Havza'dan Amasya'ya geçişi.

24 Haziran 1919- **Sultan Vahideddin**'in veliahd **Abdülmecid Efendi** ile birlikte Hırka-i Şerifi ziyâreti.

27 Haziran 1919- **M. Kemal Paşa**'nın Sivas'a gelişi.

3 Temmuz 1919- **M. Kemal Paşa**'nın Erzurum'a muvâsalatı.

23 Temmuz 1919- Erzurum Kongresi'nin açılması.

9 Ağustos 1919- **M. Kemal Paşa**'nın ordudan istifası.

4 Eylül 1919- Sivas Kongresi'nin açılması.

1 Ekim 1919- **Damad Ferid Paşa**'nın istifası.

2 Ekim 1919- **Ali Rıza Paşa** kabinesinin kurulması

4 Ekim 1919- **Ali Rıza Paşa**'nın **M. Kemal**'den İstanbul ile Ankara arasındaki ikiliğin giderilmesine dâir ricâsı.

7 Ekim 1919- Hükümetin seçim ilanı ve **M. Kemal Paşa**'nın Padişah'a teşekkür telgrafı.

20 Ekim 1919- Salih Paşa'nın Amasya'da **M. Kemal Paşa** ile mülâkâtı.

22 Ekim 1919- Amasya Protokolünün ilânı.

4 Kasım 1919- Delhi'de müslümanların Türkiye lehine büyük mitingi.

16 Kasım 1919- Sivas Kongresi'nin açılması.

27 Kasım 1919- **M. Kemal Paşa**'nın **"Heyet-i Temsiliye"** ile birlikte Ankara'ya gelişi.

12 Ocak 1920- İstanbul'da Meclis-i Meb'ûsân'ın açılışı.

14 Ocak 1920- **M. Kemal Paşa**'nın, Padişah'a şifâ dile-

yen telgrafı çekmesi.

22 Ocak 1920- **M. Kemal Paşa**'nın, **Kemâleddin Sâmi Paşa** vasıtasıyla, **Rauf**'u Meclis-i Meb'ûsân'ın Ankara'ya nakli ve bu Meclis'in İngilizler tarafından basılacağını haberdar etmesi.

28 Ocak 1920- Misâk-ı Millî'nin ilânı.

8 Şubat 1920- **Ali Rıza Paşa** Kabinesi'nde değişiklik yapılması.

10 Şubat 1920- **M. Kemal Paşa**'nın Meclis'e giren arkadaşları tarafından **"Felâh-ı Vatan Partisi"**nin kurulması.

-**M. Kemal Paşa** da bu Meclis'e Erzurum vekili olarak seçilmiş fakat iltihak etmemiştir.

11 Şubat 1920- Fransızlar'ın Maraş'ı tahliye etmeleri.

5 Mart 1920- Padişah'ın Meclis Reisi **Celâleddin Ârif**'i kabûlü ve "**Milletle bizim aramızda daimî sûrette bir vifâk-ı tâm (tam bir anlaşma) mevcuddur**" demesi.

-İstanbul Hükümeti'nin yunan katliam ve fecâyiini (fâcialarını) resmen tel'in etmesi.

10 Mart 1920- İngiliz mümessili **Withall**'in Ankara'dan ayrılması.

12 Mart 1920- **M. Kemal Paşa**'nın Ankara'da toplanılmak üzere **Rauf**'u çağırması.

-İngiliz idâresi altındaki Hind müslümanlarının **Şevket Ali** ve **Mehmed Ali** birâderler riyâsetinde büyük nümâyişleri.

(Sulh takarrur edinceye kadar Hind müslümanlarının Türkiye lehindeki faaliyetleri şöyledir:

17 Şubat 1920'de Bombay'da **"All India Khalefet Congress"**in toplanması ve Türkiye lehinde bir beyannâme yayınlanması.

19 Mart 1920'de Comrade Gazetesi'nin baş yazarı **Mehmed Ali**'nin **Lloyd Georgo** tarafından kabûlü ve O'nun

İngiliz siyâsetini Türkiye'ye karşı olması itibariyle şiddetle tenkid ve ihtarı.

11 Mayıs 1920- Hind müslümanlarının **"Hilâfet Kongresi"** nâmına **Sultan Vahideddin**'e bağlılık telgrafları.

Ve nihayet onların büyük Londra mitingleriyle **"Huddâmu'l-Kâbe"** yani, Kâbe Hizmetkârları Cemiyeti adına Londra'da **"İslâm'a Çekilen Kılıç yahud Alemdarân-ı İslâm'ı Müdâfaa"** ve **"Türkiye İslâm İmparatorluğu'nun İstikbâli"** isimli eserleri yayınlamaları... ilh.")

16 Mart 1920-İngilizler'in Meclis-i Meb'ûsân'ı basıp dağıtmaları ve bazı milletvekillerini tevkif edip Malta'ya sürgüne göndermeleri.

***17 Mart 1920*- M. Kemal Paşa**'nın İslâm Âlemi'ne beyannâmesi.

Meclis reisi **Celaleddin Ârif, Halide Edip** ve **Adnan Adıvar** ile **İsmet Paşa**'nın Üsküdar'da Özbekler Tekkesi'nde muhâfaza edilmeleri ve Anadolu'ya kaçırılmaları.

***27 Mart 1920*- M. Kemal**'in Ankara'ya gitmek üzere yolda bulunan **Celaleddin Arif**'le temas kurup Meclis'in Ankara'da toplanacağına dair bir beyanname yayınlamasını istemesi.

***28 Mart 1920*- Lloyd George**'un Hind Hilâfet Komitesi'ne mensub bir heyeti kabûlle Türkiye'ye karşı mülâyim davranılacağı husûsunda bir beyanda bulunması.

2 ***Nisan 1920*- Salih Paşa** Kabinesi'nin istifası.

4 ***Nisan 1920*- Damad Ferid Paşa**'nın dördüncü kabinesini kurması

9 ***Nisan 1920***-Meclis reisi **Celaleddin Ârif**'in Ankara'ya vâsıl olması.

***10 Nisan 1920*- Celaleddin Ârif**'in meb'usları Ankara'ya dâveti.

11 Nisan 1920- Şeyhülislâm **Dürrizâde Abdullah**'ın **M.**

Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında mâhud fetvayı vermesi.

Meclis-i Meb'ûsân'ın feshi hakkında "**İrade-i Seniyye**" yayınlanması.

13 Nisan 1920- Bolu ve Düzce'nin **M. Kemal Paşa**'ya karşı isyânı.

18 Nisan 1920- Kuva-yı İnzibâtiye hakkında kararnâme yayınlanması

(Kuva-yı İnzibatiye'nin tahsisatı yüzyirmi beş bin liradır. **Sultan Vahideddin**'in birkaç yüz asker ve yüzyirmi beş bin lira ile **M. Kemal Paşa**'nın tenkil edilebileceğini düşünmesi için herhâlde mecnun olması gerekir.)

22 Nisan 1920- İstanbul Hükümeti'nin sulh konferansına daveti

23 Nisan 1920- Ankara'da TBMM'nin açılışı.

26 Nisan 1920- TBMM'nin Padişaha "**ubûdiyet**" (bağlılık) telgrafı çekmesi.

27 Nisan 1920- **Fevzi Paşa**'nın Meclis'te İstanbul ahvâlini anlatan konuşması. Aynı gün **M. Kemal Paşa**'nın Padişah'a sadâkat beyânında bulunması.

5 Mayıs 1920- Anadolu âlimlerinin imzâladığı karşı fetvânın yayınlanması.

9 Mayıs 1920- TBMM'nin İslâm Âlemi'ne beyannâmesi.

21 Mayıs 1920- Sulh şerâiti aleyhine Sultanahmed Mitingi.

24 Mayıs 1920- **Sultan Vahideddin**'in **M. Kemal Paşa** hakkındaki idam hükmünü tasdiki.

27 Mayıs 1920- **Fevzi Paşa**'nın idam hükmünü tasdiki.

10 Haziran 1920- Kuva-yı İnzibatiye kumandanı **Süleyman Şefik Paşa**'nın azli

14 Haziran 1920- Yozgat isyanı.

30 Haziran 1920- Kuva-yı İnzibatiye'nin terhisi hakkında kararnâme yayınlanması.

8 Temmuz 1920- Yunanlılar'ın Bursa'yı işgâli.

Damad Ferid Paşa'nın bir muhtıra vererek Paris Sulh Konferansı'nı terk edişi.

19 Temmuz 1920- Batum'da Pontus Kongresi toplanması.

10 Ağustos 1920- Sevr Sulh teklifinin İstanbul Hükümeti murahhaslarınca imzâlanması.

12 Ağustos 1920- İstanbul'un büyük câmilerinde mâtem merâsimleri tertiplenmesi.

1 Eylül 1920- **Herbert Samuel** isimli yahudinin İngilizler'İn tanıdığı müsaadeyle Filistin'de idâreyi eline alması.

Bakü'de "**Şark Milletleri Kongresi**"nin toplanması.

3 Ekim 1920- Konya isyanı.

6 Ekim 1920- Konya isyanının bastırılması.

17 Ekim 1920- **Damad Ferid Paşa** hükümetinin istifası.

22 Ekim 1920- Üçüncü **Tevfik Paşa** kabinesinin kurulması.

3 Aralık 1920- Ermenistan'la Gümrü Muâhedenâmesi'nin imzâlanması.

5 Aralık 1920- Bilecik'te **İzzed** ve **Salih Paşalar**'la **M. Kemal Paşa**'nın bir araya gelerek ikiliği ortadan kaldırmaya çalışmaları.

6 Aralık 1920- **İzzed** ve **Salih Paşalar**'ın Ankara'ya muvâsalatı.

26 Aralık 1920- **İsmet Paşa**'nın Meclis'te **Çerkes Edhem**'i hain ilan eden konuşması. (**Çerkes Edhem** aslâ hain değildir.)

6 Şubat 1921- **Bekir Sami** başkanlığında Londra'da sulh görüşmelerine katılmak üzere heyet teşkili.

23 Şubat 1921- Londra Konferansı'nda İstanbul'u temsil eden **Tevfik Paşa**'nın Kuvva-yı Milliyecileri övmesi ve söz hakkını **Bekir Sami Bey**'e bırakması.

1 Mart 1921- Moskova'da Türk-Afgan Muâhedenâmesi'nin imzalanması.

15 Mart 1921- **Talat Paşa**'nın Berlin'de ermenilerce katli.

16 Mart 1921- Moskova'da Türk-Rus Muâhedesi'nin imzâlanması.

Türkiye tarafından Batum'un yeniden ele geçirilmesi.

*26 Mart 1921-*Yunanlılar'ın Adapazarı'nı işgal etmeleri.

27 Mart 1921- Yunanlılar'ın Afyonnkarahisar'ı işgal etmeleri.

15 Nisan 1921- **Anzavur**'un Bandırma civarında öldürülmesi.

15 Temmuz 1921- **İsmet Paşa**'nın Eskişehir'in Altıntaş kasabasında Yunanlılar'a mağlub olması.

12 Ağustos 1921- **M. Kemal** ve **Fevzi Paşalar**'ın cepheye muvâsalat ederek duruma el koymaları.

6 Ekim 1921- İstanbul'da İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin Kongresi.

13 Ekim 1921- Kars Muâhedenâmesi'nin imzâlanması.

20 Ekim 1921- Fransızlarla Ankara Antlaşması'nın imzalanması.

1 Kasım 1921- Malta'da mevkuf bulunan zevâtın İnebolu'ya muvâsalatları (Bunun için 23 Aralık'ta anlaşma yapılmıştı.)

2 Ocak 1922- Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Ankara'da dostluk muâhedesinin imzâlanması.

1 Eylül 1922- Meşhûr **"Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!.."** emrinin verilmesi.

9 Eylül 1922- Türk ordusunun İzmir'e girmesi.

11 Eylül 1922- **Sultan Vahideddin**'in Ayasofya Câmi-i Şerifi'nde Millî Mücâdele şehidleri için mevlüd okutturması. (15 Eylül'de Fâtih Câmii'nde tekrarlanmıştır.)

3 Ekim 1922- Mudanya Mütârekenâmesi'nin görüşmelerinin başlaması.

11 Ekim 1922- Mudanya Mütârekenâmesi'nin imzâsı.

1 Kasım 1922- Saltanat'ın İlgâsı.

Takvim-i Vekâyi'nin son defa yayınlanması. (Nu: 4608.)

10 Kasım 1922- **Sultan Vahideddin**'in son Cuma Selâmlığı.

12 Kasım 1922- **İsmet Paşa**'nın Lozan'a vâsıl olması.

16 Kasım 1922- **Sultan Vahideddin**'in **"hıyânet-i vataniyye"** suçuyla ithamı hakkındaki Meclis kararı.

17 Kasım 1922- **Sultan Vahideddin**'in İstanbul'dan ayrılışı.

21 Kasım 1922- **Sultan Vahideddin**'in Malta'ya çıkışı.

25 Mayıs 1926- **Sultan Vahideddin**'in San Remo'da vefâtı.

KİTÂBİYÂT[306]

AHMED CEVDET PAŞA, *Ma'rûzât*, haz. **Yusuf Halaçoğlu**, İstanbul 1980.

AHMED İZZED PAŞA, *Feryâdım*, II, haz. **Süheyl İzzet Furgaç – Yüksel Kanar**, İstanbul 1993.

AHMET REŞİT REY (H. Nâzım), *Gördüklerim, Yaptıklarım (1890-1922)*, İstanbul 1945.

ALİ HAYDAR MİTHAT, *Hâtıralarım*, İstanbul, 1946.

ARMSTRONG, *Bozkurt*, trc. **Gül Çağalı Güven**, İstanbul 1996.

ARNOLD TOYNBEE, *Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, trc. **Kasım Yargıcı**, İstanbul 1971.

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara 1982.

ATAY, Falih Rıfkı, *19 Mayıs*, Ankara 1944.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul 1984.

ATSIZ, Nihal, *Türk Ülküsü*, İstanbul 1956.

BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba*, İstanbul 1998.

BEYATLI, Yahya Kemal, *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968.

BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, İstanbul 2002.

CEMİL PAŞA, *Canlı Tarihler*, II, İstanbul 1945.

CHARLES CROZAT, *Devletler Umûmî Hukûku*, trc. **Edip F. Çelik**, İstanbul 1950.

---

306 Eserin içerisinde kullanılan makaleler ayrıca "Kitâbiyât"a alınmamıştır. Bu makalelerin tam künyeleri dipnotlarda mevcuttur.

CHARLES SHERRİLL, *Gazi Mustafa Kemal*, trc. **Alp Ilgaz**, İstanbul [t.y.]

DABAĞYAN, Leon Panos, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve II. Abdülhamid Han*, İstanbul 2006.

DAGOBERT VON MİKUSCH, *Gası Mustafa Kemal-Zwischen Europa und Asien*, Leipzig 1929.

DANİŞMEND, İsmail Hâmi, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1961.

ENGELHART, Eduard Philippe, *Türkiye ve Tanzimat-Devlet-i Osmaniyenin Tarih-i Islahatı*, trc. **Ali Reşad**, İstanbul 1328.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, II, İstanbul 1943.

ERTÜRK, Hüsameddin, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1996.

GOTTHARD JAESCHKE, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, trc. **Cemal Köprülü**, Ankara 1971.

GOTTHARD JAESCHKE, *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi–1918-1923*, trc. **Niyazi Recep Aksu**, I, İstanbul 1939.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1993.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Sultan Vahideddin Mütâreke Gayyasında*, İstanbul 1993.

HÜSEYİN NESİMÎ-İ GİRİDÎ, *Sâhib-Zuhûr*, İstanbul 1332.

IŞIK, Hüseyin Hilmi, *Tam İlmihal-Seâdet-i Ebediyye*, İstanbul 1968.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar*, XIV, İstanbul 1964.

KANDEMİR, Feridun, *Hâtıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul 1965.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Berâber*, I, Ankara 1966.

KARABEKİR, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1960.

KARAY, Refik Halid, *Minelbâb ilel Mihrab*, İstanbul 1964.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Vahidüddin*, İstanbul 1968.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları,* İstanbul 1981.

KOLONEL LAMOUÇHE, *Türkiye Tarihi,* trc. **Galip Kemâlî Söylemezoğlu,** İstanbul 1943.

KUTLUAY, Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye,* İstanbul 2004.

LÜTFİ SİMÂVÎ, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefi'nin Sarayı'nda Gördüklerim,* II, İstanbul 1340.

MISIROĞLU, Kadir, *Cemre,* İstanbul 1992.

MISIROĞLU, Kadir, *Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet,* İstanbul 1993.

MISIROĞLU, Kadir, *Gurbet İçinde Gurbet,* İstanbul 2004.

MISIROĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücâhidler,* İstanbul 1969.

MISIROĞLU, Kadir, *Lozan Zafer mi, Hezimet mi?,* I, İstanbul 1992.

MISIROĞLU, Kadir, *Moskof Mezâlimi,* İstanbul 1970.

MISIROĞLU, Kadir, *Osmanoğulları'nın Dramı,* İstanbul 1992.

MUSTAFA KEMAL, *Nutuk,* Ankara 1927.

OKDAY, İsmail Hakkı, *Yanya'dan Ankara'ya,* İstanbul 1994.

Peyami Safa'dan Seçmeler, haz. **Faruk K. Timürtaş - Ergün Göze,** İstanbul 1976.

RESNELİ NİYÂZÎ, *Hâtırât-ı Niyâzî Yahud Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir-i Osmânî'den Bir Sahife,* İstanbul 1326.

RIZA NUR, *Hayat ve Hâtırâtım,* Frankfurt 1982.

SAVA PAŞA, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd,* trc. **Baha Arıkan,** I, Ankara 1955.

SELEK, Sebahaddin, *Anadolu İhtilâli,* I, İstanbul 1963.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hâtıralar,* I, İstanbul 1973.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Kemal Atatürk ve Millî Mücâdele Tarihi,* İstanbul 1958.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* I, Ankara 1973.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, İstanbul 1967.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizameddin Nazif, *Ordu ve Politika*, İstanbul 1967.

TEPEYRAN, Ebubekir Hâzım, *Zâlimâne Bir İdam Hükmü*, İstanbul 1946.

TOPUZLU, Cemil, *Seksen Yıllık Hatıralarım*, İstanbul 1951.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1951.

ULUNAY, Refi' Cevad, *Bu Gözler Neler Gördü?*, İstanbul 2004.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *İki Saltanat Arasında*, Dersaâdet 1334.

ŞAHIS İSİMLERİ İNDEKSİ

-A-

-B-

-C-

-Ç-

-D-

-E-

-H-

-L-

-M-

-O-

-Ö-

-P-

-R-

-Ş-

-U-

-W-

-V-

-Y-

-Z-

Değerli Okuyucu !..

Kaderin, Osmanlı'nın dış düşmanlar ve içteki hâinler mârifetiyle gerçekleşen çöküş vetîresinin son noktasında vazîfelendirdiği Sultan Vahideddin merhûm, millî târihimizin en tâlihsiz şansiyetlerinden biridir. Cumhûriyet rejiminin "Batılı Çerhesi"yle yerleşebilmesi için kasten ve en çirkin bir sûrette kötülenen merhûmun, içinde bulunduğu dramatik hâdiseler karşısında, vatanın kurtuluşu için elinden gelen herşeyi yapmış olmasına rağmen, hakkındaki iftirâların hâlâ devam etmekte olmasını rejim endîşelerinin zâil olmuş bulunmamasından başka bir sûretle îzâh kaabil değildir. Merhûm hakkında zaman zaman bir sar'a nöbeti hâlinde tekrarlanmakta olan çeşitli isnad ve iftirâların toplu ve müdellel cevâbını ihtivâ eden bu eseri yayınlamaktan şeref duyarız!..

Sebil Yayınevi

/sebilyayinevi

/sebilyayinevi